

Қасым АМАНЖОЛОВ

Өзім туралы

Өлеңдер
мен
поэмалар

АЛМАТЫ

"АНА ТІЛІ"

БАСПАСЫ ЖШС

2011

УДК 821.512.122
ББК 84 Қаз 7-5

*Қазақстан Республикасы
Байланыс және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті
“Әдебиеттің әлеуметтік маңызды
түрлерін басып шығару”
бағдарламасы бойынша
шығарылды.*

Құрастырған Дариға Қасымқызы Аманжолова

Аманжолов Қасым

А 52 Өзім туралы. *(Өлеңдер мен поэмалар)* — Алматы: “Ана тілі” баспасы ЖШС, 2011 ж. — 360 бет.

ISBN 978-601-251-052-2

Қазақтың көрнекті ақыны, қазақ оқырманының ыстық ықыласы мен құрметіне бөленген, ұлтымыздың ұлы жыршысы Қасым Аманжоловтың асқақ та арынды поэзиясы ұрпақтан ұрпаққа жалғасар ұлан қазына, ұлағатты мұра. Жүз жылдығына орай шығарылып отырған бұл жинаққа ақынның алмастай жарқылдаған, төгіле тасқындаған таңдаулы өлеңдері мен поэмалары беріліп отыр.

Кітап көпшілік оқырманға арналады.

УДК 821.512.122
ББК 84 Қаз 7-5

ISBN 978-601-251-052-2

© Аманжолова Д., “Өзім туралы”, 2011
© “Ана тілі” баспасы ЖШС, 2011

АЛҒЫ СӨЗ

**ДАРАБОЗ ДАРЫН,
ДҮДҮЛ ЖЫР**

Дүниеге келер әлі талай Қасым,
Олар да бұл Қасымды бір байқасын,
Өртке тиген дауылдай өлеңімді
Қасымның өзі емес деп кім айтарсың!

Қасым Аманжолов.

Дарабоз дарын, дүлдүл жыр

Қазақстан табиғаты әсем жерлерге өте бай. Ол — әйгілі Көкшетаудың Бурабайы, белгілі Баянауылдың Жасыбайы, ол — атақты Ақ Жайық, жер жаннаты Жетісу. Ақындар жырға қосқан, халық аңыз қылған сұлу өлке, баянды мекендер.

Солардың ішіндегі тағы бір ғажайып өңір — Қарқаралы. Әсемдік қарқарасындай Қарқаралы өзінің табиғат берген сұлулығы жағынан көгілдір Көкше мен мақтаулы Медеуден қалыспайды.

Шыңына шығаруға ыңғайлап әдейі қолмен тұрғызған баспадақ істепті өркеш-өркеш тастардан қаланған байырғы Кент таулары мен жұпары аңқыған хош иісті жасыл шыршалар көмкерген Талды өзенінің жағасындағы Қызыл деген жерде ақын Қасым Аманжолов дүниеге келген.

Жоқшылық пен таршылықта өмір сүрген ата-анасы кішкентай қаракөз баласының келешекте халықтың сүйікті ақынына айналатынын, кіндік қаны тамған туған өлкесін құдіретті өлеңдерімен жырлайтынын әрине білмеген. Ал ақын болса, туған ел мен туған жерге деген перзенттік сүйіспеншілігін өлең жолдарына ғұмыр бойы ақтарумен өткен-ді.

Уа, дариға — алтын бесік туған жер.
Қадіріңді келсем білмей, кеше гөр!
Жата алмас ем топырағыңда тебіренбей,
Ақын болмай, тасың болсам мен егер.
Неткен байтақ, неткен ұлы жер едің!

Неңдей күйге жүрегімді бөледің?

Сенде тудым, сенде өстім мен, сенде өлсем,
Арманым жоқ бұл дүниеде. — дер едім...

Қасым жастайынан өте пысық, әрі алғыр болып өсіпті. Ақынның балалық шақтан тай-құлындай бірге өскен құрдасы Мекебай Жазыбаев былай деп есіне алады: "Қасым жас кезінде-ақ сондай алғыр, өрттей шапшаң, һәм өте зерек еді. Әрі сәл жасы толмай, әрі оқуға төлейтін ақысы да болмай, бізбен бірге молда алдына кіріп оқи алмады ол. Жабықтан, босағадан тыңдап жүріп-ақ шәкірттерге жаттатқандарды іштегі бізден артық заулатқандарын көріп, бірде молданың көзі шатынап шығып кете жаздағаны бар. Ол ол ма, Қасымның музыкаға қабілеті мықтылығы сонша, сыбызғыны өзі қолдан жасап алып, өздігінен ойнай беретін"

Әр пенденің өзі жақсы көретін адамын өзгеше пір тұтып, оның айтқан сөздері мен қимыл-әрекетін аңызға айналдыратын әдеті ғой. Қасымның білімі мен білігі туралы да неше түрлі аңыздар бар. Қазақ жерінде Отан соғысына дейінгі кезінде де, онан кейін де халықтың жаппай жоғары білім алуына мұршасы да, жағдайы да болмағаны белгілі. Ол кезде білімсіздік онша сөкет көрінбейтін. Кейін ғой жұрттың бәрінің жаппай жанталаса жоғары білімге ұмтылғаны. Бірақ ешбір диплом талантты туғыза алмайтыны хақ. Сондықтан Қасымның білімділігі туралы әртүрлі аңызды жоққа шығармай-ақ қояйық. Өйткені талант иесінің мектебі көп болады. Иә, Қасым қайда ғана оқымады. Сол әртүрлі оқуларының арқасында ол ешқандай диплом алмаса да, бүкіл республикамыздың ең сүйіп оқитын ақынына айналып отыр.

Кең байтақ қазақ жері халықтың бай ауыз әдебиетінен нәр алып өскен әсершіл, сезімтал Қасымға рухани мол қазына болғаны анық. Қасым өзінің шәкірттерінің бірі — Тәкен Әлімқұловқа: "Менің жас кезім — Есениннің толқын қақпақыл қылған жаңқасына ұқсайды" — деп сыр ашуы оның өмір бойы әбедиеттен өз орнын іздеумен өткенін айғақтайды.

Қ.Аманжоловтың шынайы шығармашылық жолы отызыншы жылдардан басталды. Оның алғашқы лирикалық өлеңдерінің бесігі болған Орал қаласы мен Орал өңірі еді. Сол жерде әскери міндетін атқара жүріп ақын алғашқы еңбек жолын "Екпінді құрылыс" атты облыстық газетте бастаған. Сонымен бірге облыстық театрдың құрылуына да тікелей ат салысқан.

Ақынның от пен өрттей алаулаған жастық шағы, буырқанған талантының әр қырының жарқ-жүрқ жарқырап, солардың қайсысын тап басып нөқта тағарын білмей аласұратын кезеңі де дәл осы тұс. Өйткені сол кез — қазақ өңірінің — құдіретті жыры мен әсем музыкасының жаңа дәурен лебімен қанат жайып, дүркірей жөнелгелі тұрған шағы еді. "Қасым жүрген жердің бәрі көшіп жүрген ән мен жыр еді", — дейді сол кезде жастық жәрмеңкесін бірге кешкен құрдас-достары. Жастық шағында домбырадан басқа мандолинде, скрипкада, гармонь, пианинода ойнауды да әдемі үйреніп алған-ды. Мұның бәрін үйренуге оның туа бітті қасиет қабілеті де жеткен, уақытты да таба білген.

Күйім тасып барады, күйім тасып,
Ойнақтайды он саусақ перне басып,
Дүниеге қараймын отты көзбен
Терезесін жанымның айқара ашып, —

деуі ақын сырын аша түседі.

Оның жыр жүрегі әркез тереңнен толғайды. Жан дүниенің тазалығы, махаббатқа адалдық, сезім тереңдігі — бұл оның лирикалық өлеңдерінің үзілмес арқауы болатын. Мұндай поэзия өз оқырманын сезімталдыққа, адамгершілікке тәрбиелейтіні бұлжымас қағида.

"Орамал" романсында ақын жырлаған сұлулық пен махаббат тұрақтылығына зер салайықшы. Соғысқа кетіп бара жатқан жауынгерге сүйіктісі ескерткішке орамал сыйлайды. Былай қарасаңыз мұнда тұрған айтарлықтай ештеңе жоқ та сияқты. Бірақ осы бір жай орамал арқылы ақ жүрек ақын жаны сұлу қазақ

қызының әдемі образын, махаббатқа деген тұрақтылығын өте нақты бейнелеп берген.

Ақынның лирикалық өлеңдерінің бәрі де махаббат тақырыбына арналған. "Ғашық едім, қайтейін..." деген өлеңінде есі кете сүйген, бірақ сүйіктісінен айрылып қалған жігіт өзінің ішіндегі күйік-қайғысын күйзеле шығарып, былай дейді: "Қайда жүрсең, аман бол, Өміріңді тілеймін..." Енді осы өлеңнің соңғы шумағын оқып көріңіз. Арманын аялаған жанның жан дүниесіне еніңіз:

Ғашық едім, қайтейін
Оны білер жан қайда?
Арманда боп өтейін,
Армансыз боп не пайда.

Осы шумақтар ақынның лирикалық поэзиясының негізгі лейтмотивы тәрізді. Кезінде Пушкин де: "Ақын өзінің табиғатымен, әсершіл, уайымшыл, көңілділігімен оқырманын қызықтырады", — деп мойындаған ғой. Әсерлі тұжырым. Біздер де, ақын өлеңдерін оқып отырып, автордың сәттік әсерлерге байланысты құбылмалы мінез құлақын, сезімтал көңіл күйін, нәзік әсершілдігін қапысыз байқаймыз.

Лирикалық өлеңдерінің көпшілігіне тұрақты негіз болған ғашықтық бейне — ақынның өмірлік серігі, оның творчествосына үздіксіз дем беруші, шығармаларының ең алғашқы сыншы-тыңдаушысы, кейінде ақын шаңырағын биіктетіп, шырағын сөндірмей ұстаушы — Сақыпжамал ару. Сақыпжамал жар. Сақыпжамал ана... Петрарканың Лаурасы, А.Блоктың Бейтанысы секілді Сақыпжамал да ақын жырларындағы әсем әйел бейнесінің көркем жиынтығы.

Сол кез саған қарай берем,
Көрмегендей мен бұрын.
Жанның сырын жатқан терең,
Оқи берем жасырын.

Сақыпжамал! Атың қандай!
"Сәпен" дейміз қысқартып.
Жар бола гөр айтылғандай,
Сенен қайсы қыз артық?!

Ақиық ақын поэзиясы өзінің тақырыптық кеңдігімен, айшықты тіл, мазмұн байлығымен, қоғамдағы әр кезде болып жататын алуан өзгерістерді жырлауымен қандай тартымды болса, Испаниядағы азаттық үшін шайқасып жатқан еркіндік күрескерлерін, бауырлас азербайжан елдері туралы азаматтық әуендері де сондай әсерлі.

Ұлы Отан соғысы жылдары — оның творчестволық өмірбаянының алтын арқауы болғаны баршаға аян. Оның жалынды, өткір жырлары ең алдымен осы соғыс кезінде жазылған. Олардың ішінде әсіресе "Байқал" және "Орал" өлеңдерінің орны ерекше бөлек.

"Байқал" үлкен тебіреніспен толғай жазылған лирикалық асқақ жыр.

Торғын тұман жамылып,
Байқал жатты көсіліп,
Таң сәріден сабылып,
Жәрменкеге жосылып,
Кернейлеткен көп өзен,
Жатты құйып тұс-тұстан.
Ерте оянған Таң жеңгең
Тұрды қарап шығыстан.
Ой тастап бір Байқалға,
Ғашық болған Таң сұлу
Айнала асқар тауларға
Қойды қадап алтын ту.

Ақынның Байқал көлін қасынан өтіп бара жатқанда бір сәттік мезетте ғана көргенін ескерсек, оның алғырлығы мен аңғарымпаздығына таң қалмасқа болмайды. Қасымның үшқыр қиялы, сезім байлығы мен өткір де шапшаң ой зердесі шалымды да алымды. Байқалдың кереметтігін ғаламат суреттеп бергенін мойындамасқа әддіңіз жоқ.

"Орал" өлеңі де жүрдек поезд үстінде жүйрік сезімнің шебер тілімен жазылған. Ақынның тебіренген көңіл күйін мына шумақтардан анық есітесіз.

Оралым, шықтың алдымнан,
Оралым менің, Оралым,
Қол созып қызыл вагоннан,
Үстіңнен өтіп барамын.
Оралым, сенің қойыңда,
Ойнақтап өткен жылдарым,
Жарқылдап Жайық бойында,
Достармен сайран құрғамын.

Ақын өзінің қызулы жастық шақтарының қимас күндері өткен жерлерін тебірене жырлауы табиғи да тәлімді. Өлең жолдарының төмендегідей аяқталуы да әбден сенімді:

Қош бол енді, Оралым,
Күле бер шалқып, сайранда!
Айтпақшы, қайда бораның?
Кетейін алып майданға.

Ақын поэзиясындағы майдан жырларының орны бөлек. Басқыншылық, жауапкершілікке деген бітіспес өшпенділік, қайсар ашу-ыза әсіресе "Абдолла" поэмасынан анық байқалады. Осы поэмаға Николай Тихоновтың "қазақ поэзиясының інжу-маржаны!" деп баға бергенін кейінгі ұрпақ біле бермейді де.

Қоршауда жалғыз қалған қазақ жауынгері фашистермен қан-қырғын ұрысын жүргізе береді. Тайсалмайды. Қаймықпайды. Күші басым жаудың бір тобы жауынгерді қоршап алғанда, өзін-өзі қайраттандырған Абдолланың аузына ақын мына күдіретті, қажырлы сөздерді салады:

Күдірет күші, жер-жаһанның
Қанатын бер қыран құстың,
Ашуын бер арыстанның,
Жүрегін бер жолбарыстың!

Күллі әлемнің ашу-кегі
Орна менің кеудеме кеп!
Жау жолына атам сені,
Бомба бол да жарыл, жүрек!

Осы атақты поэмасында ақын халық ауыз әдебиетінен әрі үйрене, әрі дамыта отырып бейнелі-бедерлі теңеулерді өте сәтті қолданған. Дүниедегі тырнақты һәм тісті жануарлардың азулы күші, тегеурінді топшысы арқылы жауға деген өшпенділікті, ашу-ызасын жақсы жеткізе білген.

Қан майданның ортасында жүрген ақынның азаматтық көңіл-күйінің өлең жолдарына құйылып түскеніне дәл осы "Абдолла" поэмасы куә. Поэма жауға деген өшпенділікке де, досқа деген лирикалық сезімдерге де бай:

Қойып айды қарауылға,
Күн де шомды ұлы ұйқыға.
Қонды орманға қорғасын бұлт
Жат дыбысқа құлағын сап.
Тың тыңдаған адамға ұқсап,
Айнала аймақ тұрды жым-жырт.
Ойшыл орман мүлгіп, қалғып,
Төңіректің сырын аңдып:
Жайлап қана тартып сырнай,
Сыр шертеді ну қарағай.

Ғасырлар бойы тұтаса тыншып, жайқалып тұрған қарағайлы орман тұтқиылдан лапылдап жанып, қазақ жауынгерін отқа орай бастайды. Әбден әлсіреп, күші таусылуға айналған азамат ер жау қолына түскісі келмей, тірідей отқа жанып кетуге тәуекел етеді.

Поэма осындай аянышты трагедиямен аяқталса да, өршіл рухқа толы терең мазмұнға бай. Өйткені ар-намысы биік ақынның бүкіл поэзиясы — Отаныңды шексіз сүюге, туған жерге деген перзенттік махаббатқа баулитын өміршең поэзия.

Өмірдің өтінде жүрген ақын жауынгердің жан дүниесінде үздіксіз алмасып жататын өзгерістерді — уайым мен қайғыны, күйініш пен қуанышты дәл жеткізе бейнелейді. Соғыс жылдарында жазылған өлеңдерден әсіресе сағынышқа толы мұң сезімі де байқалады. Әрине мұнда тұрған өрескел ештеңе де жоқ. От пен судың ортасында, өлім мен өмір арасында жүрген сарбаздың туған жерге, сүйген жарға, аяулы анасына деген сағынышын орынсыз деп ешкім де айта алмасы хақ.

Сағындым, туған елім! Өтті жылдар.
Білмеймін, достарымнан кім жоқ, кім бар?
Құс болса, ұшырар ем жүрегімді,
Ап кел деп, туған елден сен бір хабар.

Осындай үздіксіз сағынышпен соққан ақын жүрегі көптен күткен Жеңіс күнін шабыттана неге жырламасын:

Жеңіс даусы — құдіретті үн
Саңқыдайды, тебірентеді;
Шіркін адам, ұқтым бүгін
Жаны қандай нәзік еді!
Көңілі қандай шалқар еді,
Нендей ыстық махаббаты!
Құшақтасып ұшар еді,
Әттең ғана жоқ қанаты! —

деген жолдарда қаншалық өмірге деген махаббат жатыр десеңізші.

Талантының сан қырын жарқ-жүрқ ойнатқан ақынның табиғат көріністерін жырлауда да алдына жан салмаған шеберлігін байқаймыз. Ол шеберліктің әдемі көрінісі “Қызғалдақ” өлеңінен анық ашылады. Осынау он екі жолдық өлеңге қаншама ой, қаншама сезім сыйып тұрғанына назар аударайықшы! Ұрыс болған қанды майдан даласында әлдебір жалғыз жалқы қызғалдақ жайқалып өсіп тұр. Қыз ерніндей албыраған немесе алғұл жайнаған қызғалдақ емес, бұл олардан мүлде бөлек, өзгеше

қызғалдақ еді. Автордың философиялық түйінінің өзгешелігі де, ерекшелігі де осында:

Қансың ба әлде тамған бір,
Күнәсіз жас жүректен?...
Сен бе екенсің жас өмір,
Ескі жұртты күзеткен?

Қасым Аманжолов — сан қырлы, асқан талантты, қазақ әдебиетінен өз орнын ойып алған, өз ойы, өзіндік ерекше даусы бар ақын. Сонымен бірге өз өлеңдеріне арнап әсерлі әуен де шығарған кәдімгідей сазгер де. “Дариға, сол қыз”, “Туған жер”, “Өзім туралы” ұмытылмас айшықты әндері күні бүгінге дейін туған халқының кеудесіне қонақтап, аузында жүруі соның айғағы.

Әкем — Қасым Аманжолов шығармаларының дүкен сөресінде жатпастан ілезде тарап кетуі, кей-кейде әлдебір қажеттілікпен кітаптарын іздегенде қолға оңайлықпен түсіре алмауымыздың өзі көп нәрсені білдіретінін мақтаныш та етемін. Қасым — маған әке болғанымен ең алдымен халқының абзал азаматы, атақты ақыны. Соларды ескере отырып, Қ.Аманжоловтың бүгінгі һәм болашақ оқырмандарының рухани игілігіне айналсын деген ниетпен осынау әр кезеңде жазылған, әртүрлі тақырыптағы өлең және поэмаларын топтастырып, мерейтой қарсаңында көпшілік назарына ұсынып отырмыз.

ДАРИҒА ҚАСЫМҚЫЗЫ
АМАНЖОЛОВА

**ӨЛЕҢДЕР
МЕН
ПОЭМАЛАР**

АРНАУ

Арнадым жинағымды бәріңізге,
Отыр оқып жасыңыз да, кәріңіз де.
Алыңыз азырқанбай алғашқымды,
Көп борыш өтелмеген әлі бізде.
Көп борыш мойнымызда өтелмеген,
Ойым жоқ қарыздар боп кетем деген,
Кенімді кеудемдегі жаба тұрдым,
Азырақ әуре болып жөтелменен.

1954, қараша.

ӨЛЕҢДЕР

ӨЗІМ ТУРАЛЫ

Өзге емес, өзім айтам өз жайымда,
Жүрегім жалын атқан сөз дайында,
Тереңде тұнып жатқан дауыл күйді,
Тербетіл, тулатып бір қозғайын да...

Аманжол — Рахымжанның Қасымымын,
Мен қалған бір атаның ғасырымын,
Біреуге жұртта қалған жасығымын,
Біреуге аспандағы асылымын.

Шарлаған жолым жатыр жер бетінде,
Көрінер көлеңкесі келбетімде,
Қай жерде үзіледі қайран сапар,
Түйін боп өмірімнің бір шетінде.

Сол жерге қалармын ба мәңгі тоқтап,
Жоғалып жер бетінен сүрлеу-соқпақ,
Немесе бастармын ба екінші өмір,
Жалынды жыр жолында қызыл шоқ қап.

Дүние, жалт-жұлт еткен кең мекенім,
Көре алмай көп жерінді мен кетемін,
Арпалыс ала құйын заманалар
Арбасып тұрып алды, мен не етемін.

Өмір жоқ түскен жерде бір арнаға,
Көп күттім, көп тіледім құмарлана,
Қайтейін, жетер емес қысқа өмірім,
Алыстан көрінгенмен мұнарлана.

Сен неткен бақытты едің келер ұрпақ,
Қараймын елесіңе мен таңырқап,
Жаңғыртып жер сарайын сен келгенде,
Көрпемді мен жатармын қырда қымтап.

Жүзінде кәрі жердің әжімі көп,
Ізімді табарсыңдар әзер іздеп,
Оқырсың сонда мүмкін бұл жырымды,
"Досың да, туысың да біздерміз", деп.

Ризамын туғанымға адам болып,
Өкінбен, қаламын деп бір күн солып,
Адамзат сапарының мейманымыз
Бір мезет жер бетіне кетер соғып.

Екі көз — екі жұлдыз маңдайдағы,
Көруші ең құбылысты қай-қайдағы,
Япырмай -сен де бір күн сөнермісің
Қап-қара түнек болып маңайдағы.

Өкінбен мен де бір күн өлемін деп,
Өкінем ұқсата алмай келемін деп,
Күніне жүз ойланып, мың толғанам
Өзіммен бірге өлмесін өлеңім деп.

Барым да, бақытым да осы өлеңім,
Жақыным, жүрегімнің досы өлеңім,
Өмірге келгенім жоқ бостан-босқа,
Мен қайтып, босқа жасап, босқа өлемін.

Гүрілдеп жалын атқан кеудем — көрік,
Сөз соғам құлашымды еркін керіп,
Суарып шынықтырам күйге малып,
Болсын деп әрі әдемі, әрі берік.

Құя алман үгітілген балшық өлең,
Көңлімде көл жасамаң тамшыменен,
Серінің семсеріндей сертке таққан
Өлеңнің өткірін бір алшы менен.

Ежелден ерке бұлан Қасым едім,
Бұлқына тасып едім, басып едім,
Жүзім — жаз, көңілім — көктем кең пейілді,
Жақсының жүрегіне ғашық едім,

Сөзім жыр, лебізім — күй ерке едім,
Өз жерім, өз елімде еркеледім,
Өмірдің алтын сарай аспанына.
Қиялым қақты қанат ерте менің.

Әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ-нің кітапханасы

Библиотека
КазНУ им. аль-Фараби

Кең жайдым құлашымды дүниеге,
Білдім мен қайғыра да, сүйіне де,
Әйтеуір әрі-сәрі болғаным жоқ,
Ұқтым мен, көңілімнің күйі неде...

Аяған жүрегім жоқ жолдасымнан,
Сый көрді не бір сараң мол Қасымнан,
Жолдастың жүзін қайта алдым жинап,
Айрылсам ала көңіл он досымнан.

Қасыммын, сол баяғы бір Қасыммын,
Бақытын ойламаймын құр басымның,
Тымырсық түнек болсаң дұшпаныңмын,
Ақ көңіл адал болсаң сырласыңмын.

Боламын ақын Қасым әлі де мен,
Өлеңін бөбегіндей әлдилеген,
Қанатын қағып жылдам келер жылдар,
Бәрін де қарсы аламын ән-күйменен.

Бір күні ол өмірім қалса өшіп,
Қайран ел туған жерден кетпес көшіп,
Торқадай жамылып ап топырағын,
Жатармын өз жерімде бір төмпешік.

Дариға, о дариға, шіркін дәурен,
Басымнан таярмысың бір күн дәурен,
Жалт беріп жоғалар ма нажағайдай
Жүзінде шалқып тұрған күлкім, дәурен.

Тоқтамас өмірімнің сағатындай
Жүрегім енді қанша соғар тынбай,
Тыншыр ма ақтық рет бір талпынып,
Мерт болған балапанның қанатындай.

Түсірген ой сәулесін шар тарапқа,
Ақылдың алтын оты сөнген шақта.
Бұл күнде саңқылдаған сұңқар үнім,
Кетерсің судай сіңіп табиғатқа,

Сондықтан ап кел бері домбырамды,
Кеудеме күй қанатты қондыр әнді,
Берейін өмірімнен өлең жасап,
Шашайын оңды-солды мол мұрамды.

Дүниеге келер әлі талай Қасым,
Олар да бұл Қасымды бір байқасын,
Өртке тиген дауылдай өлеңімді
Қасымның өзі емес деп кім айтарсың!

1948–1954

КҮНДЕЙ ШАЛҚЫП КҮЛГЕНІҢ

Күндей шалқып күлгенің, —
Шаттығыңның нұры ғой.
Шат боп өмір сүргенің
Заманыңның сыры ғой.

Сенің нұрлы жүзіңнен
Көрем бақытты өмірді.
Сенің әрбір сөзіңнен
Күй естілер көңілді.

Сол себепті мен саған
Ғашықтайын құмартам.
Жүрегімнен, жанымнан
Жыр жазамын, сыр айтам.

Күндей шалқып күле бер,
Ақ маңдайлы алма жүз.
Саған сірә тең келер
Жер жаһанда бар ма қыз!

АЙТШЫ ЖАНЫМ

Айтшы, жаным, неге тайдың сертіңнен,
Айтшы, жаным, от шығарып бетімнен,
Айтшы, жаным, біліп қана кетейін,
Өлсем-дағы сенің салған дертіңнен!

Айтшы, жаным, неден көңлің қалдырдым,
Айтшы, жаным, не деп серттен тандырдым?
Айтшы, жаным, не жазыппын мен саған,
Неге мұнша жүрегімді жандырдың?

Айтшы, жаным, неге суыды жүрегің?
Айтшы, жаным, талды ма әлде білегің?
Айтшы, жаным, қысып, құшып сүйгенде,
Жанбады ма, болмады ма тілегің?

Орал, 1935

ӨЛДЕ...

Әлде, менің махаббатым харам ба?
Әлде, көңлім сен дегенде сараң ба?
Әлде, менің адамшылық арым кем
Дос болуға сірә сіздей адамға?

Әлде, сенен басқа жарды сүйдім бе?
Сенен ұрлап жүректе сыр түйдім бе?
Әлде, мүмкін, дұшпан сөзін құп көріп,
Сабырсыз боп жоқ нәрсеге күйдің бе?

Әлде, мүмкін, тұтылды ма алтын күн,
Ай күңгірт боп басты ма кеп қара түн?
Әлде, мүмкін, шалқып жатқан дарияға
Күйе түсіп, қаптады ма көк түтін.

Орал, 1935

СҮЙДІМ ДЕДІҢ

Сүйдім дедің, білегіңнен ұстадым,
Бірақ сені сүй деп зорлап қыспадым;
Адамшылық жүрегіңмен, еркіңмен
"Сүйдім" деп сен, білемісің құшқаның?

Сүйдім дедің, қара көзің жаудырап,
Сүйдім дедің, ақша жүзің балбырап,
Сүйдім дедің, ауызыңнан бердің бал,
Сүйдім дедің, ақ төсінде аймалап.

Сүйдім дедің, жер еркесі жел білді,
Қошеметтеп көкте жұлдыз, ай күлді,
Табиғаттың құшағында серттескен,
Қайтып қана ұмытарсың сол түнді.

Сүйдім дедің, бал тіліңнен сүйдірдің,
Сүйдім дедің, сүйсіндірдің, күлдірдің:
Енді бүгін жүрегіме шоқ басып,
Неге менің жас жанымды күйдірдің?

Ойлашы өзің, осың дұрыс қылық па?
Ойлашы өзің, осың адамшылық па?
Айтқан сөзден, берген серттен тайғаның —
Мағынасыз тауып сылтау сыныққа?

Сүйдім дедің... сүйдім дедім... ып-ырас...
Бір өзіңе ауғаны хақ ықылас;
Өлтірсең де бал орнына у беріп
Сүйдің... сүйдім... мәңгілікке ұмытылмас.

Орал. 1935

ЕСКЕРТКІШ

Өмір — сағым, бұлдырап көз жетпейді.
Өмір сырын жырлауға жыр жетпейді;
Қымтырылмай өмірде еркін өссек,
Біздің жолды бөгеуге кім беттейді?
Біз — өмірдің бұлбұлы, еркін өстік;
Таудан асып, жас кезде су да кештік.
Адаспастан өмірдің тұманында
Қатар жүрдім, бірге өстік, әзілdestік.
Отты жаспыз, біздерді кім білмейді,
Сезімі бар пендені кім сүймейді?

Қадам бассaq, ізіміз отша лаулап,
Нені шарпып, дүниеде күйдірмейді?
Сол өмірден бір белгі қалсын-дағы
Сол күнді еске бұл сурет салсын-дағы.
Көрген жандар суреттің сырын ұғып,
Не сүйініп, не күйіп жансын-дағы.

Орал, 1933

Білесің бе, жан сәулем, сол бір түнді?
Ай сығалап әйнектен қарап тұрды.
Ай сәулесі шағылған алма жүзің
Ұялтқандай еді ғой электрді.

Сен тұр едің сыбанып білегінді,
Мен жүр едім қолға алып жүрегімді;
Сонда сенің жаныңа жайлап келіп,
Білесің бе, бас салып сүйгенімді?

Құшырлана сүйдім мен, кеттім балқып,
Бір қиянат жасадым сені ұялтып.
Не болғанын өзім де аңғара алмай,
Кете бардым жөніме ойға батып.

Содан бері зымырап өтті үш жыл;
Гүлден гүлге құмартқан мен бір бұлбұл,
Сайрай-сайрай сайрандап кетіп едім,
Басым бұлбұл, аяғым болып дүлдүл...

Содан бері аралап бақшаларды
Сүйдім талай сыланған сұлуларды.
Сүйген сайын сұлуды, көз алдымда
Сенің бейнең елестеп тұра қалды.

Сол баяғы сүзілген қара көзің,
Ойға шомған мүләйім алма жүзің,
Сәулеленіп алдымда тұра берді,
Жаныма жаз орнатып бал мінезің.

Ойға батып, елжіреп көз жұмулы,
Жая бердім әйтеуір құшағымды,
Не болғанын ұмытып, талай рет
Сен екен деп сүйіпін жат сұлуды...

Армандамын. Енді мен не тілермін?
"Жат болсаң да, бақытты болшы" дермін.
Сен қайғырсаң, — бұлт басып көңілімді,

Сен шат болсаң, — масайрап күлімдермін.
Құшағына кіргенше қара жердің,
Жас шағымды арнадым, саған бердім,
Сен боларсың жарымның бастамасы...

(аяғы жоқ).

* * *

(Өлеңнің басы жоғалған)

Сүйдім сені, сандуғаш, қуға теңеп,
Гүл, жапырақ, қызғалдақ, нуға теңеп,
Сүйдім сені — айдыннан күн шығарда
Көтерілген жібектей буға теңеп.

Сүйдім сені ерекше жанға балап,
Сүйдім сені жүрекке, қанға балап,
Сүйдім сенің жүзіңді — май айында
Саз беріп атқан нұрлы таңға балап.

Сүйдім сенің көзіңді нұрға балап,
Сүйдім сенің сөзіңді жырға балап,
Сүйдім сенің оймақтай ерініңді —
Балбыраған ал қызыл сырға балап.

Сүйдім сенің шашыңды қойған тарап,
Көзім тоймас күніне сансыз қарап,
Сүйдім сенің қиылған қастарыңды
Жаңа туған бір жаңа айға балап.

Сүйдім сенің кірпігің, қабағыңды,
Сүйдім сенің ақ торғын тамағыңды,
Сүйдім сенің уыздай елжіреген —
Күн шалмаған мамықтай бұғағыңды.

Сүйдім сенің қос сембіл білегіңді,
Сүйдім сенің балқытқан жас лебіңді,
Сүйдім сенің құшқанда тал бөліңнен
Соққан жиі лүпілдеп жүрегіңді.

Сүйдім сенің сыңқылдап күлгеніңді,
Сүйдім сенің былқылдап жүргеніңді,
Сүйдім сенің ерітіп тіке қарап,
Жүрек сырын айтқызбай білгеніңді.

Сүйдім сенің тұңғиық мінезіңді,
Сүйсіндірген жанымды кей кезіңді,
Сүйдім сені, қапы жоқ сүйгенімде
Сүйдім артық жалғанда бір өзіңді.

Сүйгенім хақ, өзіме аян, саған жат
Маған құнды, саған құнсыз махаббат.
Қара түнде құшағыңда бердім серт,
Жалған десең куә болсын табиғат.

1935 ж. 14 қараша, Орал.

* * *

Жан еді жатқан жұмбақ сыры терең,
Жүрегін ешбір досы түсінбеген,
Өмірге бергені көп, алғаны аз,
Көбіне сый орнына соққы жеген;
Сонда да мұқалмаған, жұқармаған,
Жігіт ед жалт-жұлт еткен бір көк берген;
Адалдық адамдықтың туы, дейтін,
Ісі жоқ өтірікпен, өсекпенен,
Бетке айтар, бірақ жайпар мінезі бар,
Жан емес әрбір сөзін есептеген;

Бар еді не бір қыры жұрттан ерек,
Сол үшін көп достары көретін жек,
Жұрт күлсе бір нәрсеге, — жылайтын ол,
Егер жұрт жылай қалса, — күлетін кеп,
Мақтаса біреу өзін — назаланып,
Айтатын ақыл-алғыс — жатса тидеп.
Еш уақыт тарылмайтын, қызғанбайтын
атса да басқа біреу үлесін жеп.
Ұрсатын көп достары: “Сен өмірде
Басыңды-аяқ етіп жүресің” деп.
Сүйгені елін-жұртын, өз заманын, —
Ойлайтын өз үйіндей дүние қамын,
Адамзат аяғына түссе жара,
Таңуға бергендей ед жыртып жанын;

(Аяқталмаған өлең)

БЕЗ!!!

(Қ... дың әсері)

“Мен білем” деп кеудесін көргеннен без,
Жоқты бар деп, барды жоқ дегеннен без,
Өз еркімен өмірге түсіне алмай,
Не болмаса әркімге ергеннен без.

Ондайлар көп әлі де арамызда,
Тәрбиелеп, амал не, бағамыз да.
Өмірдің екі аяқты адамы боп,
Еріп жүр ғой, әйтеуір, қарамызға.

Сырты бүтін олардың іші қуыс,
Адамшылық маңыз жоқ жалғыз уыс.
Қайтып қана кетерсің мүлде безіп,
Болғаннан соң не шара бірге туыс.

Талай жанмен болдым дос өмірімде,
Шын достықты таппадым әлі күнге,
Көбінің-ақ ісі жоқ, жігері жоқ,
Сүйенеді тек қана мылжың тілге.

Кейбірінің байқасаң сырт тұлғасын,
“Мынау бір жан керемет” деп ұғасың;
Егер тартып байқасаң ішкі сырын,
Ішің қайнап, ыза боп аһ ұрасың.

Іші қуыс болар да, сырты күмбез,
Алтындай боп көрінер болса да ез.
Адамшылық ары оқ, жігері жоқ,
Құр беталды мыжыған досыңнан без.

Орал, 27.II.1935

Қайдасың махаббаттың періштесі?
Жаныма жақынырақ ұшып келші;
Қолға алып жүрегімді жалбарынам,
Жұбатшы жан қайғысын, есіркеші.

Періштем — сүйген сәулем, қалқажаным,
Тәтті үміт, сүйінішім, ұлы арманым,
Тыңдашы, құлағыңа жетер ме екен,
Сағынып сені, сәулем, салған әнім.

Ауыпты түн ортасы. Қашты ұйқым.
Үгілеп, ән саламын, дүркін-дүркін.
Жел жаттап осы әнімді, жеделдетіп
Жаныңа жеткізер ме ед, әттең шіркін.

Ғашықтың жан әуесін тыңдағандай,
Телміріп тереземнен қарайды ай;
Мен өстіп отырғанда, тереземнен
Ай болып сен қарар ма ең, үһ дариғай.

Кім айтар шыны ғашық мен емес деп?
Мұншама ғашық болар сөз емес деп,
Қалайын құшақ жайып, көз алдымнан
Өтсеңші ең болмаса бір елестеп.

Әлде сен тәтті ұйқыңның құшағында
Маужырап, еш алаңсыз жатырсың ба?
Түс болып барайын да, сырласайын
Соғуын жүрегімнің тыңда-тыңда.

Немесе мен ұйықтайын, түсіме кір,
Құшып-сүйіп құмардан қанайын бір.

СҮЛУДЫҢ СЫМБАТЫ

Қара көз, қиылған қас, жазық маңдай,
Алма бет, ақша жүзі нұр тамғандай.
Қыр мұрын, оймақ ерін, меруерт тіс,
Бейне мақпал қызыл тіл шекер балдай;
Төгілер иығына қара шашы,
Жібектей жүз құлпырған дамыл алмай;
Күмбездей жарқыраған мойыны бар,
Тамағы күн шалмаған ақ торғындай.
Тік иық, сүмбіл білек, кербез кеуде,
Қос емшек ақ төсінде қос алмадай...
Мықыны тар, қиылған қыпша белі —
Бұралған бейне нәзік пружинадай,
Бөксесі дөп-дөңгелек қызықтырар,
Жұп-жұмыр кіршіксіз ақ саны қандай;
Күлкідеп балтыр еті, екі аяғы —
Түп-түзу мергендердің мылтығындай,
Еш мін жоқ, көз тойғысыз сырт тұлғасы,
Заказбен мрамордан құйылғандай.
Ақ көңіл, таза пейіл, уыз жүрек,
Сырты қандай болса, дәл іші сондай;
Кішіпейіл, білімді, ойы зерек,
Инабатты боп келсін, арсызданбай;
Қара көзін төңкере қарағанда
Кірпігінен құлпырып нұр тамғандай,
Жымың қағып, еркелеп сызылғанда
Балдан тәтті қылығы — ес танғандай;
Жарқ-жүрқ етіп, тұрғанда, жүргенінде
Көзге түсер таудағы ор құландай;
Нәзік даусы сыңқылдап күлгенінде

Аққу құсы айдынның ойнағандай;
Жүз бұралып, сызылып шыққан үні,
Қос сандуғаш бақшада сайрағандай.
Жібек желдей тәніңе тисе лебі,
Бойы балқып, ойыңды арбағандай.
Он жеті мен он сегіз шамасында
Көзді тартар кенеттен туған айдай;
Болар ма еді арманың бұл жалғанда,
Жарың болса өмірлік дәл осындай;
Болмаса егер, амал не, тудың, өлдің
Дәл осындай сұлуды ойлай-ойлай.

Орал, 1935

КІМ КІНӘЛІ?

Кім кінәлі? Мен бе? Сен бе?
Таласпалық. Айтсын жұрт.
Егілмеші құр бекерге.
Мә орамал, жасың сұрт.

Бұл хикая болсын жария,
Жасырмайық жұрттан біз
Көздің жасын көл дария
Етіп біз де сыққанбыз.

Бірақ та мен жылағанда
Мазақ етіп күліп ең...
Ал мен күлмен.
Жыласаң да
Жас балаша түнімен.

Рас, жаным! Едім ғашық,
Жастық албырт күнімде,
Ол бір кездер кетті-ау қашық,
Түс сықылды бүтінде.

Онда менің көңілім көктем,
Жүзім бейне жаз еді;

Өсек, аяң, қауесеттен,
Зифа бойым таза еді.
Махаббаттың бұғалығы
Мойыныма түспеген,
Құландай ем.

(Аяғы жоқ)

Гүл жүзді, бұлбұл үнді Марпуғажан,
Бой еріп лебіңге балқыды тән,
Елжіреп уыздай жас жүрегім
Соққандай бір сен үшін лүпілдеп қан.

Бұл күнде сыртым жалын, ішім шок,
Бір өзіңнен басқада үмітім жоқ,
Шашсаң күлмін, егерде алсаң гүлмін,
Ой түйіні шешілсе тілегім боп.

Өмірге пенде болып неге тудым,
Не себепті қоғамның жолын қудым,
Балапандай талпынып жас кезімнен
Неге сонша серт беріп белді будым?

Бұл өмірден сонша мен не күттім,
Бірсыпыра мінеки жерге жеттім,
Өмірімнің думанды кезеңінде
Сен тап болдың жүректі елжіреттің.

Кім бойсынбас, берілмес табиғатқа,
Кім оралмас, жеңілмес махаббатқа...

(Жалғасы жоқ)

Орал, 1935

“ДОСҚА”

С... бас, ж...р дене сорлы...гім!
Туған соң бұл жалғанға тек жүрмедің!
Саз кештің, суға түстің, сай салалап,
У іштің, запыран құстың, не көрмедің!

Сапситып сақал-мұртың, ұялмадың,
Ар сақтап жұрт алдында тұра алмадың,
Қоқаңдап өрнемеге қызуланып
“Сабыр ет” десем дағы тіл алмадың.

Ақырда жек көрінішті болдың елге
Болдың “тентек” сырыңды білмегенге,
Басқаның “жерін, суын” тартып алып,
Бір тамшы татырмапсың шөлдегенге.

Талай “ер” қалған жалғыз жетім болып,
Талай әйел қалыпты жесір болып,
Талайдың аузынан жырып жепсің,
Сорлатыпсың талайды “кесір” болып.

Қазірге саған қарсы “ел” шығыпты,
Бір өзіңе “барлығы” тең шығыпты,
“Жер, судың” толық құнын қайтарам деп,
Белсенген бір сыпыра “ер” шығыпты.

Сен жалғызсың қазір де “жауларың” көп,
Саған қарсы бәрі де жаудырмақ “оқ”,
“Тарихыңды” тексеріп тергеп жатыр,
“Лига наций” сықылды құрылған “топ”.

Ж...р дене, өр кеуде ер...гім!
Бірнеше рет емес қой бұл көргенің!
Талай тайғақ кешуден өтіп ең ғой
Бұл жолда да жеңер деп мен сенемін.

Орал, октябрь, 1935

БІРАҚ ТА...

Бірақ та күн мәңгілікке тұтылмас,
Күн екені тұтылса да ұмытылмас,
Тұтылғанмен бүгінгі күн, дәл ертең —
Күлім қағып шығатыны ып-ырас.

Біреу болар инженер, біреу доктор,
Профессор, редактор... не кондуктор
Не машинист, не ұшқыш, не әнші-артист...
Болғым келеді мен ақын тілі өткір.

Өнер алды қызыл тіл — жырлай білсең,
Өмір көркін кестелеп, сырлай білсең,
Алмас қылыш жүзіндей өткір тілді
Жанып, қайрап, суғарып, шындай білсең.

Жырлай берсем тауыса алман жүрек сырын,
Сыйғызармын бұл хатқа қайсы бірін,
Азды көп қып оқырсыз... оқыр жеңгем,
Қарындасым Ғайни мен Еркін інім.

Өтеді екен білінбей өмір шіркін,
Өзгергендей табиғат біртін-біртін,
Таңғалғандай сүйсіндім көргенімде
Ғайни мен Еркіннің сүтіретін.

Оларды мен көрмедім, мені — олар,
Көрмесе де білер де ойына алар.
“Беттерінен екеуін сүйдім”, дейтін...
Қолға алып сүйетін күн де болар!

1935, Орал.

АҚША

Шіркін, ақша,
Жолда жатса,
Бұрмас па едің мойныңды!
Төніп барып,
Уыстап салып

Толтырмас па едің қойныңды!
Жүрек ойнап, лүпілдеп,
Жетсең үйге бүлкілдеп!

Келсең үйге...
Бассаң биге —
Тасып көңілің шаттанып,
“Таптым ақша!!!” —
Деп жолдасқа
Қоныңды ашып ақтарып,
Күлім қағып қарасаң,
Жата қалып санасаң!

“Бар, тез бар!” деп,
“Мол ғып ал” деп,
Жіберсең-ау тамаққа:
Ет пен майға,
Сүт пен шайға,
Папиросқа, араққа, —
Шашсаң еркін ақшаны,
Сонда көңілің тасқаны!..

Бірақ... ол жоқ..
Тек көңілің тоқ, —
“Ақша” деген қиялға.
(Сыртта мін жоқ)
Іште дым жоқ,
Сүйенесің құр нанға.
Ет те, май да, шай да жоқ,
Құр қиялдан пайда жоқ,

Ермек етер,
Ой тербетер
Папирос жоқ тартуға,
Елден сұрап,
Махорка орал,
Не насыбай атуға —
Бере бермес ел-дағы,
Қаларсың сен-дағы.
Болды бес күн,

Болдың “мүскін”
Бұрынғыдай іс те жоқ,
Басың қатып,
Өзек тартып,
Іс істеуге күш те жоқ,
Жапалақтай қобиып,
Отырғаның мәліп.

Бар білгенің —
Күңіренгенің,
Ызыңдап ән айтқаның,
Не сызылтып,
Не құбылтып,
Тек музыка тартқаның,
Мән шыға ма ойыннан,
Тамақ кетпес ойыңнан.

Ойнасаң да,
Ойласаң да
Шіркін ақша келер ме?
Бостан-босқа,
“Мә” деп “ақша!”
Біреу әкеп берер ме?!
Онан-дағы жолын тап,
Ақша шығар орнын тап.

Ертең бар да,
Ақша ал да,
Оны жұмсау жөнін біл,
Барда тасып,
Жоқта сасып
Қалмауыңның шегін біл,
Жұмсасаңыз жоспарсыз,
Әлі талай қақсарсыз!

Еттен, майдан,
Сүт пен шайдан
Аямай-ақ ақшаны,
Молайт нанды...
Тыңайт әлді,

Қоя тұрып басқаны.
Болса денең — бойың сау,
Ақылың сау, ойың сау.

Папиросты, “Тентек досты”
Сиреткенің жөн болар —
Бос жүрісің,
Қыдырысың
Азар болса кем болар...
Сән болмайды көк түтін,
Әл болмайды “бір жұтым”

Мұным шыным,
Таза сырым,
Айтқаныма ұрыспа!
Істе де іс,
Аяма күш,
Тұрмысыңды дұрыста.
Тұрмыс түзер бойыңды,
Бойың түзер ойыңды.

Орал, 4 декабрь, 1935

ҰШҚЫШ БОЛҒЫМ КЕЛЕДІ

Мөлдір, тұнық көк аспан,
Сол аспанға жарасқан
Самолеттей сұңқармен
Ұшқан құспен таласқан,
Ұшқыш болғым келеді!

Көңілі — дария, ойы — аспан,
Асқар шыңнан бойы асқан,
Ай, күнімен аспанның
Әзілдескен, сырласқан,
Ұшқыш болғым келеді!

Күнге күліп, күй тартқан,
Айға әнін тыңдатқан,

Бақыт жырын жырласа,
Таң шолпанын қуантқан.
Ұшқыш болғым келеді!

Таңда туып түлеген,
Тас түлектей көреген,
Көк қойнында тояттап,
Шың басында түнеген,
Ұшқыш болғым келеді!

Жат жерлерге қонбаған,
Жатқа көңілі толмаған,
Асыл затты сұңқардай
Өз ұясын қорғаған,
Ұшқыш болғым келеді!

Мұздай болат киінген,
Батпан қару үйірген,
Қорғап бақыт ұясын,
Тас түлектей түйілген,
Ұшқыш болғым келеді!

Ар, намысын ақтаған,
Жүректе сыр жаттаған,
Туған елін-ұясын
Жан-тәнімен сақтаған,
Ұшқыш болғым келеді!

Ұшқыш болмай немене,
Қуат бітгі денеме!
Қанатым бар қайыспас,
Жастарға ісім өнеге,
Ұшқыш болғым келеді!

1936

ХАН ТӘҢІРІ

Хан тәңірі —
қарт Тянь-Шаньнің жүрегі..
Хан тәңірі —
көк аспанның тірегі...

Хан төңірі —
көп жасаған қария, —
Хан төңірі —
жер жүзіне жария.
Хан төңірі —
жүрегі — тас, қаны — сел;
Хан төңірі —
лебі — боран, демі — жел.
Хантөңірі —
қабағынан қар жауған,
Хан төңірі —
балағынан қан тамған.
Хантөңірі —
бұлт жамылып, мұз киген.
Хан төңірі —
көкті құшып, күн сүйген.
Хан төңірі —
жерге басын имеген,
Хан төңірі —
көк әлемін билеген.
Хан төңірі —
қаһарынан қайтпаған.
Хан төңірі —
ешкімге сыр айтпаған.
Хан төңірі —
ешкімге бой бермеген.
Хан төңірі —
еш бағынып көрмеген.
Хан төңірі —
бағынбасқа серт қылған.
Хантөңірі —
қарсылассаң, мерт қылған.
Хан төңірі —
күнге ғана табынған.
Хан төңірі —
хабар алған сағымнан.

Хан төңірі жатыр еді ұйықтап,
Айды жастап, көк көрпесін тұйықтап,

Хабаршысы — сұлу сағым сылаңдап,
Жетіп келді тым асығыс бұлаңдап.

Жайлап жылжып, жүрді сағым жағалап,
Хан тәңірінің қойны-қоншын аралап.
Кенеттен: бұлт бір ұлып, бір абалап,
Төкті жасын — құйды нөсер сабалап.

Хан тәңірі шошығандай селк етті,
Жастық құлап, көк көрпесі желп етті.
Хабаршысы жылжып келіп аяңдап,
Сумаңдады естігенін баяндап:

"Желе жортып, жердің жүзін кездім мен,
Таңғажайып бір хабарды сездім мен,
Асқан алып, таңғаларлық бір мықты,
Соңғы кезде жерде пайда болыпты.

Біз большевик, деседі екен өздері,
Біз алмайтын қамал жоқ! — дейді сөздері,
Жарқ-жүрқ еткен, жайраңдаған жүздері,
Күнше күліп, күлімдеген көздері.

Асқан алып, таңғаларлық бір мықты,
Жер мен көктің барлық сырын ұғыпты;
Қара жерді бауырдайын тіліпті,
Мұзды, құзды насыбайдай үгіпті.

Жерді жеңіп, көкке ұшып шығыпты,
Түбіттей қып түткілепті бұлтты,
Көрпедей-ақ көкжиегін түріпті,
Күле қарап, күннің сырын біліпті.

Таңғажайып, асқан алып сол мықты
Памирдің де басына кеп мініпті,
Алтай, Орал, Алатау мен Кавказдың
Төбесіне қызылтуын тігіпті...

Асқан алып, таңғажайып сол мықты,
Жаңа маған жол үстінде жолықты,

Сай салалап, тауды, тасты аралап,
Келе жатыр сізге қарай жағалап"

"Көрмеп пе едім ондайлардың талайын,
Тарттырмап па ем талайының сазайын!
Дәме қылса, келіп көрсін, көрейін,
Қарсыласса, "сыбағасын" берейін!

Көк тірегі — Хан тәңірі болам да,
Жердегіге бас иіп, құл болам ба?!
Жоқ, бола алман!" деп бір қатты ақырды
Қаһарлана бар қайратын шақырды.

Күндерде күн, қарс жабылып қабағы
Хан тәңірі балағына қарады.
Көрі көзі әлденені шалады,
Әлденеге үрейленіп барады.

Әлдекімдер жайраң қағып, жарқылдап,
Келіп қапты Хан тәңірге жақындап,
Жер сілкінте ән шырқаған ұран сап,
Еш күдіксіз, күліп келед қарқылдап.

Екпіндері — тауды қағып жыққандай,
Асқан шыңға еркін аттап шыққандай,
Алысыңды алты басып ұтқандай,
Қашағанды ұстағандай құтқармай.

Хан тәңірі үрейленіп барады,
Балағына қайта-қайта қарады...
Бір мезетте: екпінді топ жаңағы,
Хан тәңірге ұмтыла кеп шабады!

Хан тәңірі жіберіп ед ысқырып.
Кеуледі жел, соқты боран үскірік.
Алай-түлей, астан-кестең... жер мен көк
Араласып, алысқандай жекпе-жек.

Ұлиды жел, абалайды арсылдап...
Асыр салған асау боран қарқылдап...

Әлденелер сатыр-сұтыр сартылдап...
Шулайды орман, зәресі ұшып қалшылдап...

Хан тәңірі ақырады бұйырып,
Жендеттері шабуылдап жиылып...
Долы бұлт бірін-бірі иіріп,
О да төнген дәл төбеден түйіліп.

Өтті күндер... өтті түндер... сергелдең!
Жер менен көк бірін-бірі өңгерген!..
Бір мезетте: "Жер тәңірі" күш жиып,
Соқты келіп "Көк тәңірін" үйіріп!

Хан тәңірі дөңбекшіді, тулады.
Ол тулап ед, көк әлемі шулады...
Ұлы дүбір бар әлемге тарады,
Бұл не шу? — деп Гималаи да қарады.

Көк тірегі — Хан тәңірі жеңілді,
"Жер тәңіріне" басын иіп берілді.
"Жер тәңірі" — батыр туған большевик!
Бағынарысың, бас ұрарсың жер мен көк!

Жер тәңірінің қызыл туын қолға алып,
Сырын, шынын, мұңын қозғап, толғанып,
Хан тәңірі бірінші рет тіл қатты,
Шыны, сырын бар әлемге тыңдатты:

"Көк тірегі — Хан тәңірі мен едім,
Жердегіге бас иемін демедім,
Көп жасадым, көпті көрдім өмірде,
Көп те білдім, көп сыр түйдім көңілде.

Бірақ, менің бар еді бір арманым:
Арманым сол, ие таба алмадым.
Құдіреті маған жетпей жалғанның,
Өзім тілеп бағынуға арландым.

Бүгін міне, жер тәңірін көрдім мен,
Қайратына көзім жетті, сендім мен.

Арманым жоқ, ием келді, көрдім мен,
Мәңгі сырым ақтарылды көңлімнен!

Жер тәңірі — ер большевик, бағындым!
Сені баққан ұлы тапқа табындым!
Сырласармыз құлақ құршы қанғанша,
Мен сендікпін жалғыз тасым қалғанша!

Алматы, 1936

САБЫР ЕТШІ

Неге мұнша, сорлы жүрек, соғасың?
Неге күйіп, неге мұздап тоңасың?
Арпалысып тыныш жата алмай ұяңда,
Неге мұнша мазасыз сен боласың?!

Неге мұнша үрейлене соғасың?
Қиял кернеп, нені ойлап шоласың?
Сорлы жүрек, ойларсың да, толғарсың,
Толарсың да, сарғаярсың, соларсың.

Неге мұнша жалындайсың жанасың?
Жанды қинап, тәнді өртеп барасың?
Өл дейсің бе, кет дейсің бе ғайып боп,
Талақ етіп жер мен көктің арасын!

Сорлы жүрек, баяуладың балбырап,
Сорлы жүрек, талдың ғой сен қалжырап,
Не қыласың өзіңді өзің жаралап,
Қажымашы, сабыр етші азырақ!

Сабыр етші, жан-тәнімді талдырмай,
(Не шара бар, кетті ғой ол қайрылмай,
Сен жыласаң — ол күледі мәз болып,
Сен өлсең де, жүре берер қайғырмай).

Сабыр етші, мен де тыным алайын,
Сабыр етші, бар тілегін табайын,

Сабыр етші, қайғыңды мен жояйын,
Күй шертейін, шырқатып ән салайын!

Сабыр етші, қолға қалам алайын,
Толғанайын ой құдығын қазайын,
Тау суындай сөз шығарып кеудеден,
Сырыңды мен жырға тізіп жазайын.

Сабыр етші, не десең де тұрайын,
Қырандайын, көкке құлаш ұрайын,
Көкті кешіп, бұлтты тесіп, айға өрлеп,
Күнге барып, тілегіңді сұрайын!

Сабыр етші, жерді кезіп кетейін,
Асқар таудан, орман-нудан өтейін,
Жонын тіліп, тоңын, тасын қопарып,
Қол тимеген қойынына жетейін.

Сабыр етші, суға түсіп жүзейін,
Судың бетін қалқып, түбін сүзейін,
Су сұлуын, барлық асыл бұйымын,
Мөлдіретіп, алдыға әкеп тізейін!

Сабыр етші, не десең де көнейін,
Өмір — бақша, біраз жеміс терейін,
Соның бәрін жырға тізіп, дестелеп,
Мәңгі өшпес ескерткіш сап берейін!

Орал, 29 қантар, 1936

I

Қарай-қарай, көзімнің нұры бітпес,
Айта-айта көңілімнің сыры бітпес,
Жалын жүрек, жасын тіл, жас ақынның
Сүйгеніне арнаған сыры бітпес.

Өзіңе аян, мен саған ғашық едім,
Сыр сандығын өзіңе ашып едім,

Жанға қимас сандықтың бар асылын,
Аямай-ақ өзіңе шашып едім.

Сені өзімнің көзімдей көріп едім,
Сандық кілтін қолыңа беріп едім,
Дүние құнын тең көрмес сандығымды —
Жүрегінде сақтар деп сеніп едім.

"Мә, сандығым! Бірақ сен сақта" дедім,
"Сандық — жүрек! Ұстатпа жатқа" дедім,
"Қызбалықты өмірдің базарында —
Қызып кетіп сандықты сатпа" дедім.

"Сандығыңды мен қабыл алдым" дедің,
"Сандығыңның сырына қандым" дедің,
"Екі сандық бұйымын бір-біріне —
Қосып, сылап, құрметтеп салдым" дедің.

"Сандық жүрек! Сен маған бердің" дедің.
"Еш күмәнсіз өзіңе сендім" дедің,
"Қол ұстасып бірге өтсем арманым жоқ,
Жаным — сендік! Қайтсең де көндім" дедің.

Сандық жүрек! Сақтауға бердің сөзің,
Қос сандықпен күшейді жастық сезім,
Дәл сонда сен: "Уағда, мен сенікі!"
Демеп пе едің, жаудырап қара көзің?

Мен де сонда сертімді беріп ем-ау,
Қылығыңмен бойымды жеңіп ең-ау,
Бүкіл дүние сұлуын берсе-дағы,
Бәрінен де сені артық көріп ем-ау!

Мен құшпаған тал белің, бойың бар ма?
Мен сүймеген бал тілің, мойның бар ма?
Таң атқанша тар төсекте еркіндеп,
Мен кірмеген, жаным-ау, қойның бар ма?

Біз екеуміз — біріміз деп ойламап па ек?
Күні бұрын қызықтап тойламап па ек?

Келешегін өмірдің бірге болжап,
Тереңіне тұрмыстың бойламап па ек?

II

Сол тілекті, бірақ сен! Ақтамадың,
Есігінен өмірдің аттамадың,
Сандығымды сындырып, бар бұйымын —
Естен кетпес аяққа таптағаның?

Ішін көрмей, сандықтың сыртын көрдің,
Біраз ғана шаң басқан сиқын көрдің,
Мен, сен түгіл, қоғамға мүлік болар,
Ішіндегі асылын, — қиқым көрдің.

Өзін көрмей, тұлпардың түгін көрдің,
Тозаң жұққан, сұңқардың жүнін көрдің,
Шапақ атқан бақшаның гүлін көрмей,
Гүлге шашқан тентектің күлін көрдің.

Бір тұтылған өмірдің күнін көрдің,
“Сөнді ғой деп, енді күн” — түнін көрдің,
Өмірінің жігіттің нұрын көрмей,
Етегіне бір жұққан кірін көрдің.

III

Асыл зат таптасаң да жерде қалмас,
Жасықты берсең-дағы ешкім алмас,
Алтайдай асқар биік тау сұңқары
Қонам деп шөпсіз, сусыз шөлге бармас.

Жас тұлпар тұра алар ма өрге шаппай,
Жас қыран отырар ма, қанат қақпай,
Жас жігіт — жалын жігер жай жата ма,
Маздатып өмірінің отын жақпай!

Алтын таң түннен қорқып, тұра ма атпай
Күміс күн ұялар ма күлім қақпай!

Жас жігіт, таң атқанда талаптанған,
Қояр ма өмір таппай, бақыт таппай!

Өскен гүл тұра ма екен шешек атпай,
Қоймақшы, сандуғашты кім сайратпай,
Гүл жүзді, бұлбұл үнді, сырлы сөзді —
Жас ақын қояр ма жыр сорғалатпай.

IV

Сынса да, сыр сандықтың бітпес сыры,
Сынығын жамап алдым, жоқ еш міні;
Бұйымы сандығымның басымда мол,
Таусылмас шашсам-дағы күні-түні.

Сандықтың кілтін ашсам сыр тамады,
Жан сүйер, тәнің балқыр — нұр тамады,
Тамылжып, бойды серпіп, ойды желпіп,
Сорғалап, күй тамады, жыр тамады.

Сандығым — тән азығы, жан азығы,
Сандығым — қуат, жігер, қан азығы,
Сүйдірген өз заманын, өз қоғамын
Сандығым — сана-сезім, ар азығы.

Сандығым — жас жүрегім, тілім кілті,
Сұлулап сырдан құйған іші-сырты.
Сақталған көкірегімде сыр сандығым,
“Сенікі”, “менікі” емес, көптің мүлкі!

Тән тозып, қан суалмақ, — расында!
Тән қалар қара жердің жырасында,
Сонда да сыр сандығым жерде қалмас,
Сақталар ұлы тарих мұрасында.

Сенемін! Сақталар деп сыр сандығым,
Білінер! Бұл өмірде болғандығым!
Сандықты сақталғандай ете алмасам,
Не керек босқа туған адамдығым!

Орал, 29 мамыр, 1936

САЙРА, САЙРА, САНДУҒАШЫМ

(Әнші қызға)

Сайра, сайра, сандуғашым,
Жыр төгіліп тіліңнен,
Таң құстары күй тыңдасын,
Сенің шаттық үніңнен.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Бақыт таңы атқанда,
Сен отырған миуа ағашың
Нұр маржанын таққанда.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Бақыт құсы сырласың,
Көлде аққу, көкте лашын
Шаттық жырын тыңдасын.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Жаңғырықсын асқар тау,
Қалың орман исін басын,
Берсін букет бақша-бау.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Шолпы тақсын күміс су,
Сылап, сыйпап қолаң шашың,
Жібек жапсын қалың ну.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Масайрасын алтын күн,
Ай мен жұлдыз балбырасып
Маужырасын салқын түн.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Серуенді елің тыңдасын,
Шет жұрттағы бауырласың
Орамалын бұлғасын.

Сайра, сайра, сандуғашым,
Ләззәтті үнің тыңдайын!

Сандуғашым — жас сырласым,
Сен сайра, мен жырлайын.

Сен сайрасаң тамылжытып,
Сорғалатып, үзілтіп,
Мен жырлайын құйқылжытып,
Сөз маржанын тізілтіп.

Жан сусыны — тәтті лебіз,
Жан азығы — сұлу жыр,
Тояттасын халқым тегіс
Ақтарылсын ішкі сыр.

1936.

РОМАНС

(Байроннан)

Сұлулығын асырамын деп
Кім таласар сенімен?
Теңіздегі күй естілед
Сенің нәзік үніңнен.

Алыстағы океанда
Естілгендей, күй тұманда,
Толқын сүйіп ескен желдей,
Тәтті ұйқыда өтер тербей.

Түн ортасы болғанда, ай —
Суға сүңгіп шомылар,
Ұйқыдағы жас баладай
Теңіз жайлап дем алар.

Сонда жанды қиял кернеп,
Сұлу сыбат демді тербеп,
Жанға тиіп сенен әсер,
Көңілдегі толқын өсер.

1937

КӨКТЕМ

Төбеден төнген аспан күн мен айы,
"Тамаша" жанға жайлы күн райы.
Ақырын жылжып қана көктем келед,
Сықылды жас жігіттің сәулетайы.

Күлімдеп кел тезірек, кел көктемім,
Өмірдің "рақатына" тең көктемім,
Тігілген он бір қанат ұлы ордама,
Сұлудай тәжім етіп ен көктемім.

Мен биыл он бір қанат орда тіктім,
Төрінен орын қойып сені күттім.
Жырыммен бетінді ашып енгізейін,
Тезірек кел көктемім, кел сүйіктім!

Масайрап, гүл-гүл жайнап, кел тезірек,
Сағынған жер анаң да тұр елжіреп,
Сүті ағып, "алпыс екі тамыры иіп",
Жадырап, жаны жібіп, күлімсіреп.

Жер күліп, аспан төніп құшақтасып, —
Бейне бір қосылғандай екі ғашық;
Асқандай аясынан айдын шалқып,
Кербез бел күнге қарап қойнын ашып.

Аспанда қаз бен үйрек қиқуласып,
Жерде еңбек ерлері жүр ән шырқасып,
Жайраңдап, қыза қайнап, күшін сайлап,
Маржандай, егін жайға, тұқым шашып.

Құлпырып ұлан-байтақ сәнді дала,
Тамаша думан-тойлы сансыз қала.
Бәрі де: "көктем келед!" дейді күліп,
Көктемге көңілдене, құмарлана.

Көңлі шат, жүзінде нұр бәрінің де,
Қайғыдан хабары жоқ кәрінің де,

Бақыттың дариясы шалқығандай
Қарайды қуанышпен алтын күнге.

Кел көктем, күлім қағып қарсы алайық,
Арудай аймалайық, құшақ жайып,
Қосылған сүйгеніне жас сұлудай —
Көктемім — көңілді елге сен лайық!

Көктемім — көңіл қошым, кел тезірек,
Көріктім көзің күн де, жүзің жібек,
Өмірді нұрға бөлеп, гүлге орайық,
Жанаттай жиһазыңды бер тезірек.

Алматы, 1937

ҚАРЫНДАСЫМ МАРФУҒА

Аялаған айдын көл де,
Ұқсап бейне аққуға,
Астанаға келдің сен де,
Қарындасым Марфуға.

Есінде ме сонда бір жыл,
Оқушы едің рабфакта,
Сен — қызыл гүл, мен — жас бұлбұл,
Кездесіп ек бір бақта.

Сол бір баққа көрік беріп,
Сен құлпырып жинаушы ең,
Құлпырғанын қызық көріп,
Мен құбылтып сайраушы ем.

Сенің гүлдей дидарыңнан
Бақыт нұрын көруші ем,
Махаббатты жас жанымнан
Жырлар жазып беруші ем.

* * *

Сөзімді құп ал, құрбым күлімсіреп,
Мінеки саған арнап соқты жүрек,
Кеудемде махаббаттың оты лаулап,
Уыздай жас жүрегім тұр елжіреп.

Ғашықпын еш күмәнсіз, өзіме аян,
Сондықтан жүрек сырын етем баян;
Алдымда бақыт құсым тұрғандай-ақ,
Мен саған құштардықпен құшақ жаям.

Сен болсаң нулы жердің қызыл гүлі,
Болар ем сахараның мен бұлбұлы,
Қонақтап гүл жанында рахат тауып,
Гүл құшып, сайрар едім күні-түні.

Сен болсаң жапандағы жалғыз терек,
Кез болсам келе жатып мен тентіреп;
Жолаушы жалқы жерге жатар едім,
Жапанда жапырағыңды көлеңкелеп.

Сен болсаң көусар сұлу мөлдір бұлақ,
Жарқырап жатсаң ағып таудан құлап,
Суыңды шөлдеп келіп ішер едім,
Маңыңда паналар ем мекен құрап.

Немесе жұбай аққу болар ма едік,
Аялап айдынға келіп қонар ма едік,
Күн болса, күн нұрымен бірге балқып,
Түн болса самалда бір тоңар ма едік.

Шұбартау. 1937

* * *

Құлағымнан кетер емес,
Сенің, сәулем, тәтті үнің!
Жас музадан еш кем көрмес,
Сен — сүйікті бұлбұлым.

Гүл бақшадай сахнаға
Шыққан кезде сен сайрап,
Мен отырғам қарсы алдыңда
Қиял кернеп, ой ойлап.

Сені көріп, ой бөлініп,
Қарағанмын жүзіңе,
Кірпігімнен нұр төгіліп,
Көзім түскен көзіңе.

Сонда сенің күн көзіңнен
Жүрегіме нұр тиіп,
Ойға шомғам өз-өзімнен
Көңіліме сыр түйіп.

Нұрлы сәуле сонда сені
Жүрегіме бөледім,
Арман еткен көңлімдегі
Аруыма теңедім...

Күндер өтті, айлар өтті,
Бойды жеңді құмарлық,
Жас жүректі елжіретті
Болмай кетті шыдарлық.

Махаббатқа бой алдырдым
Амалым жоқ ашынам,
Құлы емес қой мен тағдырдың,
Неге сырым жасырам.

Махаббатқа жоқ қой айып,
Ерік бердім жүрекке,
Мен ұмтылдым құшақ жайып
Жетем бе деп тілекке.

Жан жүректен жаздым хатты,
Таңданбассың, сұлуым.
Жас тілекті, махаббатты,
Қорламассың, сұлуым.

Жүрегіңе тиер барып,
Жалындаған біздің сөз,
Жүрек сырын тез аңғарып,
Сен де ойыңды білдір тез.

Алматы, сәуір, 1937

ГҮЛІМ

Жайқала бер, қызыл гүлім,
Сұлулардың көзін тартып,
Саған сеуіп маржан нұрын,
Тұр ғой алтын күн құмартып;

Сен өмірдің бақшасында,
Шашақ аттың жазғытұрым,
Жас бұлбұлың нақ қасында
Тамылжитқан жүрек жырын.

Жайқала бер, қызыл гүлім,
Ну жапырақ арасында,
Бұлбұлыңның тыңдап үнін
Дүние саған қарасын да...

Әне, сұлу аспанда тұр
Көк лентасы — “кемпір қосақ”,
Себелейді жұпар жаңбыр,
Жайқала бер, қызыл шашақ!

Ай сығалап асқан таудан
Хош иісіңе тұр ғой елтіп;
Сені арылтып шаң-тозаңнан,
Жібек желің өтті желпіп.

Жайқала бер, қызыл гүлім,
Бірақ саған көз тимесін,
Қызыл гүлді жазғытұрым
Сұқтанбасын, кім сүймесін!

Әне бір қыз ақша маңдай
Күн келбетті, қара көзді,
Сұлулықтың символындай,
Жан саясы, бал мінезді.

Келе жатыр ән шырқатып,
Желпіп қызыл орамалын...
Жайқала бер шашақ атып,
Тарт сұлудың көз жанарын.

Қыздар қандай гүлге құмар,
Жақындатсаң, қалдың дауға,
Обалсынбас үзіп алар,
Тағып алар омырауға.

Риза емеспін ондай қызға,
Солар гүлім — кетер тастап,
Не махаббат базарында
Жауқазынға айырбастап.

Ғафу, қыздар, тыңдаңыздар,
(Күнам болса, кешіріңдер),
Гүлге құмар болсаңыздар,
Үзбеңдерші, (Өсіріңдер!)

Жайқала бер, қызылгүлім,
Төңіректің көзін тартып,
Айналаңда қағып күлім,
Қыздар жүрсін ән шырқатып.

Бақшамыздың кілті берік,
Саған келмес сырттан дұшпан,
Солдыра алмас аяз соғып,
Қауіптенбе қатал қыстан.

Қабак түйіп келсе де күз,
Сені, гүлім, солдыра алмас,
Бір болармыз біз екеуміз,
Мәңгі, мәңгі болармыз жас.

Қызыл гүлім, беріп сәулет,
Құлпыра бер миуа бақта,
Берермін мен етіп букет
Болашаққа, жас ұрпаққа.

Жайқала бер, қызыл гүлім,
Жүгірейін жеміс теріп,
Қызыл гүлім, — жас ғұмырым,
Ақын жанға болған серік.

1937

Қыз — қызыл гүл бақшадағы,
Күн нұрымен құлпырар;
Көрсек кенет әркім-дағы
Гүлді алуға ұмтылар.

Бірақ қызыл гүлдер көп қой,
Қайсы бірін аларсың?!
Көрінгенін үзіп кетпей,
Таңдап бірін табарсың.

Гүл жақсысын кім білмекші,
Иіскеп көрші иісін,
Үзбей тұрып иіскетсеңші
Сен де гүлдің бірісің.

Хош иісіңмен құмар қылсаң,
Құмардан бір қанатын,
Қызыл гүлім шын ұнасаң
Сонда үзіп алатын.

Шұбартау, август 1937

Көптен бері өзімнен кетті ерік,
Құпия сыр бойымды жүр меңгеріп,
Бір арудың тартады магниті,
Мен бір бейне металмын жүрген еріп.

Күндіз көлбеп, өтеді көлеңкедей,
Түнде ләззат ала алман түсте көріп;
Ұят деген бір қырсық болды бөгет,
Жүрегіме жүрегім болмай серік;
Енді қайтем, япырмай, болдым дел-сал,
Махаббаттан кетермін қайтіп жеріп?
Ол перизат баспас па құмарымды,
Ақ құшағын ұсынып қолын беріп,
Тәтті ұйқыда жатқанда, жайлап қана,
Таңғы алтын шолпандай төніп келіп?!

Алматы, февраль 1938

ФАТИМАҒА ЖАЗҒАН ХАТТАН

Шұбар таута шарықтап,
Жетші жылдам, өлеңім,
Аққудайын аруға
Айтшы ақынның сәлемін.

Сәлем жеткіз сұлуға
Алатаудың баурынан,
Жас ақынның лепірген
Жүрегінен, жанынан.

Сен оған айт: "Жас ақын
Болған саған құмар" де,
"Сырын айтпай жас жүрек
Қайтып қана шыдар" де.

"Соққан сайын жүрегі
Саған қарай талпынар,
Басқан сайын адымы
Саған арнап басылар"

Айт осыны аруға,
Аймалашы жүрегің,
Ғашық болған жас жанның
Бермес пе екен тілегін!

Мұздай болса жүрегі
Жылытып көр от болып,

Сырласып көр жанымен
Түн ұйқысын төрт бөліп.

Ұялап ал жанына,
Ала берші тынышын,
Оралып ақ мойнына,
Тілінен сүй мен үшін.

Тысқа шықса, бірге шық,
Үйге кірсе, бірге кір;
Жүрегінің сырын ұқ,
Махаббатын маған бұр.

Алматы, 1938

СОНЕТ

(Құрдас туралы)

Түн ортасы ауғанда көше жым-жырт,
Жұпар жаңбыр себелеп ойнайды бұлт;
Таң асырған тұлпардай тұр тыпыршып,
Қақпа алдында қалшыып жалғыз жігіт.

Жүрек лүп-лүп соғады, ұйқы сергек,
Көкірегін кей кезде ыза кернеп;
"Әлде басқа жігітпен кетті ме екен?
Неге алдады япырмай, түнде кел" деп.

"Үйде деуге, — естілмейд ешбір тықыр,
Түзде болса, мұнша кеш, ол неғып жүр?"
Деген оймен бір жылып, бірде суып,
Таң күзеткен тағатсыз жас жігіт тұр.

Сүйген сәуле алаңсыз жатыр ұйықтап,
Қақпа алдында болған соң күзетші сақ,

Ғ...ҒА

Қара түнді жамылып,
Қайда кеттің қайқаңдап;
Тыным таппай сарылып
Шаршадың-ау бай таңдап.

Түнде жортып сенделмей,
Бай іздесең базар бар
Екатерина келгендей,
Қатар тұрып... қарсы алар.

Бір күндікке біреуін
Табарсың да, тастарсың,
Сүйте-сүйте "сұлуым"
Бұл дүниені ластарсың.

Қоймасаң бұл құлқыңды,
Алдыңа сенің бір келер;
Көрген адам сиқыңды
Анадайдан жиіркенер.

Мейлің, шырақ, сүй бүгін,
Ертең тағы айни бер,
Әркім айтар билігін:
"Атышулы Ғайни", дер.

Алматы, 1938

С...ҒА

Тұлпарын мініп алып жастық шақтың,
Өмірдің өріне өрлей жүйткі шаптым,
Сайрандап сәулетті өмір саясында,
Көңілім не тілесе — бәрін таптым.
Қайырлы сапарымда көпті көріп,
Арудың алуан сортын ұшыраттым;
Мен көрдім сұлуларды сандуғаштай,
Сайраған саясында "Иран бақтың".
Мен көрдім таң алдында, тәтті ұйқыда

Құпия сыр-сипатын перизаттың;
Сен соның бәрін-дағы ұмыттырып,
Шығыстың шолпанындай көзді тарттың,
Жүректі әлдеқайда жетектейсің,
Бейне бір сен — магнит, мен — болатпын;
Тәуекел! Дариясына кеттім сүңгіп
Шалқардай шалқып жатқан махаббаттың.
Қиыннан қаймықпайтын әдетім бар,
Еркіне қоя бердім ер талаптың.
Болғанда сен аспанның аққу құсы,
Сұңқардай соңнан қуа қанат қақтым;
Амал не, аққу шіркін қонса барып
Көңілсіз көңіліне бір басқа жақтың!

Алматы, 1938

ЖАҢБЫРЛЫ КЕШТЕ, КӨШЕДЕ...

Жаңбырлы кеште, көшеде
Жүрді жалғыз жас жігіт;
Дем алады күрсіне,
Өңі қашқан сұп-сұрғылт.

Құйып тұр жауын нөсерлеп,
Алас ұрып ойнап бұлт,
Ұялаған құстардай,
Үйінде отыр барлық жұрт.

Жалғыз ғана жігіт жүр,
Жапанда жалғыз батырдай,
Онда сірә бар не сыр,
Білер ме еді япырмай!

Жүр ме әлде, жауыннан
Жан ләззатын табам деп,
Ескен желмен тілдесіп,
Алыстан хабар алам деп.

Кенеттен, от жанғандай,
Жарқ-жұрқ етті нажағай!

О, жоқ! Емес нажағай,
Жарқ-жұрқ етті ақ маңдай.

Жарқ-жұрқ етіп ақ маңдай,
Қыз келеді жарқылдап,
Қыз магниті тартқандай
Жетті жігіт жақындап.

Жас жүрегін қолына ап,
Қызға жігіт ұсынды;
Кетті сұлу ғайып боп...
Жігіт ауыр күрсінді.

Бұл бір кәміл ақиқат,
Мұнда терең бір сыр бар;
Кімде күшті махаббат
Болса мұны сол ұғар.

Алматы, 1938.

ТАНЫСТЫҚ ТУРАЛЫ

(З...ға)

"Танысалық" десем мен,
"Таныспыз ғой біз", дейсің,
Сырттан қайтып танысың,
Ішкі сырды білмейсің?!

Ишаратпен айтсам сөз,
Түсінбеген боласың,
Ашып айтсам көзбе көз
Ашуланып қаларсың.

Бір сөзден бір романның
Сырын ұғар кезінде, —
Бар сыры жас адамның
Тұрар ойнап көзінде.

Махаббатты жігіттің,
Тіке қарап көзін көр —

Ішкі сырын жүректің
Айтқызбай-ақ біле бер.

Алматы, 1938

ТҮН ОРТАСЫ АУҒАНДА

Түн ортасы ауғанда
Отырсың, жігіт, нені ойлап?
Кімнің атын жазасың
Қайта-қайта шимайлап.

Махаббатың бұлбұлы,
Жүр ғой сенен алыстап,
Ол естімес үніңді,
Шақырсаң да дауыстап.

Кетті ғой ол қайрылмай,
Жат жүрекке не амал!
Ұйықта, досым, қайғырмай,
Түсте көр де, — ләззат ал.

Алматы, 1938

* * *

Домбырамда бір күй бар тартылмаған,
Көңілімде бір сыр бар айтылмаған;
Күйімді де, сырымды сыйлар едім
Жаным сүйер жар болсаң жарқылдаған.
Шабыт таппай жас сұңқар саңқылдар ма,
Нұр шалмаса ақ алмас жарқылдар ма,
Сол секілді менің де көңілімнің
Нұр сәулесі, шабыты сүйген жарда.
Өмір — өлке болғанда, мен бір айдын,
Алтын нұры төгілген күн мен айдың;
Аққудайын айдыңға қонар күні
Болар ма екен құмартқан қалқатайдың!
Сонда күйдің пернесін басар едім,
Сақтап келген сырымды ашар едім,

Сүйген сәулем — серігі жас жанымның,
Сеніменен мәңгілік жасар едім.

Алматы, 1938.

АЛМА БАҒЫНДА

Қылыш, қанжар тағынған
Жетті жігіт ат мініп;
Шықты алма бағынан
Жас келіншек шат күліп.

Жігіт айтад жарына:
"Мен бақытты күзеттім.
Мына алма бағыңа
Сен неше түр гүл ектің?"

Деді сонда келіншек:
"Күттім алма бақтарын,
Жар сүйсініп көрсін деп.
Жүрегімдей сақтадым".

Күн күлімдеп нұр сеуіп,
Жайнай түсті алма бақ;
Екі жүрек бір соғып,
Кетті аралап ән шырқап.

1938

КОЛХОЗ ҚЫЗЫНА

Күн күлімдеп сеуіп нұр,
Құлпырады егінжай;
Егінжайда бір қыз жүр
Айдындағы аққудай.

Колхоз қызы — Қарашаш,
Шырқап шаттық ән салған,
Ормандағы сандуғаш
Ләззат алып тамсанған.

Шырқа, шырқа, аспандат
Көңіл күйі — әніңді!
Сен — магнит, мен — болат,
Тартасын жас жанымды.

Лепірген жас жүректен
Жыр берейін жаттап ал.
Махаббатты тілекпен
Жаттап ал да, өнге сал.

1938

* * *

Алыстан айтқан сөзім өтер ме екен,
Биіксіз, созсам қолым жетер ме екен,
Алам деп айға ұмтылған жас баладай
Қиынға қолқа салу бекер ме екен?

Тәуекел, бір сынайын өзімді-өзім,
Тоғындай электрдің тисін сөзім,
Әкетті мені билеп әлдеқайда
Сұңқардай алып ұшқан жастық сезім.

Аспанда жарқыраған көп жұлдыз бар,
Мен соның біреуіне едім құмар,
Жақында сол жұлдызым жерге түсіп,
Таба алмай жүруші едім боп ынтызар.

Таба алмай көп шарлап ем жердің жүзін,
Кез болдым, Сіз екенсіз сол жұлдызым,
Кең жайып құшағымды шақырамын,
Жаныма жылжып қана кел, жұлдызым.

24 февраль, 1939

* * *

Есігің алды ағын су,
Ерте тұр да, жас сұлу,
Ағын сумен бетің жу, —
Судан сәулем көрінер.

Қалтаңда ақ орамал
Бір шетінде атым бар,
Көр де мені есіңе ал, —
Көзіңнен жас төгілер.

1939

БУРАБАЙ ТОЛҚЫНДАРЫ

Баурында “Оқжетпестің” тұрдым жалғыз,
Көл жатты күле толқып, айтып аңыз,
Үстінде Бурабайдың жарқ-жұрқ етіп,
Қайықпен келе жатты аққудай қыз.

Шақырдым: — Қарындасым, кел бері, деп,
Қайығын тосты маған қыз күлімдеп.
Көрмеге ол отырып, мен ескекке,
Толқыта кеттік тартып; жел соқты үдеп.

Жел соқты бізді әдейі сынағандай,
Жығылды жапырыла толқын жардай,
Біресе жайындай боп жон көрсетіп,
Біресе бүктетіліп айдаһардай.

Көк ала арландай боп абалайды,
Алды орап, соңнан қуып, жағалайды,
Біресе ауға түскен шортандай боп,
Құйрықпен қайығымды сабалайды.

Сескеніп сыр берместен келем есіп,
Тәкаббар тентек толқын кетті егесіп.
Лап беріп ұмтылады қайығыма,
Шегініп тұрады да аз кеңесіп.

Ентелеп келеді де кер кетеді,
Біресе ойнаған боп тербетеді,
“Бойында өр қайраты бар ма екен” деп,
Сынамақ болад білем, мені, тегі.

Толқыннан мен бе болар қорқынышты,
Толқыны өз жанымның одан күшті,
Толқытып тарта бердім әнге басып,
Бір мезет қыз көзіне көзім түсті.

Көзінен нәзік сұлу көрдім жанын,
Оның да көлдей көңлі толқығанын:
Қауіптің қара құйын желі соғып,
Қашырып бара жатыр беттің қанын.

Үрпиген балапандай қыз үрейлі,
Дөңгелек көзі көлдей мөлтілдейді,
Үстінде толқып жатқан кеудесінің
Қара шаш қара бұлттай желпілдейді.

— Ағажан, бұзылды ғой күн райы,
Ежелден белгілі ғой толқын жайы,
Қайталық, тіл алыңыз, әне алда,
Толқынның ойнақтап жүр асау тайы.

Қайтпайтын әдетім бар алған беттен,
Қыз сөзін құп көрмедім сол себептен;
— “Сескенбе, қарындасым, ән шырқай бер,
Бұдан да зор толқынды жарып өткем”.

Даурығып әлденеге толқын шулап,
Көк-ала айғырлардай жатыр тулап;
Таң қалып бұл қызыққа қарағандай
Төбеде тұрды бұлттар будақ-будақ.

Бүйірін ескегіммен ірей тартып,
Толқынды алсам керек ашулантып,
Қасқырдай қамады кеп жан-жағымнан
Жіберді қайығымды қалтылдатып.

Қорқаудай көк жал толқын жетті екпіндеп
Белінен қайығымның секірді кеп,
Құп-қу боп қыз үрейі кетті қашып,
Көзінен шыға келді жас мөлтілдеп.

Сонда да сыр берместен тарта бердім,
Толқынның ойнағына мен де үйрендім,
Көлденең келгенінің белін жаншып,
Ескекпен, ентелесе, басқа бердім.

Айбары арыстандай бір долы бұлт
Ойнақтап көк төсіне шықты жалт-жұлт;
Гүрілдеп тұрды-дағы шарт етті ол.
Жаңғыртты, болғандай-ақ аспан быт-шыт.

Су ішпек болғандай-ақ Бурабайдан,
Бұлт төніп созды мойнын анаайдан,
Ту асау толқындарға мініп алып,
Ән шырқап, Бурабайда салдық сайран,

1939

Мен сүйем аспандағы алтын күнді,
Самалды, май да желді салқын түнді,
Мен сүйем ауаменен ширатылып
Құлаққа жылы тиген мұңлы үнді.

Мен сүйем сылдыраған салқын суды,
Судағы салқындаған үйрек, қуды,
Мен сүйем күн шығарда көтерілген —
Көгілдір көк жібектей — көкшіл буды.

Мен сүйем ерікті-еркін таудың құсын,
Сайрасатын, төрт бөліп түн ұйқысын,
Мен сүймес дүниеде еш нәрсе жоқ,
Сүйемін табиғаттың барлық күшін.

Дүниеде сүймейін мен нені ғана —
Бәрі қызық өзіме, бәрі жаңа.
Сонда-дағы осының бәрінен де
Артық сүйем дүниеде сені ғана.

Ойпырмай! Батыл сөзді көп айтамын,
Тұзсыздың тұзы татыр деп айтамын!
Татымас ауызыңа ас алмайсың,
Ұғынсаң, ей шырағым, мен қайтемін!

Татымас ауызыма, көңіліме,
Жаманды серік етпен өміріме.
Тартамын тереңдікке, қиындыққа,
Жұлқынсаң сен өмірдің жеңіліне.

Өзімнің өткен жолым осылай-ды,
Қалайша маған достар қосылмайды?!
Өмірде жеңіл ойлап, желбас болып
Жүрген бар. Ойлатады осы қайғы.

Өтеді-ау бос зымырап күндер-түндер
Өз ісін ұғар ма екен бұл шіркіндер?
Күтейін, не болса да шыдайын мен,
Азар болса бұл кеуде сан күркілдер.

* * *

Алдында мен махаббат әулиенің
Ұлы жанды ұсынып, бас иемін,
Аңыз болып қалғандай жұрт аузында
Дәл бір жігіт жар сүйсе, мен сүйемін,

Дәл бір жігіт жар сүйсе, мен сүйемін,
Жалыны ғой махаббат жан-жүйенің,
Махаббатсыз қан салқын, дене жансыз,
Махаббатсыз сәні жоқ дүниенің.

Түсінбейді-ау, кей адам махаббатты,
Оған сірә махаббат — гүл сияқты,
Үзіп алды, ол тақты, бұл да тақты,
Гүлі солды, тастады, болды ұятты.

Жоқ! Махаббат — гүл емес, жанның күйі,
Табиғаттың адамға тартқан сыйы,
Кеуде бейне күй сандық, білсең ойна,
Оның да бар До, Ре, Ми... Соль, Ля, Сиі.

Махаббат бар адамда, ақыл, ой бар,
Сергек ақыл жан сырын терең ойлар,

Ойсыз жанға кеудеңнен орын берсең,
Жүрегінді алар да доп қып ойнар.

Ондайларға ежелден кеудем жабық,
Сырым жұмбақ, бір жанмын, таңғаларлық,
Жүрегімнің түбінде не жатқанын,
Кімді сүйсем, сол ғана білер анық,

Кімді сүйем! Айтпаймын. Өзім білем,
Ол түсінер мені осы өлеңімнен;
Ол бір бейне махаббат періштесі,
Қанатымен сипар деп сенемін мен.

30.XI.1939

ЖАН СӘУЛЕМ

(Романс)

Жан сәулем, сағындым ғой көптен көрмей,
Сен неге мен кеткенде қалдың ермей,
Баурында Баян аулы, Көкшетаудың
Жүрдім ғой елегізіп ескен желдей.

Жан сәулем, қарақат көз құралайым,
Шолпаным шығыстағы, күнім, айым;
Толықсып құшағыма келші, жаным,
Құшайын, сүйейін де, жыр жырлайын.

СҮЙЕМІН МЕН ИСПАНКАНЫ

Ғафу, қыздар, қызғанбаңыз,
Сүйемін мен испанканы.
Махаббаты болған аңыз,
Бар ғой оның ұлы жаны.

Көріп пе едің Пиренейдің
Жазғы нұрлы атқан таңын,

Жылылығы сондай деймін,
Қара көзді испанканың.

Естіп пе едің бұлбұл үнін,
Балбыратқан гүл бақшаны,
Елжіретер ел жүрегін
Испанканың салған әні.

Қолда гитар, белде қанжар,
Міне осындай қызды көрдім,
Жүрегі оның бірге соғар
Жүрегімен бүкіл елдің.

Гүл бақшада, нулы орманда
Келе жатыр гитар ойнап,
Көз жіберер ол Отанға,
Туған елдің қамын ойлап.

Майдан десе, гитарын ол
Бір ағашқа іле салып,
Зор майданға сапар шегер
Білек түріп, мылтық алып.

Өжет сұлу қан майданға
Қаймықпастан кетер кіріп,
Фашист сынды қас-дұшпанға
Қатулана салар бүлік.

Мұндай сұлу жігіттердің
Ынжығына қайтіп тиер,
Намысы үшін туған елдің
Майданда өскен ерді сүйер.

Махаббаты қандай ыстық,
Қандай тәтті испанканың,
Жүректе серт айнамастық,
Жардай сүйер ол Отанын.

Ол махаббат идеалы
Құмар қылған Байрондарды,

Сүйемін мен испанканы,
Сүйемін мен сондай жарды!

КӨКШЕТАУ

Жаннаты жер мен көктің сұлу Көкше,
Ризамын бар ғұмырым Көкшеде өтсе,
Табиғат, таңғаламын тамашаң,
Қандай күш жаратты екен сені ерекше.

Көп шығар көрмеген жер, дүние кең.
Сонда да тау бар ма екен Көкшеме тең?!
Берсе де Гейне — Рейнін, Гомер — Парнас.
Көкшемді мен айырбас етем бе екем?!

Құмарың Көкшетауды көрсең тарқар;
Адам түгіл аңның да көзін тартар,
Көктемде көрерміз деп Көкшетауды
Жосылар бұғы, марал, құлан, арқар.

Екі уақ ерсіл-қарсыл қайтқан құстар,
Көкшеге бір қонуға болар құштар.
Сықылды тіршіліктің жәрмеңкесі,
Ғажайып, нендей сыр бар, нендей күш бар?!

Ұлапа бұлт бейне торғын орамалы
Толқып кеп тау мойнына оралады,
Жайғандай жасыл ала жібек кілем
Көкшенің кең құшағы, бар алабы.

Көк қасқа Көкшетаудың бетегесі,
Сықылды сепкен алтын күн сәулесі;
Тыңдаған бұлбұл үнін ойшыл орман
Толықсып бас изесер ерте-кеші.

Сықылды тоқсан ауыл тоқсан көлі,
Жалтылдап қарар-дағы тартар сені;
Аралап сұлу Көкше сай-саласын
Шығады саяхаттап самал желі.

Тұп-тұнық қара барқыт түні қандай,
Рахат дүниесі ұйығандай;
Сұлудың алтын гауһар сырғасындай
Көкшенің иығында шалқиды ай.

Көкшеге құмартқандай көк қыздары;
Жымындар алтын кірпік жұлдыздары;
Айналар аспан жайлап дөңгеленіп,
Көкшенің күмбезіндей жылжымалы.

Кербез тау көрінеді түстегідей,
Қарайсың, түсіне алмай, тырс үндемей,
Бұп-бұйра төбелері қызықтырар,
Сұлудың сүп-сүйкімді бөбегіндей.

Шалқыған шымылдықтай атады таң,
Алқадай қойған қадап алтын шолпан;
Ішінде сол шымылдық Көкше сұлу,
Қарайсың, көркіне сен болып аң-таң:

Суреттеп жеткізе алман қанша мақтап,
Келеді Көкше сұлу көп сыр сақтап,
"Өзгемнен осым қымбат" дегендей-ақ,
Көкшетау Бурабайын тұр құшақтап.

1939

МЕН ТАБИҒАТТЫҢ БӨБЕГІ

Мен — табиғат бөбегі,
Еркін жанмын еркемін;
Аузымда жастық өлеңі,
Еркелеп күйім шертемін.
Жарқ-жұрқ етіп жүруді
Нажағайдан үйренгем,
Шадымнан шат болып күлуді
Күн мен айдан үйренгем.
Тәкаппарлық, ерлікті
Асқар таудан үйренгем;
Мен бір жанмын ерікті,
Жарысып желмен жүтірген.

Ашғу, қайғы дегенді
Қара бұлттан үйрендім;
Өз еркімше сілтемей
Қашан ғана имендім?!

1940

ДАУЫЛ

Ышқына соққан дауылға
Құмартушы ем жасымда;
Нөсерлеп құйған жауында
Қызығушы ем жасынға;
Жүгіруші ем жарысып
Сарыарқаның желімен;
Ойнаушы еді алысып,
Соққан дауыл менімен...
“Дауыл! Дауыл!” дегенге,
Шықтық үйден дүркіреп,
Аспан тұрды төбемде,
Аласұрып, күркіреп.
Дүние сол кез дірілдеп,
Келе жатты бір дауыл.
Түндіктері желпілдеп
Күтіп тұрды жарлы ауыл.
Шыр айналды шаңырақ,
Сықырлады сырғауыл,
Бұрқырады бар аймақ,
Соқты ышқына көк дауыл.
Көшті дауыл керуені,
Ілестім де мен кеттім.
Көк дауылдай кеуделі
Жігіт болдым, ер жеттім.
Мен дауылдың ұлымын,
Тұра алмаймын дауылсыз.
Қарсы алуға дайынмын,
Соқса да дауыл дамылсыз.

ДОЛЫ БҰЛТ

Суырып көкте қылышын
Нөсерлі қара төнді бұлт,
Тарылтып жердің тынысын,
Тапа-тал түс болды ымырт.

Өрістен қашты төрт түлік,
Асыға үйге енді жұрт...
Салатындай бір бүлік,
Ақырды жерге долы бұлт.

Күйзелді келіп, күңренді,
Аласұрды аспанда,
Шуылдап аймақ тебренді,
Жалынын жерге шашқанда...

Жіберді жылап долы бұлт,
Төгілді жерге көк нөсер...
Өтті де кетті, болды ұмыт,
Жадырап жайнап күлді жер.

1946

Ғашық едім, қайтейін,
Кеттің аулақ алыстап.
Айтып айтпай не дейін,
Жоқ қой енді табыспақ,

Жүрекке арман орнады,
Қосыла алмай, көп жылап,
Тілегенім болмады
Сол батады-ау жалғыз-ақ,

Қайда жүрсең аман бол,
Өміріңді тілеймін,
Сенен басқа, сертім сол,
Ешбір жанды сүймеймін.

Ашу, ыза аралас
Ренжіткен болсам, сені егер,
Өкпелеме, жарамас,
Бар кінәмді кеше гөр.

Ғашық едім, қайтейін
Оны білер жан қайда?
Арманда боп өтейін,
Армансыз боп не пайда

Жалғыз ғана тілегім
Көкрегімнен кетсін мұз;
Жылып қалсын жүрегім,
Ақтық рет бір сүйгіз.

10 апрель, 1940

КҮЛЕМІН ДЕ ЖЫЛАЙМЫН

Күлемін де жылаймын,
Жылаймын да күлемін.
Неге ғана бұлаймын, —
Өзім ғана білемін.

Өкінбеймін өмірге
Босқа келген екем деп.
Өкінемін, бір күнде
Түк бітірмей кетем деп.

Мен сүйемін өмірді
Құшақтаймын жырымдай;
Бірде болам көңілді,
Бірде тұрман қайғырмай.

Білмеген жан өлерін
Қайтып сүйер өмірді,
Білмей қайғы келерін,
Қайтып болар көңілді?

Дәл осыны түсінбес
Адамдар бар, не шара!

Іші қуыс, сырты мес,
Тас бауырлы бишара.

— Жылама сен, күл, — дейді.
Күлсем және сенбейді.
Қара тер боп тергейді,
— Неге күлдің сен? — дейді.

Күле білмес қуыршақ,
Жылай білмес, — ақиқат.
Күлсек яки қайғырсақ —
Бәрі болар оған жат.

Ол сорлының ойынша —
Даурығумен күн өтсін.
Бар арманы — тойынса,
Құлқын үшін күнелтсін.

Бас көтерсе төсектен
Өз үйіне симайды,
Дүниедегі өсектен
Дым қалдырмай жинайды.

Ішкенге мас, жесе тоқ,
Құр даурығу, бос ыржаң, —
Қуаныш жоқ, қайғы жоқ,
Неткен сонша сорлы жан.

Осындай дос көргенде
Қайтып қана шыдарсың.
Ойлап-ойлап келгенде
Күлерсің де жыларсың.

1940

СҰЛТАНМАХМҰТ ТУРАЛЫ БАЛЛАДА

Баурында Баян аулы жалғыз қорған
Қиырдан жолаушыға аңыз болған.

Күзетіп күндіз бүркіт, таңда бұлбұл,
Түн болса тұғыр етіп байғыз қонған.
Тыным ап сол қорғанда тұрған жым-жырт,
Жамылып жиырма жылды жатыр Махмұт.
Күндердің күнінде бір сол молаға
Керісіп келе жатты екі жігіт.
Молаға екі жігіт келіп жетті,
Біреуі ақын еді от жүректі,
Сұлтанның қабырына гүл орнатып,
Көзінен жас домалап тәуеп етті.
Мелшиіп тұрды анадай екіншісі,
Әруақтай мола кезген сұп-сұр түсі,
Ербеңдеп кең дүниеде жүрген біреу,
Болғанмен сырты күмбез, қуыс-ты іші.
Жамандап өлген жанды кәсіп еткен,
Өлгеннің сыбағасын нәсіп еткен.
Ақынның моласынан бір мін тауып,
Жамандап қайтуға оның есі кеткен,
Жол бойы екі жігіт көп ұрысқан,
Мейрімсіз бір-біріне болған дұшпан,
Елсізді елеуретіп айтысты кеп,
Ұялмай тауда аңнан, көлде құстан.

Бірі айтты: — Сұлтанмахмұт тірі, — деді,
— Мәңгілік өлмес жанның бірі, — деді,
— Қазақтың кең даласын аралап жүр
Өзіндей өжет оның жыры, — деді.
Бірі айтты: — қателеспе, өлген, — деді.
— Жырын да, өзін де оның көмген, — деді,
— Болған соң өзі дұшпан, сөзі арам,
Тарихқа жазып солай бергем, — деді.
Жанжалы екеуінің кетті қызып,
Аң қарап, құстар ұшып етті қызық,
Дүбірі екеуінің жер сілкіктіп,
Соғысты бір-бірінің аузын бұзып,
Толқып су, дірілдеп тау, қалшылдап тас,
Сұрапыл қабыр басы болды айқас,
Жыртылған жаға мен жең желге ұшып,
Бұлттай боп бұрқырады жұлынған шаш.
Ғажайып, күн күркіреп, етті жалт-жұлт,
Қабырдың бет тақтайы сынды сарт-сұрт,
От шашып екі көзден, "тоқтаңдар" деп,
Бейіттен шыға келді Сұлтанмахмұт.

Екеуі тұра қалды есі кетіп,
Мұздай боп тұла бойы, дір-дір етіп,
Қорыққанын екеуінің білгеннен соң
Сұлтекең амандасты жайлап жетіп:
— Жігіттер, қош келдіңдер, жоғарылат,
Рахмет, ұмытпапсыз ер-азамат.
Қабырды жай қақсаңдар шығамын ғой,
Жанжалыңыз азырақ болды-ау ағат.
Жас ақын Махмұтқа айтты сырын,
Жолдасы өсек айтып жүргендігін.
Сұлтекең сабырлы оймен тыңдап болып,
Мырс етіп бір күлді де, деді: — Інім!
— Өлгем жоқ, иланыңдар, шынымды айтам,
Өлді деп айта берсін кейбір сайтан,
Жүр, баста, жазушылар Союзынан
Мүшелік билетімді алып қайтам,
Сен жігіт, өсек айтып жүргенше құр,
Моламды мен қайтқанша күзете тұр, —
Деді де қолтықтап ап жас ақынды
Сұлтекең жүріп кетті шырқатып жыр.

21. V. 1940.

НАР ТӘУЕКЕЛ

Нар тәуекел! Құлаш ұрдым қиынға,
Қайрат шіркін алып шықса қиын ба!
Бұл сапарда сүрініп те қалармын,
Сонда, досым, мені айыпқа бұйырма!

Жығылам деп жүре алмаймын жәй басып,
Жүгіремін киіп-жарып, айқасып;
Мүлги берсін, ілби берсін қорқақтар,
Іш пыстырып, жалт-жұлт қарап жай басып.

Жығылсам да жүгірумен өтемін,
Аяңшылдың ақылын мен не етемін.
Жығылармын, алқынармын, шаршармын,
Барар жерге бұрынырақ жетемін.

1940

ӨТЕДІ КҮНДЕР

(Тарас Шевченкодан)

Өтеді күндер, өтеді түндер,
Өтеді жазым зымырап,
Соғады дауыл, солады гүлдер,
Сарғаяды жапырақ,

Ой ұйқыда, жүрегім жым-жырт
Сөнеді көздің жанары;
Бәрі ұйқыда жатыр ғой мүлгіп,
Тірліктің жоқ еш хабары.

Осынау жарық дүниеде
Бармын ба мен, — білмеймін.
Қаңғалақтап жүрмін бе әлде,
Жыламаймын, күлмеймін.

Сыбағам қайда, сыбағам?
Жоқ па сірә ешқандай?!
Жақсылық менен аясаң,
Жамандық бер, а құдай?!!

Берме ұйқы, кезбе жанға,
Жүрегі бос қатпасын,
Ұсап сұрсыз қу томарға
Бұл дүниеде жатпасын.

Берші өмір, бер махаббат,
Жүрекпен сүйсін адамды,
Ол болмаса, етіп талақ,
Өртесін мына жалғанды.

Қандай қиын — қаза тапсаң
Тар қапаста, зынданда.
Еркіндікте ұйықтап қалсаң,
Қиынырақ содан да.

Ұйықтап өтсең өміріңде,
Ұйқың ешбір қанбаса,

Тірлігің не, өлгенің не,
Ешбір ізің қалмаса.

Сыбағам қайда, сыбағам?
Жоқ па сірә ешқандай?!
Жақсылық менен аясаң,
Жамандық бер, а құдай!..

1940

ЖАУЫНГЕР ЖЫРЫ

Алқара көк астымда,
Белде болат қанжарым;
Күзеттемін мен түнде.
Қайда менің жан жарым?

Ай сәулесі ойнайды,
Қанжарымда дірілдеп;
Жарым нелер ойлайды,
Отыр ма екен күлімдеп?

Отыр ма екен жан жарым?
Жатыр ма екен жан жарым?
Толған айдай дидарын
Көрмегелі жыл жарым.

Жарқылдаса қанжарым,
Жар жүзіндей қараймын,
Астымдағы ат жалын
Саусағыммен тараймын.

Алқара көк ойнақта,
Жарқылдай бер, қанжарым,
Алаңдатпа, ойлатпа,
Күзеттемін, жан жарым.

1940

Т...МЕН Қ...ҒА

(Жолдастық наз)

Жігіттер, енді менен қашарсыңдар,
Мысықша кең дүниеде басарсыңдар,
"Ерді намыс, қоянды қамыс құртар"
Деген ғой. Қорқақсыңдар, нашарсыңдар.

Егер де жүрмесеңдер аспанменен,
Құтыла алмассыңдар қашқанменен,
Қусам жетем, жарыссам кетем озып,
Мерт болман, үстен өсек басқанменен.

Осынша қашасыңдар неге менен?
Мұнша қорқақ болар ма адам деген?
Мейлілерің қаша бер, қасақана
Соңдарыңнан мен дағы қалмай ерем.

Қайда қашсаң онда қаш, қалмай ерем,
Еш нәрсе де алмаймын және сенен,
Тек әншейін жердегі қорқақтардың
Қалт-құлт етіп қашқанын қызық көрем.

29.IX.1940

ЖАЛҒЫЗ ЖАЛАУ

Бурыл басты жер төбесі
Неге бұлай астаң-кестең?
Бардай-ақ бір бітпес өші,
Мұз бен дауыл төбелескен.

Осқырған жел бейне асау,
Сүзиседі толқын мен сең...
Ортасында жалғыз жалау
Қалайша тұр, айтшы білсең?

Жер төбесін бір көре алмай
Көтеріліп қарайды күн...

Қиял жетпес ол бір шалғай,
Соған жалау орнатты кім?

Алып жердің төбесіне
Қандай жанның қолы жетті?
Жалғыз жалау, білесің бе,
Орнатты екен не себепті?

— Тыңда, досым, айтайын мен,
Ертегідей саған бір сыр.
Бұл бір сырды, көп өкінген
Бір біле алмай талай ғасыр.

Ғасырларды етіп саты,
Бір ұлы адам шығыпты өрлеп.
Бұл дүниенің алды-арты
Көз алдында тұр дөңгелеп.

Жер дегенің бір жұмыр шар,
Кең қуыста жүр домалап.
Не жұлдызға соқтығысар,
Не тозар да қалар құлап.

Сонда абзал бұл адамзат
Қоштаспақ па дүниемен?
Қайран өмір болып апат,
Ұмытылмақ па адам деген?

Талай ғасыр құрып кеңес
Көп ойлаған осы гәпті,
Жұмбақ болмас, бір шешілмес,
Ұлы адам бір амал тапты.

Айтты ұлы адам дүниеге:
— Өмір өшпес, бастай білсе,
Жібермеңдер, еркін биле,
Жұмыр жерді өз бетіңше! —

Деді де, жер төбесіне
Қойды апарып туын тігіп...

Жер — доңғалақ, күршегіне
Майыспайтын салды білік.

Жүйткіді жер шыр айналып
Шұғыласында қызыл тулы.
Қойды бұл жер зәрені алып —
Теңселуді, ауытқуды.

Жер төбесін етіп жалау
Дүбірлетіп салдық асыр.
Желкілдейді қызыл жалау,
Таңғалады барлық ғасыр.

Октябрь, 1940.

ЖЫР ЖОЛЫНДА АСҚАР ТАУ

(Нұрпейіс жырау туралы)

Жолға шықтым, қолға ұстап
Ақындықтың желегін,
Бірде шауып ойқастап,
Бірде аяңдап, желемін.
Жыр төселген жолдармен
Желе-жортып келемін.
Көк сүңгідей өңгерген
Қолда батпан өлеңім.
Күндердің бір күнінде
Есті алдымнан самал жел,
Құлақ тостым бір үнге
Әлде тасқын, әлде сел.
Қоңыр самал төске алып,
Үнді қуып жөнелдім,
Алысқа бір көз салып,
Асқар биік тау көрдім,
Асқар таудан жосылған
Ағыл-тегіл сел көрдім,
Аққу ұшып, қаз қонған,
Айдын шалқар көл көрдім,
Тәуекел деп, толқыннан

Жүзіп өтіп келдім мен,
Мейлің нанба, мейлің нан,
Бір ғажайып көрдім мен:
Таудай болып отырған
Өзіміздің Нүрекең.
Сел-дария толқыған
Нүрекеңнің жыры екен.

1940

АТАМЕКЕН

Сүйем сені туған ел — атамекен.
Абзал анам сенсің ғой құшағың кең,
Жер мен көктің жаннаты бір өзіңсің,
Сенен артық не табам, қайда кетем.

Асан Қайғы емеспін, Қасыммын мен,
Іздеймін деп “Жер ұйық” желдей желген.
Қорқыт та емен, елсізде, көр басында
Қобызымен сырласып күңіренген.

Ерке жанмын, өмірде өстім еркін,
“Еркелеме, ей жігіт, еспе” дер кім?!
Өз елімде өзендей гүрілдеймін,
Тасып, шалқып өтемін, осы сертім.

1940

ТҮНГІ СЫР

(Романс)

Ай жарық, сүттей әуе тұрған ұйып,
Майда жел сыбырайды беттен сүйіп,
Тілек қып сол сағатта тұрмын мен де,
Бір жылып, бірде суып, бірде күйіп.

Тілегім бүгін түнде сүйгенімді —
Сүймекпін, куә қылып меңіреу түнді.

Ерітіп жас жүректі құшағында
Ойыма түсірмекпін өткен күнді;

Мінеки, сол мезгілде біздің тілек,
Болған соң тілек солай қайтсін жүрек,
Ол-дағы асау аттай тыпыршиды —
Алысып, жанды қинап бермей тірек.

Осылай тұруменен уақыт өтті,
Келмеді сүйген жарым, үміт бітті,
“Қайтам ба, енді қайтем” дей бергенде
Көлбеңдеп қарсы алдымнан біреу шықты.

Тағат қып тұра алмадым, жүрдім солай,
(Сол жерде қозғалуым болды оп-оңай),
Ол-дағы маған қарай бұрды бетін,
Екі ара жақындасты тіпті сондай.

Қалғанда арамызда бес-алты адым,
Мен-дағы сүйгенімді шын таныдым;
“Келші” деп құшақ жая бергенімде
Мақпалдай ақ саусағын берді жаным.

Айқасып кетті оп-оңай екі білек,
Дүрсілдеп көңілденді шіркін жүрек.
Жабысып, құшақтасып бір адамдай,
Болдық та, жоғары қарай жүре бердік.

Сол жерде жас жүрегім атша тулап,
(Әлде не, бар денемді кетті улап),
Тым-тырыс, сөз айтуға тіл күрмеліп,
Келемін шыққан бетке бастап тура-ақ.

Ұзамай кез болыстық бір терекке,
(Ол-дағы демеу болды жас жүрекке),
“Сәулешім, осы араға тұрайық” деп,
Бұрылып тура жолдан шықтық шетке.

Бұраңдап тал шыбықтай тұрды жаным,
Бір минут аялдауға жоқ амалым;

Сол жерде ауызға-ауыз тиіп қалды,
Сәулешім тәтті аузынан берді балын.

Сәулешім құшағымда тұрды еркелеп,
Дәл тар төсек сықылды болды терек.
Жайқалған жапырағы шымылдықтай
Сыбырлап бізді тұрды көлеңкелеп.

Табиғат тамылжыды майдай болып,
Бұлт тарап, әуе ашылды шайдай болып,
Жұлдыздар жымыңдады бізге қарап,
Ай-дағы күлімдеді жеткен толып.

Сүйгеніммен екеуіміз сыр айтыстық,
Сыр сандықтан шыққан сөз болмай ма ыстық,
Тағы біраз сүйісіп алдық тағы
Тәтті өмірдің жайынан жыр айтыстық,

Осылай тұра бердік құшақтасып,
Табиғат еркелетті қойнын ашып,
Сол кезде күн шығыстан таң белгісі —
Сарғайды жер жүзіне нұрын шашып;

Сонда да елең қылмай емін-еркін
Сүйісіп тұрды тағы екі ғашық,
Таң нұрымен құлпырып жер ойнады,
Жер бетінде ызыңдап жел ойнады.

Қораздардың қып-қысқа әніменен
Кемпір-шалдар бас болды, ел оянды.

Тоқтамай ма дүние сабыр етіп,
Тоқтатуға бізде де жоқ қой тетік.
Табиғаттың еркесі алтын күннің —
Ыстық нұры лезде келді жетіп.

Сүйіп, жанап, жағалап өте беріп:
“Қайт” дегендей ым қақты, жымың етіп,
Бізде ерік жоқ, биледі жастық жалын,
Минут сайын барады елжіретіп.

Ішім пысты. Жалықтым,
Жүре алман енді аяңдап;
Кенде қаппын, жаңа ұқтым,
Не болса, соған аялдап.

Көңіл күйі екен деп
Күнделік тұрмыс ызыңын,
Өмір сыйы екен деп
Квартбюроның тізімін, —

Жүргенімде, тиісті
Сыбағамнан құр қаппын.
Егде тартып, сүйінішті
Жас шағымда ұрлаттым.

Қайта оралмас жиырма бес
Қоштасқанын сезбеппін.
Жас та емес, қарт та емес
Бір уақытқа кез кеппін.

Өткен күннен белгім аз,
Беттегі әжім болмаса,
Шимайлаппын көп қағаз, —
О-дағы бір далбаса.

Өкінгеннен не пайда?
Кеш болса да қал сілтеп.
Кім өкпелер Абайға
Қырықта қызды жаздың, деп

1940

РУСТАВЕЛИ ШОТАҒА

Шықтым шалқып шың басына,
шарықтатып шат қиялды,
Өр көңілмен орай шолдым бар ғаламды,
жер-жиһанды.

Тұңғиыққа терең бойлап, түстім тарих дариясына,
Көз жеткісіз көлемді ойлап, амандастым бар ғасырға.

Өткем өмір — бейне музей, араладым емін-еркін, —
Ұқтым талай ғасыр сырын, өмір сиқын, елдің кейшін.

Жеті ғасыр жолға жетіп, айналама көз жібердім,
Қап тауында тұрмыс құрған халық көрдім,
көңіл бөлдім.

Ханды көрдім, қаһарымен айналасын қалтыратқан;
Батыр көрдім, жолбарыстай тауда жортқан,
садақ тартқан;

Елді көрдім, еңіреген, Еділдей боп жасы аққан,
Ерді көрдім, есі шығып етегімен бетін жапқан.

Қызды кердім, қиын қамал зынданында зар жылаған,
Құлды көрдім, азап қабын арқалаған, нәр сұраған,

Сұм заманнан жаны шошып,
жапан түзге кеткен босып,
Көрдім жалқы жауынгерді,
өлім жолын жүрген тосып...

Қарай қалдым Қап тауының
бұлт бүркенген құз басына,
Кенет көзім кетті түсіп бір ұлы адам тұлғасына;

Тұр екен ол, тым тұнжырап, Эльбрустан елге қарап,
Ел қиялын, ер арманын жиып-теріп өзі арқалап.

Ақын екен, арыстандай айбарымен айға шапқан,
Ағыл-тегіл төгілген жыр — бейне Терек¹ таудан аққан.

Қиыр кезіп, ойға жүзіп, қиял құсы қанат қаққан,
Айдынды аспан аясында жыр тыңдатқан,
мұңын шаққан.

Жан саясын, ой шұғласын іздеп асыл махаббаттан,
Шын достыққа, шын ерлікке,
бостандыққа дабыл қаққан.

¹ Терек — Кавказдағы құлай ағатын өзен.

Кербез әйел сықылды дүние паң
Қылығына жігіттің бұлақан-талқан
Ала көзбен бір қарап дүниеге
Ақын тұрды азырақ болып аң-таң.
Дүние — шексіз, аралап кете барды,
Тілін ұқты, сырын да тез аңғарды,
Су орнына жұтты да аққан жасты,
Күй орнына тыңдады қайғы-зарды.
Осы шуды қақ жарып шықты бір үн,
Естімеген дүние мұны бұрын,
Бостандықтың бүркіті саңқ-саңқ етіп,
Қанатымен сыпырды дүние кірін.
Ақын сонда әлемге айтты шынын,
Деді ол: “Жаңа дүние жаршысымын”
Бар даусымен айқайлап жіберді кеп,
Жер құлағын тұндырды даусы мұның.
Дүние шуын бұл дауыс кетті басып,
Есі шыққан ескілік қалды сасып,
Баса қашты құлағын нәзік Муза,
Музаны бұл не қылсын, емес ғашық,
Не қыламыз, шынында, Музаны біз?!
Көп ақыннан қалған ол бір кәрі қыз,
Муза жазып бермейді бізге өлең,
Өлең тоқыр өзіміз фабрикамыз.
Өлеңді ол жазушы ед бүрқыратып,
Қанжарды да тұтушы ед, мылтық атып,
Көрікті де басушы ед, күмпілдетіп,
Балғаны да соғушы ед, тасты уатып.
Дабылдатып еді бір дүниенді,
Амал қанша, дариға-ай, сол да өлді.
Арыстандай ақырған ақын еді,
Жыр көгінде қырандай шалқып еді.
Даусы қалды құлақта саңқылдаған,
Жыры қалды жүректе жарқылдаған,
Жыр керек қой, дүниеге жыр керек қой,
Неге ғана өледі ақын адам?!

1940.

ОРАМАЛ

(Романс)

Айнымасқа серттескем,
Айғағым бұл орамал,
Орамалға тілесең,
Жүрегімді орап ал.
Кіршіксіз ақ орамал,
Көз жасыммен жуғанмын,
Жаным сендік, қабыл ал,
Бір сен үшін туғанмын.
Жаудан елін қорғауға,
Жарым, кетіп барасың,
Бәлкім, жарар орауға
Білегіңнің жарасын.
Бәлкім, осы орамал
Қызыл қанға боялар,
Жанға тисе, жат хабар,
Жарың шошып оянар.
Отан үшін, сен үшін
Тілеп, ұшып барармын;
Аралармын тау ішін,
Сені іздеп табармын.
Қаның, жұққан орамал,
Сонда бізге ту болар;
Орамалда бір сыр бар,
Кейінгіге жыр болар.

I. VII. 1940 ж.

Жаным, сәулем, еркешім, қызыл гүлім,
Тек сенімен гүлденсін жас ғұмырым,
Күздей күңгірт көңілге жаз орнатқан,
Жадыратқан жанымды сенің нұрың.

Күнім, айым, жұлдызым — бәрі сенсің,
Қасиетті жаныма тек сен теңсің,

Тек сен болсаң, мен үшін бәрі жарқын,
Мейлі аспанның ай, күні мәңгі сөнсін.

Мейлі аспанның бұлты кеп бассын мені.
Жарқ етермін күндей боп көрсем сені,
Қарт болсам мен сен үшін жасарар ем,
Тірілер ем егер де болсам өлі!

Табыстырды өзіңе мені дағдыр,
Сүйдім, құштым, жанымнан төгілді жыр,
Аспан алғыс айтты ма екі жасқа,
Естен кетпес бұл кеште жауды жаңбыр.

Нөсерлесе аспаннан маржан жаңбыр,
Жасарар да, құлпырар тау менен қыр,
Сол секілді құлпырсын біздің өмір
Деп ойлап, саған арнап жаздым мен жыр.

1941

ҚОШТАСУ

Қош бол, досым, жақыным!
Уақыт тығыз, сөз қысқа.
Кетіп бара жатырмын
Сұрапыл бір соғысқа.
Тепкісінде соғыстың
Дүние меңзеп жатқанда,
Ажал бейне фашист сұм
Қасқыр болып шапқанда, —
Қоян емен, адаммын,
Қайтып бұғып жатармын!
"Жаны тәтті жаманның",
Сыналар күні мақалдың.
Сыналар күні жігіттің,
Қош бол, досым, сөз қысқа!
Зіл боп ойым, мен кеттім
Сұрапыл бір соғысқа!

1941

СӨБИТКЕ

Болған кез Сұлушашқа Алтай ғашық,
Дегендер Бүркіт — Бәтес шықты адасып;
Олардың бітті әрең дау-жанжалдары,
Ісіне біздің Сәкең араласып.
Үңіліп сол бір көзге қараймын мен,
Бұрылып сыр тартамын талай күннен,
Бұл Сәкең келген еді Алматыға
Астында арқыраған "қара айғырмен"
Бауырында Бурабайдың көл бар... анау...
Дәл соның ортасына тігіп жалау,
Есілге апарды да ертіп бізді,
Ақыры Сырдан келіп жедік "палау".
Айтпақшы, ұмытпайын "Ақ аюды",
"Челюскин" жорығына атышулы
Қатысып жүргенінде біздің Сәкең,
Алқымдап ақ аюды бір-ақ бұды...
Онан соң келді еркін соңу маңға...
Жекпе-жек шықты шолақ балуанға,
Екеуі жұлқысулы әлі күнге,
Қызыққа тұрмыз қарап адуандап.
Жасақтап "Сөз советтік армиясын"
Бастады ақындардың кәрі-жасын.
Кей кезде ашып "антологиясын"
Үйретті өзінің де қағидасын.
Қазірде жүрсе-дағы Сыр бойында
Қырық шақты романдар тұр ойында;
Тілейміз ұзақ өмір игілігін,
Сәкеңнің елу жасар бұл тойында.

ТАЛҒАР

Түксиіп, қабақ түйіп, бұлт үстінен
Даланың патшасындай қарайсың сен.
Не деген ызғарлы едің, такаббар ең,
Басқандай бар әлемді сенің еңсең.

Тау жоқтай бұл дүниеде сенен артық,
Мен саған қарай бердім көп құмартып.

Қайтер ең қаһарлы хан, кәрі Талғар
Бойыңнан ерлігіңді алсам тартып?!

1940

Қазақтың әні мен өлеңін
Найзадай көтеріп келемін;
Шығыстың аласа аспанынан
Түндіктей түріп бір тастадым.

1942

БАЙҚАЛ

(баллада)

I

"Байқал", "Байқал" — дегенге,
Тұрдым атып орнымнан;
Ұйқылы-ояу денемде
Толқи ақты ыстық қан.
Қызыл вагон есігін
Айқара ашып тастадық..
Соқты самал есіліп,
Ақты бұлақ тас жарып.
Торғын тұман жамылып,
Байқал жатты көсіліп;
Таң сәріден сабылып,
Жәрменкеге жосылып;
Кернейлеткен көп өзен
Жатты құйып тұс-тұстан.
Ерте оянған Таң жеңгең
Тұрды қарап шығыстан.
Ой тастап бір Байқалға,
Ғашық болған Таң сұлу
Айнала асқар тауларға
Қойды қадап алтын ту.

— Шіркін, Байқал, Байқал, — деп
Біз келеміз шарқ ұрып.
Кең бір дүние көкпеңбек
Әлдеқайда шақырып.
Алыс сапар асығыс,
Аялдауға жоқ мұрша.
Сықылданып таңғы түс,
Қалмақ па бұл тамаша?

II

— Шіркін, Байқал, Байқал, — деп,
Кете бардым, ән шырқап...
Байқал бір сыр айтар, — деп,
Бір тоқталып, бір тыңдап.
Ұшты құстар көңлімнен,
Жанымда жыр толғадым;
Шымылдықтай төгілген
Араладым орманын;
Аспанменен егескен
Бастым зәулім шыңдарын;
Күркіреп көкте кеңескен
Бұлттың сөзін тыңдадым.

Өр толқынмен ойнадым,
Қақтым ұшқан құстарын,
Шолп-шолп еткен шортаннын
Шоқтығынан ұстадым.
Жаттым бір кез құмартып
Салқын самал сайында,
Би билеттім бұралтып
Ақ балтырлы қайыңға.
Бұлт жамылып, аң қуған,
Шаңқылдап шың бүркіті,
Шықты бір кез алдымнан
Бурят-монғол жігіті.
Маужыратып көл құсып,
— Байқал, — деп, ән шырқатқан,
Тағып шолпан шолпысын

Қыз да шықты бір жақтан
Байқалдың ор түлкісін
Аңшы берді, алмады;
Жарқылдатып шолпысын
Қыз шақырды, бармадым.

III

Арудай жүзі ақжарқын,
Байқал жатыр — бір мырза.
Қиялымның қанатын
Тасқа соқтым, боп ыза.
Баспа ғып бір қайқаңды
Бұлт боп төңдім, торландым,
Құшпақ болып Байқалды,
Әурелендім, зорландым.
Сірә менің қылығым
Болса керек тым ерсі;
Байқал атып толқынын,
Күлді қатып сілесі:
Кенет таулар жаңғырып,
Аймақ шулап тебіренді.
Мені есімнен тандырып,
Байқал сөйлеп жөнелді.

1943

ФАБДОЛФА

I

Фабдолым, алдым хатыңды,
Жарқ етті кеште бір бақыт;
Сенің от махаббатыңды
Шырақ еттім бей уақыт.

Елестеп өтті алдымнан
Жаралы жылдар бейнесі,
Қаралы туын жамылған,
Шіріген қанмен жейдесі.

Жалдап бір жүріп қан жұтқан,
Адамды қылғып тірідей,
Түскендей жерге "тамұқтан"
Қап-қара алып бір дүлей,
Ырситып темір тістерін,
Жалақтап, жалмап, жұтынып,
Істеп бір алып істерін,
Тұр әлі тоймай құтырып.

Жүрегім шоққа көмілді,
Жанымды жайдым ертеңге;
Сұмдықта кеткен кегімді
Қайтара алмай өтем бе?
Жеді ғой іштен өкініш,
Қайратымды үңгіп, қуыстап,
Кеудеде тынған дауыл күш,
Шығасың қай күн ту ұстап?

II

Сырласып, достым, сенімен,
Кеш еді оймен табысқан;
Айдаһар соғыс лебімен
Тартты кеп мені алыстан.
Құлдырап Қиыр Шығыстан,
Бұлдырап қырда, тауларда,
Жазылып көңлім құрысқан,
Жұлдызым жүзіп заңғарда.
Шабытпен түлеп, шарқ ұрып,
Құдретті бір күш қонғандай,
Алысты көзбен шақырып,
Мерекем менің болғандай,
Қып-қызыл дария майданға
Басыммен сүңгіп келемін,
Бойлап бір шығып қайраңға,
Ойлап бір кешіп тереңін.
Білмеймін, қайда жоғалттым
Сескену, қорқу дегенді?
Есігін қақтым дозақтың
Өлеңмен келіп мен енді.

Жанымды салсам жалынға,
Жанады-ау деп те сескенбен,
Жап-жасыл балғын шағымда
Шомылып өртке өскем мен.
Қалсам бір қаусап мен өліп,
Достарым, аңсап, өкінбе!
Нажағайлы қара бұлт болып,
Жаңбыр боп жауып өтті де.

1943

* * *

Өтіп бара жатырмын
Туған елдің тұсынан;
Сәлем айтып көгінде
Еркін ұшқан құсынан.

Жалпақ дала жалтақтап
Қайта-қайта қарайды.
Күрсінгендей болады
Шерін қозғап талайғы.

1945

ҚАНҚҰЙЛЫ ЖАУ

Қара тулы қанқұйлы жау,
Көрсем деуші едім азғаныңды:
Шұлғауыңды етіп жалау,
Өзің қылғып өз қаныңды,
Іріп-шіріп тозғаныңды.

Арманым жоқ, өз көзіммен
Көрдім бәрін, болды тілек,
Қасиетті отты зілмен
Көкірегімде қайнаған кек,
Төгіл жауға! Тула, жүрек!

1943

СІБІР

“Сібір!” деген жалғыз сөзден
Соғушы еді үскірік.
Анықтап бір көрмей көзбен
Бал ашыпшыз түшкіріп.
Кімдер екен жылы іздеген,
Ата қоныс жерден безген,
Қазақ түбі деп түрік?

Жер екенсің, шіркін Сібір,
Жас өскендей жүгіріп.
Ер өскендей салып дүбір,
Қызды ауылда кідіріп.
Алтын жайлау, ата жұртым,
Әкеткендей жерсің ыстық,
Қыртысыңды сындырып.

1943

ЖАЙЫҚ

Жарқын жүзбен жайраңдап
Жатырсың ағып, Жайығым,
Жағаңда ойнап, сайраңдап
Ескенмін заман қайығын.

Сырғып аққан сынаптай
Сабырлы өзен, салқын су,
Толқыныңды құшақтай
Келіп қонды бір аққу.

Қанаттанып жағаңда
Еді-ау бір кез ол ұшқан,
Сол бір аққу мен едім,
Келіп тұрмын алыстан.

Есіңде ме, Жайығым,
Қалмадың ба жатырқап?
Жамылып кеш сағымын
Келмеуші ме ем ән шырқап...

Ойын, күлкі әзілмен
Бойыңда өткен талай күн...
Жайық, саған қазір де
Риза бола қараймын.

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ТУРАЛЫ ЖЫР

Міне, менің алдымда жатыр Еділ,
Ер орыстың ежелден бесігі бұл.
Рухындай аруақты ата-бабалардың
Ойшыл бұлттар аспанда шомылып жүр.
Саратов, Тамбов, Москва — байтақ елім
Киінген қызыл әскер сұр шинелін,
Қайнап аққан болаттай келеді ерлер
Қолбасшысы партия, ұлы Ленин.
Жау сұрқия, тобыры жендеттердің,
Ажал досы, қырсығы көк пен жердің,
Оның қанды қолынан, қанжарынан
О, бауырым, аз қырғын болды дер кім?
Апат боп, өліктерді басып-таптап,
Қасқыр боп, өрт боп дұшпан келді қаптап,
Атаға да, балаға сайлап бұғау
Жыландай жанды жерден болды шақпақ.
Партия тау қырандай саңқылдады.
Дабысын ұлан байтақ ел тыңдады.
Сонау алыс ғасырлар түкпірінен
Түсі суық найзалар жарқылдады.
Түстік таулар, арқалық теңіздерден
Ағылды әскер, намысын кек кемірген,
Көтерілді орыстың ер ұрпағы
Бастап сонау қан қырғын Чуд көлінен.
Алты аспабы жарқылдап астында айдың
Жалын шашып жүздері шегіп айбын,
Аттанды кеп ерлері Ұлы Отанның
Дауыл күнгі бейне бір шалқар айдын.

Қатал күндер дауысы дауыл болып
Ғасырларды оятып, өтті соғып,
Альпы тауын бетке ұстап, саңқ-саңқ етіп
Шықты ұшып қарт бүркіт ер Суворов,

Смоленск түбінде құрып шебін
Кутузов жүр көкке атып зеңбірегін.
Қанды қия тастарға қару қадап,
Москва тұр баспа ғып Чудтың көлін.
Адам да, жер де, су да, ормандар да,
Ғылым, тарих, намыс та, кек те ар да —
Бәрі де тайталасып майданға енді,
Жігіттер, бұдан асар ғажап бар ма?
Қарт Толстой жалын боп шығып демі,
Жазып жатыр кім білер, әлденені?
Кей кезде бір шалынад құлағыма
Глинканың тым ауыр күрсінгені.
Салдың жара кеудеге сұрқия жау.
Кетпес естен қан қырғын, талау-тонау;
Сенің арам сүйегің шірігенше
Біздің ауыр жарамыз жазылар-ау.
Европаға симастай ісіп-кеуіп,
Тәкаппарсып кетіп ең басып, теуіп,
Құлағандай жүзінді ішке тығып,
Енді неге бұғасың бүкшірейіп.
Өлтіре соқ фашисті, ұр желкеден,
Ғасырлар мен жылдардың салмағымен.
Өртенген ұй, қираған ата-мекен,
Қан мен жастың кегі үшін аянба сен!
Жолдастар, жеңер күнің жетті сенің,
Бүркіт болып қиқу сап ұшты кегің,
Жер сілкінте жөңкілген біздің әскер,
Қол бастаған партия, ұлы Ленин.

1943

СОҒЫСТАН СОҢҒЫ БЕСЖЫЛДЫҚ

Сапырды соғыс дауылды
Өмірдің бейбіт теңізін;
Солқылдап дала сауыры,
Қаптады бір өрт жер жүзін.

Қасқара шықтық майданға,
Қасақы жауды мерт қылдық,

Халқымыз анттан тайған ба!
Құлшына түстік, серт қылдық!

— Қираған сәнді қаламыз,
Қаусаған алып заводтар,
Құлпыртып қайта саламыз,
Жағамыз, — дедік, — жаңа оттар!

— Өртенген орман күйінбе,
Сені де қайта егеміз.
Баяғы балғын күйіңе
Келесің қайта, дегеміз!

— Қайғырма, туған жеріміз,
Жиренген жауың жеңілді,
Бөлейміз нұға сені біз,
Жайқалтып алтын егінді!

— Теріміз тамшы тамған жер,
Қызғалдақ атар құлпыртып! —
Деп, іске басты алуан ер,
Өмірді алға ұмтылтып.

Партия бастап, біз қостап,
Кірісіп кеттік еңбекке;
Дүниеге бүкіл ой тастап,
Даңқымыз кетті жер-көкке

Ақылды, ойды, қайратты
Қасқара салдық қиынға,
Қаһарман елміз айбатты,
Қиындық ерге бұйым ба!

Қираған әбден, күл болған
Тірілді қала, заводтар;
Толқыды қайта нулы орман,
Егінде қалды окоптар.

Бесжылдық біздің төрт жылда,
Қашаннан бергі дағдымыз;

Қимылда, достар, серт қыл да,
Төкпедік босқа қанды біз! —

Деп бастық іске ер халық,
Қалпына келді ұлы өмір:
Әніміз жатыр шырқалып,
Жүзіміз — жалын, кеуде — нұр!

Басамыз алға тағы да,
Жауымыз, өртен, күндесең!
Бағына елдің, бағына
Баста,
Партия, — күн көсем!

ОРАЛ

Оралым, шықтың алдымнан,
Оралым менің, Оралым,
Қол созып қызыл вагоннан,
Үстіңнен өтіп барамын.

Оралым, сенің қойыңда,
Ойнақтап өткен жырларым,
Жарқылдап Жайық бойында,
Достармен сайран құрғамын.

Шағанның бойы көк шалғын,
Шалқамнан жатқам шаңқай түс,
Гүл болып менің құшағым,
Кеудеме қонған бұлбұл құс.

Өмірдің алтын кесесін
Тосқамын айдың нұрына,
Кешкенмін Совет көшесін,
Кеудемді ашып құрбыма.

Сонау бір шетте, сонау үй,
Кетер ме сірә көңілден?

Алушы ед тартып мені ылғи
Махаббат, жастық лебімен.
Терезе алды — жас терек,
Тұр екен кімдер сүйеніп?
Жүр екен кімдер еркіндеп,
Жүрегін ұстап, үйге еніп?..

Сағындым сені, Оралым,
Күндер жоқ бейбіт бұрынғы.
Келгенше қайта оралып,
Алып қал осы жырымды.

Қош болшы енді. Оралым,
Мен үшін сен күл, сайранда!
Айтпақшы, қайда бораның?
Кетейін алып майданға.

1948

ЕРТІС

Арқада аққан күміс алтын арна,
Ер ерке Ертісімдей өзен бар ма?
Суылдап, сабырлы оймен жатыр ағып,
Жарқырап көз жіберіп айналаға.

Күй төгіп, кернейлетіп ағады Ертіс,
Лебімен балқытады даланы Ертіс,
Ертісім еркіндіктің бесігі бұл.
Ер жігіт, ерте тұр да Ертіске түс.

Жерімнің жатқан бұл бір көк жойқыны,
Үстінде ойнақтаған өр толқыны.
Болаттай суарылған осы Ертісте
Қайтып та ер болмасын қазақ ұлы!

1943

САРЫАРҚА

Сарыарқа сап-сары алтын жүзген нұрға,
Қоналқы мекен болған сан ғасырға,
Сайран тау, самал жайлау, сырнайлы өзен
Лебімен алар тартып, шықсаң қырға.

Көтеріп ән мен жырдың күй қанаты,
Жүрегің ұшар құс боп аспанында,
Әлемнің саған ауып махаббаты,
Сарыарқа орнар сенің жас жаныңда.

Жұбанып сол Сарыарқа құшағында,
Есімде ойнағаным жас шағымда,
Жетімдік жалбыр тонын жерге соғып,
Құмартып ауған бұлтқа, алыс шыңға.

Арқа ару, ашып нұрлы күн бетіңді,
Ойнатып, еркелетіп мен жетімді,
Аулақтап сұр бейіттен әкетуші ең,
Не дермін сенің сол бір құдіретіңді?

Сарыарқа сағындырдың атамекен,
Сардала апам едің, құшағың кең.
Тұсыңнан тоқтай алмай барам өтіп,
Артта — сен, алда — майдан, қайтсем екен?

1943

* * *

Көкте зырлап барады
Алтын жұлдыз.
Жерде тұрып қарады
Әлия қыз.
Алтын жұлдыз алысқа
Кетті ағып,
Кетті ағып, жас қызға
Бір ой салып.
Алтын жұлдыз зымырап
Кетті алыс.
Кетті алыс мылтық ап
Бір жап-жас қыз...
Майдан кешті мылтық ап

Әлия қыз, —
Өр төсінде жарқырап
Алтын жұлдыз.

* * *

Аспанымды бұлт торлап,
Құрыстырды денемді;
Көзімнен жас домалап,
Төктім сонда өлеңді.

Жырымды да жасымды
Бір сығып мен тастадым.
Жайнап қайта ашылды
Ойым менің аспаным.

1944

ҚАРА АҒАШ

Қашанғы қайсар қария,
Қам көңіл жалғыз қарағаш!
Жағасында дария
Қыстай тұрдың жалаңаш.

Жасартып сені келді жаз,
Бұтағыңда бұлбұл құс;
Қолыңда нәзік хат-қағаз,
Көлеңкеңде отыр қыз...

Біздің де өтер қысымыз,
Біздің де келер жазымыз;
Бізге де сайрар бұлбұл құс,
Бізге де келер сұлу қыз.

1944

ЕЛГЕ ХАТ

Бірінші сөз

"Менің бір бар еді ерке тентек ұлым,
Өлі ме, тірі ме екен сол құлыным?" —
Дейтіндей болдың ғой сен, туған елім,
Жоғалдым зым-зия боп, шықпай үнім.

Арада өтті үш жыл ойран-топыр,
Теңіздей тебіренді қала мен қыр,
Шарықтап аспанында жүрген шығар
Қанатын өрт шарпыған өлең мен жыр.

Көре алмай содан менің қаршығамды,
"Қан болып жатыр ма, — деп, — құшып шаңды"
Астынан алақанның алыс қарап,
Іздер ме ата қазақ ақсақалды?

Бармын мен бұл дүниеде, жүрмін тірі,
Жоқсың, — деп жала жабар құдың бірі,
Түссем де отқа, суға тозар емен,
Солдаттың етігіндей жаным сірі.

Екінші сөз

Есімде жөнелгенім майдан жолға:
Туған жер қимағандай мені сонда,
Жалтақтап, жалпақ дала, қарай бердің,
Жүгіріп, еріп зорға эшелонға.

Сықылды сынып-құлап аққан жұлдыз,
Мен кеттім қарауытып үнсіз-тілсіз,
Білмедім қош дерімді, күт дерімді, —
Елестеп екі жақтан мыстан мен қыз.

Айнала нұрға шомып бір керемет,
Ашылды жайнап сол кез ғажап сурет:
Болдым мен туып-өскен тау, даламды
Көргендей тұңғыш рет, не соңғы рет.

Үшінші сөз

Мен кеттім, сол кеткеннен кеттім ұзақ,
Базарға келіп түстім қанды қасап,
Бір долы от ауызды, темір тісті
Қыршып жас өмірлерді жатты асап.

Түрткілеп жапырағын оқ жегенде,
Қараушы ем аянышпен сорлы еменге:

Жанымның жаннат нұрын жалын шарпып,
Достарым, сол емендей болдым мен де.

Қан соқта арасында өліктердің,
Ажалды өз көзіммен талай көрдім.
Достасып бір ыдыстан тағам ішіп,
Астында бірге ұйықтадық сұр шинельдің.

Немене айтып-айтпай көрген азап,
Қалмадым қирап-қаусап тек жалғыз-ақ,
Мың есе білдірдің ғой қадіріңді,
Атыңнан айналайын, ата қазақ.

Төртінші сөз

Жұлып жеп жер мен көкті от тұмсығы,
Долының ұстағанда қояншығы.
Қанатын ақша бұлттар қанға малып,
Өртеніп күп-күрең боп таудың шыңы.

Сырылдап қос өкпесі, іздеп жемтік,
Самолет сумаң етіп, келсе жетіп,
Бұлттағы долы сайтан найзасындай
Қадалса қара бомба жерге кеп тік.

Жылытып бауырымды ып-ыстық қан,
Кезімде өлі досты барып құшқан,
Үстіме сен кеп төніп тұрғандай-ақ,
Болушы ем, туған жерім Қазақстан!

Ес жиып тұрушы едім мен орнымнан,
Қараушы ем жалын шарпып жанарымнан,
Шегініп сен кетуші ең білдірместен,
Бұлтқа ұсап аспандағы аударылған.

Жалын боп қалушы едім жерге шарпып,
Көруші ем сонда анық көз құмартып,
Алтын ту, арайлы таң төккен нұрын,
Шұғла боп аспанында жүзген шалқып.

Туған ел, бұл дүниеде сен болмасаң,
Өзімді отқа атар ем әлдеқашан;
Сен деген қасиетті бір махаббат
Жүр сақтап, көкірегіме жуытпай шаң.

Бесінші сөз

Кең далам — дастарқаным — атамекен,
Зейінді асқар тауым көкірегі кең.
Лебіңмен оттай ыстық тартасың кеп
Тіріліп іздегендей мені әкем.

Жалбыр тон жетім болып жүргенімде,
Көтеріп қаратып ең мені күнге,
Әкем де, анам да сен, туған елім,
Сен үшін ырысым да, қасіретім де.

Білмеймін не күтіп тұр мені алда,
Ажал кеп жүр дер ме әлде осы таңда?
Сені ойлап қиналам ғой туған елім
Қызыл ет, жатсам-дағы батса қанға.

Алшы деп мен ажалға бермен арыз,
Сен маған айтқан жоқсын ол —деп уағыз.
Талпынған жаңа ғана екеуімізге
Өлші деп әмір етер қандай жауыз?

Болғанда сен жас әке, мен сәбимін,
Ашылған жаңа ғана гүлмін, күймін,
— Бәрібір құтылмайсың, —десе-дағы,
Келмейді сүм өлімге еш бас игім.

Жанымды күйдірсем де жалынға сап,
Қасқыр боп таласа да мені азап,
Туған жер топырағында тіп-тік өскен,
Қара емен қасарысқан мен бір қазақ.

Сағындым, туған елім! Өтті жылдар.
Білмеймін, достарымнан кім жоқ, кім бар?
Құс болса, ұшырар ем жүрегімді,
Ап кел деп, туған елден сен бір хабар.

Сарыарқа, самалды тау, сырнайлы өзен,
Сағындың сен де мені, айтпай сезем,

Айбарлы ақсақалым — Алатауым,
Күт мені сабырлы оймен, түңілме сен.

Кұс болып ұшар жырым ой-қырында,
Қонақтар сенің алтын тұғырыңда.
Қымбатым — халқым деген махаббатым,
Сенемін, қалмас шіріп қабырымда.

1944

МАЙ МАЙДАНДА

Еркіндеп, еркелеп,
Дәл менің жарымдай
Жарқылдап, күлімдеп,
Гүл ұстап, келді май.

Жалғыз бұлт, жалғыз күн,
Сіркіреп жас жаңбыр
Сағынған жүректің
Тарқатты мұңын бір.

...Оқ жауып нөсерлеп,
Қар күреп кеудеммен...
Ойлап па ем көрем деп,
Сұлуым, сені мен?

Балқытып нұрымен
Сыз өткен денемді,
Мұз түсіп кеудемнен,
Шештіріп шинельді.

Тазартып гүлімен
Етігін солдаттың,
Шомылтып күнімен
Нұрына рақаттың.

Әкетті май сұлу
(Қалды алыс казармам)
Бойына ағын су,
Ішіне ойлы орман.

Тоқташы, тоқташы.
Өтті ғой, кетті қыс.

Естіледі оқ даусы,
Біткен жоқ қан соғыс.

Жүрші тез, сұлуым
Достарға, окопқа.
Солдаттың қызығын,
Көрерсін сол жақта.

ФАЛИҒА ЖАУАП

Бірінші сөз

Сәл ғана саябырда тауып рахат,
От үрлеп сұр окопта отыр солдат...
Кім білер сол солдат мен екенімді,
Алтын от алдымдағы — дос жазған хат?

Ақын дос, адал ниет ағатайым,
Мен үшін тоқсан толқып, шегіп уайым,
Шөлдеген жіберіпсін жан сусынын,
Бойыма құйылды өмір жұтқан сайын.

Қатқан мұз көкірегімде қан аралас,
Балқып бір кетті тамып боп ыстық жас,
От шашқан жанартаудай тебірендім,
Түксиген түсі суық едім құз тас.

Айығып жарқырады ой аспаным,
Алыста ақты өзендей ерке сағым,
Досымдай іздеп тапқан құшты мені,
Бақытым, сүйінішім, жастық шағым.

Қан қатқан қанатымдай шинелімді,
Қайыра серпіп, ашып көкірегімді,
Құшып бір тұрғандаймын нақ осы кез,
Назымды, сырымды айтып, мен елімді.

Қараймын отты көзбен жан-жағыма,
Ой тастап, арттағыма, алдағыма.
Қарлыққан соғыс даусын киіп-жарып,
Құйқылжып күй келеді құлағыма.

Тыңдаймын осы күйді жаным ұйып,
Барады жүрегіме жылы тиіп,
Ұлы өмір, ұлан байтақ туған елім,
Қалайша көкірегіме кеттің сиып.

Туған ел, сен дегенде жаным жайлау,
Орнашы зердеме кеп, ұлы Алатау,
Құйылшы жүрегіме Есіл мен Сыр,
Өтейін қаптатып сел, қиратып жау.

Ажалдан ата дұшпан алайын кек,
Мәңгілік тынбастай боп соқшы, жүрек,
Майданда тасқа қатқан достар қанын
Ту ғып мен көтерейін, көрсін жер-көк.

Екінші сөз

Көңілімді тебіrentтің, ақын аға!
Жыршы емен жалтақтағыш, жалтырама;
Елімнің солдатымын қарапайым,
Сөз шайнап тұрғаным жоқ сахнада.

Жұлдызым бүгін менің жүзбей өрге,
Аласа көрінсем де “биіктерге”,
Бір келме қонағындай замананың
Сыр бүгіп, сылаңдаман туған жерде.

Мен емес сыртын сылар, іштен іріп,
Кимеймін тұмалдырық, көзілдірік,
Өткізіп өз көзімнен бар өмірді,
Аралап, жерде жаяу келем жүріп...

Нығырақ басамын мен аяғымды,
Алға ұстап жүрегімді, аянымды,
Өз жүрген жолдарыма келем жазып,
Сырымды, барлық өмірбаянымды.

Құлдықтың құрсауы емес — баста бөркім,
Табиғат бөбегімін өскен еркін,
Жүрегім торда отырған емес тоты,
Күлем бе, жылаймын ба, тек өз еркім.

Табиғат — анама мен туғам тартып
Күн болып күлемін мен балқып, шалқып,

Көк дауыл көкірегімде күрсінгенде,
Бұлт болып арпалысам, жалын шарпып.

Көңлім — шың, теріскейім — ызғарлы аяз,
Күңгейім — тас балқытқан бір алтын жаз,
Кім келер қай жағымнан, мейлі өз еркі,
Отты сөз — дұшпанға зіл, досыма наз.

Үшінші сөз.

Хат жаздым, қан тамызып мен сияма,
Айт сәлем туған елге, Ғали аға,
Мен үшін сүй бетінен сәбилерді,
Бер сәлем жолыққан әр қарияға.

Жанымның жалын шалған жапырағын
Жібердім салып хатқа, аға жаным,
Жи-дағы достарымды көрсет өзің,
Жапсырып кеудесіне домбыраның.

Айтар ем туған жердің сүй, — деп, — тасын,
Аяймын, кетер тамып ыстық жасың,
Жанымыз сіз бен біздің жатқан майдан,
Тамшы жас тамып түсер бір қорғасын.

Ажалдың мен бе көнер дегеніне!
Келермін, күтші, достар, мен еліме.
Біреулер жанарымнан жанымды ұғып,
Біреулер қарар ескі шинеліме.

Тынар ма кеудем менің, жұтса да оқ?
Күйер ме тілім менің, шайнасам шоқ?
Туған ел кеудесінде арпалысып,
Соғармын ыстық қанды жүрегі боп.

1944

АЛМАТЫ

Жақсы екен ғой Алматым, —
Алтын үйек астанам.

Осы екен ғой жаннатың
Атам қазақ аңсаған.

Келдім сені сағынып,
Алтын ұям — Алматым,
Кең көшенде басар нық,
Мен бір ақын солдаттың.

От пен темір сайысқан
Келдім майдан төрінен;
Жер құшам деп көр құшқан
Жау жерінен келдім мен.

Сағынышын солдаттың
Сен сұрама, мен айтпан;
Кетті шығып бір ұшқын
Кеудемдегі шыңайттан.

Күлкі, жасы аралас,
Ақын да бір жас бала;
Тербет өзің, мауқын бас,
Алтын бесік — астана.

Жүрмін жортып қызықтап,
Көше қоймай баспаған;
Сыбырайды жапырақ,
Жалт қарайды тас маған.

Өкпе, назға — манифест,
Жатыр құшып достарым.
Сары алтын күн, думан кеш
Қанар емес құмарым.

Ән мен күйді сапырған
Сал домбыра — сал ожау;
Сабырлы оймен отырған
Бір кәрия Алатау.

Неткен сұлу өмір ең!
Қарай берем үңіліп.
Ғажайып бір мейірмен
Келешегің тұр күліп.

Жақсы екен ғой Алматым
Алтын тулы астанам.
Осы екен ғой жаннатың,
Атам қазақ аңсаған.

1945

* * *

Құраулап жылқы шақырған,
Қоңырау үнді келіншек;
Қуалап құлын қайырған
Қайда жүрсің, жеткіншек?

1945

ӨШІМ

— Ойбай, мынау Малғұн фрау!
Неге маған көз қысад,
Қағып қасын?! —
Дейді де Өшім
Сығад жасын.
Есіне алып
Өзінің Жәмиласын.

1945

МАРТБЕК

*(Қарағанды шахтеры, Совет Одағының батыры
Мартбек Мамырәсвтың
жауынгерлік өмірінен бір үзінді)*

— Ой, Днепро, Днепро! — деген бір дауыс,
Шыққандай жердің өзегін жарып,
Тебренте бойды, қайнатып намыс,
Жаңғыра тиді аспанға барып.

Алдағы жеңіс нұр шұғласындай
Үстінде майдан ту болып шалқып...
Ұмтылдық біздер батысқа қарай,
Дауыл боп ұйытқып, өрт болып шарпып.

Жалтақтап қарап жағалауына,
Ыңырсып ән сап, кобзарын ойнап,
Түйіле толқып, сыр бермей жауға,
Жатты ағып Днепро, көп ойлар ойлап.

Күрсіне тыңдап өзеннің сырын,
Жағада жалғыз тұрды ұлы Тарас.
Тарқатып жайып төсіне бұрым
Оксана сұлу төгеді көз жас.

— Ой, Днепро, Днепро! — Зерделі өзен,
Алыстан бізді тартады лебің,
Тасып тұр кегің, айтпай-ақ сезем,
Қызғанып жаудан Украина жерін.
Басыңдар, достар! Қимылда, қыздар,
Көтерер бізді туған жер төсі!
Ай анау алтын, ұйқтамай ол тұр,
Телміріп жерге аспанның көзі...

Адымдап алда лейтенант Волков,
Келеді рота майданды үңгіп,
Днепрге құяр өзендей жортып
Қара түн, қауып, қаймықпай сүңгіп.

Дүрс етсе бомба алыс бір жақта,
Түршігер мұнда денесі жердің,
Түн сырын ұрлап, жүгіртіп саққа,
Сөйлейді мезгіл тілімен желдің.

Құйрығы алтын снаряд, оқтар
Кезіп жүр кекті, дамылсыз ұшып,
Кеудеңе келіп қонуға құмар,
Тұмсығы сүйрік қадала түсіп.

Тынышталды бір кез.
Таң қараңғысы.
Сөндірді соғыс жер ошақтарын,
Піскендей асы...
Бір орман құсы
Қанатын жайып, төкті кеп зарын.

Айнала орман күбір де күбір,
Түстерін айтып, ертелей жорып;
Естілді сол кез бір ғажап дүбір
Жүрегі жердің тұрғандай соғып.
Тоқтады рота.

Тыңдады, тұрды,
Орманда қонған бұлттай боп тынып.
Атой сап алда, сілкіктіп қырды,
Кернейін ойнап, дабылын ұрып,

Жосыла жөңкіп, қалың қол қаулап,
Ашылды алдан жаңа бір дүние.
Украина дауын жатқандай даулап,
Күркіреп бұлттай Днепро — бір Ие.

Деген сөз “Днепро! құс болып самғап,
Кеудеден ұша женелді ойнап,
Жалт етті көздер, жарқ етті жан-жақ,
Қуаныш-құйын бұрқ етті бойдан;

— Ой, Днепро, Днепро!..
Ұмтылды ерлер —
Жер сыза ұшқан жалынды бір бұлт,
Тілгілеп түнді нажағай семсер,
Қалың бір нөсер келеді қауырт.

Алдында Днепро, аңқылдап лебі,
Қарсы ала шықты қанатын желпіп,
Қыртысы балғын украина жері,
Қояды демеп, қайыса серпіп.

— Русь, русь, Днепро! — деді бір неміс,
Өрмелеп бойда сұп-суық жылан;

Көтеріп қауып, өргізді тегіс,
Кілкіп бір тұрған таңғы ұйқысынан.

— Алыңдар қоршап, жайыңдар құшақ,
Ашыңдар ауыз, өзі кеп кірсін,
Жұтыңдар қылғып, ет қой бір жұмсақ,—
Дейді офицері, қайрап кеп тісін.

Дүрлікті аймақ, басталды сойқан,
Ысқырды оқтар — атылды жылан.
Күп-күрең торғын жамылып шапан,
Таң сұлу шықты көк шатырынан.

Қыздыра жақты таң сұлу отын,
Қып-қызыл жалын лапылдап шалқып,
Сол оттан ұшқан бейне бір түтін,
Ақ ұлпа бұлттар аспанда қалқып,

Құлпырып кетті дүние жайнап,
Жерде өмір балқып, көкте нұр толқып...
Таласа таңмен жарасын байлап,
Ұмтылды алға, лейтенант Волков.

Ұмтылды алға, ақырып жауға,
Ұмтылды жөңки достары бірге,
Құйылды келіп қан омырауға,
Қып-қызыл моншақ төгілді жерге.

Жығылды Волков, шайқалды қатар,
Зу етті бойы кей жігіттердің,
Кең аймақ сол кез боп кетті тым тар
Қуырылғандай апшысы жердің...

Ежелгі көнбіс қара жер-ана
Жасыра берді құшағын ашып,
Сатырлап жанып кетті айнала
Жау келед оған бұрқата шашып.

— Ат! — деді Мартбек, — айнала бұрқат,
Тілгіле оқпен құрсауын жаудың.
Желпініп сол кез қақты кеп қанат,
Бүркіті қайсар Ала бір таудың.

Ыдырай қашқан ерліктің бауын,
Шумақтап түйіп алды бір жинап,
Жалаңаш жерге жатқызып жауын,
Оқпенен орай салды бір сипап.

Ғажайып қайрат денесін кернеп,
Шабытпен түлеп, кек жалын атып,
Ұмтылды Мартбек! — Ал маған ер! — деп,
Әмірлі даусы бой шымырлатып...

Жармасып дұшпан, жанын сап өртке,
Таусылып айла, дағдарды міне,
Келе алмай тура дәл бетпе-бетке,
Сүрініп құлап өз өлімтігіне.

“Құбылып жалт-жұлт бүп-бұйра жоны,
Суылдап сырғып, аңқылдап лебі,
Терең ой, алуан хикая толы
Арнаға симай кең көкірегі.

Алыстан тартып дүние сырын,
Көзімен көрген көп қилы заман,
Ойнатып толқын Украина ұлын
Төсіне құшса құмары қанған.

Жағасы жайлау, етегі өріс,
Жатқан бір жомарт қарық қып елін,
Атаңа нәлет, бұзақ фашист:
Ылайлап суын, жүлқылап жерін;

Қаңғып кеп сонау ит өлген шеттен,
Қаусармен жуды қолдарын арам...
Мұңайып көптен, ұлдарын күткен
Мінеки Днепро — даңқты бабаң”.

Шомылып бойлап осынау ойға,
Тұр еді Мартбек өзендей толқып,
Жанары өрт боп, дем алып зорға,
Ес жиды сол кез лейтенант Волков.

Қуанып Мартбек, басып кеп нық-нық,
Берді кеп рапорт:
— Лейтенант жолдас...
Бұйрығыңызды орындап шықтық!
Днепрге жеттік!
Шығын бар біраз...

Бітіртпей Волков Мартбектің сөзін,
Қалтырап қолы, күбірлеп ерні,
Құшағын жайып, кең ашып төсін,
Сорғалап жасы сүйді кеп ерді.

— Командир жолдас!
Жігіттер шөлдеп,
Қаталап кепті.
Оқ нөсерлетіп
Алғызбай суды, аралдан көздеп,
Барады жаудың қылығы өтіп.

Лейтенант Волков, тамсанып, талып,
Дей берді бұ да: Днепро... су... су...
Қара түн көзін нажағай шалып,
Көтеріп дауыл ыза мен ашу;

Жөнелді Мартбек жолбарысша ытқып,
Лейтенант мұнда барады сөніп...
Днепро жатыр лепіріп толқып,
Қап-қара бір бұлт келеді төніп.

— Төгіндер оқты аралға мына, —
Деді де кетті күмп беріп суға,
Бермеді мұрша, ашу мен ыза
Не ойлануға, не қоштасуға.

Алдында жүзіп пулемет “Максим”
Келеді Мартбек бұрқатып атып,
Шойын боп үсте су сіңген киім,
Ойнайды өлім аяқтан тартып.

Біресе алдан, біресе арттан,
Түседі жаудың оқтары зулап,
Көкала толқын — шөптей боп шапқан
Жапырылады үйіле құлап.

"Біздің де аяр жанымыз жоқ" деп
Қарғыды суға, жауынгер ерлер,
Қадалып жатыр кеудеге оқ кеп,
Сонда да ерлер келеді сілтеп.

Келеді сілтеп, уралап, шулап,
Жаудырып оқты бұл жанталаста,
Үстінде Днепро толқын боп тулап,
Ажалды аста тепкілеп басқа...

* * *

Сен — фашиссің, мен — қазақтың.
Сен айтқандай "азиатпын".
Сен аспаннан "жұлдыз қақтың",
Мен далада түйе бақтым.

Енді мынау қарайсың тек,
Дәрменің жоқ, көзіңмен жеп.
Арланасың, қорланасың
"Тұтқын болдым тағыға", деп.

Егерде мен түссем қолға,
Қамар ең-ау темір торға,
Олай болмай, бұлай болды,
Біздің бақыт, сіздің сорға.

Сен — фашиссің, мен — қазақтың.
Өзің айтқан "азиатпын"
Таңқаларсын "философым",
Ғажыбына табиғаттың.

1944

ПОДПОЛКОВНИК ӘЛПИНГЕ

Құттықтаймын бірімен майдың,
Подполковник жолдас Әлпин!
Біздің аға жан еді жайқын,
Жымия күліп оқыр, бәлкім.

Етіңіз қабыл жүректің нәрін,
Ақын солдат махаббатын;
Ілтифатыңыз өзіме мәлім,
Мен бе оны ұмытатын?

Балтырын таңған, сұр шинель киген
Осы бір солдат өтер өрттен,
Тасқындай еркін поэзиясымен
Шығар бір барып келешектен.

Ұмытармын ба қасіретімді,
Қатыбас күндер қан соққысын?
Қабыл ал осы қабілетімді —
Махаббат, достық жоралғысын.

1944

Соғыстың, қыстың ызғары
Бойымнан кетпей, боп сырқат,
Емендей жалғыз құздағы,
Айналаға болдым жат.
Қайсарлықпен сыр бермей,
Отырмын қарап биікке;
Ұшқан құсқа тау көлбей,
Қияда жортқан киікке,

1944

СЫРЛАСЫМ

Хат жоқ елден: достан да, жақыннан да,
Шынымен-ақ шіркіндер ұмытқан ба?

Жапа-жалғыз тұңғиыққа ойға батып,
Ұқсаймын су түбінде отырғанға.

Жалғыз сенсің сырласым, осы өлең;
Ақын жыры, туысы, досы — өлең,
Мейлі мені ұмытсын дүние жүзі,
Жырлап тудым анадан, жырлап өтем.

1944

ҮСТІМДЕ СҰР ШИНЕЛІМ

Үстімде сұр шинелім,
Ақсаңдай басып келемін.
Қанды қырғын, қызыл от,
Қаптап жүр ажал дегенің.

Үстімде сұр шинелім,
Ақсаңдай басып келемін.
Қағып-соғып жығар ма,
Оңайлықпен мені өлім.

Үстімде сұр шинелім,
Ақсаңдай басып келемін,
Баяғы Қасым, бір Қасым,
Баяғы күйім, өлеңім.

Үстімде сұр шинелім,
Ақсаңдай басып келемін.
Ұмытса да достарым,
Ұмытар ма мені елім.

1944

Ойлаймын да жазамын әр немені;
Дамылсыз-ақ еседі көңіл желі.
Байтақ жатқан сары дала сықылдымын,
Кең өмірдің қадірін білер еді.

Дүние қандай жап-жарық!
Осындай ма еді бұрын да?
Байқамаппын аңғарып,
Ойдың тапшылығында.

Дүние қандай жап-жарық!
Көңілім неге жабырқау?
Көкірегіме дақ салып,
Кетті ме соғыс япырм-ау?!

Дүние қандай жап-жарық!
Жырдың алтын бұлағы —
Жалт-жұлт етіп өтші ағып,
Жарқылдайын мен-дағы.

ҚҰЗ

Қабағын түйіп құз тас тұр,
Төңірегіне парық сап;
Шыңында шулап құстар жүр,
Айнала ұшып, шарықтап.

Кеудесі жалын қара бұлт
Келеді төніп аспаннан.
Алып құз тас сұп-сұрғылт
Жамылып шапан — боз тұман.

Шық моншақтап — шыпшып тер,
Сорғалайд жасы жүзінде...
Сол құзды көр де — мені көр,
Ойға бір шомған кезімде.

ҚАПАҢҒА

Қан қақтаған жалпақ дала
Жанымдай боп жатты өртеніп.

Кешкі аспан қызыл ала
Төмен түсіп, тұрды төніп.
Оранғандай тұмша бұлтқа
Отырдым мен бейне құз тас;
Ішкі толқын теуіп сыртқа
Шашырады көзімнен жас.
Отты желі сағыныштың
Өтті қарпып, шарпып жалап,
Өз жасымды өзім іштім
Кеуде қаңсып, жан қаталап.
Сол кез, достым, бақыт құсы
Қауырсынын малған қанға,
Тіршіліктің хабаршысы
Іздеп мені қан майданда;
Жарқ етті де, келді, қонды,
Менің алақаным кеп,
Әмма сайрағандай болды,
Жайып қанат, үні елжіреп.
Ақ қанатты бақыт құсы
Ақ қағазға жазылған хат,
Қанды сапар жолаушысы
Хат қадірін білер солдат,
“Хат қадірін білер солдат”
Деген оймен мені ескеріп,
Досым, құрбым, жазыпсың хат,
Жүрегіме болды серік.
Тапты ұя көкірегімнен,
Бір жаңардым, қайта түлеп,
Өршіп, қаулап тірілдім мен,
Қатар соғып екі жүрек.

1944

ТӨЛЕУТАЙҒА

Төлеутай, досым, құрбым,
Япыр-ай тірі екенсің!
Қалың өрт, қанды қырғын,
Ұмытпай жүр екенсің.
Аз досым бірі екенсің.

Солдатпын мен де өзіндей,
Қан қатқан шинеліне;
Қасарып келем көнбей,
Ажалдың дегеніне.
Қасарып келем көнбей,
Қажысам, еш сыр бермей.

Уланса ақыл-сана
Үстінде ерегістің,
Болсам мерт қапияда
Оғынан бір немістің,
Кешер ме досым менің,
Кешер ме туған елім!

Қорықпаймын жұтар деп оқ,
Қаршыға жаз жүрегім;
Қорықпаймын бір есерсоқ,
Салар, — деп, — қан шеңгелін,
Қорқамын жұрт сөзінен:
“Тым арзан өлді” деген.

Төлеутай, досым, құрбым!
Тынбаса қан жүректе,
Астында алты қырдың
Жүрелік бір тілекте.
Маған да келер, саған
Бейбіт күн біз аңсаған.

1945

ЖЫЛҚЫАЙДАР

Берлиннің тар көшесінде
Салып жөнге фашистерді,
Жайнап жұлдыз кеудесінде,
Кезей ұстап көк семсерді;
Орнатып нық өз тәртібін, —
Олай емес, бұлай жүр! — деп,
Асауының басып желін,
Шабандарын етіп жүрдек;

Жылқыайдар жүр өзіміздің,
Жау ырқына мініп аттай,
Тигеннен соң қолға тізгін,
Қоюшы ма ед майпаңдатпай!

1945

ҰЛЫ КҮТІС

Күтудеміз! Асығып эшелондай:
Өтіп жатыр зулап күн, шұбалып ай.
Күтудеміз тықыршып, мың құбылып,
Қазір, қазір бар тілек болатындай.

Тұтылған күн дәл қазір шығатындай,
Талып жатқан досың ес жиятындай,
Ауыр азап үстінде қиналған жан
Рахат тауып, талықсып тынатындай.

Күтудеміз тұрсақ та әзілдесіп
Арпалысып жүрсек те қан-сел кешіп,
Күтудеміз сонау сұр окоптарда,
Өліп бара жатсаң да талып өшіп.

Мейлі, күтіп, шыдамай темір сынсын,
Мейлі көлдер суалсын, тас үгілсін,
Қасарысып біз күттік! Шыда, жүрек,
Бұл ақырғы, ең ауыр болсын бір сын.

Жараланған жауыздық қашты аң боп;
Атылса екен тезірек ең соңғы оқ.
Әділ сағат, сын сағат сенсің жүрек,
Сезіп-біліп тұрсың ғой, қаттырақ соқ!

1944

АҚЫНДАР БЕСЖЫЛДЫҒЫ

(Достық әзіл)

Біреулер кетті кезіп ақша бұлтты,
Біреулер бір-ақ аттап тыңға шықты.
Біреулер айға барып айғай салып,
Жұлдызбен алтын кірпік сырласыпты.
Аспандап алыс кеткен не бір мықты,
Не қылсын төмен қарап, жерді ұмытты.
Күндердің күнінде бір сонау көктен
Төгер деп жыр нөсерін, мен үмітті.

“Өлсем орным қара жер сыз болмай ма?!”
— Жібермейміз, қорықпаңыз сізді ондайға;
Өлген жан “қайтып келіп ойнап-күлмес”,
— Ол қате, пожалуыста, күл де ойна! —
Деп Мұхаң жіберді ашып сахналарды,
Тіріліп ән сап Абай тұра қалды:
“Мен бір жұмбақ адаммын, оны да ойла”
— Ойлап жазып жатырмын төрт романды;
“Жұп-жұмыр келсін тегіс айналасы”,
Деді Абай. Мұхаң біраз ойға қалды.

“Сұлушаш” қашты шошып “Ақ аюдан”,
Сәкең жоқ қашқан қызды соңнан қуған,
Сырласып Асқар, Темір, Балуанмен,
Сәкеңнің жүрген жері күнде думан.
“Сөз — советтік армия” сапын құрған,
“Біздің заман батыры” мына тұрған,
“Есілдей” есіп жатқан көңілі бар,
Сәкеңе өкпелейтін “қай антұрған?”

“Қыз Жібек, Ақтоқты мен Баян сұлу,
Қыз тусаң, о дариға солардай ту!”
Деген жыр шалынған соң құлағына
Ғабенің жүрегіне бар ма тыншу!

Ыза боп Қозы менен Төлегенге
Қаратпай үш сұлуды өле-өлгенге,
Ертіп кеп театрға енгізіпті,
Білмеймін ештеңесін одан өңге.

* * *

Әбділда таңғаламыз мінезіңе,
Кіргізбей "Көтерілген күмбезіңе"
Дейсің-ау "біз де қазақ" баласымыз
Күмбезді салып па едің бір өзіңе?

Ала кір ең болмаса Шахметінді,
Бұл Шахмет алмай қойды біздің тілді,
Жіберді өкпелетіп "Марабайды",
"Алдармен" дос болған соң, аяр кімді?

* * *

Шомылып Асқар отыр сонау Сырда,
Берерін бергендей-ақ бір ғасырға,
"Қолдай көр Қожахмет Яссауи" деп
Ол отыр, "Уборщица" тұр қасында.

* * *

"Миллион қол", "Күн тіл қатты",
"Тасқын", "Нарын",
Тайыр ап, таусып қойды-ау гонорарын,
"Ақылдан қайғы" жасап алғаннан соң,
Білмеймін "Сұр құлынмен" не табарын.

* * *

"Астында қызыл тудың қызыл тайынша",
Япырмай, "ыңқылдайды" ол қалайша?
Құдреті Ғабиденнің күшті емес пе,
Балқытты темірді де осылайша!

* * *

Әлжаппар қолына ұстап "Жас түлегін",
Кетіпті көремін деп көмір кенін,
Шаршап-ақ жүрген шығар шахта астында
Ол өзі жек көруші ед семіргенін.

Түбінде Ғали отыр "Еменінің"
Ақ шалып бара жатыр бастың түгін,
Қайтсын бұл қажыған ғой көтерем деп,
Жамбылдың тастап кеткен ауыр жүгін.

"Дөң асып", "Жанар тауға" барды Ғабдол,
"Жанар тау" жолы өте бір қия жол,
"Ақ тары", "Шұбар таяқ" асулары
Асырмай, қатты шаршап қалды Ғабдол.

"Егерде қазақ ұлы екенсің сен"
Қалижан қайтер еді сөзге көнсең,
Шашылмай онда-мұнда жазсаң өлең
Кетер ме Жұмабайда сенің есең?

Әкелші Жұмағали лирикаңды!
Жанында "Күләндаңның" ұйқым қанды.
Жырлашы өз тілімен әр дәуірдің,
Мінгізбей Тайбурылға Бауыржанды.

Қуандық, сен шыққанда, шын қуандық,
Аялап алдымызға "Арыңды" алдық,
"Құлақ тос көрден сен де әруақтар!"
Айтпаймын арғы жағын, аллауақпар.

"Әлхамды Әбу Эльмин Атырауын",
Ақшамда аралапты Балқан тауын,
Оқыпты таң намазын Балатонда,
Бәйіт қып гүл жайнауын, құс сайрауын.

"О, Вольтер!" Қайда Қапан Сатыбалды,
Сатыбалды баласы жатып алды,
Жатып алды, аққудай ақын даңқын
Атып алды, тарихта аты қалды.

“Маскарадтың” шығарып масқарасын
Алматыда жортып жүр ерке Қасым,
Мазасын ап Қаратай Құрманычтың
Жыр етіп жүр өзінің баспанасын.

Бар Семейді жеке алып Хайым, Жәкеш,
Талай есік сарт та сұрт, ертелі-кеш,
Екеуінің алдынан жалғыз-ақ тек
Поэзия есігі ашылмайды еш.

Қайдасың ақын Зияш Қалауова,
Кавказдың шығып едің қай тауына?
Мариям екеуіңді сыйлаймыз біз,
Болмаса қап жүрерміз қыз дауына.

Ассалаумағалайкүм, Есмағамбет!
Сіз үшін атқарам деп мен бір міндет,
Байқаусыз жеріңізге кеттім түсіп,
Ағайын адамбыз ғой, кеш, ғафу ет!..

1945

“МАЙДАН”¹

Төрт жыл күттім қор жинап келдің қайдан?
Ішің — шежіре, өлең-жыр, атың — “Майдан”
Сені жансыз зат десе сенермін бе?
Сен тірісің кей іні, кей ағадан.

Туған елдің жан сырын құйып жырға,
Алып келіп, жайнайсың көз алдымда.
Өттең шіркін, дариға, қайда уақыт,
Қайда бақыт отырып сені оқырға?

¹ Қазақстан жазушылар Одағының альманағы.

Құсша тығып қойныма келем жүріп,
Кете ме деп жау оғы сүріндіріп;
Тек қоримын балапан журналымды,
Қырғи оқтар кетер деп жыртып-іліп.

Қойнымда сен жатырсың, жылтып жүрек,
Қозғалғандай боласың сәл бұлкілдеп.
Мен келемін: қайтсем бір оқырмын, — деп.
Қызыл ала сұрапыл жатыр жер-көк.

1945

АҚША БҮЛТ

(Бір акынның өлеңі жайлы)

Асқар тауда ақша бұлт
Жүзуші еді жалтылдап;
Кеттім алыс, қалды ұмыт,
Бір жалтылдақ күзға ұсап.

Қызыл майдан, алтын ту,
Қыза жортып келем мен.
Бұлдыр бұлттар, қыз-қиқу
Алдағандай жас емен.

Ақын қиял — ақ сұңқар,
Қанатыңды қанға мал,
Ақша бұлт — ақ орамал
Шын жіберсе сүйген жар.

Түссін жерге үлбіреп,
Таңайын мен жарамды,
Не жаңбыр боп сіркіреп,
Бассын өрт пен тозаңды.

Не тері боп солдаттың
Сіңсін туған жеріне;
Не жасы боп сан қарттың
Құйсын қасірет көліне.

Аспандама, ақша бұлт,
Алдандырма ақынды.
Жер деп жанын тосты жұрт
Жерде оқтар атылды.

СЕН ЕДІҢ МЕНІ АЙЫРҒАН

Сен едің мені айырған достарымнан,
До­лы жау, дү­ниеге салған ылаң!
Бө­бегін ма­хаббаттың жа­лынға атып,
Кеудеме қана аралас мұз қатырған,
Орыстың ойран салып орманына,
Қазақты қуғандай ең даласынан...
Дариға, бізге де бір тиді кезек!
Сені өртеп жатыр міне ызалы кек,
Енді ме есің жаңа есер дұшпан,
Етесін енді неге безек-безек?..
Алайық ту сыртынан сығып жанын,
Қайта бас көтермесін өлікті жеп!

1945

ҚАЛМАҚАНҒА

Алдым аға хатыңызды,
Тақсам ба екен бой тұмар ғып?
Сіздің махаббатыңызды
Көкірегіме құйдым нәр ғып.

Көкірегіме құйдым нәр ғып,
Тапқандай-ақ жаным дауа,
Орынымнан тұрдым қарғып,
Шығып естен ауыр жара.

Тән жарасын алдым жазып,
Алдым жазып, жоқ уақасы,
Көңіл нәзік, ойлап қажып,
Қатты батты жан жарасы.

Жасыра алмай қасіретімді,
Жасыра алман жұрт күлер деп,

Өзгерте алман мен бетімді,
Бояп-сылап "мені көр" деп.

Құлығы жоқ мен бір солдат,
Шинелінен сыққан қанын;
Сызып жалау, қойып ноқат
Картасына Европаның.

Отырғам жоқ кабинетте,
Қарындашпен қиратып жау...
Аға жаным, айып етпе,
Кетсе шығып сөзім шашау.

ДОСТАР, ҚАЙДА ЖҮРСІҢДЕР

Достар, қайда жүрсіңдер, қай майданда?
Мен де келе жатырмын малтып қанға.
Ең болмаса біреуің кездессең ед,
Ыстық, суық күндерде сағынғанда.

Күндер өтті, үңілдім сендерді іздеп,
Айлар өтті: "көрмедік, білмейміз" деп,
Жылдар өтті, таппадым, қайдасыңдар?
Мені қуантсаңдаршы—бірің кез кеп?

1945

ҚЫЗҒАЛДАҚ

Өртенген үй орнында
Өскен жалғыз қызғалдақ;
Кез боп қалдың жолымда,
Аядаттың азырақ.

Өртенген үй жұртында
Қып-қызыл боп желбіреп,
Қалай өстің сен мұнда?
Неңдей сыр бар, неңдей кеп?

Қансың ба әлде тамған бір
Күнәсіз жас жүректен?..
Сен екенсің жас өмір
Ескі жұртты күзеткен.

1945

1945 ЖЫЛ

Жаңа жыл, мың тоғыз жүз қырық бесінші.
Құйшы, дос! Қыран көңіл, бір желпінші!
Қан қырғын қызыл соқта толастар ма?
Жаңа жыл, айт та, менен ал сүйінші!

Тілемен жетсе екен деп жасым жүзге,
Тілемен нұр жаудыр деп көктен бізге.
Жаңа жыл, жыршысы боп игіліктің,
Жауды жеңіп қайтқандай елімізге.

1945

* * *

Шарт жүгініп бұйығып,
Молла отырса намазға,
Шарқ ұрып келіп түйіліп,
Мен төнемін қағазға.

Молла, сенде не ісім бар,
Сұхбат айт та сұңқылда,
Тірілтіп өлең жаратар
Өзім тәңір — бір құда.

1946

ДАРИҒА, СОЛ ҚЫЗ

I

Өңімде ме еді,
 түсімде ме еді.
Көріп ем ғой бір
 армандай қызды...
Бір нәзік сәуле
 күлімдеп еді,
Сұрапыл соғыс
 соқты да бұзды.
Сапырды дауыл,
 тебренді теңіз,
Тулады толқын,
 шайқалды шың-құз...
Қып-қызыл өрттің
 ішінде жүрміз,
Қайда екен, қайда,
 дариға, сол қыз?!

II

Оқ тиді келіп,
 қайратым кеміп,
Барамын сөніп,
 келмейді өлгім!
Тұрғандай сол қыз
 жаныма келіп,
Талпына берді
 қайран жас көңлім!
Көрсетпей жүзін,
 естіртпей сөзін,
Қаһарын төгіп,
 тұр долы соғыс.
Арманым бар ма,
 өлсем бір көріп,
Қайда екен, қайда,
 дариға, сол қыз?!

III

"Келмейді өлгім,
Келмейді өлгім.
Қайратым қайда,
келші осындайда",
Дедім де тұрдым,
жүгіре бердім,
Қолымда найза,
шағылып айға.
Жеңдік қой жауды,
арман не құрбым,
Күркіреп күндей,
өтті ғой соғыс.
Келемін қайтып,
өлеңімді айтып,
Қайда екен, қайда,
Дарига сол қыз?!

1945

СЕНІҢ АЛМА БАҒЫҢДА...

Сенің алма бағыңа
Шыбық шаншып кетіп ем,
Алдағы өмір бағына
Соңы белгі етіп ем.

Келдім қайтып майданнан,
Таптым іздеп сені алғаш;
Сол шыбықтан жайқалған
Өсіпті бір алма ағаш.

Тұр жайқалып бағыңда
Қызығамын, тамсанам.
Өзің де бұл шағыңда
Кем емессің дәл сонан.

Неткен жақсы жер еді
Жас шыбығым жайқалған!

Бір сөз айтқым келеді,
Тіл жетпейді, айта алман.

1945

* * *

Бұйра жонын күнге төсеп, жылынып,
Тастар жатты көшемде,
Көктем келіп, кеткендей-ақ тіріліп,
Жансыз тас қой десең де.
Ақын деген қызық жан ғой кей кезде,
Жансыз затпен сырласар.
Жансызға жан берейікші дейміз де,
Көп болған соң жансыздар.
Тартып сыртын табиғаттың, тастардың
Бір нәрсені үйрендім.
Көктем келіп, күліп жатқан тастарды
Басуға мен имендім.
"Әттең шіркін, бере ме еді сезімді?
Тас болғаны — жазғаны".
Деп тұрғанда бір есерсоқ өзімді
Басып кете жаздады.

1946

ТУҒАН ЖЕР

Шықшы тауға, қарашы кең далаңа:
Мәз боласың, ұқсайсың жас балаға,
Ол шеті мен бұл шетіне жүгірсең,
Шаршайсың ба, құмарың бір қана ма?
Уа, дариға — алтын бесік туған жер,
Қадырыңды келсем білмей, кеше гөр!
Жата алмас ем топырағыңда тебіренбей,
Ақын болмай, тасың болсам мен егер.
Неткен байтақ, неткен ұлы жер едің!
Неңдей күйге жүрегімді бөледің?
Сенде тудым, сенде өстім мен, сенде өлсем, —
Арманым жоқ бұл дүниеде, — дер едім;

Мен де өзіңдей байтақ едім, кең едім;
Қызығыңды көріп еркін келемін,
Сен де аямай бердің маған барыңды,
Мен де аямай барым саған беремін.
Болдым ғашық, туған дала, мен саған,
Алыс жүрсем, арманым — сен, аңсаған;
Жақын жүрсем, мен — төрінде рахаттың,
Өз Советім — өзім туған босағам!

1946

ҚАЗАҚСТАН

Елу жаста "Елім бар деп айта алмай"
Кетпес естен күйінгенің мұңлы Абай.
Елім бар деп айтатын бір туды күн,
Елім бар деп шырқатайын мен бүгін.
Қойсын енді Қорқыт күйі сарнамай.

Асан ата, желмаяңа бер тыным,
Сен таппасаң, біздер таптық жер тыңын:
"Гүлжазира", "Жерұйықтан" кем бе екен?
Мынау дала біздер өскен кең мекен —
Қызыл тулы ел — Қазақстан дейтұғын!

Көкше баян, Қарқаралы, Алатау,
Тоңы — алтын, түгі — торқа жер мынау!
Қарағанды қара қазан қайнаған,
Дүние байлық тұрған жайнап айналам,
Елдігіме етер шүбә қандай жау!

Дүрсілдейді сонау Балқаш жағасы,
Баршы өзің, көңіл қойып тыңдашы!
Тұр ғой соғып туған дала жүрегі.
Кім қызықтап мақтан етпес бұл жерді,
Бақытыңа қуан қазақ баласы!

Кең далалы, кең пейілді қазақпыз,
Құл емеспіз, еркін жанбыз, азатпыз;
Ел намысын ешбір жауға бермейміз,

Өмірді алға бастырамыз, өрлейміз!
Сертің осы азат жігіт, азат қыз!

Байтақ Отан — туып-өскен өз елім,
Өмірімдей өршіп аққан өзенім!
Артым жақсы!
Алдым қандай тамаша,
“Бөтен елдің падишасы болғанша —
Өз елімнің терсем артық тезегін!”

Аралашы Алматының көшесін,
Емендермен егесе сен өсесің,
Талғар тауда тудай жайнап талабың,
Бой ұрасың мұхитына даланың,
Қайтарам деп өміріңнің есесін.

Туған бала құба құмда, жер үйде,
Тоқсан томды алдына алып КазПИ-де,
Отыр дүние архивтарын ақтарып,
Соны көріп сүйсінем де мақтанып —
Кетем жырлап, қосылам да бір күйге.

Тау қопарған, көлді көлге қотарған,
Біз ерлерміз алғыс алған Отаннан.
Туған жердің салмақтап сом алтынын,
Содан ұғып келешегін халқымның
Жүрген жасты жырлап өтсем жоқ арман.

Кемпір көрем көк өзендей күй төккен,
Шалды көрем жыр ұшырған көкіректен,
Қызымыз бар құралай көз, қара шаш,
Күлкісі — күн, сайрап кетсе — сандуғаш.
Жігітіміз барабар жас түлекпен.

Көк құрыштан құйылғандай бір елміз,
Әрі биік, әрі кеңбіз, тереңбіз.
Әніміз бар асқақ жалау сықылды,
Көтерілсе — тік көтерер жұртымды;
Біз дүниеге мәңгілікке келгенбіз.

Елу жаста елім бар деп айта алмай,
Кетпес естен күйінгенің мұңлы Абай.

Елім бар деп айтатын бір туды күн;
Елім бар деп шырқатамын мен бүгін.
Еркелеймін кең даламда баладай.

Бұл даланы анам жаспен суарған,
Бұл далада атам қолға ту алған,
Бұл далаға жылап келіп уанғам,
Бұл даланы көріп алғаш қуанғам,
Осы Отанда өскен жанда жоқ арман!

1946

РАБИҒАҒА

Тіліңіз тәтті, ойыңыз қандай!
Тыңдадым, ұқтым, жан күйіңізді.
Болар ем күнде бір жасарғандай, —
Көп туса қазақ дәл сіздей қызды!

Ойыңыз жарқын, тойыңыз жақын!
Қуаныш, бақыт — бір өзіңізде...
Жүрегіңізге тимесін салқын,
Ұрынба, жаным, ертелей күзге.

1946

АКАДЕМИЯ

Бір үй маған қарайды қызықтырып,
Терезеде ойнатып күн сәулесін.
Мен де оған қараймын ой құлпырып,
Ашып тастап жанымның терезесін.
Терезеде ойнайды сәби шұғла,
Күн қызығып қарайды, шығып шыңға.

Нақ сол кезде аяғын басып нығыз,
Аңғарына Алатау ойы симай,—

Әлдеқайда қиялы қопарып құз,
Келе жатад сол үйге Қаныш ағай.
Ойлы көзбен бір қарап жан-жағына,
Шығады ол ғылымның михрабына.

Ой мұхитын кешкендей терең бойлап,
Мұхаң келе жатады тым асығыс;
Асау арман алыста салып ойнақ,
Ақын қиял, — аспандап ақ сұңқар құс.
Дүние сөзін бойына алған сықап,
Тұлғасына қараймын мен таңырқап.

Нығай басқан аяғын не бір сығай,
Келіп кіріп жатады сол бір үйге;
Қуанамын, тасамын, жерге симай,
Сәлем бергім келмейді Фердаусиге.
Өмірімнің тереңін-биігін де
Сол бір үйге барып мен көрем күнде.

Бір жетім ұл қалған-ды Самұраттан,
Қой бағам деп, ой баққан құба жонда;
Ой бағам деп, қозыны жамыратқан;
Нені сонда ойлаған, нені сонда?!
Тон орнына, сол бүгін, том көтеріп,
Келе жатыр.
Қуанам соны көріп.

Академик емеспін, тек ақынмын,
Мәз боламын, сол үйге сырттан қарап...
Келешегі күлімдеп өз халқымның
Жақтауынан сол үйдің тұр сығалап.
Қарсы алдымнан ашылған кең есікке,
Кеттім кіріп, асықтым келешекке.

1946

ДОСТАР

I

Біз көп едік отырғанда
Демалыс күн мәжілісте, —
Жау тиді де Ұлы Отанға,
Бұзды шырықты шаңқай түсте.

"Соғыс" деген бір зілдей сөз
Кетті басып еңсемізді,
Ап-ауыр ғып түсіртті тез
Қолымыздан кесемізді.

Сағасында домбыраның
Сыңсыды да үзілді күй,
Ауыртты да ақын жанын
Тынды сұлық, қайран "Мәди"

Күлкі ерінде қалды қатып,
Қуанышты қуды қайғы.
Ойнасақ та мылтық атып,
Көріп пе едік біз мұндайды?

Айтар сөзін бітірмей жар,
Қарай берді жасы іркіліп,
Кеткендей-ақ қайғы-қанжар
Жар өзегін тіліп-тіліп.

Шала жиып дастарқанды
Қоштасарда сәл кідіріп,
Сақтаймыз деп Ұлы Отанды
Қан майданға кеттік жүріп...

II

Жалындаған жалынды өртке
Қотарылдық қаптап селдей,
Келіп жаумен бетпе-бетке,
Қақ тұмсықтан ұрдық дәлдей.

Араласып кеттік сендей,
Өзенінде қан майданның.

Солдат болдық кәдімгідей,
Білер парқын қара нанның.

Сапырылды ерсіл-қарсыл
Жорық жолы — майдан теңіз,
Айлап сынып, таусылды жыл,
Айрылысып қалыппыз біз.

Жүдемедік сонда бірақ,
Жарқылдадық салған жерден,
Жаңа достық алдық құрап
Шар тараптан келгендерден.

Жауды жауша қарсы алдық біз,
Шынықтырып алдық жанды,
Тулап теңіз, шайқалды құз,
Алдық барып не қамалды!..

Жүрдік аңдап өткен күнді,
Шала жиған дастарқанды,
Кілт үзіліп қалған күйді,
Аяқсыз ән, мұңлы жарды.

III

Жеңдік жауды, алдық кекті;
Мөңкіп тулап басылды апат.
Мең-зең етіп жер мен көкті
Тынды-ау ақыр бір ғаламат.

Ескі дозақ орынындай,
Қирап, қаусап қалды қала.
“Күміс күмбез, алтын сарай”
Қалды сонан төрт бағана.

Көнбіс ана бұл қара жер
Сезе ме екен мың жарасын?
Сезер болса, едік сүйер
Әр төбесін, әр құз, тасын.

Қашанда біз қайратты елміз,
Болса-дағы не ғаламат,

Күліп тұрып көтергенбіз,
Жанымызға жабырқау жат!

Жеңіп жауын, достар үйге
Келіп жатыр жеке-жеке.
Шалқып тағы бастық күйге,
Бейбіт өмір бір мереке.

Жайдық қайта дастарқанды,
Қолда ойнатып кесемізді,
Құштық қайта сүйген жарды,
Кім айырар енді бізді!

Домбыраны бұрап қайта,
Құшырлана сүрттік шаңын,
Бір жарқ етер осындайда
Өткен шағың, болашағың!

Қайта жалғап тарттық біздер
Кілт үзілген көңіл күйін,
Өтті, кетті қатал күндер. —
Келер күннің күттік сыйын.

Көп едік біз, көп едік біз
Демалыс күн мәжілісте, —
Біз әлі де көп екенбіз —
Кел, достарым, кеттік іске!

1946

ҚҰРБЫМА

Жым-жырт түн.
Жым-жыртпын,
Мұнша неге бұйықтым?
Қозғашы,
Ой салшы
Келші бермен, сүйіктім.
Берші маған домбырамды,
Толқытайын қоңыр әнді.
Жым-жырт түн.
Жым-жыртпын,
Жан дауасы қайдасың?

Соқшы бір,
Төкші жыр
Жым-жырт көңіл шайқалсын.
Қайғыланба құр бекер,
Қуаныш күйі бұрқ етер.

1946

ЖАМБЫЛ

Есімде, дәл осыдан он жыл бұрын,
Бос тастап жүрген кезім ой шылбырын,
Ақындық аспанынан қалдым көріп,
Жарқ еткен ақ жамбыдай Жамбыл жырын.
Кім білген, жүр екенмін жырға шөлдеп,
Құпия бір қуаныш бойды билеп,
Асығып алыс жолдан Алатауға
Келдім мен жұмбақ қартты көрейін деп.
Ақындық жолға түсіп, жаздым өлең,
(Сол кезде үркуші еді өлең менен),
Жамылып ала көбе шықтым жолға
Барардай бата алғалы әулиеден.
Жолшыбай өлеңімді келем жаттап,
Жеп-жеңіл сөздерімді жүз салмақтап,
Ақындық сарайының босағасын
Көрмесең, қиын екен, бұрын аттап.
Білмеймін "Май төбесі" — қай тебесі,
Мен үшін шың еді ақын мәртебесі,
Аулына Алатаудай ақсақалдың,
Келдім мен, бір кішкентай жыр иесі.
Толқуын тоқтаттым да жүрегімнің,
Есікті еркін ашып, үйге кірдім,
Жарқ еткен нажағайдай жанарыммен
Бір шарпып өттім бәрін үйдегінің.
Сыпайы ақ сақалы желпілдеген,
Ақ жарқын, жас баладай елпілдеген.
"Тоқсанның тоң қатырған" кәрі кісі
Қызса да, қыза сөйлеп еркіндеген.
Жүзінде айбыны бар жолбарыстың,
Саусағы шеңгеліндей қыран құстың,
Қияда қыңыр шөккен кәрі құздай
Бір шалды баласындай келіп құштым.
Сипады ол маңдайымнан танығандай,
Тоқсанда толқып жатқан жаны қандай!

Қағып ап бір ақынның домбырасын,
Өрбіттім өлеңімді, еш тайсалмай.
"Кездесу қайда бізге ол заманда,
Зар қағып жүрер ем ғой қой соңында,
Көрер ме ем, мүмкін сонда қабырыңды,
Қарайып тұрған жалғыз құба жонда!"
Дедім мен, жалт қарады ол бір нажағай
Жарқ етті жанарынан атылғандай,
Бір жалғыз ап-ауыр жас түсті аунап,
Жаңағы нажағайдан мерт болғандай.
Алды да домбыраны, кетті жырлап,
Тыңдадық ой ойнақтап, бой шымырлап,
Көп жұтқан дүние сырын кәрі кеуде
Тебіренді бір гүрілдеп, бір сырылдап.
Аймағы Алатаудың сілкінгендей,
Күңіреніп келе жатқан отты селдей,
Қайнады бұрқ-сарқ етіп бір тасқын жыр,
Сапырып, сөзді-сөзге соғып сеңдей.
Сақылдап екі жағы, тулап тілі,
Бусанып буырқанып шықты үні,
Іштегі тынған дауыл кетті бұрқап,
Желкілдеп қырау басқан беттің түті.
Қабағы қопарылып құз, жартастай,
Саусағы кәрі жорға жортты адаспай,
Жанын бір желпіп-желпіп тастады да,
Құлшынып шыға келді қыршын жастай.

1946

АҚСӨУЛЕ

Бір күй бар домбырада тартылмаған,
Бір сыр бар көңілімде айтылмаған.
Сен үшін келдім сақтап, сүйген сөуле!
Көзіңнен айналайын жалтылдаған.

Ақсөуле, аспанда аймен таласасың
Төгіліп иығыңа қара шашың,
Жалт беріп құралай көз қарағанда,
Жанымның жайлауындай жарасасың.

Ақсәуле, арнадым мен арманымды,
Бұлбұлдай аялаған таңда гүлді;
Көркіне еңбегі сай келіп тұрған
Арман не, көргеніңде жан жарыңды!

САҚЫПЖАМАЛ

Сақыпжамал! Бір өзінде
Екі әйелдің аты бар;
Күн боп көзің күлгеніңде,
Қабағыңнан ай туар.

Сол кез саған қарай берем
Көрмегендей мен бұрын,
Жанның сырын жатқан терең
Оқи берем жасырын.

Сақыпжамал! Атың қандай!
"Сәпен" дейміз қысқартып.
Жар бола гөр айтылғандай;
Сенен қайсы қыз артық?!

Махаббаттан талай жастың
Жүректері күйлі,
Мүмкін жөндеп сүйе алмаспын,
Өзің үйрет сүйді.

"Сенен артық жан табам" деп
Ойлайтын жан мен емес.
Қате бассам, кетсем желдеп,
Өзің сотта, өзің көш.

1946

ДОМБЫРА

Бірінші өлең

Домбыра мұнша шешен болдың неге,
Күй толған көкірегің шежіре ме?

Сыр қозғап ғасырлардан жөнелесің,
Саусағың тиіп кетсе ішегіңе.
Аққудың өуеніндей үнің бар-ау,
Сарыарқа самалындай ескен баяу,
Бөбектей бесігінде маужыраған
Тыңдаймын мен отырып ұйқылы-ояу.

Екінші өлең

Салқын кеш ашып тастап терезені,
Қолға алсаң қоңыр сазды домбыраны,
Қырандай қалықтатып қыран сені,
Асқар ой шыңына бір қондырады.
Жарқ етіп ашылады жұмбақ жаһан,
Әлемі ақындар мен күйшілердің,
Үн-түнсіз отырасың болып аң-таң,
Құпия сырын аңдап көк пен жердің.
Қоңыр саз домбырадан ескен баяу
Тербетіп, көтереді сені ақырын,
Оянып, көкірегіңе келед таяу
Белгісіз әлдеқайда жатқан жырың.
Сол мезет жайып тастап жаныңды алға,
Келер жыр жолын тосып отыра қал,
Тізіліп көз алдында жыр туғанда
Құлшынып тағы қайта домбыраны ал.

1946

ЖЫЛҚЫШЫ ЖЫРЫ

Жылқым жатыр жайылып көкорайда.
Аш қасқырлар ұлиды әлдеқайда;
Жерде тұрып ым қағам қалғыма деп,
Аспандағы серігім алтын айға.
Қоңырау үнді құлыншақ, құрау-құрау!
Еркін ойна, асыр сап, жібермен жау.

Алтын жалды астымда арғымағым,
Сауырыңнан ай сүйсін, жас пырағым;

Маған орден тағылса, саған тұмар,
Сым жібектей тарармын құйрық-жалын.
Ай тұяқты сал күрең, салып сайран,
Жүйткітермін сенімен болса майдан.

Бұлбұл қақты қанатын, таң да таяу,
Мезгіл жетті салатын әнге баяу,
Жас жүрегім тербетсін, әнім жетсін,
Жатқан шығар жан сәулем ұйқылы-ояу.
Тай-құлыншақ арда емген, жуса-жуса,
Өргізермін өлеңмен шолпан туса.

Шопылдатып ойнаса суда шортан,
Нұр шапаққа шомылып таңда шолпан.
Сол сықылды махаббат шұғыласына
Шомылармыз біз-дағы, сүйген қалқам.
Сол күреңмен салдыртып келген шақта
Ақ білегің талдыртып бір құшақта.

* * *

Келші, құрбым,
Кешкіғұрым
Тау жаққа.
Сырласайық
Бір жасайық
Аулақта.
Келші, құрбым,
Көрші, құрбым,
Жанымды;
Көр үйімді,
Көр сыйымды —
Барымды.
Сен сөкпессің,
Бай емеспін,
Кедеймін.
Сырласайық
Бір жасайық,
Кел деймін.

САУЫНШЫ ЖЕҢГЕЙДІҢ ЖЫРЫ

Сауыншымын,
Сүттен селді ағызған,
Сауыншымың,
Бармақтан бал тамызған,
Сауыншымың,
Колхозыма әйгілі,
Сауыншымың,
Сауып алғам бәйгіні.

Ақ телегей,
Сауған сүтім теңіздей,
Сиырым — піл,
Бұзауым бар өгіздей;
Ағызамын —
Бал қаймақтың өзенін,
Қарық болсын,
Деймін менің өз елім,

Бақытым жоқ,
Тауып алған бір жерден,
Берекесін —
Сауып алған бұл жеңгең,
Сол сүттей ақ,
Көңілім аппақ жеңгеңмін.
Шырқап өнге,
Той-думанға енгенмін.

1946

СУ ЖАҒАСЫНДА

Сарғая күтіп көктемді
Сап-сары боп су ақты...
Шынтаққа алып сексенді
Жағада жалғыз шал жатты.
Су сарғайды ылайлы,
Шал қарғайды құдайды.
Көктем келді, сарысу
Бола қалды мөп-мөддір.
Жылға бойы у да шу
Жамырады жас өмір...

Сылақ-сылақ етіп су күлді, —
Шал бір ауыр күрсінді.

1946

ЖАҢА ЖЫЛ

Сағат дәл он екіден тұрды аумай,
Ескі жыл жайлап жылжып қарт адамдай,
Есіктен шыға бере сәл кідірді
Қарсы енген жаңа жылға қақтыққандай.

Екеуі келіскендей болды тілге,
Жаңа жыл жас жігіт боп енді өмірге,
Еркіндеп, — ендігісі менікі деп,
Сағатты өз қолымен бұрды бірге.

Жаңа жыл мың тоғыз жүз қырық жетінші,
Отырмыз сені күтіп үлкен-кіші,
Айқара ақ шапанын серпе тастап
Кәнеки, шықшы, төрге, бір желпінші!

Кел, достар, көтерелік.
Күңгірлетіп,
Ал, досым, көңілді күй жібер шертіп,
Жаңа жыл, жаңа мейман, жаңа ырыс,
Көл болып, көңіл шіркін жатсын көлкіп.

Ризамыз ескі жылға, болды игі,
Қиынды қиып түстік неше қилы,
Он екі серігін ол соңына ертіп,
Аралап елімізді, көрді сыйды.

Құрметтеп үш жүз алпыс нөкерін де,
Қызықпен ұластырдық күнін түнге,
Кетеріп ұлы еңбектің күмбездерін,
Тойладық келерін де, кетерін де.

Сен-дағы құтты болшы жаңа жылым,
Шомылып шалқарына өнер-ғылым,
Ашыла түссін біздің ой-санамыз,
Шыныға түссін күші жұмысшының.

Тамған тер, сіңген қайрат жерімізге
Ырыс боп, тұрсын өсіп келер күзде,
Адамзат еңбек етсе — біздей етер,
Берерін дүние шіркін, берсін бізге!

Ту етіп қасиетті ынтымақты,
Кеудеге толтырайық махаббатты,
Бақыттың бесігінде тербетейік
Өмірге келе жатқан жас ұрпақты.

Сол үшін, келші, достар, жаңа жылда,
Отырып қала-дала, ойда-қырда,
Шалқая тарталық бір шаттық суын,
Даусымыз жетсін тарап бір ғасырға!

1946—1947

СУЛИКО

(Акакий Церетелиден)

Көп іздедім қабырыңды,
Қайғы сыймай жүрекке,
Сүйген жарың зарлай-зарлай сағынды,
Бір тіл қатшы-ау, Сулико.

Көрдім гүлді бақшадан,
Шық сорғалап, жас тамған,
Сол бір гүлім сен емеспең жан еркем,
Тіл қатсаңшы-ау, Сулико.

Тұр жайқалып қызыл гүл,
Жар аялап бір бұлбұл
Мен сұрадым қайғы серпе, күрсіне,
Сенбісін, сәулем, Сулико.

Сонда бұлбұл даусынан
Жаңғырықты нулы орман,
“Сүйген сәулем Суликоң мен” дегендей
Сайрады бұлбұл күй көмей.

АРМАН

(Шалдың сыры)

I

Атпен қудым арманды
Кешегі бір заманда.
Жағадан ап жалғанды.
Бақ тіледім адамға.
Арман кетті бұлдырап,
Жете алмадым, қойдым мен.
Қайта қайттым құлдырап,
Өмірдегі ойдыммен.
Ұшты бұлттар кеудемнен.
Күндер өтті меңдеумен.

II

Жаңа заман жарқырап,
Келді менің бағыма.
Қуат жиып, әл құрап,
Құлшындым мен тағы да.
Самолетке — сұңқарға
Міндім — қудым арманды;
Араласып бұлттарға,
Шолып өттім жаһанды.
Социалистік заманда
Жеттім-ау бір арманға.

1947

НИЗАМИ ТОЙЫНДА

О, Низами, ұстазымның бірісің.
Сен атқардың ұлы дүние бір ісін.
Сегіз ғасыр, ұлан асыр ғаламда
Өзге өлсе де сен өлмедің, тірісің.

Қауырсынын қалам етіп ақ қаздың,
Дүниені алдыға алып хат жаздың;

Келер күндер, керуені көрсін деп,
Күңгейінде күмбез соқтың Кавказдың.

Сен тірісің, жыр жырлайсың бұл күнде
Туған елің, Азербайжан тілінде;
О, сұлтаны ақындардың, Низами!
Сәлем саған, сәлем Самед Вургунге!

Баку, 1947

Алтын айна алдында,
Қараймын да құлпырам,
Ғажайып нұр бар мұнда,
Жүрегіммен ынтығам.

Алтын айна қолымда,
Отырмын мен күн ұстап,
Ұзақ өмір жолында,
Рахат тауып, тыныстап.

Алтын айна — алтын ай
Алақанда ойнаған,
Айнадағы шұғладай
Қоншы келіп ой маған.

Қасиетті айнада
Ойнайды өмір шарқ ұрып,
Игі іске майданға
Тау көтеріп шақырып.

Керуен тартып өткен шақ,
Қызық көрем, жай табам,
Шұғла шашып болашақ,
Қарайды осы айнадан.

Алтын айна бетінен
Көрем еңбек күресін,
Қуанамын, бар екен
Өзімнің де үлесім.

1947

АЗЕРБАЙЖАН ҚЫЗЫНА

Атың Сана, көзің қара гөзәл қыз,
Жыр жаздырдың жүрегімнен амалсыз;
Мен кетермін, альбом ашып қарарсыз,
Ақын қазақ ағаңды еске аларсыз.

Тавриз — Баку аспанында күн Сана,
Күміс Каспий жағасында гүл Сана,
Жүрегіңмен жүрегімді бір сана,
Айтарым көп, айтқызбай-ақ біл Сана.

1947

ЕРКІН ІНІМЕ

Ойлаймын да жүдеймін,
Сағындырдың, Еркінім;
Тез жетсін деп тілеймін
"Аға келді" дер күнің.

Жалаң аяқ жарысып,
Ойын салып, ойнақтап,
Жас шағыңмен алысып
Жүргеніңде, кілт тоқтап.

Қарайсың ғой, білемін,
Әрбір өткен солдатқа;
Шым етіп жас жүрегің,
Мені ойлайсың сол уақта.

Сәл тұрасың елжіреп,
Қабақ шытып, ойланып,
"Ағам менің келді", — деп
Мақтана алмай, қорланып.

Ойлаймын да жүдеймін,
Жеткіншегім, Еркінім!
Тез жетсе екен, тілеймін,
"Аға келді" дер күнің.

1945

ЖАС ДӘУРЕН

Жас дәурен — гүл жазира қайран жазым
Тыңдаған ерке сұлу айтқан назын.
Әсерлі ән, көк нөсер күй, сал домбыра,
Жігіттің тебрентесің өнерпазын.

Жас дәурен,
Ризамын мен саған,
Жан сәулем,
Келші сәулем аңсаған.

Жас дәурен — жігер оты жанған жалын,
Көрмесем қызығыңды армандамын,
Өмірге екі келер уақытым жоқ,
Сондықтан үлесімді мол қармадым.

Жас дәурен, қызығыңа тоя алмаспын,
Ән мен күй, өлең сені қоя алмаспын,
Тірлікте тербелейін, тебренейін,
Бір күні кетсем ұйықтап, оянбаспын,

Жас дәурен,
Нажағайлы алтын жаз,
Жан сәулем,
Қосыл күйге, айтшы наз.

АҒАЙЫМА

Жан аға, жазыпсыз хат, жан елжіреп,
“Қайда жүр, қайда менің бауырым”, — деп.
Дарига, бар екен ғой есіркеушім,
Алыстан адал тілеп, жүрген жебеп,

Жан аға, сізден жақын табам кімді?
Тебрентіп жібердіңіз көкірегімді,
Есіме еріксізден түсірдіңіз.
Жылдардың артында ұмыт қалған күнді.

... Қыс. Қыстау атамекен Қызылдағы
Ерттеулі аттар толы қора маңы.

Томпаңдап үйге жалғыз келе жаттым,
Тойдырып күресіннің сырғанағы.

Жармасып босағаға үйге енгенде,
Түскендей болды жүрек ыршып жерге, —
Сүп-сұлық жатты әкем алдыңызда,
Бүркеніп жайнамазын оң жақ төрде.

Көл-көсір жылау-сықтау үйдің іші,
Неткен күй күңіренген үлкен-кіші!
Құшақтап жыладыңыз сіз кеп мені,
Жалын боп өткен әке күйініші.

Жыламай қарай бердім ынтамды сап,
Көзіме көріндіңіз әкеме ұқсап...
Дариға, енді бүгін қан майданда
Тағы да сізсіз мені жүрген аңсап.

Арқалап долы соғыс қанды жүтін,
Алдыңғы сапта жүріп келеді інің.
Шығыстың шолпанындай тартады көз
Жұққан қан өңіріне шинелінің.

Өзгердім, ағатайым, мен азырақ;
Көрінем бұрынғымнан сәл жасырақ;
Қарая түсті қайта шашым менің,
Естірек болдым енді, ақылдырақ.

1945

АҚШАТЫҚ

Ағам берген ақшалық,
Жүрерімде майданға,
Құнды зат ең қаншалық,
Ой салғандай адамға?
Бір жапырақ былғары
Құрай салған әлде кім,
О, дариға, бұл-дағы
Болды менің ермегім.
Төрт жыл болды, қалтамда
Келем сақтап, жоғалтпай,

Мені қорғар майданда
Тілсіз туыс болаттай.
Жанталаста жоғалып,
Не қадірлі қалды зат.
Тек осы бір ақшалық!
О, құдретті махаббат! —
Төс қалтамнан орын ап,
Жүр ілесіп жоғалмай,
Көкірегіме ұя сап,
Паналаған торғайдай.
Ағам берген ақшалық,
Жүрерімде майданға,
Құнды зат ең қаншалық,
Ой салғандай адамға?
Қолға аламын, қараймын,
Қараймын кеп күрсініп.
Сенде туған ағамның
Махаббаты тұр сіңіп.

1945

БАСПАНА

Баспана деп бастайын бұл жырымды,
Отырғанда жамылып жылы күнді,
“Қылыш сүйреп” қатал қыс қысса келіп,
Өлең менің тыңдамас бұйрығымды.
Он жыл бопты, жүгірдім астанада,
Шақырса да бармадым басқа қала,
Алдамшы елес сықылды үміт қуып,
Он жыл бойы болдым зар баспанаға.
Қалай салған ағашты, не кірпішті,
Баспана бір үй еді төрт бұрышты,
Алғашқыда өртенгір, жерде еді,
Енді бүгін қиял боп аспанға ұшты.
Құзға салған қыранның ұясындай,
Ұшпақтағы софының хұжрасындай, —
Елестейді баспана, Алматының
Кең қойнына бір Қасым қойды сыймай.

Он жыл босқа жүгірдім, болмай жолым
Баспалдағын тоздырдым квартбюроның,
Бір ордерға бір бастық қол қойғанша
Үлгеріпін мен жазып өлең томын.
Талай үйдің телміртті терезесі,
Алматыны шарладым ерте-кеші,
Алғызбады баспана қиын қамал
Көңілімде қалды тек көлеңкесі.
Ақын болдым, жырладым астанам деп,
Бос жүгіріп жүрмедім, босқа нан жеп,
Солдат болдым, сағындым, келдім қайтып,
Тағы біраз сенделдім баспана іздеп.
Жер сұрадым, ақыры, күрке салар,
Жер де жоқ боп шыққан соң не шара бар?
Жер сұрасам — сілтейді зират жаққа,
Өлген жоқлын, қақым жоқ олай барар.
Қойдым енді, сірә мен үй алмаспын,
Үйім жоқ деп ешкімнен ұялмаспын,
Өгей ұлдай қойныңа сыймасам да,
Кете алмаспын, астанам, қия алмаспын.
Аспан мен жер бәрі де үйім менің,
Сенің көркің астанам, сүйінгенім,
Кең көшенде еркіндеп жүрсем басып,
Не қиындық болса да, — иілмедім.

1946

ҮЙ ІШІНІҢ ӨЗІЛІ

Тозыпты сенің көйлегің,
Тозбайтын өлең жазайын;
Болмаса сенің көмегің
Шығар ма, құрғыр, күн сайын.

Құрысып жатқан көңілімді
Үтіктеп берші азырақ;
Күні бойы шимайлап,
Қалыппын шаршап, қалжырап.

Ашуыма ащы етіп
Жібере көрме бұрыш сап;
Жаныма сусын пейілің,
Әкелші бері дұрыстап.

Уақытым тапшы, қысқартпа,
Қайшылап құйып жүрме сен;
Тұтанбай жатқан жырымды,
Қайтеді келіп үрлесей!

Бұрқ-сарқ етіп қайнаған
Қарамашы шәйнекке;
Ал, ойнайын домбыра,
Қосыла қой "Ай, гөкке".

1946

* * *

Дариғашым, Дариғашым!
Қуанышым, балақаным.
Шешең — Сәпен, әкең — Қасым
Жайды саған алақанын, —
Құсымыз боп қондың қолға,
Махаббаттың бал бөбегі,
Көп күттіріп, келдің зорға
Өмірімнің бар керегі.
Шықты нәзік тұңғыш үнің
Күйіндеі боп арманымның,
Қуанышы үй ішінің
Адам болып, алда тұрдың,
Кіп-кішкентай көзіңді ашып,
Қарадың сен, көрдің жарық,
Өмірге ендің тайталасып,
Болмай жылап, тыпыр қағып.
Тосып алдық жайып жанды,
Бөледік біз махаббатқа,
Сүйдік қатты, сусын қанды,
Шомды жүрек бір рахатқа.
Бірақ, балам, кешірерсің,
Жасамадым жұртша мен той.

Ер жетерсің түсінерсін,
"Тойым менің алда!" — деп қой.
Ат қойдым мен Дариға деп.
Ұнар ма бұл? Әзір білмен.
Сақтамадым ешбір әдеп,
Қоя салдым өз еркіммен.
Дариғашым, ер жетерсің,
Оқырсың бұл өлеңімді.
Келер күндер күле келсін,
Сүйейінші бөбегімді.

1947

БАЛАМ АУЫРҒАНДА

Халім нашар. Кім ұғынар қайғымды...
Көргім келмейд күйзелгенде ай-күнді!
Жалғыз балам, Дариғашым, жалғызым!..
Бір сені ойлап, қайрат қажып майрылды.
Аурухана үйің бе еді сен жатар.
Ата-анаңдай кім бар сені уатар?
Тілің де жоқ, уілдейсің мұңайып,
Жылап жатсаң, кім әлпештеп жұбатар?
Көрдім бүтін; көрмеп едім бір айдай;
Кім болғансың? Миым қатты ұға алмай.
Ақ жүзіңде арай таңдай шалқыған
Сәби нұрың сейіліпті тұмандай.
Тар қапаста жүдеген бір балапан
Сықылданып жатырсың сен, балақан.
Кіп-кішкентай көздеріңде кейіс бар,
Талпынбайсың, жаймайсың да алақан.
Сондай халде ұмытпайсың сен мені,
Өзің де бір едің сәби сергегі;
Көрген жерден кампитіңді ұсындың,
Білдім, балам, бары осы ғой сендегі.
Бердім аршып, саусақтарың үлбіреп,
Алдың менен, бір сөз айттың уілдеп,
Дәмін алып, бердің маған бір тістеп,
Мәз болдық біз бір кампитті бөліп жеп.

Сүйдім келіп, иісіңмен дем алдым;
Жас мейірмен рахаттанып сен қалдың,
Жайлап қана жайнап жүзің, жан бөпем,
Ай, бұрынғы қалпыңа бір келе алдың!
Ойладың ба: "Менен енді кетпес" деп?
Мен де ойлаушы ем не бір кезім өтпес деп.
Кеттім ақыр. Қала бердің тағы да
Ақ бөпешім арманымдай елестеп.
От шығады көкірегімнен, ойпырм-ай!
Ауыр соққы тиді басқа оңдырмай;
Қайтсем ғана сақтап қалам өмірін,
Құлынымды құрт ауруға қор қылмай.
Медицина, әлсіз бе едің әлі сен!
Қайдан іздеп табам енді әдіс, ем?
Қандай адам түсінер бұл халімді?!
Ащы қайғы уытынан зәр ішем.

1948

* * *

Берсең бер, бермесең қой, баспананды,
Сонда да тастамаспын астанамды;
Өлеңнің отын жағып жылытармын
Өзімді, әйелімді, жас баламды.

1948

БАЛБӨБЕК

Тамылжытты тәтті әнін
Таңның бұлбұл жыршысы.
Жамылып таң шапағын
Ерте оянды үй іші.

Әлдекімдер далада
Барады ойнап сырнайды.
Еркін деген бір бала
Өксіп-өксіп жылайды.

— Балдырған бет балбөбек
Неге мұнша жылайсың?
Айтшы, саған не керек,
Әлде кәмпит сұрайсың?

Қой, қарағым, — деп ана
Кәмпит әкеп береді,
Бала бөбек беймаза,
Өзі қандай ер еді.

Кәмпитті алып көрді де,
Жіберді атып лақтырып,
Ана кетті жөніне
Жайлап қана жакқа ұрып.

Ду етісті барлық жан
Күміс күлкі төгіліп,
Бала даусы жылаған
Күлкіменен көміліп.

Қабак түйіп қарайды
Қасақана әкесі,
— Ұрыспандаршы, Жарайды, —
Дейді күліп тәтесі.

Жұбанар ма екен деп
Ағасы күй ойнайды,
Болар емес балбөбек,
Үдетеді "ойбайды"

— Қой, балбөбек, балбөбек,
— Міне, саған ойыншық;
— Міне, "поезд", "самолет",
— Міне, "бүркіт". "ит". "мысық".

Неге көнсін, ол қайсар,
Қарамайды біріне,
Бойында бір жалын бар
Қарап тұрсаң түріне.

— Жарайды енді, қой, тентек,
Апарайын сайлауға, —
Деді ана, балбөбек
Көніп қалды аддауға.

Жеңімен ол сыпырды
Көзіндегі маржанын,
Біраз өксіп отырды
Жайлап қарап, жан-жағын.

Әй, балақан, балбөбек,
Жарамайды жылауға,
Саған әлі ертерек
Сайлануға, сайлауға.

“Мен де баям, апа”, — деп,
Таң сәріден тұрдың-ау,
Маржан жасың мөлтілдеп,
Жуылыпты омырау.

— Апарайық сайлауға
Айтшы, кәне, сен білсең:
Депутат қып советке,
Сайламақсың кімді сен?

Қайдан білсін жас бөбек,
Деген сөзді “депутат”.
Бірақ тағы күлімдеп
Бір минутта болды шат...

ЖАЗ ДИДАРЛЫ ЖАС АНА

Жаз дидарлы жас ана,
Жаныңды тос әр күйге;
Жасара түс, жасара,
Бөбегіңді әлдиле.

Қыз жырлайды бақытын,
Төгілтіп шаш арқаға;

Ойлап өткен уақытын
Күрсінеді қарт ана.

Шіркін ана қыз тауып,
Күң өсірген күн құрсын.
Нұр үстіне нұр жауып,
Өз күніміз құлпырсын.

"Теңдік" атты терең күй
Бізден басқа қай елде?
Дүние бүгін басыңды ій
Еркін азат әйелге.

Көктен, жерден, теңізден
Жұлдыз емес, қыз көрдік;
Ерке сәби емізген
Айдай ана біз көрдік.

"Сұлулық пен махаббат
Не?" — деп әркім таласар;
Бақыты бар, басы азат
Адамға олар жарасар.

Қазақ қызы қара шаш,
Есіңде ме "Қырық байтал?"
Бүгініңе жай құлаш,
Өткеніңе бол қатал.

Жаз дидарлы жас ана,
Жаныңды тос әр күйге;
Жасара түс, жасара,
Бөбегіңді әлдиле.

1948

БЕСІК ЖЫРЫ

I

Әлди, әлди! Әлпешім,
Ұйқта деймін, — ұйқтайсың,

"Мә-мә" берсем қайтесің,
Ұйқта десем, — ұқпайсың.
Жоқсың бүгін көз ілген,
Көп ісімнен бөгедің,
Жаудыраған көзіңнен!..
Ұйықтай қойшы, бөбегім.
Әлди-әлди, әлди-ді,
Әлди қашан қалғиды?

II

Ұйқта, десем, күлесің,
Айналайын күлкіңнен!
Ер жеткен соң білесің,
"Тұр-тұрлармын" бір күн мен,
"Кешіктің, — деп — сабақтан",
Тыншыңды алсам "тұр-тұрлап",
"Жоқ қой әлі таң атқан" —
Деп, жүрмеші бұртыңдап;
Әлди-әлди, әлди-ді
Әлди біздің қалғиды.

III

Ұйқта, бөпем, ұйқтай ғой,
Ұйқтайтын бұл шағыңда;
Қызық өмір — думан той,
Тұр ғой күтіп алдыңда.
Ұйқтап өткен не табар
Бұл өмірге бекер кеп?
Ұйқта, бөпем, ұйқтап ал;
Ержеткен соң бол сергек!
Әлди, бөпем, бөпесің,
Кім боп шығар екенсің?

IV

Күлімдейсің — күнімсің,
Батар-дағы күн шығар,
Үілдейсің, күйімсің,
Күй де бір кез тыншығар;
Сен де тынық бір мезгіл,
Толқып қана жат, бөпем,
Аспанымда жүзе біл,
Айым меңің — ақ бөпем!
Әлди-әлди, әлдиім,
Назды, нәзік ән-күйім!

INIME

Ризамын, алдың білім,
Ержеттің, балғын інім.
Жасың бар он сегізде,
Жігітсің енді бүгін.

Ержеткен сендей жанды
Сынар күн жақын қалды,
Барасын тұңғыш рет
Сайлауға бір ағанды .

Барамын ертіп өзім,
Жалтылдап екі көзің,
Құйылар кеудеңе кеп
"Ержеттім" деген сөзім.

Балалықтың қауызынан
Сықылды шыққан бір дән,
Өмірге құйыларсың,
Қарағым, сонда ойлан.

Жақсы дән өсер, өнер,
Жақсы бол, болсаң егер,
Жігіттік оңай емес,
Ойла да түсіне бер.

Жігіт бол! Бала болма,
Көз жібер оң мен солға,
Жалтақтап қалма тұрып,
Жеткенде орта жолға.

Жасың бар он сегізде,
Сен еріп ертең бізге
Барарсың "сайлаймын" деп,
Орныңды өзің ізде.

Орныңды ізде де тап,
Өзің шеш, өзің ойлап.
Жігіт бол!
Шыға бере,
Бала боп кетпе ойнап.

ӨПКЕСІ МЕН БӨПЕСІ

Өпкесі биыл жетіде,
Бөпесі шықты екіге;
Екеуі тату соншама,
Қай уақытта болса да.

Бөпеге беріп қуыршағын,
Қолға алып сумка шап-шағын,
Өпкесі оқып жүр биыл, —
Көкірегіне нұр құйып!

"Бес алдым бүгін, апа", — деп,
"Таппады ешбір қата", — деп,
Киімін іліп, төрлетіп,
Дәптерін ашып көрсетіп,
Өпкесі қайтса оқудан
Үйінің іші бір думан.

Көздері күндей, ақ қабақ,
Бөпесін сүйіп аймалап,
Бөленген өмір бақытқа,
Жарасқан жастық уақытқа!

Өзіне алса бір дәптер,
Бөпесіне суреттер
Әпкесі әкеп береді,
Екеулесіп көреді.

Міне тұлкі, Бұл мысық,
Сен де өзіңше оқып шық,
Мынау қасқыр, бұл қоян,
Біліп алсаң "бес" қоям,—

Дейді әпкесі күлімдеп.
Бөпесі де уілдеп,
Бір көрсетіп, бір тыңдап,
Бұл да өзінше былдырлап;
Оқығандай болады,
Жаныма нұр толады.

1948

СЫРБАЙҒА

Сырбаз досым сен едің ғой, Сырбайым,
Сырғытайын, сырымды мен жырлайын,
Сендей серік серуен құрып бір жүрсе,
Мен өмірде қалай мәңгі тұрмайын.

Жаным құмар жан едім бір достыққа,
Болдық серік, жүрегіміз қостық та;
Қайран достық — дүниенің тұлғасы,
Жанымызды жолыңда біз тостық та.

Серігімсің, Сырбайымсың, ақыным,
Жақсылықпен күшті достық ақырын;
Жалқы жанмын жалғандағы мен жүрген,
Болшы досым, болшы құрбым, жақыным.

1948

БАУЫРЖАН

Бір дауыл сапырды кеп өрт теңізін,
Теңселтіп темір топан дүние жүзін;
Бетіне туған жердің өшпестей ғып,
Ер жазды өз қанымен жүрген ізін.

Нақ сол кез естідім мен ер дүбірін,
Атағы атын алып келді бұрын.
Үстінде туған елдің тұрды толқып,
"Бауыржан Момышұлы" деген бір үн.

Ақынның ақ сұңқардай жүрегі бар,
Алқындым, бір көруге болып құмар,
Көктемде күркіреген күн даусын
Жер естіп, желкілдеген гүл ынтызар.

Қан майдан қаталатып, шөлдегенде,
Кез болдым жалтылдаған екі көлге;
Көл емес көздері ғой Бауыржанның
Елестеп мың көрінер бір көргенге.

Бойы бар бізден гөрі биігірек,
Тіп-тік боп абыройын тұрған тіреп,
Топ жара көрінсін деп екі иығы
Туған ел жаратыпты оны ірірек.

Ойы бар бірде дауыл, бірде жалын,
Теңіздей тебіrentкен терең жанын,
Алғандай бойға жиып бар қуатын,
Кешегі өзі кешкен уақиғаның.

Кейде ол көк семсерлі генералдай,
Кейде ол күй көңілді ақын жандай,
Өмірдің ол шеті мен бұл шетіне
Өресі өрен ойдың тартылғандай.

Жан ұқпас жұмбақ емес бір жасырын,
Айтады ол, тіке қарап жұртқа сырын,
Жаратпас жамап-жасқап жұрт ескісін,
Соғады өз дүкені сөз асылын.

Ойы бар қиялының қанатында,
Адаспас апарып бір салсаң тыңға...
Бір дәурен ойнап-күліп отырғаны
Жалтылдап екі көзі қарсы алдыңда.

"Батырым — Бауыржаным" дейді халқым,
Алып ұш, ақын жүрек ердің даңқын,
Келешек келе жатыр көремің деп
Тік басып туған жерде жүрген қалпын.

Ағамыз атағына асқар тау тең,
Жау келсе — жаубүйректей етер жәукем,
Емендей ерегісер сұрапылмен,
Басымен бұлтты жайпап біздің Баукең!

1948

ЖАННА

Артқа тастап алтыны,
Жанна жетті жетіге.
Жазды бастап "А", "Б" ны,
Бірді қосып екіге.

Нажағайдай жалт беріп,
Жарқылдайды жанары,
Санасына тап келіп
Әрбір ойдың хабары.

Саусағымен сырғытып,
Қайырады кекілін;
Жанна біздің жүр күтіп,
Келер күнін жетінің.

Талпынады асығып
Жетіге тез жетпекке,
"Жақсы сумка асынып,
Барамын, — деп, — мектепке"

"Қай мектепке барады,
Кім болғысы келеді?" —
Сәл түйіліп қабағы,
Соны ойлай береді.

— Артист болам, ән салам,
Апа, папа, кел! — дейді,
— Өзім шығып қарсы алам,
Билетсіз-ақ ен! — дейді.

Дәрігер болам, дәрімді
Көп-көп етіп қойдырам,
Апа, мама, бәріңді
Аспиринге тойдырам.

Аралаймын көп қала,
Ұшқыш болам мен! — дейді,
Бәрі болам, тек қана
Ақын болғым келмейді...

Кім болсан, да ер жетші
Шықшы өмір төріне,
Қызығыңды көрсетші,
Ата-анаңа, еліңе!

1948

ІЛИЯС ОМАРОВҚА

Танымаймын, қанықпын сыртыңыздан,
Мен ризамын еліме ұл туғызған.
Таныстықтың пердесін аштым жырмен,
Жат болмассыз ақындық ғұрпымыздан.

Күле кіріп бұл жерге әдеппенен,
Күңірене шықпаспын әдетпенен;
Аға көрдім өмірде, іні көрдім,
Қайсысынан көңілім дәме етпеген?

Талай жанға қойғанмен адам атын,
Ел таниды өзінің азаматын;
"Азамат!" деп ол Сізге ат қойыпты.
Сол себепті бұл жырды жазады ақын.

Жасап көрген емеспін сөз саудасын,
Тебіренгеннен тереңнен шығар даусым,
Туған елі өлеңнен құя салған
Алдыңызда отырған мынау Қасым.

Өмір теңіз толқыны теуіп сыртқа,
Шығарып та тастап жүр кей уақытта,
Тереңіне қайтадан ұмтыламын,
Толқынымен ойнаймын, ақлай ыққа.

Жаман-жақсы болсам да ел ұлымын,
Елім деген ер болса — серігімін,
Туған елдің намысын, абыройын
Өрге тартар бір жүрдек көлігімін.

1948

ДЕНСАУЛЫҚ ЖЫРЫ

(Бір жолдасқа)

Аяулы, адал ақ ниет
Менде де біраз бар шығар.
Адамға біткен қасиет
Сыздаса балтыр — хал сұрар.

Арыммен жаздым бұл хатты,
Жанымдай жайған жетпекші;
Сізге бір келген сырқатты
Үлесіп алып кетсекші.

Дәрігер емен, ақынмын,
Қолымнан келер жыр ғана;
Осы бір жазған хатымның
Соңында тілек бір ғана:

Қадірлі біздің досымыз,
Біздерден аулақ сырқаулық;
Қайратқа қайрат қосыңыз,
Жасасын біздің денсаулық!

1948

ӨЛМЕС ӨМІР ӨЛЕҢІ

“Ез тірліктен ер өлім
Артық екен, дер едім”
Шіркін тірлік жақсы ғой,
Түсірмесең беделін”.

Деп кірді ол майданға,
Өтті құздан, сайдан да...
Жер бауырлап жығылды
Табаны бір тайғанда.

Ақтық рет күш жиып,
Күліп еді-ау жымып...
Қайран өмір сәулесі
Келбетінде қалды ұйып.

Тоңазыған болаттай
Тынып бір кез, оқ атпай,
Тұрды қоршап достары,
Ажалды оған жолатпай.

Командирі сөйледі:
— Шіркін сабаз ер, — деді.
Мықтап тұрып бір түйді
Ұзақ жолын жердегі.

Жер денесі шымырлап,
Елжіреді күй тыңдап...
Жауға ұмтылды достары
Кеудеде кек бүрқылдап.

"Мүмкін тірі жүр шығар" —
Деп жұбанды сұлу жар,
Дәл осылай жадырап,
Жаңбырдан соң күн шығар.

...Көңілінде басқа күй,
Үілдейді жас сәби,
Әкесі кеп енгендей
Нұрға толы бастағы үй.

Өлуші ме ед ер шіркін!
Сілкінді ол бір дүркін,
Келе жатты аралап,
Өзі туған ел-жұртын.

Көсеміне ол барыпты,
Алтын жұлдыз алыпты,
Келді таяу үйіне
Ертіп бүкіл халықты...

Жар жүрегі дірілдеп,
Ұмтылды ана: "Ұлым!" — деп.
Арасында гүлдердің,
Тұрды батыр күлімдеп.

Тұрды қарап тіл қатпай,
Қысылғандай сөз таппай...
"Өлмес үшін бір өлдім", —
Деген ойын тұрды айтпай.

1948

ЖАЗҒЫ ЖЫР

Келді көктем, келді жаз;
Кетті көк мұз, әппақ қар.
Әппақ қардай — ақ қағаз,
Жырым қайда көз тартар?

Жатпа менің алдымда,
Жырсыз, құнсыз құр қағаз!

Кешеуілдеп қалдым ба,
Сілкінейін мен біраз.

Жаз көңілім жарқыра,
Телегей жыр төгіл де,
Шабытпенен шарқ ұра,
Шықтым мен де егінге.

Шалқы менің көңілім,
Жазғы Жайық, Еділдей,
Жайқала түс егінім,
Егейін мен ерінбей.

Ексем егін ел үшін,
Махаббатпен суарып;
Көкірегімнің жемісін
Алар халқым қуанып.

АЛАТАУ

Алатау бұлт асырмай асқарынан
Тұр қарап туған дала аспанынан;
Асылып Алатауға ай менен күн,
Жарқылдап шұғыла шашқан тастарынан.

Алға алып кең даласы — дастарқанын,
Алатау — ашқан той — ақсақалым,
Жаңғыртып жер сарайын ән шырқаймыз,
Ту етіп туған халық жақсы атағын.

Құшақтап Қазақстан астанасын,
Алысқа Алатауым, көз саласың.
Алатау — айдын дала қариясы
Көтерген төбесіне өз баласын.

1948

БАЛХАШ

Көргенімде сені алғаш,
Көл едің бір жалаңаш;
Келдім тағы қойныңды аш,
Ұлы Балхаш, нұрлы Балхаш

Өзгеріпсің таңғажайып,
Құшағыңды еркін жайып,
Сәулетті үй, сәнді сарай
Көз тойғысыз қарай-қарай.

Сені мұнша кім өзгерткен,
Елің қалай тез ержеткен,
Ұлы Балхаш, ойлы Балхаш,
Туған жерге нұрыңды шаш.

1948

Сәскеде сансыз көкек сұңқылдаған,
Неткен кез дүние балқып күй тыңдаған
Еркелеп бұйра бұлақ жатыр аунап,
Сүйкімді жас үнімен сыңқылдаған.

Алыста асау өзен күркіреген,
Жер жатыр жалт-жұлт етіп бір түлеген,
Аспанның өрмегіндей жерге төккен
Бір нәзік жұпар жаңбыр сіркіреген.

1948

ҚАРАҒАНДЫ

Бір жер бар Қазақстан даласында,
Құрбыжан, апарайын барасың ба?
Арқаға Алатаудан ақ иықтай
Бір ұшсам, болат топшым, таласың ба!

Ол жердің тоңы алтын, түгі торқа,
Қанша алсаң қазынасы түспес орта;
Өшпейтін өміріңе от береді
Жігіті Қарағанды, салсаң қолқа.

Қарашы Қарағанды күмбезіне
Бойлаған мұнарасы күн көзіне;
Құрбыжан, қасиетті ол бір қазна,
Қуантып, тартпас сірә кімді өзіне.

1948

АҚЫН МЕН ШАХТЕР

Ш а х т е р:
Қолда бұрғым,
Түстім бір күн,
Жеті қат жер астына;
Өттім үңгіп,
Кеттім сүңгіп,
Қара мақпал пластыға.
Қалың тыңға,
Қара алтынға
Қадай салған бұрғыммен,
Түріп жеңді,
"Әуп!" — деп, жерді
Көтергендей тұрдым мен.
Нақ сол кезде
Түспей көзге
Қайда жүрдің, ақыным?
Жер құлар деп,
Мерт қылар деп
Сызып па едің ақырын?

А қ ы н:
Жолдас шахтер,
Аз мұрсат бер
Ұйқас тауып алайын.
Ұйқаспаса,
Ұйқы ашпаса,
Айып етпе, ағайын.

Аспанға ұштым,
Шолпан құштым,
Жаңа түстім жерге өзім;
Көп аңсаған
Келдім саған
Енді жырлар дер кезім.
Көп сөйлеумен,
Көмейлеумен
Кетіпті өтіп көп күнім;
Еркін жырды
Серпілдірді
Сенің, құрбым, екпінің.

Ш а х т е р:
Шахтер болмай
Шабыт қонбай,
Аша алмассың жер кенін;
Бізбен бірге
Түс тереңге,
Талабыңның түр жеңін.
Сырты жарқын,
Іші салқын,
Қойсаңшы құр сызуды;
Тоңба өзің,
Болсын сөзің
Тас көмірдей қызулы.

А қ ы н:
Рас айтасың,
Кім байқасын,
Жазыппыз ғой небір "том";
Не жыр емес,
Көмір де емес,
Қызуы жоқ бықсық тоң.
Шахтер жолдас,
Енді болмас,
Еріксіз мен жеңілдім;
Жазайын жыр,
Қазайын бір
Кен шахтасын өмірдің.

БЕТПАҚ ДАЛА

Басқа жанға өзінен
Сыр ашып, тіл қатпаған,
Жылайын десе, көзінен
Бір тамшы жас ақпаған,
Болушы еді қаралы
Талайсыз сорлы бір ана,
Жүрегі шерлі, жаралы,
Арман болып бір бала...
Сол бір ана сықылды
Бедірейген Бетпақ шөл
Бүгінгі күн ұл туды,
Бетпақ шөлді — басты сел.
Құлазыған, қаңсыған,
Шаңырқаған шаң басқан,
Қара құрты құжынап,
Ордалы жылан арбасқан.
Тұғыр болар қыранға
Томары жоқ, бүрі жоқ,
Суат болар қыранға
Қағы да жоқ, түгі жоқ,
Ызыңдаған тек қана
Қыста боран, жазда жел,
Сұлап жатқан сұр дала
Сорлы еді ғой Бетпақ шөл.
Меңіреу дала, мылқау шөл
Ешкімге тіл қатпаған,
Тауды бұзып аққан сел,
Оған сірә, батпаған,
Үндеместен үстінен
Жылдар өтіп кетіпті,
Көшкен бұлттай шұбалып
Ғасырлар да өтіпті.
Сол Бетпаққа ел қаптап,
Желбіреп қызыл ту барды,
Сарқырап ағып ойнақтап,
Күміс кәусер су барды,
Жұтты суды сіміріп,
Тамырына қан жүрді,

Бірте-бірте тіріліп,
Бетпақ шөлге жан кірді...

1940-1948

ҚАРАШАШ

Институтта жүр оқып,
Қазақ қызы — Қарашаш,
Оқы, оқы, қарындас,
Туған елге білім шаш.

Қарашашым қара көз
Жарасасың өмірге,
Кірпігің нұр, көзің күн,
Тамашасың өзің де.

Апаларың алдыңда,
Сіңділерің соңыңда,
Келеді өсіп Қарашаш,
Алтын томдар қолыңда.

1948

Т... МЕН Х...ҒА

Бірің дос, бірің жақын қарындасым,
Аямас сендер келсең, барын Қасым;
“Жете ме жоққа жүйрік” деген сөз бар,
Жоқтықта көңіл шіркін тарылмасын.
Артты қой, алдағыдан жарылқасын,
Қуаныш көңлімізден арылмасын,
Зымырап артқа кетіп жатқан күндер,
Білеміз, қайта қусақ табылмасын.
Тұрмыстың көтерсек те ауыр тасын,
Жаншылып, өр кеудеміз ауырмасын;
Барлықта арзан табар ағайын көп,
Жоқтықта тапсын да шын бауырласын.

Бірің дос, бірің жақын қарындасым,
Айтамын айт десеңдер сөздің расын:
“Екі жарты — бір бүтін” деген сөз бар,
Бір бүтін қайта екіге жарылмасын.

1948

ТУҒАН ХАЛЫҚ ДАУЫСЫ

Туған ел, қуанам әр жеңісіңе,
Жыр жазам, жарар ма деп ел ісіне;
Азамат, ақын болып арманым жоқ,
Ере алсам шабысыңа, желісіңе.

Талпынды жүрек бір күй тыңдау үшін,
Тыңдадым туған халық мен дауысын;
Сайрады сансыз жүрек махаббатпен,
Сайлады ел ер ұлдарын — таңдаулысын.

Алға ұстап адал тілек, ақ ниетін
Сайлады ел өз Советін, — өз өкіметін;
Алдында әр адамның тұрды бір күн
Арқалап айлар мен жыл бар міндетін.

Бетінде бюллетеннің жазылған ат,
Ардақтап әр азамат артты аманат;
Халқымның қолындағы бақыт құсы
Алғы өмір аспанына қақты қанат!

1948

АЛТЫН ЖҮЛДЫЗ

Қойды мен қазақ қызы бақтадым ба,
Аңғармай арайлы таң атқанын да,
Сүзіліп қараушы едім ауыр оймен
Аспанда алтын жұлдыз аққанын да.

Батсам да, батпасам да ауыр ойға,
Қойымды қаптатушы ем қоңыр ойға...

Қададым омырауыма алтын жұлдыз
Аңсаған бүтін жетіп абыройға.

Баққаным көк жұлдызын бекер екен,
Мұратқа еңбек еткен жетеді екен,
Төсіме берді қадап алтын жұлдыз,
Партия әрі көсем, әрі әкем.

1948

ТАҢҒЫ ДАУЫС

Таласа таңмең дауыстап,
Барады халық ағылып,
Шығыста туын күн ұстап,
Жұлдыздар жерде жағылып.

Саптама етік аяқта,
Сықырлап басқан іздері,
Барады шалдар қай жаққа,
Ертемен нені іздеді?

Байпаңдап қаздай қарт ана,
Абысын-ажын әзілқой,
Алпысты тастап арқаға,
Ашты ма бүтін думан-той?

Жамылып түбіт шәлісін,
Басады кербез жеңгеміз;
Ертемен ойлар әр ісін,
Ағамыз ойы бір теңіз.

Қызығып қыздың бетінен
Сүйеді келіп таңғы аяз;
Жұлдыздай жайнап шетінен
Келеді қыздар көңлі жаз.

Шалқыған шайы шымылдық,
Шығыста құрды таң сұлу;

Бергендей жерге бір бұйрық
Қадады тауға алтын ту...

Баяғы халық бір халық
Толассыз селдей ағылған.
Дүние бүтін тым жарық,
Жұлдыздар жерде жағылған.

Айқара есік кең сарай,
Желпиді тулар қанатын,
Келіп те кетті жұрт талай,
Соқтырып жүрек сағатын.

Сүйікті қыз бен ұлының
Жүректе жаттап аттарын,
Халқымыз сайлап жүр бүгін
Өзінің депутаттарын.

Аспанда жүзіп алтын күн
Жұртымыз жүзі нұр жайнап,
Қалаулысы халқымның
Депутатын жүр сайлап.

1948

МЕКТЕП – КЕМЕ, БІЛІМ – ТЕҢІЗ

Мектеп — кеме,
Білім — теңіз,
Барар жерге
Тез жетеміз!
Адаспаймыз
Ұлы жолда,
Лениннің
Туы қолда?
Капитандар —
Мұғалімдер,
Жас моряктар —
Жас сәбилер,
Құтты болсын сапарларың,
МЫҚТЫ болсын қатарларың!

Туысқандар,
Ту ұстаңдар
Тұрып сапта,
Тәртіп сақта!

Тербеліңдер толқындарда,
Кеме берік, қорқу бар ма!
Көк теңізден көлбей өтіп,
Қойнауы алтын жерге жетіп,
Ақтарыңдар өмір кенін,
Қазынасын берекенің!
Қызыл тулы елің үшін,
Қызғалдақты жерің үшін,
Қызық дәурен өмір үшін
Қызсын сенің жігер-күшің!
Мектеп — кеме, білім — теңіз,
Тынбай алға жүзудеміз,
Біз жетпейтін қиыр да жоқ,
Біз алмайтын қиын да жоқ!
Өнер-білім теңізінде
Біз мықтымыз жер жүзінде,
Адаспаймыз ұлы жолда,
Лениннің туы қолда!

1948

АХ, САМАРА, ГОРОДОК!

(Орыстың халық әні)

Орамалым батар-батпас,
Қалқып қана ағады,
Сүйген жарым сүйер-сүймес,
Уақыт өтіп барады.

Қайырмасы:

Ах, Самара, жас қала .
Барамын сөнгелі,
Барамын сөнгелі
Жұбатшы сен мені.

Өстім еркін, гүлдедім мен
Он жетіге келгенше,
Он жетіде махаббат
Қыз сорлыны жеңгенше,

Қайырмасы.

Сорлы ақ қайың саған орын
Тимепті өзен жарынан,
Жарым десең жаралама,
Сақта мені, жалынам.

Қайырмасы.

Ұмытайын сүйген жарды
Десем-дағы сан рет,
Махаббаттан безе алмадым,
Шектім талай қасірет.

Қайырмасы.

Қош, десе жар, жүрек шіркін
Лап етер бір жалын ғой,
Қайғырады, қалжырайды
Баяғы ол бір, баяғы ой.

Қайырмасы.

1949

АЙСҰЛУ

Есігің алды ағын су,
Ерте тұр да Айсұлу,
Ағын сумен бетің жу, —
Таңғы ұйқың серпілер.

Қыпша белің қынай бу,
Алдың егін, қалың ну,
Еңбекке шық, ұста ту, —
Таудай көңлің желпінер.

— Ай, Айсұлу, Айсұлу,
Сенен артар қай сұлу,
Қыз боп туса сендей ту!
Деп бағыңды ел тілер.

1949

ЖАЗ КӨҢІЛ

(Әнге арналған)

Жаз көңіл, жарқылдаған бұл бір шағым,
Жаныма дарытпаймын дүние шаңын,
Әніммен қарсы аламын әрбір күнді
Жайғандай ерке нәзік жар құшағын.

Жаз көңіл, жігіт болдық той бастаған,
Құрбыға зейіні бар ой тастаған,
Жас өмір жайлауында шіркін көңіл
Бәйгіден күнде келіп ойқастаған.

Желпимін жанымды бір осындайда,
Үңлер жүрегіме досым қайда,
Кездесіп көңілімнің күнгейінде
Әніме асыл құрбым қосылмай ма.

1948

ОҢАША ОЙ

Біреуге достық жасасам,
Қастық боп қайтад өзіме,
Жүрегімді ұқпай етед шам,
Еркіндеу айтқан сөзіме.
Дүниеде досты көп көрдім,
Бәріне сендім бөбекше,
Жанымнан алып от бердім,
Болса да бір өлексе.
Тіледім оған жақсылық,
Өзімде жетпей жатса да,
Құшақтай бердім қапсырып,
Итеріп көзбен атса да.

Ұғынар, дедім, достықты,
Болған соң адам баласы.
Осы бір ойым бос шықты.
Жанымда қалды жарасы.
Жеңісім менің жарқ етсе,
Келеді дос боп ант беріп,
Бір жерімнен қалт кетсе
Кетеді шіркін жалт беріп.
Базарым менің ашылса,
Келеді екен саудагер,
Өз пайдасы табылса,
Мұртынан күліп жөнелер.
Дариға, қайда шын досым,
Бар ма, сірә, өмірде.
Өлеңнен басқа кім болсын,
Қалдырмас кіршік көңілде.

8. I. 1949

* * *

Мен не жаздым, сонша соңға түскендей,
Мен не жаздым, мұнша қорлық кешкендей;
Мен не жаздым жапырақтай қуарып,
Күлге айналып қоламтадай өшкендей!

Мен не жаздым, өмірден қол үзгендей,
Мен не жаздым, панасыз боп кезгендей,
Мен не жаздым, аласталай тұрмыстан,
Адамшылық дәрежеден безгендей!

Мен не жаздым, бойым жазып жүрместей,
Мен не жаздым, қызықты өмір сүрместей,
Мен не жаздым жұрт көргенді бір көріп,
Жұрт білгенді мен де бірге білместей!

Мен не жаздым, шығармастай үнімді,
Әлде маған қырқ дей ме екен тілімді,
Әлде менің жүрегіме су құйып —
Өшірмек пе оттай жанған көңілімді.

Әлде мені, тап дұшпаны дей ме екен,
Менен қорғап таптың қамын жей ме екен,
Әлде мені тап жолынан тайған деп,
Сескене ме көріп "құбыжық" бір бөтен!

Әлде мені өмірге жат көре ме,
"Іріткі салар өмірге" деп сене ме,
Әлде менің күш-қайратым қарам ба,
Ақыл, ойым, тілім зиын бере ме?

Әлде дей ме: "Жетті кезі өлетін —
Тірегі жоқ, қайратына сенетін!"
Сол ойменен бергілері келмей ме
Профсоюз, Осовиахим билетін?

Жоқ! Ол болмас мүмкін емес болмағы!
Көп тұрғанда, аздың баспас салмағы!
Мен көптікі — көп те менің өзінің
Қолтығына айдан анық, алмағы!

Мүмкін емес, аздың тиіп қолдары,
Мезгіл жетпей қызыл гүлдің салмағы!
Мүмкін емес, көкте жүрген бүркіттің
Қара құсқа ойдағы жем болмағы.

Мүмкін емес, қажып қайрат талмағы!
Тұлпар — мәстек болып қана қалмағы!
Мүмкін емес, ұлы мұхит жайынын
Шетте тұрып оңай ұстап алмағы!

Соқса толқын қалтылдаған қайығын...

(Бұл өлеңнің аяғы жоқ)

ҚУАНЫШҚА, БАҚЫТҚА

Қуанышқа, бақытқа
Құшағыңды еркін жай,
Біздің ұлы уақытта
Қуана біл, баладай.

Еңсе көтер, еңбек ет,
Жеттің сонда табысқа;
Құлашыңды кең сермеп
Серпіле түс жарыста!

Жастық отың сөнбесін,
Жігеріңмен жарқылда!
Қарттық саған келмесін.
Тартылма да, сарқылма!

1949

СЫРБАЙҒА ЕКІНШІ ӨЛЕҢ

Мен едім от жүректі Қасым ағаң,
Дүние қасіретіне жасымаған.
Дауыл ғой дауылдап бір тұрған бойым,
Мен қайтып іштегі өртті жасыра алам.

Сескенбей сол бір өртке енсең егер,
Жалынын жүрегімнің көрсең егер,
Сонда мен ұғар едім шын досымды,
Онсыз да көңіл шіркін бос сенделер.

11. XI. 1949

ӨЛЕҢ ТУРАЛЫ

Отырам кейде құрысып,
Бойымда бір жүк жатқандай;
Өтеді уақытым жылысып,
Өз міндетін атқармай...

Кетемін кенет сілкініп,
Іздегенім тапқандай,
Манадан бері іркіліп,
Селім бір енді аққандай.

Келеді өлең еселеп,
Үлгіре жазып жатамын;

Деп әндетіп, бір сөйлеп,
Мол рахатқа батамын.

Құрысқан бойым жазылып,
Лапылдап отым жанады:
Отырғандаймын мәз қылып,
Ойнатып сәби баланы.

Өлеңім менің бөбегім
Өзіме тартқан секілді,
Үстіне түсе төнемін,
Үйретіп оған не тілді,

Дүние қандай тамаша!
Іреніш-қайғы маған жат,
Құлпырам мәз боп, балаша,
Айналам толған махаббат.

1949

БАТАЛЫҚ ШАҚ ТУРАЛЫ

Түседі еске жаңалаяқ күндерім,
Ақсүйекті ала қашқан түндерім;
Сол қашқаннан мол қашыпты балалық,
Қайда екенін көптен бері-ақ білмедім.

Қуар едім осы күні етікшең,
Бірақ маған, жалаңаяқ жеткізсең,
Мен мұндамын, сен қайдасың білмеймін,
Жеңіл аяқты жетім болып кеттің сен.

Өткен екен талай жылдар, талай күн;
Өмір жолын, өлең жолын санаймын,
Сонау қарттың жөтелгенін есітіп,
Есік жаққа қайта-қайта қараймын.

1945-1950

* * *

Өттең, жоқ қой, қанатым,
Жерім көп ұшар баратын.

Борышым көп беретін,
Сабағым көп алатын.

1949

* * *

Бұл шытырман ойлардан
Әйтеуір шығып кетермін.
Арманым бар ойға алған,
Соған да бір жетермін.

1950

ЭКСПРОМТ

Аты шулы шығып тұр
Қасым деген бір ақын!
Киіп-жарып, басып жүр,
Болды-ау мынау қыратын!
Шығып тұр ғой бұ күнде
Қасым деген бір ақын,
Осы болар түбінде
....леріңді ұратын.

АЙ АСТЫНДА АЛТЫН ТАУ

— Ай астында алтын тау!
Әлде нұрлы күмбез бе?
Жоқ еді ғой, япырмау,
Келгенімде бір кезде? —

Дедім де тез бұрылдым
Келе жатқан бетімнен;
Астымдағы бұрылдың
Жарауы әбден жетілген.

Бір бел астым бұлдырап,
Құлағыма шалынды ән,
Күміс дауыс сыңғырап,
Түнгі гармонь шалқыған.

Сол бір әнді, сол күйді
Тыңдай бердім аялдап;
Астымда атым шұлғиды
Толқи басып, аяңдап.

Гармонь үнін, қыз әнін
Қайтып сірә бұзамын;
Өзім де әнге қызамын,
Ай астымен сызамын.

Алтын тауда ән салған
Қызға жеттім, қол создым.
Ай нұрына шалынған
Астығы екен колхоздың.

1948-1950

БАЛАЛЫҚ ШАҚТАН БІР ЕЛЕС

Достарым, бір ағам бар Тайжан атты,
Жасында ол көп көрген микнатты.
Өмірде зарлы күйді ойлай, ойлай,
Арылмас көкірегіне шер боп қатты.

Бір еді тағдырымыз екеуіміздің,
Қаңғырған қаңбағындай Құба түздің,
Жалбырап жұртқа шыққан жауқазын ек,
Көзіне ерте ұрынған долы күздің

Ол он бір, мен алтыда қалдық жетім,
Айта алмай әке кетті өсиетін.
Дариға-ай, ең соңғы рет не ойлады екен,
Біздер жоқ қабіріне бас иетін.

Пәле қу із аңдыған қызыл тұмсық,
Басында жетімдердің барлық қырсық,
Жаулығын теріс байлай ана кетті
Сыртта жел, үйде біздер қалдық сыңсып.

Қасқырдай үйге түскен аштық жетті.
Арадан қарындасты алып кетті.
Бездіріп құсты ұядан, жасты үйінен,
Елсізде ебелектей тентіретті.

"Үш шошақ", "Қызыл көшен", "Қара кемер",
Тас болып көкірегіме байланған шер:
Баяғы Қасым, Тайжан хикаясын
Заманға өткен-кеткен айтып берер.

Аққан су Ақтайлақтан ақтарыла,
Жағада екі жетім жатпады ма?
Қосылып біздің жарлы үнімізге
Сырлы өзен сырнайлы күй тарытпады ма?

Қарадоқ, Күйген бекет, Талдың бойы,
Кең жайлау ата-баба өткен тойы,
Тудай боп желбіреген аспанында
Аманжол ұрпағының абыройы.

Орманы, сол аймақтың бетегесі,
Аң мен құс, көл еркесі, жер төресі,
Айта алмай ойдағысын арманда боп,
Тыңдаған зарымызды ерте-кеші.

Қара түн, қасқырлы сай, қалың орман,
Ығында жын түнеген ескі қорған.
Құлазып жаңғырыққан ескі қыстау,
Қарлығаш ұя салып, байғыз қонған.

Жолаушы дұға оқып жаяулайтын,
Қалжырап келе жатқан ұзақ жолдан,
Дозақтай түсі суық бейіттерде
Біздерге әке үйіндей мекен болған.

Бей уақта не бейіттен, не қорғаннан
Біздерді көрген адам естен танған,
"Ойпырмай, Тайжанбысың, Сайтанбысың", —
Деген сөз ел аузында содан қалған.

Қор болмай есер тағдыр қылжағына,
Үңіле білдік біздер ел жанына,
Ойыншық, қуыршақ боп көргеміз жоқ,
Әркімнің шолжыңы мен ыржағына.

Шерлімін шежіре күйін бірге шерткен,
Тоғайдың паналаған ық жағына,
Біз көрдік жер ошақтан ішпей қуған
Қораздай қоқиланған мырзаны да.

Жетімнің бесігі ғой сұм тағдыры,
Атандық күріш жесек те, баукеспе ұры,
Таңбасы жетімдіктің қалды баста,
Көп тиді әйелдердің шымшуыры.

Сорлы бас шомылғанда қызыл қанға,
Шырқырап жалынған зар шықса аспанға,
Кінәлі жер бетіне жай түсіріп,
Ұқсайды ажал оғы атылғанға.

Көздеген көк қаруы садаққа ұқсап,
Тұратын жерге төніп кемпір қосақ,
Сол кезде жетімдерді кең табиғат
Алатын өз қойнына жайып құшақ.

Күйікті кеудеден бір жалын шығып,
От болып елестейтін "шомақ", "шұрық",
Бірінде әкем, бірінде қарындасым —
Мәйіті жерге сіңіп қалған шіріп.

Жаныңды арбағандай ұжмақ лебі,
Елжіреп жететінбіз жан ұшырып.

Келгенде қажып жетіп, жаның кейіп,
Сопыдай сұп-сұр болып бедірейіп,
Күзетіп екі дүние босағасын
Мүлгіген мылқау, меңреу тұрар бейіт.

Ей, достар, жаныма бір көмек етші,
Көз жұмып ойдың сырбаз күйін шертші,

Сұр бейіт екі жетім көлеңкесін
Түсіріп, аз бір сәтке елестетсін.

Кіруге жат мекеннің білмей сырын,
Жұмақтан іздегендей жан-ашырын
Бейіттің босағадан түрін бағып,
Қарашы екеуінің тұрған түрін.

Жауыны қара түннің жан емес пе,
Көрдің бе жасты көздің отты нұрын?
Әлде не елестеген жетімдерге,
Секілді көктен бейіш түскен жерге.

Екі сөз — өмір-өлім болған жерде
Нұр жайнап орналасқан әке төрде,
Кәдімгі бөтен үйде отырғандай
Сағынып сырласына келген бейне.

Келгенін балаларының байқай алмай
Отыр ол есік жаққа көзін салмай.
Дәл қазір “кір” дейтіндей, “кел” дейтіндей
Қарайды екі жетім дәті қалмай.

Алдында кезек сүйіп екі ұлын,
Дейтіндей “жаным, нұрым, оу, құлыным”,
Екеуі шаққалы отыр барлық мұңын,
Кім зекіп, кімдер ұрсып, ұрғандығын.

Әлі отыр отты көзден жалын шарпып,
Қос сәуле адам бейне толқыр балқып,
Көрінбес періштенің нәзік қолы
Жібермей жүрегінен ұстай тартып.

Сұм өмір қасқыр болып іргедегі
Жаныңды ұлы дүние тартар лебі,
Басқаның боз үйінен көрің де артық —
Бұларға өліктердің сұр мекені.

Иен жатқан еркіндіктің бір сарайы
Дайын тұр шықсаң есік, кірсең төрі.

Кет-кет — ден кекірік атар денесі жоқ,
Дариға, мұнда екен ғой дүние кеңі!

Бесігі тыныштықтың жайлап тербей
Балқытып рахат нұры бар денені,
Ұйықтап бір кетуші еді екі жетім,
Желпуші ед қанатымен Арқа желі...

...Ертістей ағып жүйткіп жатты жылдар,
Алып кетті мені ойнатып тас толқындар,
Сол еркін Ертісімнің жағасында
Қалды ағам от түтетіп, құшты да жар.

Ертістің ерке тентек ұлы болып,
Ер жеттім көкірегімде дауыл соғып,
Асыр сап байтақ Отан аспанында,
Жаһанды отты көзбен қайттым шолып.

Зарлы күн еске түсіп сонау өткен,
Жалын боп жыр шығады көкіректен.
Осы еді екеуіміздің егініміз
Суарып қанды жаспен кеудеге еккен.

Дариға, жинатпастан түсірме қыс,
Кетер ме егінімді таптап соғыс?
Майданның туындай боп шығалық бір, —
Жалт беріп кетпесе алдап жаратылыс.

*Көшірген Ахметжан Рахымжанов
1 наурыз, 1961 жыл*

БАЛБӨБЕК

Ай, балбөбек, балбөбек, балдайсың,
Атқан жазғы арайлы таңдайсың.
Күлгеніңде көктемгі күндейсің.
Күн нұрымен құлпырып гүлдейсің.
Бақыттысың, балбөбегім,
Тұр алдында бар керегің;
Тез ер жетші, балбөбек,
Оқып білім ал, бөбек!

Ай, балбөбек, балбөбек, балдырған,
Келер күндер шығады алдыңнан.
Елге тұлға ұлан бол, балақан,
Биік ұшар қыран бол, балапан!
Бақыттысын балбөбегім,
Тұр алдыңда бар керегің;
Тез ер жетші, балбөбек,
Оқып білім ал, бөбек!

24. VIII. 1949

АРАЛЫМ, АЙДЫН ШАЛҚАРЫМ!

Алқаракөк айдынында
Аққу жүзген, Аралым!
Айдыныңа ай нұрында
Айбаттана қарадым.
Аралым, айдын шалқарым,
Толқыны бұлтқа ұмтылған;
Толқын сайын бір жайын
Тулап ойнап бұлқынған.

Шарасында шайқатылған
Берекесі даланың;
Ақ қайраңы айға атылған
Көл еркесі, Аралым!
Аралым, айдын шалқарым,
Толықсып жерде құлпырған;
Жағасында жасарып,
Қыз да туған, ұл туған.

Керуендей кемелері
Кернейлеткен, Аралым!
Кеме сайын еңбек ері
Сертке жеткен, Аралым!
Аралым, айдын шалқарым,
Жағалай қаптап ел қонған;
Балдырған жас баласы
Тез ержетіп, ер болған.

1949

ҚОЙШЫБАЙ ҚАРТТЫҢ АРМАНЫ

"Мінгенім дәйім менің көк есегім,
Күндіз-түн көк есекпен кеңесемін,
Жалыңнан бір ұстатсаң, шіркін жақсы ат,
Өмірде арманым бар демес едім", —
Деген де деген екен Қойшыбай шал,
Ат таппай, ағарғанша қара сақал...
Сол кезде орнап совет үкіметі,
Оған бір ат беріпті күдері жал.
Қойшеке, осы атты бір алшы, — депті,
— Құйғытып құмарыңнан қаншы, — депті.
Мал-мүлік байдікі емес, сендердікі,
Жасаңдар, жарлы менен жалшы! — депті.
Қойшекең мініп апты жүйрік атқа,
Еркінше шауыпты бір шар тарапқа.
Балалар, енді менің арманым жоқ,
Қырандай бір құлшындым өлер шақта,
Ризамын, қарақтарым, мен сендерге,
Өкінбен — депті, — енді енсем көрге.
Қойшеке, айта көрме өлім жайын,
Келесіз тоқсандарға, сексендерге, —
Деп қоршап орыс, қазақ жан-жақтағы.
Советтің өңшең сұңқар саңлақтары,
Алдына келді алып Қойшы-екеңнің
Аттан да жүйрік затты таңғалтқалы.
Япыр-ай, болмадыңдар, балаларым,
Көрмеген тұлпар екен бабаларым, —
Деп мініп машинаға Қойшыбай қарт,
Байтақ ел кетті аралап далаларын.
Қойшекең бұл сапардан қайтып келді,
Ғажабын көрген-білген айтып келді;
Қарттықтан ұялғандай болса-дағы
Өлерін білмеді қарт қайтіп енді.
Балалар!—деді тағы ойлап-ойлап, —
Дүниеде жүрдім біраз күліп-ойнап,
Оллаһи, арманым жоқ тіпті менің,
Көрейін ол дүние тойын тойлап.
Қойшеке, қай жақта еді ол дүниең?
— Балалар, қайда екенін қайдан білем,

Әйтеуір естуімше аспан жақта,
Отырған болар күтіп ұлы әулием.
Қойшеке, олай болса, кеттік көкке, —
Деп оны отырғызды самолетке;

Төбесі көкке тиген бұл Қойшекең
Қояды күлімсіреп оқта-текте.
Аспанды аралатты, еркін самғап,
Қойшекең бұл ғажапқа отыр таң қап.
Астында қардай қалың тұтасқан бұлт,
Япыр-ай қайда қонбақ, қайда бармақ?!
Үстінде кәдімгі күн күлімдеген,
Айнала тұнық ауа дірілдеген,
Қарасы “ол дүние” көрінбейді,
Еш жерде, ешбір белгі тігілмеген.
Ыдырап сөгілді бұлт, көрінді жер:
Жапқандай алуан кілем төгілтіп зер,
Құлпырып көз алдында Қойшекеңнің
Бойына ғажайып бір құйды жігер.
Самолет келеді алып дәл осыған,
Сорғалап сөгілген бұлт арасынан;
Жаннатын жер мен көктің тапты ақыры
Қойшекең өзі туған даласынан.
Балалар, о балалар, балаларым!
Жерді де, аспанды да араладым,
Мың есе армансызбын, сонда-дағы
Өлмеймін, қарттыққа енді қарамадым.

НҰРЛЫ ДҮНИЕ

Нұрлы дүние — сырлы сарай
Айқара ашып есігіңді,
Ендім аңсап алтын арай
Арманым жоқ осы күнді.

Нұрлы дүние, от бердің сен
Көкірегімде мәңгі лаулап.
Бердің қуат, бір сілкінсем,
Арқама орнар асқар таулар.

Нұрлы дүние, қадіріңді
Білемін де жырлаймын ғой,

Әнмен қарсы ап әрбір күнді
Түн-түнекке ұрмаймын бой.

Нұрлы дүние — туған елім,
Жарқылдайсың жас айбынмен;
Бір сен үшін туған едім,
Бір сен үшін жасаймын мен.

1.VI.1950.

ЕСІМДЕ ЕМБІ ӨЗЕНІ

Есімде Ембі өзені —
Су емес, кілкіп май аққан,
Күркілдеп жердің өзегі,
Фонтанын мұнай айға атқан.

Есімде Ембі ерлері —
Балуан қолмен тас сыққан;
Болаттай балқып терлері,
Сыққанда тастан май шыққан.

Есімде Ембі бойлары, —
Еркімен жасап, өскен ер;
Ғажайып “Темір орманы”,
Құйып бір тұрған көк несер.

1949

ЖЕТПІС ПЕН ЖЕТІ

I

Жеті жасар баласын
Жетпісте шал жетектеп,
Келе жатыр көшеде,
“Қайда әлгі мектеп”, — деп
Жетпіс келед сүрініп,
Жеті келед жүтіріп.

II

— Балам, балам, жақсы бол,
Міне, сенің мектебің;

Сабағыңа зейін сал,
Ақылды бол, тентегім, —
Деп бір жетпіс күрсінді,
Жеті нені түсінді?

III

Келіп жетті мектепте,
Жамырады жас өмір;
Келер заман шуындай
Сонда естілді бір дүбір,
Жеті кетті жүгіріп,
Жетпіс қалды үңіліп.

Тыңдаңыздар,
Артқы іні, алғы аға,
Жеңгелерден ырым бүтін, ал баға.
Арналады жүрегімнің бұл күйі,
Мұқанова Сәбитовна Жаннаға.

Кіп-кішкене балапаны Сәкеннің,
Шақырыпсың тойына сен әкеңнің,
Түсінемін бақытыңды, қарағым,
Қолда барым — осы өлеңді әкелдім.

Сәкен, Мәкен арасында өскен гүл,
Саған лебін тигізсін де дос көңіл.
Жайқалып өс, жақсы әкенің ұрпағы,
Сақтап, жаттап, жыр қуатын өс те біл.

Бұл ағаңның аз сыйлығын мол сана,
Мол сыйлықтар үйлеріңе толса да;
Келші, достар, алшы тосты ішелік,
Жанна алдында ұятырақ болса да.

28 май, 1950

КҮН КӨТЕРГЕН ҚАРЫНДАС

Көрейін деп ертемен
Колхоз күні шыққанын,

Араладым жеке мен
Қалың ауыл сырт жағын.

Нұрға бөлеп таң сұлу
Күн келбетті сәбиін,
Жатты жырлап қалың ну
Таңның күйін — әлдиін.

Шықты сол кез алдымнан
Күн көтерген қарындас,
Таң шапағын жамылған
Жаз бейнелі балғын жас.

— Күн көтеріп келесің
Толқып таңғы назыңмен,
Мұны кімге бересің? —
Деп сұрадым әзілмен.

Күн көтерген балғын қыз
Жауап қатты күлімдеп:
— Сыйлағаным, алығыз,
Көп қой менің күнім, — деп.

Күн емес деп кім айтар
Сырдың сары қауынын!
Сүйсіндірер, жырлатар
Еңбек еткен ауылым.

АУЫЛ СЫРТЫ МАРЖАН КӨЛ

— Ауыл сырты маржан көл,
Маржан көлге баралық, —
Деді жеңгей Маржангүл
Қою шашын таранып.

Көлге құмар жандармыз,
Кете бардық біз саулап;
Шомылармыз, жалдармыз,
Қиқу салып, құс аулап.

— Қайық бар ма, жеңеше? —
— Деп сұрасақ, “жоқ” дейді;
— Айып бар ма ендеше,
— “Кеме бізде көп”, — дейді.

Келеді ертіп жеңгеміз,
Сөзінде әлде сыр бар ма...
Келіп жеттік көлге біз,
Көлге емес... Қырманға!

Қимылдадық біз-дағы
Көлге маржан толсын деп,
Маржан көлдің қыздары
Бізге риза болсын деп.

Талай әнге қосылып,
Жаздың жырын жаттадық;
Маржан көлден жосылып
Алтын дария жатты ағып.

1948–1950

АБАЙ АРМАНЫ

"Адасып, алаңдама жол таба алмай,
Берірек түзу жолға шық қамалмай,
Не ғылым жоқ, немесе еңбек те жоқ,
Ең болмаса кеттің ғой мал баға алмай", —
Деген сөзі ақынның қайнап іште,
Келе жаттық жүйткітіп шаңқай түсте;
Көсіліп арыстандай жатты Шыңғыс,
Сенген соң бойындағы алып күшке.
Келе жаттық кең қорық Жидебайға,
Қарауыл қалды артта әлдеқайда;
Кернеген көкіректе көп сыр жатыр,
Келеміз айтарлықтай соны Абайға...
Айдынның аралындай бір дөңесте
Тұр қыстау, талай сырды салып еске;
Еркіндеп араладық әр бөлмесін
Абайдың еркелері біз емес пе!
Бейіт тұр кәдімгі ескі, төрт құлақты,
Япырай, ақын бұған қалай жатты?!
Тіл қатпас түсі суық сұп-сұр мола
Сезе ме, қуанышты, махаббатты..
Қария жас көңілді, жүзі бір нарт,
Әрі әнші, әрі күйші, өзі жомарт,

Көп сырды көңілдегі берді шешіп,
Абайдың немересі Исраил қарт.
— Жігіттер, келіпсіздер Абайды іздеп;
Маған да ишаратпен "қалайсыз?" деп.
Ризамын! Ойламаған екенсіңдер
Абайдың ескі жұрты абайсыз деп.
Сөзімде, ескертерсіз, болса қатам.
Ақынға мекен болмас зират пен там;
Аралап туған елін кеткен еді
Сенің де, менің-дағы Абай атам.
Атаңның аңсағаны сендер едің,
Әрқайсыңды атаңа тең дер едім.
Ғылым, еңбек бар бақыт өздерінде,
Осы емес пе, қарағым, ең керегің.
Жұттай қысып бір кезде қатал заман,
Оны жырлап бергенді атаң саған;
Үнін естіті бүтінгі бақытының
Атаң шыдап қабірде жата алмаған! —
Деген сөзі зерделі қарияның
Бір сілкінтті ақынның өр қиялын;
Кеттік тағы аралап байтақ елді
Арасымен алуан уақиғаның.
Колхоз бардық, әрбір үй, әрбір мектеп
Ақын ата Абайын жүр құрметтеп;
Қала келдік, шықты алдан тағы да Абай,
Бекер ойлап жүріппіз "құр сурет" деп.
Қабырғадан қараса ойлы көзбен,
Тірі адамдай емес пе бәрін сезген.
Асқақ жыры ақынның жүр аралап,
Өзіміздей кәдімгі өр мінезбен.
"Республика тойына жаздым өлең"
Деп барсам мен қауымға — кімді көрем?!
Нағыз төрде отыр ол маңғазданып,
Сөйлесердей сенімен, меніменен.
Ақын ата, жетіпсің арманыңа,
Осыны аңсап жүрегің талмады ма!
Бізбен бірге келіпсің бүтінгіге,
Бізбен бірге барарсың алдағыға.

АҚЫННЫҢ МІНЕЗІ

Ақынның ала құйын мінезі бар,
Жанының желі жоқтар қайтып ұғар,
Тыныштықта тәлтіректеп жүргендер көп,
Дауылдай соқсам егер қаңбақша ығар.

Сары аяз сақырлаған үскірікпін,
Кейде аз, кейде күзбін, кейде бұлтпын,
Табиғат анама мен тартып туғам,
...Былшылын тыңдамаймын топас жұрттың...

Табиғат анама мен тартып туғам,
Туғанда күн нұрымен бетімді жуғам,
Табиғи өз заңымды өзім білем,
Білмейтін білгішсінген кейбір қудан.

Алмай-ақ қойдым сабақ, Кетсін әрі,
Бір адамға тұрмайды соның бәрі
Ала құйын мінезді ақын жанды
Табылар түсінетін жас пен кәрі.

Дариға қарғам, сен үшін,
Ектім өмір жемісін,
Түсінерсің өскен соң,
Ұғарсың жырдың желісін.

Әкең сенің Қасым-ды,
Адалдыққа бас ұрды,
Түсінбеді кей пенде —
Әкең сырын жасырды.

1951

ШЫҚТЫМ ӨМІР ШЫҢЫНА

Құлашты сермеп, Қырандай өрлеп
Шықтым өмір шыңына!
Қиырды болжап,
Тереңнен толғап,
Қандым өмір сырына!

Көпті көрдім, көпті білдім,
Жүзінен өттім өткірдің.
Бақытқа жүзіп,
Еркіндеп жүзіп,
Алдым қалқып асылын!
Кестелеп, сызып,
Маржаңдай тізіп,
Өнерімді асырдым.
Таң қалдырдым әлемді
Әр халықты, әр елді.
Жаннаттай жайнап,
Бұлбұлдай сайрап,
Күй төгілттім үнімнен.
Күйіме бөлеп,

..... (Аяғы жоқ)

ДАРИҒАҒА ХАТ

Құралай көзі мөлдіреп,
Кекіл шашы желбіреп,
"Папа" лап кеп әрдайым,
Сүйдіретін маңдайын.
Қозым менің, құлыным,
Әрі қызым, әрі ұлым,
Құсым менің құлшынған.
Гүлім менің құлпырған.
Қызығына үй толған,
Көкірегіме күй болған,
Жалықтырмас жәрмеңкем,
Жайдары жаз, ақ еркем.
Көп түсірген ой маған,
Алтын оттай ойнаған,
Қуанышым арнасы —
Өмірімнің жалғасы.
Қағаз алып тартпадан
Жазыпты ғой хат маған,
"Папа, сені сағындым..." —
Деп жазыпты дарыңдым.
Толған жоқсың алтыға,
Сенің тұңғыш хатыңа,
Қараймын да мәз болам,
Жаз осылай, жаз балам!

Қырым, 1952

Семья — шағын мемлекет.
 Мен — президент, сен — премьер,
 Арттым саған көп міндет
 Премьер жолдас, бер пример.

Мен тыңдар деп селт етпе,
 Ескіліктің уағазын.
 Сен орында, екі етпе
 Президенттің указын.

Басқара біл үй ішін,
 Бердім саған билікті;
 Жемісті болса жұмысың
 Мен аяман сыйлықты.

Бар досым да, бар дұшпан,
 Сал ойланып ақылға,
 Алыстай біл алыстан,
 Жақындай біл жақынға.

Жауаптымыз сіз бен біз,
 Ұқсын басқа ұқласын,
 Мемлекетке тәуелсіз
 Дұшпан қолын сұқласын.

Көкірегімнің күйі үшін,
 Сен еңбек ет мен үшін,
 Басқар өзің үй ішін,
 Мен жырлайын ел үшін.

Жыр тоқимын көп ойға,
 Жетер ме екен уақытым,
 Мен де ойлаймын, сен де ойла
 Балалардың бақытын.

Біздің байтақ еліміз,
 Семьялардан құралған.
 Елін сүйер, сеніңіз,
 Өз семьясын сүйе алған.

Сүй елінді — үйіндей,
 Сүй үйінді — еліндей.
 Көкіректегі күйіндей
 Жырыңды жаз ерінбей.

СЫРДАРИЯ АҢЫЗЫ

Сарғая ақтың сан ғасыр
Сағына бізді күткендей;
Аралға барып айттың сыр,
Дүркірей таудан, үріккендей.
Жаутаңдап екі жағанда
Тамыры тандыр жер жатты;
Талатып көшін заманға,
Қабағы қату ел жатты.
Ағып бір жаттың суылдап,
Айта алмай сірә бір сырды;
Қайыса қарап, суыңды ап,
Жағанда мұңлы қыз тұрды.
Жайындай тулап толқының
Қанаты тисе дауылдың,
Тербенттің талай ер ұлын
Жабығы жыртық ауылдың.
Жағалай қонған ел еді,
Ел іші өлең-жыр еді,
Арманы елдің көп еді,
Өлеңі елдің Сыр еді.
"Барасың қайда асығып,
Суылдап ағып салқын Сыр?
Тасаттық беріп, бас ұрып,
Телміріп бұлтқа халқың тұр.
Телмірте бұлтқа, мойын бұр,
Шаңырқап далаң шөлдеді,
Ашықты жұртың, тойындыр,
Астықты әпер жердегі".
Ұққандай елдің тілегін,
Жағаға толқын үймелеп,
Ел түріп сонда білегін
Тартатын Сырды сүйрелеп.
Бұлдырық құстай бұлшық ет,
Білекте тулап, талыпты...
Қалыпты қырда әлеумет
Жетелеп нәзік-арықты...
Көшіпті бұлттай сан ғасыр
Талықсып дала, тау қаңсып
Жатыпты ағып дария Сыр
Арнада сыңсып, аунақшып.
Иесі келіп еңбектің,

Аңдыды Сырдың ағысын;
Сүйреді қырға жер-көктің
Дулатып долы тағысын.
Дария тулап бұлқынды,
Такаббар, шіркін қорланып;
Толқыны жарға ұмтылды,
Желкідеп жалы, долданып.
Еріксіз мойын бұрды да,
Сыр бүтін елге бас ұрды:
Дірілдеп бойы тұрды да,
Ашуы жайлап басылды.
Көгінен күні нұр сепкен,
Жерінен гүлі жайқалып,
Бойында Сырдың ержеткен
Берекелі елім, бай халық,
Көтеріп күйдің дауылын,
Сапыра Сырды жырлайды;
Далаға төсеп бауырын,
Дария толқын тыңдайды...
Сарғая ақтың сан ғасыр,
Сағына бізді күткендей;
Еліңе құт бол, ерке Сыр,
Құмыңнан қырсық үріккендей.

1947—1950

ШЫҢҒЫСТАУДА

Арқаның арланындай алып Шыңғыс,
Көргелі келдім аңсап сені тұңғыш,
Көтеріп әкетесің көңіл күйін.
Мүлгіген ойға шомып бұйра шың-құз.

Қараймын Қарауылдан аймағыңа,
Ұшырып қиял құсың қайдағыға,
Мекені ақындар мен батырлардың
Сүйсінем Шыңғыс сенің айбарыңа.

Бұл жерге кімдер келіп, кім кетпеген,
Шертуте бар сырыңды тіл жетпеген,
Ағасы ақындардың туған жерге,
Біз келдік інілік бір міндетпенен.

Аралап кең алқабын, тау саласын,
Кең өмір кенересін қаусарасың,
Жатсаң да күндіз-түні бірдей жырлап,
Бұл жердің сырын қайтып тауса аласың!

Хан, Орда, Дегелең мен Құндызды Арқат,
Дейтін жер — “шіркін көңіл құмар тарқат!”
Айнала Қарауылды дөңгеленген
Ырысты дастарқандай жатыр алқап.

Көрініп колхозды ауыл айналадан,
Шақырып, көкірегінді аймалаған,
Бұл бір жер еркіндетер өз үйіндей,
Келсең де қайсы елден, қай қаладан.

Сапырса сары ала егін алқапта адам,
Қара бұлт қоңыр белден мал қаптаған,
Енші алған еңбегімен ұл мен қызын
Ата-ана алғыс айтып ардақтаған.

Бақыт пен берекенің кең өлкесі,
Екенсің шіркін Шыңғыс жер еркесі;
Қарайсың Қарауылдан Жидебайға
Көрініп ақын атаң көлеңкесі.

Қарайсың Қарауылдан Жидебайға,
Бергендей күнде сәлем ұлы Абайға,
“Түбіне жүрегіңнің терең бойла”,
Абайлық азаматтар, сөзді абайла.

1950. Қарауыл төбесі.

* * *

Сыйса егер өмір сыры бір жаныңа,
Ой таста, ол жағың мен бұ жағыңа.
Аумағын алақанда еркін ойнат,
Көнбессің сонда тағдыр қылжаңына.

Жерде тудың қадірін сен біле біл
Аспанға ұшсаң сонда да, жерге үңіл;
Туған жерде тік бассаң аяғыңды,
Сен мықтысың, еркіндеп ойна да күл.

Қанат болмас жігіттер өктем желік,
Кішіпейілдік дегенді жек көрмелік,
Желігем деп, орынсыз секірем деп
Жатқандар бар аяғы көктен келіп.

Қанша қуат алса да қасқыр қаннан,
Мерт болатын бір ғана басқа ұрғаннан;
Игілік пен жақсылық болсын бойда
Қалар түсіп сыртыңнан жапсырғанмен.

Дән піспейше қауызы жарылар ма,
Желге ұшар қауызда мағына бар ма;
Сырттан өспей, шырағым, іштен өссең,
"Жеңіл қауыз" деген ат тағылар ма!

Келіп қалған көңілге бұл бір сөзім,
Келген сөзді бөгерлік жоқ мінезім;
Фибрат айтар сәуегей болмасақ та,
Құрбы-құрдас оқы да, ойла өзің.

Жақсылық пен жамандық шекаралас,
Ойсыз пенде екеуін айыра алмас;
Жаздым мұны жанымен түсінер деп
Жері жерлес, бауырым қаны қандас.

Тек мен емен бұл сырды талай айтқан,
Күні кеше өз атаң Абай да айтқан,
Тағы қайта айтамын, тағы, тағы
Болғаннан соң не кеше құдай атқан.

Қарауыл, 1950

МҰХТАР АҒА

Мұхтар аға!
Мұхтар аға едіңіз;
Мықтылықты көзбен көрдік енді біз;
Рахмет сізге, ақындардың ағасы,
Бәйгімізден қасқайып бір келдіңіз!
Лауреаты ең құрметті сыйлықтың,
Бүгінгі күн аузындасыз сіз жұрттың,

Ертең елдің көкірегіне орнайсыз,
Даңқы сізде топтан озған жүйріктің.
Жаса, біздің асыл ойлы ағамыз,
Сіз бенен біз талай құрмет табамыз;
Сізге риза қалың қазақ баласы,
Сізге риза сонау Абай бабаңыз.
Кеудеңізде алтын ғасыр суреті,
Тұлғаңызға бір қарасын жер беті;
Ұқсын әлем, қандай екен жанымыз,
Рахмет сізге, дана халық перзенті.
Туған жердің еменіндей бойлаған,
Көп тусын деп ақын жанды ойлы адам,
Тойыңызда түйғындай боп толғанам,
Өзіңіздей өссем деп те ойланам.
Келші достар, көтерелік сол үшін,
Әпкел бері мөлдір бокал толысын,
Қайнап тасқан болаттай боп төгілсін,
Күлкі аралас күлдір-күлдір соғылсын.

1949—1950

Сәке, сізге тартамыз, сол сыйлықты,
Құрмет етіп аларсыз!
Әрбір мықты
Азды, көпке балайтын әдеті бар,
Аз сыйлықты ал қабыл, болсын құтты.

Ақын халқы сараң ғой көп бермейді,
Аздап алса оны да жек көрмейді.
Бір мықтыны тартамыз "Жеңіс" атты,
Басқалары Сәкенді көтермейді.

Екі көзі нұр шашқан бұл бір мықты,
Ойнап алып кетеді ауырлықты,
Толтыра сал томындағы тағы да қос,
Зулатып бір көріңіз, болсын құтты.

1950

ЕЛУ ЖАСАР ЕЛУБАЙ

*(Қазақ ССР-ның халық артисі
Елубай Өмірзақовтың 50 жасқа толуына)*

Бір ғасырдың беліндей,
Жас болар ма елудей!
Еңбек етсең еліңе
Елу жаста ерінбей.

Өнеріңе өзің сай,
Қадір тұттық сені ыңғай,
Еңкейемін алдыңда
Елу жасар Елубай!

"Әләу-ләләй, әләу-ләй",
Қой соңында жаяулай,
Еніп едің өмірге
Өнер құмар Елубай!

Көргенің көп жер екен,
Ер көңілді Елекем!
"Елу жаста ел жаңа",
Құтты болсын мерекең!

"Шайқы бүркы дуана,
Жын-сайтанды қуала",
Деп шыққанда-ақ сахнаға,
Қарап едім қуана.

Малқамбай боп маңқиып;
Дәркембай боп жан қиып,
Талай өтсең алдымнан,
Таңғалушы ем аңқиып.

Жантас, Жарас, Мырқалма,
Елекең бос шырқар ма!
Қанат жалғап бірге ұшқан,
Аманкелді сұңқарға.

1950

БІЗ КІМ?

(Әзіл)

Осы біз дуракпыз ба, ақынбыз ба?
Естіге ақын, бұзықпыз — ақылсызға,
Қырғидай кеп тиеміз қаптаған қатын-қызға.
Еңбек етсек, күш төксек, ақша тапсақ,
“Метроға” кіреміз әуел бастап,
Қатын-қызға қалғанын беріп салып,
Ақша жоқ деп жүреміз он күн қақсап.
Осымыз да, япырмау дұрыс боп па?
Көңіл тежер уақытымыз жеткен жоқ па?
Желігуден жалықты жаным менің,
Сап-сап көңілім, лепірме тоқта-тоқта!

Кезбен енді махаббат базарын да,
Алман сатып қымбатын, арзанын да,
Шылым тістеп, ой ойлап, қиял шарлап,
Бел байладым жатуға жар жанына.

ИСААКИЙ СОБОРЫНДА

Кеше ғана іштік ужин
Мәскеудегі ресторанда.
Таңғажайып, енді бүгін
Завтракты іштік мұнда.

Бүгін мұнда, ертең анда,
Біз жүргенде ұшқан құстай,
Білдірместен кетіп қалма,
Жастық шіркін, қош айтыспай

Жастық шіркін, қош айтыспай!
Бір болайық мәңгілікке,
Бұл дүниені дүбірлетіп,
Сайрандайық еркіндікте!

Исаакий соборының
Шықтық бүгін ең басына,

Көкте тұрып көз жібердік
Ленинград қаласына.

Салтанатты сәнді қала
Тұрды біздің астымызда,
Көкте тұрып, көзді қыстық,
Жерде жүрген сұлу қызға.

Көк қойнында еттік тұғыр,
Биік собор мұнарасын,
Көкте тұрып шырқадық жыр
Әлем бізді деп тыңдасын.

Бұл соборда поптар бұрын,
Жамаушы еді өлім күйін,
Мұнарадан енді бүгін
Біз шырқаймыз өмір күйін.

СЕЙІТЖАНҒА

Сейітжан деген жігітсің
Түсінуші ең жан күйін,
Бұл бақты сендей кім күтсін,
Өмірлі болсын сәбиің.
Бурыл тартқан кезінде
Кезіктің бір бөпеге;
Күй болса да сөзімде
Қуанышыңа жете ме.
Баланың зарын тартқан жан
Қандай болар, білемін.
Қуанышым артқаннан
Үйіңде ойнап күлемін.
Орынсыз жыртақтамаймын,
Ыржың қағып тұрса әлем,
Бақытын тапқан ағайдың
Жеңгемізге бір сәлем!
Ана деген ана ғой
Бесікте күймен тербетер;
Ата-анаға абырой
Құлпырып бөпең ержетер.

Берерсіз оқып жырымды
Жеті жасқа келгенде,
Жапыра басып жылыңды
Мектепке барып енгенде.
Ойлар мүмкін сонда ол
Әкесінің досы кім...
Бақытты бол, алда бол,
Ойланып қал осы күн.

10. X. 1950

“ЕКПІНДІ ҚҰРЫЛЫСТЫҢ” 30 ЖЫЛДЫҒЫНА

“Екпінді құрылыс”
Бұл бетің дұп-дұрыс.
Отыз жыл шығыпсың,
Отызда жасың бар,
Жайықтай тұнықсың
Шомылған Қасымдар.
Таныттың елге сен
Даңқыңды, атыңды,
Сен өссең, мен де өсем,
Көп тудыр ақыңды.

2.XII.1950

Жігіттің көрдік, “жүйрік, шабанын да”,
Япыр-ай, бір шаба алмай қаламын ба?
Үстімнен қойды-ау түспей қара тоным
Көк бөрік, көк жағаның заманыңда.

1951

Сен кім? Мен кім?
Ойлашы бір осыны,
Таңғалдырар,
Ойландырар

Кенет ойдың тосыны,
Ақылды бол,
Тілегім сол,
Құлағыңа кірсе егер дос үні.

Шыпжаңдама,
Қылжаңдама
Дұрыстан,
Кім ұқпайды:
Түк шықпайды
Ұрыстан;

Қыңыр тартып
Қиындыққа кеткенше.
Дұрыс болар
Адал жолмен тырысқан.
Осы сені
Білем ғой деп ойлаймын,
Сондықтан да
Ақыл айтып қоймаймын,
Өзің-дағы білесің ғой әркімді
Басыңызға түспесінші сондай күн

1951

* * *

Жасып қайғы ойлама,
Тасып тойды тойлама,
Осы екен өмір жолы;
Жасың қырықтан асты
Жастық қайрылмас-ты,
Шырағым ойла соны.

Денің де сау емес қой.
Болма енді әуесқой.
Арзан той, ыржалаңға.
Желікпе, сөзге ерме,
Ойланбай сене көрме,
Өзіңнен басқа жанға.

Өлең жаз, ішің пысса,
Ән шырқа, кеудең қысса.
Өзіңді өзің тербе.
Көрдің ғой басқаларды,
Жаныңдай жас балаңды
Еркелет, мұңға берме.

Шырағым, бекі енді,
Қатаяр реті келеді.
Қаншама бос болсаң да,
Өзіңді өзің ойла,
Жел сөзге құлақ қойма,
Әркіммен дос болсаң да.

15 декабрь, 1951

* * *

(Әзіл)

Санаторий, сәнді тау,
Көңіл жарқын, күн айық,
Тұр төгіліп бақша-бау,
Алдық біраз тыңайып.
Кіші ақынды шымшиды
Нән министр Нұрбаев,
Жыр мінезі әрқилы
Жеңілдете жырлайық,
Соқты сағат сегізді,
Ояныңдар, тұр, шай іш!
Өзің бастап жүр бізді
Мырзақадыр Нұрбаич!
Асқа тойдық, шай іштік,
Шыға келдік ыңқылдап.
Биллиардта сайыстық,
Ауыздан түтін бұрқылдап.
Орта, бұрыш, свой дуплет,
Қаумалаған қанша жұрт.
Мырзакең бір керемет
Соғып жатыр сарт та сұрт,
Сипап шашын тарайды
Маруся мен Балғаным,

Қызық көріп қарайды
Нән шарларды салғанын.
Шіркін, біздің Мырзекең!
Екі қолы гүрзі екен,
Шар күлімдеп тұрса екен,
Мырзекең бір ұрса екен!
Бір министр, үш ақын,
Отырды енді "кингіге",
Министр алды "төрт қатын",
"Кинг" ақынға тиді де.
Шіркін, біздің Мырзекең,
Кингіні тұзбен ұрса екен!
Қағылғанын қалтасы
Үйде жеңгей білсе екен.

5.X.1951

ЖАҚАНҒА

Жаңа келдің елуге,
Правоң жоқ өлуге.
Асығуға болмайды
Сіз бен бізді көмуге.
Қара оң мен солыңа,
Түспей қазған орына.
Жаса дұшпан сорына,
Тілектеспін соныңа.

Қырым, 1952

СЫРБАЙҒА СИМЕИЗДЕН ХАТ

Ақын ек сәуле шашқан төңірекке,
Дерт қонып алтын сарай көкірекке.
Қырымда қиырдағы біз жатырмыз,
Атанып ауру Қасым тесік өкпе.
Әлі ұзақ өмірімнің жазы барда,
Сенемін тесік өкпем жазылар да;
Кей пасық күрек ұстап асыққанмен
Қабырым өлмей жатып қазылар ма?!
"Қасымның өлсе барман өлігіне",
Дегеннің түссін күйік желігіне.

Ол сорлы тақырына түк шықпаған
Сұқтанар менің бітік егініме.

5. VII. 1952

* * *

Еркіндеп-ақ келесің
Өлең шіркін, күй шіркін!
Мені қозғай бересің
Дүркін, дүркін, әр дүркін.

Поэзия — асылжар,
Тек өзіңе тең болсам;
Менде қандай арман бар,
Мәңгі бірге сен болсаң!

19.III.1952

* * *

Япырай! Тудым неге ойшыл болып?
Кеудем толып барады, кеудем толып.
Түтім қалмай жарылып аспанға ұшып,
Неге ғана атпаймын фонтан болып?!

26.III.1952

БІР БАСТЫҚҚА

Сырт кескінің дәл бұрынғы байдайсың
Айырмаң тек: сен галстук байлайсың.
Еліретін, семіретін жөнің бар.
Құсасың да, оны қайта шайнайсың.

Бас қатырып неге керек тың ойға!
Әрқашан да оңайға тарт, оңайға.
Семіре түс, сескенсін жұрт сыртыңнан,
Тек жарылып кетпе бірақ, соны ойла.

* * *

Көңілдің кілті жатыр ықыласта,
Ашық қабақ, сусын мен адал аста;
Әркім қалай ойлайды, өзі білсін,
Соны біреу ойлатты-ау біздің басқа.

1952

* * *

...Қарсы алдыңа келгенде сипақтайды,
Сорлы неме іште арам сыр сақтайды.
Бір сырынды білдірсең, ондай арсыз
Қиратардай дүниені қипақтайды.
Қайдан білсін, бүгінгі мықты адамдар
Ондайларға жотасын сипатпайды,
Осы жұрт неменеге жыртақтайды,
Түйедей ғып көрсетіп тырнақтайды.
Егерде халық өзін мақтамаса,
Бос әуре, қатыны оны құр мақтайды.
Еш қайда бара алмассың құр кеудемен,
Еш атақ ала алмассың "менмін" деумен.
Онан да алып келші өнеріңді,
Қай атақ оңып еді шолақ даумен.

1952

ҚАЙДАСЫҢДАР, ҚЫЗДАР-АЙ

Қайдасыңдар, қыздар-ай,
Айрылыстық біз қалай?
Қайтер енді жүрегім,
Қыз дегенде сыздамай...

Қыздар кетті қарамай,
Қала бердім жарамай.
Құтқар мені аурудан,
Қорлығы өтіп барады-ай!..

Сауыққанмен күш келіп,
Амал қанша, не істелік?!

Жүріңдерші, қыздар-ай,
Ең болмаса түске еніп...

Күдерімді үзбейін,
Көңіліммен іздейін.
Екі көзді жұмып ап,
Әйелімді "қыз" дейін.

24.III.1953

* * *

Алты ай жаттым ауырып,
Бір келмедің хал сұрап,
Жұмысың көп, кінә жоқ,
Қалыпсың ғой қалжырап.

Жатыр деп ед қиратып,
Маңдайдан тер тамшылап,
Уақытыңды алмайын,
Бара қойшы ал, шырақ,

1953

* * *

Сона бір кезгі қыздарға,
Қайта алпарар із бар ма?
Барғаныммен не дермін,
Қызға қарар жүз бар ма?

Қадірін білмей әуелде,
Алыстап кетті-ау ол сәуле.
Қызға қайтар еш жол жоқ,
Әйеліңмен бол әуре.

23.III.1953

* * *

Алматы ауасындай мінезің бар,
Жауасың бір кез жаңбыр, бір кезде қар,
Балқытып аласың да ыстығыңмен,
Артынан тоңдырасың төгіп ызғар.

Соққан соң екі жақтап ыстық-суық,
Барады ақырындап бойым суып,
Айнымай тамылжитын жазым қайда
Япырай, күз бенен қыс қалды-ау жуық!

1953

* * *

Ақылдыға ұнасаң,
Ақымаққа жақпассың!
Ақылды боп сынасаң
Айдалаға лақпассың.

Ақымаққа ұнасаң
Онда құдай ұрғаны!
Кемдігіңді әрқашан
Ақылды айтсын тұлғалы.

23. III. 1953

* * *

Қысылсаң көмек етерлік,
Досың да жайын білдік-ау.
Көп сенуім — бекерлік,
Әрқайсысы аз күндік-ау.

Неге олай? Білмеймін.
Білемін де айтпаймын.
Ойлаймын да күлемін,
Өзім ғана қайтпаймын.

Айтылды тисе пайдасы,
Ұқпады ма, ұқты ма,
Ойласын тек әрқайсы,
Расы өзі шықты ма?

1.IV.1953

* * *

— Жолын тапсаң бара ғой,
Құмарыңнан да қана ғой,
Қартайса да қызды ойлар,
Еркек ессіз бала ғой!
Әйел берік төзімге,
Әрқашан бір сөзінде...

23.III.1953

ЖАРЫМА

Болмай-ақ қой сен жұрттың Жамалындай,
Тауып жүрген тірліктен амалын жай.
Қарапайым, сабырлы, салмағы бар,
Болшы әйел өзімнің аманымдай.

* * *

Көрдің төрін әр кеңсенің,
Бір орның бар енді сенің,
Орның — санақ басқармасы,
Білесің ғой мал есебін...

* * *

Көңіл жыртпас жолдас едің,
Білмеймін деп болмас едің;
Жұртқа ор қазып, өзің құлап...
Білгендігің ол да сенің!

* * *

Іздегені пайдасы
Ұқпады ма, ұқты ма?
Ойлансын тек әрқайсы
Рас өзі мықты ма

Апрель, 1953

* * *

Кетті келмей, шіркін достар,
Жазып роман, жасап жоспар,

Қалмаған-ау қолы бостар.
Қайдан болсын қолы бостар,
Қолдарында толы тост бар.
Қайтып босар қайран достар?!

Апрель, 1953

* * *

Биіксің, Талғар, тамаша!
Тұрсың көкпен таласа.
Әттең ғана баурыңда
Адамдар бар аласа.

* * *

(Абайша)

Сенбе құға, тұрса да қанша мақтап,
Әуре етеді ішіне қулық сақтап.
Қиын-қыстау кезеңнен алып шығар
Ақылың мен қайратың екі жақтап.

* * *

Көкірегім тынығып,
Сәл босасам жөтелден,
Өйтіп-бүйтіп көңілді
Боламын-ау көтерген.

Дұрыс жатқан саулық жоқ,
Бір олай да, бір былай
Бұрынғыша шықпай тұр
Ала-құла құрғыр-ай.

Апрель, 1953

* * *

"Өлім" деген арсыз сөз,
Қайдан маған болдың кез?
Өлім — жауым, өмір — дос,
Неге өлейін бостан-бос!

ЭКСПРОМТ

Көңілім шарықтап бір кейде үйде,
Жырлаймын шалқып, басып әрбір күйге,
Шарпыған қызыл жалын мінезім бар,
Мейлің сүй, ерік өзінде, мейлің сүйме.

Япырай, мына күннің райын-ай!
Төсектен тәуір болып тұрайын-ай,
Десем де қабағын бір қойды-ау ашпай
Ерегіскен, енеңді ұрайын-ай!

Шығайын ең болмаса бір күн, деймін.
Азырақ ашылсаңшы, шіркін, деймін.
Түнеред, әкесін мен өлтіргендей,
Бір сыбап аламын да күркілдеймін.

1953

О, дағдыр, мені сауықтыр!
Айтатын жыр ойым бар;
Көңілім соған ауып тұр,
Алда бір қызық тойым бар,
Бір өзім емес, көп үшін,
Көкірегім толы күйім бар.
Сау болып соны шертейін,
Ауыра берсем — қиындар.
Өлең мен күйден жаралған
Мен де бір адам ғажайып.
Құтқаршы, ауру, жараңнан,
Жазылып бір жыр жазайық,
Көңілдің күйін төгейік,
Арманда кеттік демейік,
Бәрін де беріп ел, жұртқа,
Қарыздар болмай өлейік.

1953

НҰРЛЫ ДҮНИЕ

Нұрлы дүние, шіркін дәурен,
Ойлаймын ғой сені ылғи,
Көкейімнен кетпей сәулең,
Көкірегімде толқиды күй.

Қатты сырқат үстінде де
Бір сені ойлап қиналамын;
Өңім тұрсын, түсімде де
Сені қайтып қия аламын.

Тірліктегі тыпыршыған
Бір күңіңе не жетеді!
Аулақ, ауру ыңырсыған,
Өмір күйі тербетеді!

Нұрлы дүние — думанды елім,
Жарқылдайсың жас айбынмен,
Бір сен үшін туған едім,
Бір сен үшін жасаймын мен!

1954, ноябрь

Алматыда жүр жортып,
Бота тірсек боз бала.
Өзін мақтап әр жерде,
Баққаны өсек сөз ғана.

"Белинский, не Пушкин
Қайтсем-дағы боламын!" —
Деп жағалап жүр көптен
Жазушылар Одағын.

"Мұхтарың да, Сәбитің,
Жазушы ма Ғабитің?
Әбділдә мен Тайыр-ай,
Ақын боп па тәйір-ай!" —

Деді де ол кірісті
Белинский болуға:

Сайлады сөз шоқпарын
Ақындарды соғуға;

Жиналыста оттады,
Сынаймын деп боқтады;
Қаратер боп қалжырап,
Арақ ішіп тоқтады.

Кірісті өлең жазуға,
Сөзді салып азуға,
Жебемеді ұлы ақын,
Қалды байғұс қажуға.

Шарап ішіп шабытын
Шақырса да, шықлады:
Шықты ұйпа-түйпасы,
Мас боп барып ұйқтады.

Қайғысынан осының
Барды үйіне досының.
Айтты досы ақылын:
— Тыңда, — деді, — ақыным!

Сабыр ойла, саспашы,
Тым ертерек таспашы,
Бірден Пушкин болмай-ақ,
Баймұханша басташы...

10. VIII. 1954

(Бір танысқа)

Аспирантура бітіріп,
Бітіріп емес құтырып,
Құтырым емес қымқырып,
"Классический" жымқырып,
"Аморально" азуға
Диссертация жазуға,
Оқып, зерттеп ұрлықты,
Шықты дейтін бір мықты

Оқыған неме қойсын ба?
Сыншы боп енді сойсын да,
Атақ шықсын, ат қалсын,
Қыйратам деп мақтансын.
Шіркін, қанден, пілге үрген,
Дәл осылай бүлдірген.

21. X. 1954

* * *

Кейде көңіл құлазып,
Тым көңілсіз боламын.
Отырғандай құр қажып
Ішінде сұр моланың.

Сол моланың есігін,
Кенет біреу қаққандай.
Сілкінемін, естіп үн,
Досым келе жатқандай.

Еркіндеп-ақ келесің,
Өлең шіркін, күй шіркін!
Мені қозғай бересің,
Дүркін-дүркін, әр дүркін.

Поэзия, асыл жар,
Бір өзіңе тең болсам.
Менде қандай арман бар,
Мәңгі бірге сен болсаң.

* * *

Жамырап күнде жас өмір,
Маңырап тұрған марқасы.
Сауыры сезім құтты жер,
Қазақтың Сары Арқасы.

Қоңырау үнді құлыншақ,
Желкілдеп желмен айдары,
Ойнаған қырда асыр сап,
Жарысып құлан-тайлары.

Даласы мауыт-пүліштей,
Дария дархан думан жер.
Өзіне аққан күмістей,
Дариға, біздің туған жер!

Даламыз толы байлыққа,
Қаламыз толы білімге!
Асылы елдің ашылды
Тереңнің жатқан түбінде.

БІР АДАМҒА

"Жікшілікті" қойдым деп ант бересіз,
Антыңыздан артынша жалт бересіз.
"Досыңызбен" сүйісіп, табысыпсыз,
Енді кімге тағы да тап бересіз?!

Ол екеуі бір үйде сүйісіпті,
Көйлектерін ауысып киісіпті.
Шыға беріп әлгі үйден, шіркін достар,
Бір-біріне жұмырық түйісіпті.

Әулекі, өркөкірек, әрі даңғой,
Кім өзі? Тұла-бойы тұрған заң ғой.
— Енді солай болмай қалай болсын,
Майданда медаль алған "партизан" ғой.

ЖАН ДЕРТІМНІҢ ЖЫРЫ

Жан дертім, өзің кеше гөр,
Жалбарынам, кінәм көп.
Талай қызғын үстінде,
Елеуреп, сені деп ем "жоқ!"
Соның үшін өзің де
Сазайымды тарттырдың.

Топ ішенен сүйреп ап,
Төсекке ұрып лақтырдың.
Күркілдеттің күні-түн,
Сау-тамтық жоқ өкпеменен.
Өлім тілеп сандалдым,
Жаза әбден өткеннен.
Аямадың алты ай қыс,
Әкемді әбден таныттың.
Алдың мені тоғытып,
Отына да тамұқтың.
Барлығыңды, мінеки,
Ұғарлықтай сездірдің.
Жақын жүрген кешегі
Достарымды бездірдің.
Жанын қияр жолдасқа,
Халімді де білгізбей,
Әбділда мен Ғабдолды,
Қойдың үйге кіргізбей.
Дертім, өзің тірідей,
Қалижаннан айырдың...
Кешір қылтың-сылтыңын,
Хал сұраған Тайырдың.
Арпалысып аурумен,
Кезінде ажал тақалған.
Жарылқаған аузымен
Айыра көрме Шахаңнан.
Шынында, өзің әділсің,
Қонды ойыма әр ісің.
Дәл кезінде бердің ғой,
Фтивазид дәрісін.
Жан дертім, өзің кеше гөр,
Ендігәрі “жоқ” демен.
Жұртты неге көрмейсің,
Менен де көп “жоқ” деген.
Жан дертім, енді қуат бер,
Батып кетті жаза тым.
Балам бар ғой сүйетін
Өлеңім бар жазатын.

БҮЛБҮЛДЫҢ, ГҮЛДІҢ ЖЫРШЫСЫ

Бұлбұлдың, гүлдің жыршысы,
Үлбірей бер өзіңше;
Келді көктем — "жыл құсы",
"Жібек жаның" сезінсе.

Көктем келді ырлаймыз
Еңбек күйін, ел күйін;
Бұлбұлды да тыңдаймыз,
Болып па екен сол қиын?

Айыптайсың сен мені,
Жырың нәзік емес деп;
Көрмейсің гүлден өңгені,
Көзіңе сағым елестеп.

"Көктем күйі — нәзік күй"
Дейсің, құрбым, білемін;
Көкірегіңе жазып қой,
Мен де ол сөзге күлемін.

"Көктем келді, гүл атты,
Шыр айналды көбелек"
Десем сізге ұнапты;
Оныңыз маған не керек?

Асып асқар таулардан,
Басып жасыл белдерді,
Ғасыр құзың аударған
Көресіз бе ерлерді?

Қажыр-қайрат темірдей,
Тұлғасы бір ғасырдай,
Мәңгі жасар өмірдей,
Сыр-сипатын жасырмай.

Келді олар, қарсы алды
Коммунизм көктемі;
Ар-намысым жар салды,
Солардың күйін шерткелі.

Олар басқан жерлерді
Өзім де басып өткемін;
Арманым жоқ көз көрді
Коммунизм көктемін!

ИСПАНИЯ ҰРПАҒЫНА

I

Жауыздықтан жаны шошып,
Кімдер сонау күңіренген?
Қосылып жұрт жатыр босып,
Қош айтысып туған елмен.

Бостандықтың бұлбұлдары
Неге үрікті ұясынан?
Басты ұяны, ысқырады
Фашист деген сары бас жылан!

"О, сүйікті Испания!
Қош бол, қош бол, ұлы өлкем!
Туған өлкем гүлжазира,
Біз қайтармыз күні ертең!"

Деп, бостандық бұлбұлдары,
Туған елмен қош айтысып,
Қан боялған қанаттары,
Шар тарапқа жатыр ұшып...

II

Әне бір шал, ақсақалым,
Шықты жаяу Мадридтен,
Шұбыртқандай балапанын
Балаларын соңына ерткен.

Жатыр бықсып Испания
Шаладай боп қалған өрттен...
Қайта айналып ол қария,
Тұрды қарап қиыр шеттен.

Кеуде толған зар мен ыза,
Ата-бала уһілдейді,
— Қанды жастан сел ағыза
Жусақ дейді Пиренейді.

Жуып-шайып жастың селі
Туған елді бір тазартса,
Фашистердің өлімтігі
Тастай батып, сендей ақса...

Деп тұрғанда ата-бала,
Бұрқырады бомбы жауып.
Күңгірттеніп кетті айнала,
Шал құлады есі ауып.

Оқ тиіпті көкіректен,
Балалары құшты әкесін.
Жиналды жұрт төңіректен,
Ақсақалым жиды есін.

Көзін ашып қарады шал,
Жиналған жұрт тұр құшақтап;
Шпиондай жүрді ажал
Анадайдан айналсоқтап.

Мұндастары, балалары
Тұрды жым-жырт, шалды сүйеп
Жалын шашып көз жанары
Ақсақалым айтты өсиет:

"Тыңдаңыздар, балаларым,
Өлсе-өлер бір қария...
Өлмес бірақ ұрпақтарым,
Өлмес ұля Испания.

Осы жолда қалсын денем,
Апармаңдар зияратқа,
Бөгет болып жатайын мен,
Жауыздық пен қиянатқа.

Молам менің тұрсын жалғыз,
Торабында осы жолдың,
Өткен-кеткен етер аңыз,
Не себепті жолда өлдім...

Кегі қайнап, сонда олар,
Сыбанар да сом білегін,
Бұрап тұрып жұлып алар,
Фашизмнің кеңірдегін!

Қабырыма бұлбұл қонар,
Таңда сайрап айтар бір сыр...
Сонда маған тәуәп қылар,
Осы жолмен көшкен ғасыр..."

Ақтық сөзін қарияның,
Жаттап алып жөнелді жел,
Сонда естідім шулағанын
Тау-тас, орман, айдынды көл...

III

Жол үстінде жалғыз мола
Қала берді қарауытып,
Кете барды бір топ бала
Іштен тынып, қабақ шытып.

Кетіп барад бір топ бала,
Кекті көздер қарайды артқа,
Қала берді жалғыз мола
Белгі болып болашаққа.

Қайғырмаңдар, балапандар,
Қалды екен деп жолда әкем,
Жан табылар пана болар,
Жер көтерер, дүние кең...

Тас жастанып, бұлт жамылып,
Дарияларды кешерсіңдер,
Дүние кезіп, сырлар ұғып,
Жігіт болып өсерсіңдер.

Алты қырдан ассаңдар да
Ұмытпаңдар туған елді.
Ұмытпаңдар қалған жолда
Жалғыз көрді, қарт әкеңді!

Жеңіс туы желпілдеген,
Испан болса сенің тегің.
Құдіретіңе сенемін мен,
Жібермессің ата кегін!

ПОЭМАЛАР

БИКЕШ

I-бөлім

Шықты бір қыз театрдан
Мойынында орман тұлкі,
Шашын күзеп, қасын қырған,
Аузы-мұрны толған күлкі.

— Пожалуйста, машинаға, —
Деді жігіт қолтықтаған,
Қылмындасып екеуара,
Кетті тартып тауға таман...

Басарықтың бержағында
Бір үй бар-ды оңашарақ,
Бар сияқты бір сыр мұнда,
Анадайдан тұрсаң қарап.

Тарс бекіліп терезесі,
Ашылмайтын айында бір,
Жоламайтын күн сәулесі,
Бейне қуыс қараңғы үңгір.

Жапан түзде жалғыз тұрған
Дуананың моласындай, —
Бір сыр ұрлап тұнжыраған
Үйдің сиқы міне осындай...

Шуылдатып ит біткенді,
Тұршіктіріп тыныш түнді,
Сазға бояп етек-жеңді,
Ылғи біреу келетін-ді.

Келетін де үйге кіріп
Отыратын ол айғай сап,
Есіз тамда жын шақырып,
Зікір салған бақсыға ұқсап.

Бұл белгілі Азғынбаев
Дейтұғын бір жігіт еді,
Тегін сұрап не қылайық,
Өз басы да бір ертегі.

Көксау қойдың өкпесіндей
Екі беті қабыныңқы,
Бұршақ соққан көктесіндей
Шаш дегенің қиқы-жиқы.

Жұтқыншағы жұдырықтай,
Трубадай кеңірдегі,
Аршылмаған погрыптай
Қандай сасық шыққан демі...

Азғынбаев келді биыл,
Жетеуіне жиырманың.
Ізі де жоқ, жолы түгіл,
Байқап тұрсаң өткен шағын.

Өмір деген — ұлы теңіз
Кең дүниеде жатқан шалқып,
Теңіз сырын білмесеңіз
Әкетеді түпке тартып.

Ерінбедік, еңбектендік,
Алдық алуан кеме жасап,
Дауыл, апат бәрін жеңдік,
Кемемізді толқынға сап.

Бірақ біздің Азғынбаев
Сап-сау басын салды дауға,
Әкесінен қалған қайық
Жатушы еді жағалауда.

Салды суға соны жамап,
Жүрді біраз қалт-құлт етіп,
Алға емес, артқа қарап,
Шегірткеше өлеңдетіп.

Теріс жаққа кетті ығып,
Көз ауданы көмкеріліп,
Толқын соғып қалды шығып
Қайығымен төңкеріліп...

Замана бір экспресс
Барады алға жүйткіп заулап,
(Бұрынғыдай түйе емес,
Ілбіп басқан, шаңдаққа аунап).

Тұрды ол қарап аузын ашып,
Поезд көрген есекке ұсап,
Жылжымады алға басып, —
Қойғандай-ақ біреу тұсап.

Толған өнер,
толған білім,
Біріне ол қоймады ден,
Ескіліктің қалған күлін
Бұрқыратып, іздеді жем.

"Білім ал" деп тұрды мектеп,
Анасындай жайып құшақ,
Кірді күліп,
шықты ептеп,
Үйге түскен ұрыға ұсап.

Жалт берді де кетті жытып
Ескіліктің ізіменен,
Аты-жөнін жатты өшіртіп
Талай мектеп тізімінен.

Бітірді рас ("диплом" алды),
Екі-үш айлық бидің курсың.
Фокстрот, танголардың
Білуші еді он шақтысын.

Болып жүрді ресторанның
Үйреншікті "сый қонағы",

Қашан көрсең графинның
Тасасында отырғаны...

II-бөлім

Көршімізде болды бір қыз,
Ақша маңдай, алма сағақ,
Әйтеуір бір танысқанбыз
Өте беріп жанасалап.

Махаббаттан айтар үгіт
Болды оның бір сырласы:
"Саған лайық сондай жігіт, —
Болса, дейтін машинасы..."

Сондықтан ол көп қарайтын
Өткен-кеткен машинаға,
Бірақ "ГАЗ" ды ұнатпайтын,
Арман етіп "ЗИЛ" ді ғана...

Бітірді де он жылдықты,
Қойды жиып оқуды бұл...
Сахнадан кеп бір-ақ шықты,
Театрға енді биыл.

Кең ғой біздің театрлар,
Аясын ба бір орынды,
Әп-әдемі дауысы бар
Артист болар қыз көрінді.

"Ауызы да, мұрыны да
Жаратылған сахна үшін,
Қарайды ғой жұрт сыртына,
Көре жатар кейін ішін,

Жас адам ғой талабы зор,
Жүрер, көрер, өсер мұнда!..."
Деген оймен бір режиссер
Ала салды театрға.

Өсті бұл тез: барды базар,
Таңдап жүріп алды тұлкі,
Жағынды кеп, кірді ажар,
Артистка боп шықты ілкі;

Бірақ оны сахнадан біз
Көре алмадық ешқашан да,
Көлбең қағып артисткамыз
Жүретін-ді ылғи залда.

Алда тұрған бос орынға
Отыратын еркін қонып,
Білдіретін өзі осында
Істейтінін артист болып.

"Бис-бис!" деп-ақ сездіретін
Искусствоны білетінін:
Бір шығатын, бір кіретін
Аяғына бермей тыным...

Қырланатын әлсін-әлі
Өзін тым-ақ сұлу санап,
Ойлайтын ол: "жұрттың бәрі
Отыр ғой, деп маған қарап".

"Ана рольді, мына рольді
Беріп еді, алмап едім,
Бұзды-ау анау, көрдің бе енді,
Бүйтер ме еді мына жерін..."

Деп қоятын көршісіне,
Ыбыр-жыбыр аузы тынбай,
Көп сенетін өз күшіне,
Ойнай кетсе қыратындай...

Жас адам ғой жетсінші бір
Өзі ойлаған мақсатына,
Түспесінші көңіліне кір,
Тілектеспіз жақсы атына.

Мақсаты не? Біледі өзі,
Бос біткен жоқ бет ажары,
Керек емес жұрттың сөзі,
Алда мұның өз базары...

III-бөлім

Театрда болды бір кеш,
Жиналды жұрт жарқ-жұрқ еткен,
Жүрді сонда әлгі Бикеш,
Өзі білер бір ниетпен...

Бір сөзінен бір романның
Сырын саған ұқтырғандай,
Қуанышы ақын жанның —
Қыздар жүрді атқан таңдай.

Жігіт жүрді, дидарынан
Жігер оты лапылдаған,
Өнер-білім шалқарынан
Шыққан қанып, жарқылдаған,

Ағайлармен қолтықтасып,
Бойдақтарға көрсетіп қыр
Кербез күліп, көсем басып,
Тілі тәтті жеңгейлер жүр.

Бір ғасырдың тұлғасындай,
Әзілдесіп шал мен кемпір,
Осы жұрттың құдасындай,
Қызыл мауыт диванда отыр...

Қылқ еткізіп бір стопка
Буфеттегі бөтелкеден,
Тұрды біреу қарап топқа
Оқшырая ту желкеден.

“Не бір әйел, не бір қызбен,
(Бәрібір ғой сірә оған)

Таныссам-ау, би билесем..."
Деп ойлап тұр бағанадан.

Ауып-ақ тұр есі-дерті,
Шұбырып тұр сілекейі,
Бірақ келмейд еш реті,
Батыл бармайды, жоқ үрейі...

Оркестр де ду етті кеп,
Мың құбылтты кларнеттер,
Ортқып ойнап, кетті билеп,
Еркін қыздар, жас жігіттер...

Тұрды Бикеш елден ерек,
Қыңыр қарап бишіл топқа,
Жігіттерге тұрды өкпелеп,
Шақырмады деп, фокстротқа.

Сәл нәрседен түсті сәті,
Әлгі жігіт келді жетіп,
Білмен қайтіп барды дәті,
Қызды кетті дедектетіп...

Би де бітті. Тыныштықты жұрт, —
Дауыл өткен дариядай.
Қызымызды әлгі жігіт.
Меңгеріпті тіпті оп-оңай.

"Жақсы білем сізді сырттан,
Жүруші едім таныса алмай,
Құмар болып көп уақыттан,
Бір сырласып қаныса алмай...

Хабар естіп біреулерден:
Сізді осында келді, деген.
Әдейілеп іздеп келгем,
Зырыдатып машинамен..."

IV-бөлім

Машина да келді жетіп,
Екпіні үйді сілкіндіріп,
Қос көлеңке көлбең етіп,
Қыз бен жігіт кетті кіріп.

"Пожалуйста, төрлетіңіз,
Пальтоңызды мен ілейін,
Қызмет ету міндетіміз,
Туфлиіңізді шөткелейін...

Үйіміз тар, бір-ақ бөлме,
Әрине, бұл, сізден ұят,
Айтып едім Совнаркомге,
Бітпей жатыр жилкомбинат".

Деп қутындап түлкі жігіт,
Қояр емес қызды еркіне.
Отырды кеп қыз да күліп
Жасаулы стол бір шетіне.

"...Сонымен, сол институттен
Қайтарда алып дипломымды, —
Баспа орнына беріп кетем
Суретім мен үш томымды..."

Деп бір қойды желе жортып,
Ойын алдан ойқастатып,
Қыз отырды іштен толқып,
Бір тұңғыық ойға батып:

"...Институттен алған диплом...
Өн бойының бәрі білім...
Жазған кітап бірнеше том...
Айына алад бірнеше мың...

Өзгесін қой, машинаны айт,
— Алдым, — дейді былтыр сатып.
Қандай қызық етсең — "гуляйт"
Асфальттармен зымыратып...

Жалғыз-ақ тар үйі тұрған,
Жаңа кепті Москва жақтан,
Береді ғой, сөз жоқ, бұған
Жетінші жылкомбинаттан..."

Осыны ойлап қыз отырды,
Сарт-сұрт етіп жатты есік:
Әлдекімдер үйге кірді, —
Былқ-сылқ етіп иін тіресіп...

Келіп болды "сый қонақтар",
Бұйрық күтіп тұрды банкет:
Ас "патшасы" шашқан қаһар
Дәл ортада "Ақмағамбет"

Ойдай, келіп қызды думан,
Бісмілләні айтты арақ,
Тиді келіп жан-жағынан
Үстел үстін жүңдей сабап.

Емес тіпті мұрсат берер,
Шақар бокал етіп шақ-шақ,
Бір жақта бос бөтелкелер,
Сиыса алмай садды шатақ,

Қонақтардың бәрі де мәз,
Басталды сөз анекдоттан,
Ішінде бар не бір "сабаз"
Өтірікті төпей соққан.

Қысылған көз, шымшылған сан,
Бір-бірінен сыр ұрласқан,
Стол асты — ол бір майдан,
Ақ балтырлар араласқан.

— Кәне, кәне, көтерейік,
Қалдырмаңыз бір тамшысын...
Ақ ішпесе, көк берейік...
"Амал болмас, тек сіз үшін".

- Алып жібер, қағып жібер,
- Ой, молодец! Міне, жігіт!
- Құйып жібер, қайда ликер?
- Ештеңе етпес, шампаннан жұт...

- Асықпаңыз, уақыт ерте,
Машинамен зыр еткізем...
- Бас гармонды желпілдете,
- Бикешімді билеткізем...

- Бис-бис! Танго Бис-бис, фокстрот!
- Гулләулә-һә, оһа-аһа...
- Ал кәнекей! Қолдарың соқ!
- Асса! Асса! Ха-ха-ха-ха!..

V-бөлім

Қандай тәтті таңғы ұйқы!
 Қандай таза таңғы ауа!
 Ерінінде ойнап күлкі
 Талай қыздар жатыр-ау, ә?..

Қыздар үшін еңбек етем,
 Әлі отырмын жазып өлең,
 Ең болмаса ендім бе екен,
 Біреуінің түсіне мен?..

Түс демекші, айтайыншы
 Бикешімнің “көрген түсін”
 Таң алдында кетті-ау тынышы,
 Түсі құрғыр бұзды ұйқысын.

Тілім келсе тікесінен
 Айтар едім... Бірақ.. бірақ..
 Ұйқыда емес, өңде көрген
 Түстің жайы шатағырақ..

Тұрды орнынан шошып Бикеш
 Құлан иек атқанда таң.

Не болғанын ұға алмай еш,
Аз отырды болып аң-таң.

Ойы мең-зең, айналды бас,
Сырқырайды сай-сүйегі...
Кетті ыршып көзінен жас,
Құп-қу болып қашты өңі.

Біраздан соң жиды есін,
Қарады бір жатқан жанға:
Шалды көзі бір шекесін —
Қызыл жоса батқан қанға.

Жатыр ұйықтап қызыл шеке,
Белгілі ғой мұның сыры,
Бұл шекеге бір бөтелке
Тиген еді өткен түні...

Қаусағандай бар өмірі,
Бойы дел-сал, ойы мең-зең,
Әлде өлі, әлде тірі,
Шықты Бикеш сол бір үйден.

Қайран болып бұл күйіне,
Шошыды ол өз өзінен,
Бара алмады өз үйіне,
Ұялып өз көшесінен...

VI-бөлім

Азғынбаев көтерді бас
Бықыраған төсегінен.
Шала-бурыл әлі де мас,
Түк қалмапты "кешегіден"...

"Дәрі" керек емделуге,
Қалтада жоқ жалғыз тиын.
Үйде жалғыз сенделуде.
Қаусап қапты, соқты қиын...

Күн айналып кетті кешке.
Азғынбаев сипап басын,
Әлденелер түсіп еске,
Қарады еңбек книжкасын.

Книжкада ине шаншар
Жазылмаған жер қалмапты,
Ақтық бетке бір секретарь
Кетпестей ғып крест сапты.

Сол кресті көзі шалып,
Азғынбаев көп ойлады.
"Бұл кресті салғаны анық
Өміріме" деп ойлады...

Түсті есіне бір кездері
Өзінше бір "дәуірлеген",
Болушы еді нән портфелі,
Жүруші еді машинамен..

Бір ызғарлы начальниктің
Болып еді секретары,
Барлық кілті кабинеттің,
Приемныйдың делолары.

Қолында еді бәрі мұның,
Жағымды еді начальникке.
Тілін алғыш иесінің
Ұқсаушы еді ақылды итке.

Болып жүрген начальникке
Күндіз хатшы, түнде малай,
Арақ тасып сан банкетке,
Көрген "қызық" талай-талай.

Мерез шыққан жүрегіне
Начальнигі "ауру" еді,
НКВД лагеріне
Кеткен еді емделгелі.

Содан бері Азғынбаев
Кірді талай мекемеге,
Табылмады іс оған лайық,
Жарамады ештемеге.

Болды хатшы, болды завхоз,
Шыға келді былықтырып,
"Байқайын" деп барды колхоз
Кете барды қол қусырып.

Таңдады оқу бір күн жатып,
Санап мектеп атаулыны,
Кежегеден кері тартып,
Жылжытпады жалқаулығы.

Не делбеші, не курьер
Болуға бұл арланады,
Ешбір істі қолдан келер
Ойлап-ойлап таба алмады.

Сонда анық сезген еді
Қалғандығын таза махрұм,
Алда нелер кез келеді,
Не болса да күтті ақырын...

Арамызда бұғып жүрген
Бар ғой қулар, не бір жылпос,
Жүре берді жалтарумен
Солармен бұл болды да дос...

VII-бөлім

Болды бес күн төсек тартып
Жатулы қыз ертелі-кеш,
Махаббатқа ауру сатып
Алды біздің сұлу Бикеш.

Орнынан қойды тұрмай,
Шақыртпады не дәрігер,

Жан ауырса тән ауырмай,
Дәрігер не дәрі берер?

Күлетіндей жұрттың бәрі,
Жатып алды үйден шықпай,
Жақындары, сырластары
Не болғанын қойды ұқпай.

Қиырына қиялының
Жете алмады шолақ ойы!
Көрінді оған жас шағының
Тарқағандай ойын-тойы.

Шықты тысқа бір күні кеш
Көрінбеді көшеде жұрт,
Кете барды мұңлы Бикеш
Жамылды да қараңғы ымырт.

Басы ойдан босамады,
Тапты жолын екі аяғы, —
Тапты таныс босағаны,
Аттап өткен сол баяғы.

Қақты есікті қол қалтырап,
"Пожалуйста!" — ашты жайлап
Азғымбаев қызыңқырап
Отыр екен тілін шайнап.

"Ә, сайтан қыз, сен бе ең келген
Хош келіпсің, жоғары шық,
Сені күтіп отыр ем мен,
Сезеді ғой қайран ғашық,

Шеш пальтонды, шеш галошты,
Лақтыра сал ана жерге.
Сен келген соң кеңіл хош-ты,
Әттең жоқ-ау сімірерге.

Ақшаң бар ма, сал ортаға,
Кедей болып қалдым бүгін,

Екеуміз бір оңашада
Желпейікші көңіл кірін.

Ант атқан қыз, қайда жүрсің?
Күте-күте зарықтым мен,
Өзің қандай сүйкімдісің,
Сұлу-ақсың жаңа ұқтым мен.

Келші бері, келші бері,
Бір қысайын сүбеңізден,
Құшақташы, сүйші мені,
Келмесең де күдер үзбен.

Қашан келер екен деп бұл,
Екі көзім сегіз болды,
Мен аңсаған сырлы бұлбұл
Бақшама кеп өзі қонды..."

Дей бергенде былш еткізіп
Түкірді қыз бетіне оның,
Түсіне алмай, көзін сүзіп,
Азғынбаев күтті соңын.

Бедірейіп тұрды Бикеш,
Отырмады орындыққа,
Тұрды ұзақ тіл қатпай еш.
Суырылды бір уақытта.

— Дәл осы сен кімсің өзің?
Адамбысың, сайтанбысың?
Шын сыналар келді кезің,
Шыныңды сен айтармысың?

Жастық мені алдап соқты,
Алданыппын, сездім енді,
Жас жаныма салдың соққы,
Кегімді алар кезім келді.

Қымбат емес тірлік маған,
Өлгеннен соң ар "ұятым",

Өз ләззәтім болды харам,
Болды харам махаббатым

Жастық желі жанға толып,
Жеңіл ойлап жүріппін мен,
Мезгіл жетті гүлім солып,
Қуарыппын, қуарыппын мен.

Сендей жыңды көбелекті
Қондырыппын гүліме мен,
Қасіреттімін сол себепті,
Кетті аулақ өмір менен.

Сендейлердің мыңы тұрмас
Жігіттердің ғашығы едім,
Соларға да имедім бас,
Жүрегімді ап қашып едім.

Онда ойым сәби еді
Аяқ басқан апыл-тапыл,
Енді ойласам, жан күйеді.
Қайда болған қайран ақыл!

Алып қашты асау қиял,
Жар іздедім жұрттан артық,
Сен кез келдің... Бар ма амал!
Сәнді қиял босқа шалқып.

Неге ғана айттың жалған?
Неге алдадың айтшы маған?
Әзезіл ме ең сиқырлаған,
Қайдан душар болдым саған?

Жазығым не, жастығым ба?
Сұмдығыңмен неге алдадың?
Білгенің бе, қастығың ба?
Өмірімді арамдадың.

Айтшы кімсің? — азғынбысың?
Сені де ана тапты ма екен?

Жарық дүние бар қылмысын
Саған арқалатты ма екен...

Айта алмады бұдан ары,
Алқымға кеп ыза долы.
Жарқ-жұрқ етті көз жанары,
Оң қалтада ойнап қолы...

— Өзің не деп тұрсың, Бикеш?
Деп бастады Азғынбаев.
Бос сөзді қой киімің шеш,
Ақшаң бар ма? — Алғызайық,

Бүлінесің мұнша неге? —
Кеткен жоқ қой ештемең де.
Соған да қыз бүліне ме?!
Қызықтадық мен де, сен де.

Алдадым рас, айттым жалған,
Не күнә бар онда тұрған?
Жалғыз ғана сен бе алданған?
Қыздар үшін, алдау — бір заң.

Мен атқардым міндетімді.
Неге алдандың, — өзіңнен көр.
Өкпені қой, бұр бетіңді,
Ақылды қыз болсаң егер.

Алданарсың әлі талай, —
Опық жеме ол үшін сен,
Қалмайсың ғой бай таба алмай,
Кім сенбейді “қызбын” десең?

Махаббат не? Бір бос сөз ол,
Ақындар ғой ойлап тапқан.
Қызықтай бер, — айтарым сол,
Күдеріңді үз махаббаттан...

Деді де ол ашты құшақ,
Ойлап тағы сұм ниетті.

Қыз қолында сұсты пышақ
Нажағайдай жарқ-жүрқ етті.

“Бол, қарабет” деді де қыз
Кете барды үйден ытқып.
Бетке түсіп крест айғыз
Азғынбаев қалды ауытқып...

Өтті кетті сол бір жәйт,
Бұдан он бес жылдар бұрын.
Өмір-өзен кетті шәйіп,
Ескіліктің кір қоқырын.

Сол қоқыспен кетсе керек,
Азған-тозған сол бір сүлде.
Естілмейді ешбір дерек,
Бар ма, жоқ па жер бетінде.

1938-54

БОРАН

Арқаның ала сүрен қарт Бораны —
Ежелден есіз дала еді ханы,
Айқайлап, атой салып, жорық ашып,
Сан рет солқылдатқан Сарыарқаны.

Бассалып жалғыз жортқан жолаушыны,
Тал түсте талай рет тонаушы еді,
Тепкілеп кедей ауыл қақпаларын,
Бір кезде жан біткенді қорлаушы еді.

Арқаға алып ойлы келіп ұрпақ,
Ту асау табиғатты қойды тұсап,
Арылған қаһарынан кәрі Боран
Қоятын мөңкіп-тулап бұрқап-бұрқап...

Боранның әкесі қыс, анасы күз,
Тәкаппар бір тасбауыр туған жалғыз,
Тек қана балқитұғын мұз жүрегі
Қойнына көктем атты енгенде қыз.

Күз өтіп, тебіренді қыс аруағы,
Оянды Боран батыр ұйқыдағы,
Желкілдеп ақ сақалы, қабак түйіп,
Көзімен шолып өтті айналаны;

Көрді ол, алып завод мұнарасын,
Қазақтың, дүбірлеткен кең даласын,
Сезді ол, адам ұлы басынғанын
Тәкаппар табиғаттың падишасын.

Кез еді ала көбе, қызыл іңір,
Назалы Боран патша, күрсінді бір,
Қапсыра жер мен көкті құшаққа алып,
Жөнелді Ол дүниеге салып дүбір.

Бала боп, терген қырдан жайдың оғын,
Жігіт боп суша ағызған электр тоғын,
Бар еді Нұрлан атты жас инженер,
Батыстың баса шыққан Ампер, Омын.

Тұр еді ол заводына ток жіберіп,
АЛЫПТЫҢ денесіне қуат беріп,
Жайнатып туып-өскен Сарыарқасын,
Өткенін, келешегін түтел көріп.

Кенет бір жер сілкінген секілденіп
Дүниені сұрапыл үн кетті көміп,
Үстінде алып завод шалқыған от
Жалт етіп жалын атып, қалды сөніп.

Білмеймін, инженерді соқты ма ток
Оның да көзінен бір жалт етті от;

Қалғандай тұла бойда қаны ұйып,
Тұншығып бара жатты алып завод...

Нұрланның қалған үйде келіншегі,
Сезгендей нақ осы кез әлденені,
Жүгіріп шықты тысқа жүрегі ойнап,
Бірақ ол аңғара алмад ештемені.

Кетіпті араласып аспан мен жер,
Әлде өрт, әлде боран, әлде нөсер,
Дүниені бүріп жатқан бір долының
Дауысы естіледі жан түршігер.

Көрінбейд алып завод мұнарасы,
Ат көпір, ойран топыр үй арасы,
Естілмейд еңбек күйі, адам үні,
Көрінбей тірлік өмір еш қарасы.

Есігін жас Жәмила қайта жапты,
Оның да үйде шамы өшіп қапты,
Қайғырды ол қараңғы үйде елегізіп,
Сөнген шам, сөндіргендей махаббатты.

* * *

Ышқына соқты келіп Боран батыр
Сол маңға орнатардай заман ақыр,
Майысқан қыз мінезді жас ағаштар
Шыдамай жер бауырлап сұлап жатыр.

Долы күш ақ кебіннен киген киім,
Ақшамда аңыратып дозақ күйін
Өкіріп, кеудесімен жатыр соғып,
Ала алмай алты қабат завод үйін.

Біресе ұмтылады төбесіне,
Біресе түсед сұлап іргесіне,
Тәкаппар алып завод мызғымайды,
Боранның қатты әбден сілесі де.

Егесте есі шыққан мылқау боран
Ала алмай завод үйін, кетеді одан,
Жынданып электрдің сымын үзіп,
Алып жүр өшін нәзік бағанадан.

Алқынып, кейде демін алып зорға,
Борады тарам-тарам қазған орға,
Жармасып күрегіне жұмысшының
Салады ойбай-сүрен біраз онда.

Шыныққан от пен темір арасында,
Боранға ер жұмысшы қарасын ба!
Өз ісін өзі біліп жатыр олар,
Қайратын тағы да бір салып сынға.

Мазақтап долы Боран ұлығанын
Жігіттер жүр жарқылдап, жүзі жалын,
Тілесе Боран түгіл,
 құдай келсін,
Ешкімге берер емес завод маңын!

Ешкімге берер емес завод маңын,
Ажалға берер емес адам жанын,
Жүгірді әрбір тұстан жұмысшылар
Ести сап заводтағы Нұрлан халын.

Ток соғып жас инженер түскен сұлап,
Кеткендей төбесінен бір тау құлап,
Жанында жәрдемшісі салды айқай,
Жаңғыртып завод ішін, жәрдем сұрап.

Заводта тағы қайта от жағылды,
Болаттай жарқ-жүрқ етіп жұрт ағылды;
Нұрланды әкелді жұрт қазулы орға,
Жер ана, аша бер деп, құшағыңды.

Деуші еді — өлген адам тірілмейді,
Мына жұрт, өлі жаннан не тілейді?

— Сендей жас өлуге еш хақысы жоқ,
Тез оян, оян, Нұрлан, тіріл, — дейді.

Тым-тырыс, қан тамырда жүгірмейді,
Кейпінде өлім ізі білінбейді,
Сұп-сұлық дидарында қалған ұйып
Жас күлкі жайлап қана дірілдейді.

Қайырып қара қоңыр топырақты,
Асыға Нұрланды жұрт көміп жатты,
Жер ана құшағына қысып ұлын
Денесін жайлап қана шымырлатты...

Душпанын мұқатқандай үріп, ұлып,
Ақ Боран алып дене жүр құтырып,
Жолатпай Нұрлан жатқан жерге оны,
Алысты жұмысшылар қатар тұрып.

* * *

Жәмила үйде жалғыз, үрей толы,
Есігін тепкілейді Боран долы...
Сол күнгі серігіндей сыңғыр қағып,
Тіл қатты бір бұрыштан телефоны.

Тыңдады... тұла бойы бір зу етті,
Кісідей әлденеге болған кекті,
Тым-тырыс тұрып қалды тас боп қатып,
Қолынан трубка да түсіп кетті.

Тыпыршып кеудесінде ыстық жүрек,
Заводқа алып ұшты: "жүрші, жүр" деп,
Шығайын десе сыртқа — шап бергелі,
Қарт Боран есік қағып жүр зіркілдеп.

Ой меңзеп ұйқы-тұйқы абыржытты,
Жат хабар жүрегіне қанжар тықты;
Болды ол тұла бойы жаншылғандай
Бір зілдей көтере алмай ауырлықты.

Қараңғы үй, қара қайғы басты түнек,
Сәл тұрды суық сөзден бой тітіреп,
Талпынған ұясында балапандай
Тулады кеудесінде отты жүрек.

Жарынан артық боп па мұның жаны,
Сескеніп неден сонша қымсынады,
"Нұрланым!" деді де ол киінді тез,
Бұрқ етіп кеудесінде өз бораны.

Құшақтап қасірет болған махаббатты,
Жалындап бір жас сұлу жолға тартты.
Тек қана долы күштің арбауына
Аңдаусыз еріп жалғыз бара жатты.

* * *

Түнімен зікір салған Боран дүлей
Құтырып, онан сайын соқты үдей,
Сілкілеп жер мен көкті, ақырса да
Ерлері ұлы еңбектің қойды именбей.

Екі дос дүниедегі ғылым, еңбек
Боранның қиратқанын қайта жөндеп,
Қасқайып, қарсы қарап тұрып алды,
Долысы табиғаттың, келсең кел, деп.

Қарт Боран, есі шығып, титықтады,
Қаншама жұлқынса да түк шықпады,
Асауды ауыздықтап ересектер,
Жас ұрпақ төсегінде тыныш ұйқтады.

Ашыққан жортуылдап қарақшыдай
Келгендей жеті түнде тауық ұрлай,
Секіріп аласа үйлер ауласынан
Жалақтап жортып жүрді Боран тынбай.

Бір кезде көріп қалды көрі Боран.
Сұлуды түбіт шәлі басқа ораған,

Қызығып жас сұлуға кәрі неме,
Ынтыға ұмтылды кеп енді соған.

Қапсыра ту сыртынан алды ұстап,
Жәмила қалды шошып, бір дауыстап,
Қадалып қарт Боранның сақал-мұрты
Жүзінен үлбіреген сүйді қыстап.

Жәмила елемеді сонда-дағы,
Келеді осы ғой деп завод маңы,
Ешнәрсе көрінбейді көз тоқтатар,
Естілед Боранның тек ақырғаны.

Жығылды Жәмила кеп омбы қарға,
Алма жүз аз-ақ қалды домбығарға,
Бас салды есер Боран жас сұлуды,
Алқынып суық демін алып зорға.

Жәмила сезді енді адасқанын,
Сонда да дей берді ол: “жарым, жарым”
“Жарың — мен” дегендей-ақ гуілдеді
Аңдыған ақ киімді Боран залым.

Жас еді жарқын жүзді, өр мінезді,
Қанша айтса көтеретін қалжың сөзді,
Боранның өзіліне назаланбай,
Дүниені алай-түлей тағы кезді.

Айқайлап әлсін-әлі келе жатты,
Қу Боран талай рет қарға аунатты,
Сөндіре алар емес сойқанды шал
Жалындап лапылдаған махаббатты.

Ішкі өрт, сыртқы Боран арасында
Жәмила жөн таба алмай қаласың ба?
Алыстап кетті сенің іздегенің,
Қайтадан үйге қайтсаң табасың ба?..

Жәмила тыңдар емес ештемені
Нұрланы, Нұрланы тек көксегені...
Келеді жанталасып, жалғыз кешіп
Бір долы алай-дүлей дүниені.

Дарига, не күйде екен сүйген жары?
Сол ғана Жәмиланың бар арманы, —
Дәл қазір жететіндей келе жатыр
Ойда жоқ адасқаны, шаршағаны.

Не қылсын долы неме махаббатты,
Шаршатты, адастырды, қалжыратты.
Жығылды Жәмила кеп бір жыраға,
Ақ Боран ақ көрпесін әкеп жапты.

Тапты кеп бір рахат тұла бойы,
Сылқ етіп сол арада құлады ойы, —
Мазасыз бір күй тынбай тұрды естіліп,
Боранның боп жатқандай ойын-тойы...

* * *

Жалғанып боран үзген отты сымдар,
Егесе іске басты жұмысшылар,
Жүрегі алып завод қайта соқты, —
Қозғалып болат дене от тамырлар.

Сол кезде дірілдеді жер бауыры
Оның да соққандай боп қан тамыры,
Жамылған торқа топырақ Нұрланды да
Тербеді өмір күйі, еңбек жыры.

Ұйыған тұла бойда ыстық қаны
Дірілдеп бір азырақ тыныш ұйқтады.
Жер ана сорды бойдан кесапатты,
Шымырлап бірте-бірте кірді жаны.

Кенет ол тұрды атып орынынан,
Оянған адамға ұқсап шырт ұйқыдан,
Аңғармай ештемені тұрды біраз,
Қоршаған жұртқа қарап болып аң-таң.

Тұр еді бір инженер ақ сақалды, —
Нұрланды ең алдымен сол бассалды,
Сақалын жасы жуып сүйе берді, —
Аймалап әкесіндей мейірбанды...

Сейіліп бара жатты бұлдыр тұман,
Жарқ етіп шыққан күндей бұлт артынан,
Ашылып аспан ойы, аңғарып тез,
Сәбидей сәуле шашып күлді Нұрлан.

Киімін сілкіп жатып, оқта-соқта,
Құмарта қызыл-жасыл жанған отқа,
Еңбектің дауылдаған күйін тыңдап,
Қарады жас инженер жас заводқа.

* * *

Қалың қар құшағында бойы жылып,
Жәмила тұрды қайта сәл тынығып,
Бәрібір жібермеймін жарыңа мен,
Дегендей ұйтқи соқты Боран ұлып.

Сергек ой серпе тастап қорқынышты,
Жас жүрек өмір аңсап алып ұшты,
Қиялмен қарт Боранды қаға тастап,
Өзінің Нұрланын бір барып құшты.

Не жеңер махаббатты — от қанатты
Аспанға алып ұшқан жастық шақты,
Тағы да өр көңілі өршеленіп,
Жәмила өмір іздеп келе жатты.

Боран да қалмады бір қыр соңынан,
Қылжақтап келе жатыр қарт антұрған,
Дегені болмаса да дәмесі зор,
Соқтығып, етеді кеп ыржаң-тыржаң...

Жас сұлу тек өмірге болған ғашық,
Көрмеген бұрын-соңды еш адасып,
Боранның долы-дүлей ұқпай сырын,
Әйтеуір келе жатты жан таласып.

Көз тартып, елең етіп анадайдан
Алдынан шыға келді бір қарайған,
Көргендей тірлік өмір бір жұрнағын
Жәмила ұмтылды кеп енді соған.

Келсе бұл бейіт екен түсі суық...
Үміті Жәмиланың кетті суып,
Болды ол, келгендей-ақ бұл бейітке
Алдынан ажал тартып, Боран қуып.

Бейіттен қарғып түскен ала Боран,
Ажалдай ақ кебінді көрінді оған,
"Нұрланым..." деген үні шықты талып,
Баяулап бара жатты сәуледей жан.

* * *

Теңіздей тулап жатқан долы түнде,
Қасқарып ұлы еңбектің кемесінде,
Сықылды жас капитан жүрді Нұрлан,
Толқындай толқып ойы жер бетінде.

Соқтырып алып завод от тамырын,
Еңбекке төгіп алтын ғылым нұрын,
Егесіп дүлейімен табиғаттың
Боранның ала құйын аңдып сырын.

Батырдай ерегіскен қан қырғында
Қайратын құшырлана салып сынға,
Құмартып қызығына қиындықтың
Долыны алғандай боп жан алқымға;

Ұзақ түн жүрді Нұрлан заводында
Бұйрығын бір өзінің беріп мыңға, —
Өмірі алып завод бұл айқаста
Ілініп тұрғандай-ақ әрбір сымға.

Қарт Боран соққан кенет ойда жоқта,
Қаһарын төкті келіп жас заводқа,
Ел үшін еткен еңбек туын қорғап,
Салатын жетті мезгіл жанды отқа.

Көтеріп бұл заводтың әрбір тасын
Талай ер қайыстырған қабырғасын.
Үстінде осы завод ой талдырып
Ағартқан талай ғалым самай шашын.

Қаланған бұл заводтың әр кірпіші,
Маңдайдан аққан тердің ескерткіші;
Не жетер сенің ұлы құдіретіңе
Темірге өмір берген адам күші!

Соққанда түнгі сағат он екіні
Боранмен араласа гудок үні,
Естілді;
Ел тарады үйлеріне,
Ауысып күзетшідей еңбек күні.

Отырып машинаға сонда Нұрлан
Ой толы шықты завод қақпасынан...
Келді үйге.
Тиді қолы аппаратқа,
Жарқ етіп қараңғы үйде жағылды шам.

Ойлады ол "Жәмеш ұйқтап жатыр ғой" деп,
Келді оның оятқысы күймен тербеп,
Алды да домбырасын безілдетті,
Үй ішін бүрқыратып күй кетті кернеп.

Күй шіркін дауыл ма әлде, жалын ба әлде,
Тебіренген теңіз ойға түсірді әр не,
Тербеліп жан толқыны сыртқа теуіп,
Жас Нұрлан қоңырлатып қосылды әнге.

"Арқада алты қала, алпыс завод,
Арқада алтын дария шалқиды от;
Барқыт тау, кернейлі өзен, мұхит дала,
Арқада туған ұлдың арманы жоқ..."

Жалт беріп төңкерілді қиял құсы, —
Жарқылдап жастық дидаp құбылысы,

Жалтылдап екі көзі қарағанда
Бір ғажап нұрға толды үйдің іші.

Отырды алдына алып сырлы столды,
Тастай сап домбыраны, алды томды,
Ақтарып ашып бетін, қозғап, тербеп,
Тебірентіп қойды біраз Эдиссонды.

Таласа том артынан ашылды том,
Ойында ойнақ салды электрон,
Құбылып көз алдында бір формула
Қағазға қойып жатыр урон-турон.

Құпия бір аппарат біз білмейтін,
Тұратын жарқыратып кабинетін,
Ой толы ауыр басын жайлап бұрып,
Аударды ол аппаратқа бар ниетін.

Бір сымның батыл қолы ұстады ұшын,
Темірді илегендей сезді өз күшін,
Жалт еткен жанарынан бір түрлі от,
Байқатты іштегі ұлы қуанышын.

"Жәмила, Жәмеш, Жәмеш, келші бері"
Деді ол, шекесінен шығып тері.
Гүілдеп жауап берді долы Боран
Түрткілеп тұмсығымен терезені.

* * *

Жәмила жиып есін шала-пұла,
"Боранның көнбеймін деп мазағына",
Үйреніп үрей толы дүниеге
Отырды бейіттің кеп ық жағына.

Енді де еліктердің дүниесіне,
Отырды ол иек сүйеп тізесіне...
Егілді: "жарамадың ең болмаса
Жарыммен біразырақ тілдесуге".

Жарының түсті есіне бар қылығы,
Күлкісі, көз қарасы, жаны, сыры;
Жүрегін, жан жүйесін барады езіп,
Ток, соғып әл үстінде жатқандығы...

"Япырмай, неткен қорлық, бара алмадым,
Кіммін мен, қайда менің ар-иманым,
Жатқанда әл үстінде жарым менің,
Не сұмдық мұнда бүйтіп отырғаным", —

Деді де тұрды атып орынынан,
Күлімдеп көз алдына келді Нұрлан,
Бойына ғажайып бір қуат еніп,
Боранмен кетті егесіп ашынған жан.

"Ей, Боран, бір алжыған кәрі қақпас,
Дүлейсің, ажалға жақ, өмірге қас.
Жаспын ғой, жалынмын ғой әуре болма,
Үскірік дем алысым сөндіре алмас.

Долысы табиғаттың тілсіз, керең
Жынданып, не тілейсің енді менен?!
Барамын от құшақты жарыма мен,
Жаныма жақындатпа суық денең..."

Деді де жас Жәмила кетті жүріп,
Соңынан ерді Боран зыр жүгіріп,
Даурығып бұл өзінше кетті сөйлеп,
Сөзі — мұз, жүзі — ызғар, лебі — үскірік:

"Жас сұлу тәкаппарсып менсінбейсің,
Өлмейтін, өшпейтін де менмін, дейсің,
Өлмесең атаң менен анаң қайда?
Туғансың өлу үшіп, түк білмейсің.

Шарпыма жалынына махаббаттың,
Михнаты көп болатын рахаттың,
Тулама бұл өмірде, тыныштық тіле,
Онан да көн еркіне мендей қарттың..."

"Долы шал садаға кет махаббаттан,
Сен бе екен жасты құшар жалын атқан,
Алдыма елестейді алтын сәуле, —
Сол сәуле жарым ба екен келе жатқан.

Қария, қорқа алмадық көріңізден,
Өмірден жан емеспін күдер үзген,
Ғашықпын мен өмірге, өмір маған,
Не күтем мен дәл сендей өмірсізден?"

"Сұлуым, өмір деген — жел емес пе,
Өмір — жел, өмір — Боран мен емес пе,
Бұрқ етіп соғар-дағы тынар бір күн,
Осыны біле тұрып, бос егеспе".

"Жоқ, қақпас, өмір деген жел емес-ті,
Қуарып қалған ұғым бұл бір ескі;
Өмірдің не екенін білер едің
Егер де дүлей неме болсаң есті.

Надан шал, түк білмейсің құр тантыма,
Ажал боп түспе менің сен артыма,
Өлімнің жаннатын да алмаймын мен,
Өмірдің ешбір ауыр михнатына".

"Сұлуым, өмір деген ыстық-суық,
Көрмейсің ұзақ қызық екі туып,
Тілімді ал, тыпырлама өмір іздеп,
Дәл қазір өміріңнен көрің жуық.

Мен сені өлтіремін түншықтырып,
Өзің де титықтадың әлің құрып,
Мұншама мақтанасың адаммын деп,
Өлген соң, мықты болсаң, көрші тұрып".

Деді де, қақады кеп Боран дүлей,
Сонда да Жәмиладан қашпады үрей,
Алды өмір, арты ажал, арасында
Егесіп келе жатты тырс үндемей.

Қасарып, қажыса да қатты шаршап,
Талпынып, тайталасты өмір аңсап,
Сық етіп бір мезетте түсті құлап,
Қапсыра бассалды бір суық құшақ...

* * *

Еш хабар ести алмай Жәмиладан,
Түнімен әуре-сарсаң болды Нұрлан.
Қыстақта үй қалмады ол бармаған,
Қалмады терезелер қағылмаған.

Дүрлігіп достары да ерді бірге,
Бір дүбір салды бұлар долы түнде,
Аралап ой-шұқырын сол маңайдың,
Үңілді отты көздер ор түкпірге.

Сезді олар адасқанын Жәмиланың,
Түрткілеп түгел тінтті завод маңын,
Андыздап ағылған жұрт шар тарапқа,
Шығарды ат көпірін кең даланың.

Ішіне сырын түйген Боран залым,
Қарасын көрсетпеді Жәмиланың.
Естіртпей айғайлаған дауыстарды,
Дүрілдеп, төгіп тұрды бар қаһарын.

Екі сөз — "Жәмеш — Нұрлан" жұрт аузында,
Жастар боп, жігерін бір салды сынға,
"Табамыз аспан ұрлап әкетсе де",
Деп түнді алды бұлар жан алқымға.

Мүмкін бе Жәмиладан айрылмағы,
Құтырған долы түннің қай қикағы!
Жарқылдап жалғыз өзі жүрді Нұрлан,
Қайратын қайрап алды, қайғырмады.

"Табамыз қазір, қазір, дәл қазір" деп,
Жұлқылап түн көрпесін жүрді іздеп,

"Жәмила" атты нәзік алтын сәуле
Бір сөніп, сол Боранда бір елестеп.

Қыз да бар, жігіт те бар, егде де бар,
Боранмен жұлқысуға шықты бұлар,
Жігері жалын атып ұмтылғанда
Адамның айбарына не бар шыдар!

Үңілді түн қойнына жүздеген көз,
Бәрінде жалғыз тілек, жалғыз-ақ сөз;
"Жәмила" деген есім жалт-жұлт етіп
Жалаудай теңіздегі береді елес.

Мұншама қадірлі екен адам неге!
Осыны түсінер ме дүлей неме.
Мұншама махаббатты өмір бар да,
Жәмила оңайлықпен жан бере ме?

"Жәмила, а, Жәмила, Жәмила" деп —
Тұрады суық түнде бір ыстық леп, —
Ұлы өмір от құшақты, махаббатты,
Қандай жан аңсамайды сені іздеп.

Жас сұлу тигеннен соң құшағына
Боранның жібігендей мұз жаны да,
Жәй тауып, саябырлап бара жатты,
Қыз құшқан кәрі шалға ұқсады да.

Албырап екі беті суық сорған,
Балбырап тұла бойы шаршап, тоңған,
Жәмила жатты сұлық жұп-жуас боп,
Сұлудай жау қолында пенде болған.

Бозарып, өңі қашқан келеді таң,
Үстінде мамық төсек Боран бір паң,
Дел-сал боп тұла бойы кетті ұйқыға,
Өзін де қажытқандай түнгі сойқан.

Сол кезде Жәмила бір жиды есін,
Боранның серпіп тастап ақ көрпесін,
Аралап кете барды тағы да ол
Долының ойран-топыр дүниесін.

Көрген жұрт алыста бір қарайғанды —
Іркіліп сәл азырақ қарай қалды,
“Жәмила, Жәмила” деп жүгірді олар,
Таңның да өңі кіріп арайланды.

Аңғарды Жәмила да атқан таңды,
Алқынды көргендей боп сүйген жарды,
— Нұрланым...—дей бергенде дөңгеленіп —
Аппақ таң, аппақ дала шыр айналды.

Шайқалып бара жатты Жәмила да,
Тырысты құламауға бұл сонда да,
Жүгірген жұрттың алды жеткен кезде
Торғындай түсті үлбіреп жайлап қана.

Көтеріп Жәмиланы алды Нұрлан,
Егіліп балқып кетті болаттай жан,
Көзінен аунап түсті бір жалғыз жас,
Ұландай қанды айқаста болған құрбан.

Моп-момын Жәмиланы жатқан жым-жырт,
Сәбидей құшты, сүйді жиналған жұрт...
Таңдағы тәтті ұйқыда жатыр Боран
Бойында алты аспабы етіп жалт-жұлт.

Түнімен жер бетіне қарай алмай,
Аспанда тұрды мүлгіп, қажыған ай;
Күн шығып келе жатты қып-қызыл боп
Қысылып әлде неден ұялғандай.

Дүрліккен түні бойы Боран долы
Тым-тырыс жатыр енді, болмай жолы,

Нұрлан да аппараттың айтпай сырын,
Тәжірибе көрді жасап бір жасырын,
Көктемдей көңілденді ызғарлы қыс,
Бір ғажап жұрт көрмеген бұдан бұрын.

Тоң жібіп, жер бауыры кетті балқып,
Шайқалды аясында, айдын шалқып,
Бұрқырап көтерілді жердің буы,
Ашуын аяздың да алды тартып...

— Табиғат сырын бізден жасырады,
Еркіне көне берсең — басынады,
Қолыңды шоқтығына баса салсаң,
Тілсім күш тіл ұққандай бас ұрады.

Қазыңдар мына жерді, қопарыңдар,
Қасарған қара тастан от алыңдар,
Боранға бастырмаймыз бұл маңайды,
Тағы бір алып завод орнатыңдар! —

Деп Нұрлан күлді ақырын миығынан,
Теңіздей кетті толқып жиылған жан, —
Көтеріп төбесіне Нұрланды жұрт,
Шалқыған бір мереке болды мейрам.

* * *

Жәмила жатыр бірақ, әл үстінде,
Тыныстап ашпай көзін, келмей тілге,
Дағдарды дауа таппай дәрігер біткен,
Дағдарды аспирин мен сульфидин де.

— Өлмейді, — дейді Нұрлан, кім біледі,
— “Өлмесін, өлмесінші” жұрт тілегі,
Жас еді, жалын еді тұрған лаулап,
Өлмесін... өзі де бір сүйкімді еді.

Ғажайып күндізгідей жап-жарық кеш,
Албырап жас бөбектей жатыр Жәмеш,
“Алдында өмір тілеп адам жатыр,
Ал, Нұрлан, ендігісін енді өзің шеш”

Деген бір талап тілек ойын меңдеп,
Нұрланды тыншытпады жауап бер деп...
Теңіз ой түбіне ол кетті шомып,
Айтуға аузы бармай "тәуекел" деп.

Тым-тырыс отырғандай су түбінде,
Іздеді ол бір сәулені ұзақ түнде,
Бір мезет орнынан тұрды атып,
Керемет күлкі ойнады келбетінде.

Аспаны асқар ойдың кетті ашылып,
Жанының айы туып, күні шығып,
Жарына жаз бейнелі қарағанда
Жаңбырдай жасын көзден алды сығып.

Аймалап Жәмиласын, сүйіп, тербеп,
Жас жүрек махаббатқа қалған шөлдеп.
Жадырап жай тапты да өмір тілеп,
Отырды ол аппаратқа "тәуекел" деп.

Алдында кіп-кішкентай бір аппарат,
Отырды ол ауыр оймен соған қарап;
Қырандай қалықтаған өр қиялы
Айналып, аспан астын жүр аралап.

Болса да көрер көзге кіп-кішкене,
Аппарат ой тартады сонша неге?
Адамның басы-дағы кіп-кішкентай...
Бірақ сол, дүние жатыр, кішкенеде.

Адамзат неткен шіркін өнерлі едің,
Тек, әттең, өзінді-өзің көрер ме едің!
Басқартсаң өз ойыңды өз еркіңмен,
Өзіңе өзің қас боп өлер ме едің...

Күш таптың, қуат таптың құдіретті,
Құшаққа алғандайсың жер мен көкті,
Ұрлатып өнеріңді жендеттерге —
Сен тағы сорламақсың не себепті?..

(Аяғы жоқ)

ҚҰПИЯ ҚЫЗ

I

Мынау қыз, елден ерек, келді қайдан?
Біле алмай кім екенін, болдым қайран.
Құпия осы қызда бір сыр бар-ау?
Орнаған жүрегіне кішкентайдан.
Кейпінде кейістіктің көлеңкесі,
Сықылды өмірінде көп мұңайған.
Қымсынып, неге мұнша ұялады?
Жалт беріп, ұстарадай жүзі тайған.
Бұл неге біздің елдің қыздарынша
Жарқылдап жүрмейді екен салып сайран?
Еркіндік дүниесіне мен келгелі,
Көрмедім мұндай қызды бұл маңайдан.
Егер де сахнадан көрсең өзін,
Дер едің әлде Жібек, әлде Айман, —
Деп, менің ақын досым "жұмбақ" қызға
Құмарта тұрды қарап анадайдан.

* * *

Шалқыған махаббатқа айдындайын,
Біз жүрміз еркін жүзіп аққудайын,
Уа, дүние, құмар қана сүйісе алмай,
Құса боп өтті-ау талай құралайым.
Көктемде қайтқан құстай келер ме едің
Баяғы Баян-Сұлу, қыз Күләйім.
Ішінде мынау бақша жүрер ме едің,
Сайрандап Еңлік, Қамар, Қорлығайын.
Қосылып шырқар едің шаттық жырын,
Бақыттың бағындағы бұлбұлдайын...
Ардақта махаббаттың ізгі туын,
Достарым, соларды еске алған сайын!
Ғафу ет, кетіппін ғой қиялға еріп,
Осындай әдетім бар менің дәйім.
Оқушым, сендер үшін қызмет етем.
Қолымнан келгенінше аянбайын.
Манағы "жұмбақ" қызбен танысыңдар,
Бір сырды бастан-аяқ баяндайын;

Шекара. Асқарлы тау. Айнала адыр.
 Күзетте қызыләскер Ерболат тұр.
 Таулардың бір атасы Тарбағатай
 Арасын екі дүние бөліп жатыр.
 Тыңдасаң, тарих атты шежіре шал
 Ағытар бұл тау жайлы алуан сыр.
 Мұз қатып жүрегіне жатқан сұлап,
 Тұнжырап Тарбағатай талай ғасыр.
 Төсінде Тарбағатай ойнақтаған,
 Басынған бір кездерде аю, қасқыр.
 Сол кезде тау саласын еткен сая,
 Мекендеп жарлы-жалшы, ғарып-қасыр:
 Ас қылып алты малта, тас жастанып,
 Түн қатқан осы тауда талай батыр...
 Бұл күнде биігінде альпинистер,
 Сайрандап, туын тіккен, құрып шатыр.

Айдынның ерке сұлу аққуындай,
 Аспанда жүзді жайлап нұрлы алтын ай,
 Түн тыныш. Бар табиғат жатты ұйықтап.
 Төсекте маужыраған жас арудай.
 Бөбегін әлдилеген келіншектей,
 Ызыңдап ән салады ну қарағай,
 Судағы жәндіктердің күзетшісі,
 Дауысы көлбақаның “құрай-құрай”,
 Әуілдеп әлдеқайда отыр үкі,
 Секіріп тастан-тасқа жүр құралай.
 Арандай аузын ашып арсыз қасқыр,
 Түн кезіп жортып барад сай қуалай.
 Суылдап қанаттары үйір үйрек,
 Сумандап ұшып өтті суға қарай.
 Аймақтың ақсақалы жатты асқар тау,
 Бүркене бұлт көрпесін басына орай.
 Тыным ал, ақсақалым, күзетшің сақ,
 Тұрарсың таң атқанда қызыл арай,
 Ер болса, болсын біздің Ерболаттай,
 Бақытын күзетіп тұр жау жолатпай
 Алып қой, ат басындай жүрегі бар,

Денесі құйып қойған сом болаттай.
Кеудесін қорған етіп Отанына,
Қарап тұр айналасын кірпік қақпай.
Астында ойнақтаған аты анау —
Топта озған теке жаумыт арғымақтай.
Тауында Тарбағатай туып-өскен,
Құланның ардасымен бірге ойнақтай.
Ерболат — елдің ұлы қызыләскер,
Күн туса, шабар жауға Чапаевтай.
Көрген жоқ мұндай ерді жаралғалы,
Тау болып Тарбағатай, алтын Алтай...
Ерболат келе жатты су жағалап,
Күміс көл жарқырайды ақ сынаптай,
Аспанның айдынында барады ағып,
Зымырап жалғыз жұлдыз атқан оқтай,
Жұлдыздың жолын аңдып, тамашалап,
Ерболат атын тежеп қалды тоқтай.
Сол мезет мылтық даусы араласып,
Құлаққа жетті талып түнгі айқай.
"Бұл не?" — деп жатты сұрап Ерболаттан,
Аймақтың ақсақалы Тарбағатай.

Кім екен жеті түнде айқайлаған,
Болар ма әлде адасып жүрген адам?
Оқушым, рұқсат ет, қиял құсым
Шарықтап барып келсін солай таман.
Көсіле көлбеп жатқан сонау Синьцзянь
Үстінен қайғы бұлты арылмаған,
Лебінен уһілеген үн шығады,
Арудай қара киіп қапаланған.
Төрт бөліп түн ұйқысын көршім Синьцзянь
Еркіндік дүниесін етеді арман.
Талпынып таң алдында ұшқалы тұр,
Синьцзяньнің сұңқарлары қанаттанған
Түн тінтіп тіміскілеп сол Синьцзяньда
Жортып жүр әлдекімдер жарақтанған.
Қанқұйлы, қара түннің қарақшысы,
Қасқырдай біреу келед жалақтаған.
"Ей, жеңдет, жөніңді айт, тоқта кімсің?
Анау не, қанжығанда салақтаған?"

Жөнелді жөнін айтпай жаңағы жау,
Жоқ болды, қарақшысын түн жасырды-ау,
Тоқтай тұр, бәлем сені бір табармын!
Мынау кім келе жатқан жалғыз жаяу?
Ойпырмау, қыз ғой өзі, қайда барад?
Жан болса жарар еді бұл дені сау!
Әлде бұл, сырқаты бар адам ба екен,
Түн кезіп шығып кеткен ұйқылы-ояу?
Мұхитын тынық түннің келед жүзіп,
Ғажайып, құпия қыз болды-ау мынау!
Кім білген, қайдан келед, қайда барад?
Сорлының арты дала, алды асқар тау.
Көзінен көл көсір боп ағыпты жас,
Болды екен, мұнша неге көңлі қаяу?
Адаспай тапса игі еді барар жерін,
Ауыпты түн ортасы, таң да таяу.
Әйтеуір құлағыма жағып барад,
Құпия қыздың айтқан сөзі баяу:

Қыздың әні

Әуелеп ұшқан аққудай,
Шектім жалғыз мен сапар.
Аспандағы алтын ай,
Адастырмай алып бар,
Лүпілдейсің жүрегім,
Қуаныш па, қайғы ма?
Қуып жетіп мені өлім,
Жолыма тор жайды ма?
Әлде бақыт әулием,
Ашып тұр ма құшағын?
Бақыт қонған дүнием,
Тез жетемін, құшамын.
Елестейсің көзіме
ССРО-ның қыздары.
Жүрегіне тиді ме,
Мендей мұңды қыз зары?
Тез атсаңшы алтын таң,
Көрсін мені қызыл ер.
Қызыл тулы Ұлы Отан,
Құшағыңды аша бер!

Ерболат қыз әніне құлақ салып,
Таңданып тұрды, біраз ойға қалып:
"Кім білген, қыз боп жүрген дұшпан шығар?
Құбылып, қыз киімін киіп алып.
Ежелден жаудың сыры бізге мәлім,
Күлгірсіп кететінді сиқырланып"...
Сезікті сезім билеп өне бойын,
Ерболат Отан шегін тұрды бағып.
Ешнәрсе көз ұшында көрінбейді,
Түн тыныш, аспан ашық, ай жап-жарық.
Жалғыз-ақ баяулаған нәзік дауыс,
Үніндей сыбызғының жетед талып...
Жиналып, жерден бір сыр тыңдағандай,
Төбеде тұрды үркер шоғырланып;
Лираны қарақшы түн ұрлағандай,
Кенеттен кетті әлгі үн жоғалып.
Саласы Тарбағатай сан жеткісіз,
Терең шат, қалың қойнау, жан өткісіз,
Қиясы киік тайып жығылғандай,
Тау бүркіт ұя салар қамалды құз.
Сол таудың Синьцзянь жақ бір етегіне,
Қалжырап келіп жетті манағы қыз:
Сырқырап екі аяғы бастырмайды,
Жерлермен жүре-жүре елсіз, жолсыз.
Отырды бір жартастың түбіне кеп,
Молада қонақтаған бейне байғұс;
Тас түбі көрінді оған өз үйіндей,
Амал не, қайда барар бұл панасыз?
Телміріп тілсім көкке тіл қатады:
"Қайдасың аспандағы Зұһра жұлдыз?
Мені де өз жаныңа шақырсаңшы,
Мен-дағы сен секілді мұңлы жалғыз.
Тамсанып тарих шалды, ел аузында,
Екеуміз болайық та бірге аңыз.
Немесе ағып барып Ұлы Отанға,
Жайымды менің мынау хабарлаңыз:
Тас жастап, тау төсеніп осы маңда
Жаралы жатыр деңіз, бір балаңыз?"

Айтты да, осы сөзді, бір үһлеп,
Қыз жатты, қара тасқа басын сүйеп.

Ұйқы кеп қыз бетіне жапты перде,
“Қажыдың, шаршадың ғой, тынықшы”, — деп;
Қыз кірді тәтті ұйқының құшағына,
Ақырын жатты соғып мұңлы жүрек;
Ай нұры шағылысып ақ жүзіне,
Бетінен сүйіп өтті самалды леп.
Жатырқап жалғыз жатқан жат адамды,
Құдия қарап тұрды құралай кеп.
Тұяғы тасырлатқан таудың тасын,
Алыстан ат дыбысы және естілед.
Бұл біздің Ерболат ед келе жатқан,
Манағы үнді іздеп, тау тінтілеп...
Шығыста күн сұлудың шымылдығы
Түріліп, көтерілді көкшіл жиек.
Сұйылып сұрғылт тартты қараңғылық,
Білінді таң саз беріп, құлан иек.

Шығыс жақ шымқай қызыл нұр шапақты,
Шолпанға шұғылалы шапан жапты.
Еркелеп ерте тұрған арудайын,
Құлпырып қызыл арай таң да атты.
Таң құмар жыршы құсы тау ішінің
Боз торғай баяу әнін балбыратты.
Сұлудай сылаңдаған тау самалы
Тербетіп жатты оятып бал құрақты.
Толқыған торғын түсті таңның нұры
Қаратты қызықтыра қызғалдақты.
Таңдағы таза ауалы тау ішінде
Маужырап тәтті ұйқыда қыз да жатты.
Колхоздың қойға қосқан қозысындай
Сұлу таң сансыз құсын жамыратты.
Сол кезде қыз оянып ашты көзін,
Тұр екен дәл жанында бір салт атты.
Жүрекке мұз қатқандай қаны суып,
Сескеніп, сасып, көзін қайта жапты.
“Қуғыншы жеткен екен” деген қауіп
Қашырып қыз үрейін қалшылдатты.
Ол адам аттан түсіп, жақын келіп;
Сұлу қыз, сескенбеңіз, — деп тіл қатты.

Сол кезде қыздың қайта есі кіріп,
Жылытып, бойда ыстық қан жүгіріп,

Кеудесін көтеріп ед жайлап қана
Тұр екен көз алдында жігіт күліп.
Білмеймін, ұялғаны, не сасқаны,
Иіліп тәжім етті ұшып тұрып.
Сіз кімсіз, не ғып жүрсіз? — деді Ерболат,
Қыз айтты ахуалын түсіндіріп:
... Алыстан аңсап ұшқан мен бір бұлбұл
Еркіндік дүниесіне құлаш ұрып,
Түн кезіп, тәртіп бұзып шекарада,
Жетіп ем осы араға жан ұшырып...—
Деп, тұр ол; сонда-дағы сену қиын,
Кім білед, әлде шыны, әлде өтірік.
Ішіне кіріп шыққан ешкім де жоқ,
Бұл жерде көңілінен кетпес күдік,
Ерболат әлгі қызды ертіп алып
Штабқа, кідірместен кетті жүріп.

... Апта өтті, ай да өтті сонан бері.
Күн қуып, күн артынан кетті ілгері,
Думанды өмірінің бір кесегін
Өткізді өлеңдетіп ақын сері.
Көңілге алуан-алуан ойлар салды
Баяғы жұмбақ болған қыз әсері,
Ежелден қыз сырына құмар жүрек
Жетектеп жан-тәнімді жеңді мені.
Толқыды талай рет ой теңізім
Оңымнан махаббаттың есіп желі.
Қияға қанат қаққан қыран шабыт
Қиырдан шолып өтті дүниені.
Кейде мен бұл жиһанның сахнасынан
Көргендей болдым нағыз "періштені".
Сол кезде ұмтылыппын құшақ жая...
Фу, тағы кеттім айтып әлденені,
Ғафу ет! Енді оқушым, тоқтатпайын
Құпия қыз туралы әңгімені.

Тағы да Тарбағатай тартты мені,
Ақынын аймалады Отан шегі.
Жүзіме жұпар жаға тұрды желпіп
Аңқыған ароматты таудың лебі.
Сол кезде сілкіндіре тау мен тасты
Моторы самолеттің гүрілдеді.

Шығандап шықты көкке болат сұңқар,
Ұмтылған қаршығадай қаз ілгелі.
Ішінде самолеттің бір қыз отыр,
Күлімдеп, шаттық кернеп, көкірегі.
Қарады төңірекке терезеден,
Көрді ол: көз жеткісіз кең өлкені.
Кең дала, жасыл ала, колхоз, қала,
Қаптаған қалың малдың жоқ есебі.
Қопарған жер қыртысын тракторлар
Тіркесе, сүйрегендей дүниені.
Еркелеп еркін ағып Ертіс жатыр,
Алтыннан тау орнатқан Алтай кені.
Күмбездей жағасында комбинаты,
Телегей шалқып анау Балқаш көлі.
Жүйткіген Түріксібтың поездары
Байлығы бұл дүниенің — тиегені...
Көргенде осыларды самолеттен
Лепірді қуанышты қыз жүрегі.
Аспанның аясынан ән шырқады,
Жеткенде көкке бойы, күнге қолы.
Бетке алып астананы кете барды
Қайырлы болсын делік қыздың жолы!

Бұл қыздың кім екені болды мәлім,
Ерболат бастан-аяқ айтқан бәрін.
Оқушым, ылтипатпен тыңда да отыр
Арнасын шалқытайын уақиғаның
Жырлардың жосылтайын жеті өзенін,
Шалқыта поэзия океанын.
Шабыт кеп шынтуайтқа басқан кезде,
Шабушы ед шыңға өрлей арғымағым;
Жырлайын өмірінің хикаясын
Ақынның музасындай героиняның,
Сұлулық символындай қыздың сырын
Жырлауға құмар еді ақын жаным.
Ежелден еркін өскен өр қиялым,
Арала шекараның арғы жағын.

Аржағын Тарбағатай мекендеген
 Қазақтың бір руы "Қызай" деген,
 Атамғы бір заманда ауып барып,
 Сол жақтан қоныс тауып қала берген.
 Синьцзяньға содан бері кеткен сіңіп,
 Бірі өліп, бірі туып өмір сүрген.
 Құшақтап ата-баба қабір тасын
 Қызайдың сан ұрпағы күңіренген.
 Құлдилап ғасырлардың асуынан,
 Осылай өмір онда дөңгеленген.
 Қызайдың бір ұрпағы манағы қыз,
 Жақсылап танысалық соныменен.
 Қызайда бір қыз болды Ләззәт атты,
 Табиғат берген оған сыр сымбатты.
 Тұлғасы сұлулықтың үлгісіндей,
 Мінезі, қылығы оның қандай тәтті!
 Он бес пен он алтыға келгеннен-ақ,
 Шығыстың шолпанындай көзді тартты,
 Жарқ еткен көктің жарық жұлдызындай,
 Сұлу қыз сол аймақты таңырқатты.
 Қараса қиығымен қара көздің,
 Жас түгіл, шалдарды да бір тамсantты,
 Сықылды махаббаттың магниті,
 Тұлғасы тұрды тартып атырапты,
 Аймақтың атқа мінер бозбаласы
 Аттарын анадайдан қырындатты.
 Қой баққан құба жонда қойшылар да,
 Құбылта әнге қосты қыз Ләззәтті.
 Алыста, айсыз түнде жылқышы да,
 Ләззәт қыз естір ме деп ән шырқатты.
 Талайдың түсіне еніп таң алдында,
 Төсекте дөнбекшіте сан аунатты.
 Құржиган қаба сақал шалдардың да
 Көзіне елестетті жастық шақты.
 Қайсы бір абыройсыз ақсақалдар,
 Кей кезде кетті ұмытып ар-ұятты.
 "Кетші", — деп кемпіріне қолын сілтеп,
 "Ләззәт", — деп, сілекейі талай ақты.

Соның бірі — есуас Зәңгі Жүсіп,
Бұқаша басқаларға көз алартты,
Түнеріп түн ішінде төсегінде
Отырып, опасыз бір ойға батты...

Құлдырай, таудан құлай, мың толғанып,
Сары Емел бұрқ-сарқ етіп жатыр ағып,
Бұрқырап ернеуінен ақ көбігі,
Бурадай қаңтардағы айбаттанып.
Су ала сол өзенге барды Ләззәт.
Шолпысы қоңыраудай сылдыр қағып,
Шетіне биік жардың барып тоқтап,
Құбылып әлденеге тұрды ойланып.
Сұқтана солтүстікке тікті көзін,
Түр екен Тарбағатай мұнарланып:
Шарықтап шың басында қызыл ту тұр,
Қыз соған қарай берді құмарланып,
Қиялы әлдеқайда алып ұшты,
Құпия сырлы жүрек дүрсіл қағып...
Салдырап түскен шелек ойын бөліп,
Үйіне кете барды суын алып...
Қалқиған қараша үйдің іргесінде
Әкесі Әбіл қарт жүр қазық қағып,
Сілейіп босағаға арқа сүйеп,
Қаһарлы өгей шеше тұр долданып.

Сүзеген бұқа түсті Жүсіп Зәңгі
Әрі паң, әрі сотқар, әрі әңгі,
Адамнан аза туған нағыз найсап
Жүргізген қамшысымен елге “заңды”
Сорына сол маңайдың душар болып,
Шен алған Үкірдайдан беріп малды,
Мінеки содан бері болды бес жыл,
Салды ол ел басына талай лаңды.
“Пәленнің пәлен затын алып кел” — деп,
Шаптырды шар тарапқа шабарманды,
Мансапқор, көрсе қызар құлқын құлы
Ләззәтқа ең алдымен сол сұқтанды,
Әбілге айт, қызын берсін, — деді-дағы
Шаптырды түн ішінде жаушы шалды.

Жарлы ауыл Әбіл тұрған алып тыным,
Жатқан кез құшағында тәтті ұйқының,
Қобыздың қоңыр сазы сықылданып
Естілген баяу әні күзетшінің.
Үнілеп дүркін-дүркін Ләззәт жатыр,
Үстінде тыным таппай төсегінің.
Бұл мұның бүгінгі емес, күндегісі,
Осылай өткізіп жүр өмір түнін.
Өзінен басқа жанға құпия боп
Сыр жатыр түкпірінде жүрегінің.
Тоғысқан тоқсан тарау ой жұмбағы
Шешілмей түн ұйқысын бөлген мұның.
Ойлайды ол: "шынымен өтер ме? — деп
Бақытсыз, маңызсыз боп жас өмірім".

Әбіл қарт тұра алмады сырын бүгіп,
Айтты кеп әйеліне түсіндіріп.
Қатыбас, мейірімсіз сұм әйелдің
Бүйрегі Зәңгі жаққа кетті бұрып.
"Ләзәтті Зәңгі алмақ" деген сыбыс,
Жөнелді үйден-үйге зыр жүгіріп.
Дел-сал боп төсегінде Ләззәт отыр,
Ыза кеп алқымынан буындырып...
Ауылдың алға ұстаған азаматы,
Бір жігіт Нұрман деген келді кіріп,
Сыбан қарт қарады оған ала көзбен,
Әбекең орын берді ұшып тұрып...
Аяздың ызбарындай суық сезім
Барады Ләззәт бойын түршіктіріп.
"Шынды айтып, өлген артық" дейді ішінен,
Жүргенше өтірікпен өмір сүріп.
Ашудың жалынды отын лапылдатты
Ызаның ескектеген желі үріп.
Оғындай пулеметтің тізбектеліп.
Аузынан ашулы сөз кетті шығып:
"Жарапсың жеңгелікке Сыбан қартым,
Шықты ғой осындаймен сенің атың.
Ежелден жаманаттың жаршысы боп,
Бұл сенің әдетің ғой мал табатын.
Айта бар Жүсібіңе үшбу сөзді:
Тежесін, аран ашпай, қанағатын.

Ағында сақалының сайқалданып,
Бұл шіркін көмген екен ар-ұятын.
Мал-мүлкі, зәңгілігі кімге қажет,
Айнадан көрмей ме екен өз тұрпатын?
Табам деп, оңай олжа ойламасын
Болмайды өзім түгіл, көрім жақын.
Жаралған еркіндікке мен бір аққу
Қиылмай, торға түспен, қос қанатым..."

... Түс ауа төр алдында Зәңгі Жүсіп
Отырды өз тобымен бұлқын ішіп.
Бұғағы ала өгіздің әукесіндей,
Кеткендей өне бойы күп боп ісіп.
Мәні жоқ, татымы жоқ сылдыр сөздер,
Даурыққан дамыл-дамыл ду күлісіп,
Білгенсіп бірдемені бәйбіше отыр,
Жас тоқал бір оңаша үйде сыңсып.
Ас үйдің аржағында бір тоқалы
Жылмаңдап бір жігіттің санын шымшып.
Тарасты кешке жақын қонақтар да,
Мас болып бірі құлап, бірі құсып.

Күн батты күреңденіп. Жабылды ымырт.
Жайланып орынына отырды жұрт.
Оңаша ақ ордада Жүсіп, Сыбан
Түксиіп екеуі де отыр жым-жырт.
Әлден соң деді Зәңгі: "Ләззәт қызды
Алмақ қой Нұрман деген сол қу жігіт.
Жауабын Үкірдайға өзім берем,
Қайтсең де сол жігіттің тез көзін құрт.
Күнәсін кешіерермін Әбіл қарттың
Алдыма қыз-мызымен әкеп жүгінт.
Қыңырды қыз бермейтін көрейін мен,
Көнбесе тас ошағын етіп быт-шыт" —
Деп, Зәңгі қарт бурадай қатуланды,
Ажалдай, түсі суық болды сұрғылт.
Қар жауып қабағынан борандатты,
Көңлінде сұрапыл бір ойнады бұлт,
Қаңтардың аязындай сақылдады,
Болмаса жарар еді биыл бір жұт.

Зәңгінің қауіптеніп қаһарынан,
Жарлы ауыл үрейленді Әбіл тұрған.
"Ортаңа түсірермін шаңырағыңды!"
Деп мана, кеткен еді залым Сыбан.
Көптіріп түймедейді түйедей ғып,
Әдеті ед жеткізетін ол құтырған.
"Шатақтың шырмауына бір іліндік,
Қайткенде құтыламыз енді мұнан?..
Деген ой бір ауылға болып ортақ,
Үйді-үйде бір топ адам кеңес құрған.
Дамылсыз шар тарапқа ой жүгіртіп,
Оңаша отыр Әбіл, Ләззәт, Нұрман.

Осылай түн ортасы кетті ауып,
Тұс-тұстан шақырысып жатты тауық.
Аспанда шыр айналып шумақ бұлт,
Сіркіреп тұрды сол кез жаңбыр жауып.
Сезгендей жаманаттың бір белгісін
Ұлиды қара төбет ауық-ауық.
Иттерді абалатып, тасырлатып,
Әлдекім тым асығыс келді шауып.
Ауылды түн ішінде тік тұрғызды
Ләззәтті тартып алар деген қауіп.

Келген жан жау болмады, дос боп шықты
Үрейлі өрген ауыл қайта орнықты.
Зәңгінің жылқышысы Самық екен,
Далада отыр қоршап жұрт Самықты.
"Мен келдім әдейі іздеп, — деді Самық, —
Бастапты жауыз Жүсіп бір сұмдықты,
Ләззәтті тартып әкел, үйін шауып, —
Деп бүгін Сыбан қартқа бұйырыпты.
Ләззәтті Нұрман бұзып жүр екен деп,
Алдымен соған түйген жұдырықты,
Нұрманның басын кесіп әкелгенге
Берем деп сегіз жамбы сый тігіпті.
Аттанбақ ертең кешке осы жаққа
Сыбан қарт бастап алып топ жігітті.
Бағана бізге-дағы жетті бұйрық,
Сайла деп жылқыдағы бар жүйрікті.

Жіберді жылқышылар мені мұнда,
Апырмай, шығарды-ау бұл бір бүлікті”.

Жүйткітіп жылқысына кетті Самық,
Түнімен кеңес құрды жұрт жиналып,
Бірі айтты:

Құл болмайық қиянатқа,
Жүсіпке Ләззәт қызды қор қылмалық,
Біз-дағы азаматты ауылымыз ғой,
Басынтып, бас сауғалап отырмалық,
Қайтеміз шатақтасып, — деді бірі.

— Араға келіселік кісі салып.

Ауыл боп Үкірдайға арыз етсек,
Жуасып Жүсіптің жым болуы анық,
Шапылдап шыға келді өгей шеше,
Не керек бір қыз үшін бос сандалып,
Зәңгіге бармағанда кімге барад,
Бетімен кеткен екен сайқалданып!

Әбіл қарт ашу кернеп ұшып тұрып,
Ұмтылды әйеліне таяқ алып,

Жұрт болып арашалап жібермеді
Долы әйел ашу буып қалды талып.

Өзара ақылдасып Ләззәт, Нұрман,
Манадан бері екеуі оқшау тұрған.

Ақылшы аға едіңіз, — деді Ләззәт, —

Мен енді сізден, сірә, сыр жасырман.

Көңілімде көптен түйген бір ойым бар,
Ерекше өміріме болған арман.

Мысалы, мен бір бұлбұл қапастағы
Гүл бақша аңсайтыным, нулы орман.

Өмірім онсыз менің өшкенмен тең,

Өмірде гүлсіз, нусыз сайрай алман.

Бақыттың сонау жақта бақшасы бар,

Күн сүйген, нұр төгілген, гүл жайқалған,

Алыстан сәулетіне құмартамын,

Барсам-ау деймін ұшып солай таман.

Жалғызға жәрдемдесер жан табылса,

Жетер ем арманыма көп аңсаған,

Өтсін деп қорлықпенен туған жоқ қой,

Ол баста адам етіп мені анам,

Қор болып, күңіреніп өтпеу үшін
Ағажан, не айтасыз енді маған?

Қайғыңа болдым ортақ, қарындасым,
Жазықсыз дауға түсті-ау сенің басың.
Бір кезде еліңе нұр болсын деймін
Бұл кезде көзден аққан ыстық жасың.
Үніне қыздың зарлы қайғырған ел,
Күні ертең естуі анық майдан маршын.
Бұлбұлы бостандықтың қанат қақты,
Алтын таң таратты әне, шұғыласын,
Айындай осы аймақтың аруы едің
Қайғының бұлты бүркеп мұңаясың.
Талпынған бақыт іздеп бұлбұл болсаң,
Самғаған таң алдында мен бір лашын.
Лашын құс болғаны ғой қарғамен тең,
Жыланға кетсе тастап өз ұясын.
Қарағым, қарындасым, қалың қайғың
Ағаңның қайыстырды қабырғасын.
Жәрдемге жаным даяр, білесің ғой,
Ағалық адал ниет айнымасын.
Тілегім — бақыт тап та, өмірлі бол,
Қорлықпен ағармасын қара шашың.
Аулыңның аялаған баласысың
Жайыңды айт, не десе де, жұрт ұйғарсын.
Ләззәттің осы еді шын ашынғаны,
Толқыған ой теңізі басылмады.
Ақтарып салды ортаға барлық сырын,
Шындығын езгі жаны жасырмады.
Қыз сөзі жұрт жүрегін елжіретіп,
Мөлтілдеп талай көздің жасы тамды.
Қарттардың қатып қалған қайғысы ер
Қыз-келіншек жаспен жуды орамалды.
Тоғысқан тоқсан ойдың торабында,
Түр еді бір қария ақ сақалды.
Ғасырмен құрдас өскен шежіре шал,
Қаратқан ауызына осы маңды,
Кеудесі алуан сырдың сарайындай,
Кейпінен көргендейсің бір заманды.
Сол міне, сөз бастады сабырлы оймен,
Әлеумет ортаға алып тыңдай қалды.

"Уа, жұртым, бұл сөзімнің соңын аңғар,
Көп ойдың тұйығына қамалмаңдар!
Шие боп шырмалған ой шешілмес пе,
Ақылмен алынбас па сан қамалдар?
Бұл неге бұйыққаның, бауырларым?
Бізде де бастап ұшар қырандар бар,
Аз жаудан именуің жөн бе, жұртым,
Қыранға қасқыр шапса, — ол не ғылар?
Жалғыз-ақ мынау бала қамын ойла,
Сөзінде жатыр оның алуан сырлар.
Бұл бала туа қалған бір бала екен,
Еліңе қыз болса да тұлға болар,
Аңсаған гүл бақшасын бұлбұл екен,
Құмдағы қу томарға қайтып қонар,
Жаралған өмір үшін езгі жанды,
Еркіне жібермесек гүлдей солар,
Бір жастың бағытына бөгеу болсақ,
Өшпестей тәнімізге таңба салар.
Атасы баласына қарай алмай,
Келешек ұрпақтардан жүзі ұялар.
Жас бұлбұл еркін ұшып, бақыт тапсын,
Ұмытпас өз ұясын, бір оралар.
Бақыт тап, балапаным, бата бердім,
Көнікі келіселік уа, жарандар!"

Бұл сөзі мейірбанды қарияның,
Жаздайын жадыратты жұрттың жанын,
Көзінің жасын сүртіп шал мен кемпір,
Қыз салды қалтасына орамалын.
Әкелік махаббатпен Әбіл қарт та
Аймалап сүйіп жатты балапанын.
Қойшы да қой шетінде қоңырлатты,
Шығарған Ләззәтқа арнап сырлы әнін,
Құтылып тар қапастан, қосылғандай,
Жігіт те құмарта кеп сүйді жарын.
Ләззәтті ортаға алып қыз-келіншек,
Сырласып жүрді оралып ауыл маңын.
Бір топ жас арасында Нұрман тұрды,
Ләззәттің сапарының ойлап қамын.
Ауылдың адамының бәрі-дағы,
Қарсы алды қуанышпен таң шолланын.

Сүйсініп сұлу таңға тұрған Ләззәт,
"Қайырлы болар, — дейді — бұл сапарым!.."

Әбігер таң атқалы Зәңгі аулы,
Күткендей кенеттен бір келер жауды:
Атарман-шабармандар ентелеген,
Бір-бір ат белдеулерде тұр байлаулы.
Білектей қыстырылған белге қамшы,
Сойылдар түсі суық һәм сайлаулы,
Қан көрген қара құстай қожа-молда,
Билер жүр балпаң басқан омыраулы...
Ләззәтті отыртуға қойған сайлап,
Күймелі пәуеске тұр қоңыраулы,
Сыбанып білектерін бір топ әйел,
Тігіп жүр келін түсер ақ отауды.
Шәйіден шымылдығы, белден төсек,
Қойыпты сірестіріп бар жасауды.
Түп-түгел той жабдығы бәрі де сай,
Сонда да Жүсіп әлі тұнжыраулы.

Әнші жүр әбден жаттап "бет ашарды"
Бозбала, жас келіншек, қыз - "аужарды".
Кім алар "шаш сипатар", "қол ұстатар",
Бәрі де күні бұрын ойланған-ды.
Жас келін қалай келер, қашан келер,
Дап-дайын басқа жағы, тек сол қалды...
Ауылдың сыртын ала алқа қотан
Отырған жұртқа міне Жүсіп барды.
Сұғанақ сұр төбеттей Сыбан залым,
Суырып қалтасынан қағаз алды,
Маңғазсып, маңыздана Жүсіп Зәңгі
Оқыды ол қағазда жазылғанды:
"... Бір ұры қанды балақ Нұрман деген,
Шулатып жүруші еді осы маңды,
Құтылып қолға түспей қашып кетті,
Ұстауға жасасақ та бар амалды.
Тегі өтіп кетсе керек шекарадан
Паналап тұра алмай бұл Синьцзянді..."
Аржағын оқымай-ақ қолын қойып,
Мөрін де былш еткізіп баса салды.

“Жеткіз, — деп, — осыны тез Үкірдайға”,
Шаптырды Шәуешекке шабарманды.

Құндақтап құрметімен жұрт Ләззәтті,
Күнімен Әбіл аулы думандатты,
Ақ азбан ай мүйізді арнап шалып,
Әбекең ауылына той тойлатты.
Жарлылар жабыларын жарыстырып,
Жамбы алып жігіттері көкпар тартты.
Әншілер қарлықтырып әнмен даусын,
Күйшілер күлдіретті он саусақты.
Қосылып қыз-келіншек, бала-шаға,
Құбылтып Ләззәт әнін шырқап жатты...
Думанның қызығында жүргенде жұрт,
Ұрланып ұясына күн де батты.
Жай басып салқын жүзбен жетті де кеш,
Үндемей үйге кіріп, жалт қаратты.
Қыз Ләззәт қынама бел қамзол киген,
Дос қызы айқара кеп шапан жапты.
Үкілі қамшат бөрік берді бірі,
Қолына екіншісі қамшы ұстатты.
Жарқ етіп ақ маңдайы шықты тысқа,
Артынан қыз-келіншек шеру тартты.
Қайтадан қуанышты қайғы жеңіп,
Бұршақтай көздің жасын домалатты.
Егіліп сары Емелдей еңіреген,
Бір топ шал шықты сүйеп Әбіл қартты.
Бір жақтан бұрқыратып бір топ жігіт,
Ал шықты ойнақтатып ақ боз атты.

Ақ боз ат асыққандай тұр тыпыршып,
Жаңбырдай жастар көзден жатыр ыршып,
Құшақтап қыз Ләззәтті кезек-кезек
Ауылдың адамдары қош айтысып.
Қоштасу қам көңілмен қандай қиын?
Жылаумен Әбіл көзі кеткен ісіп,
Құшақтап балапанын, жалғыз қызын,
Егіліп ұзақ уақыт тұрды құшып,
Шығарып салайық, — деп, — қуанышпен!
Шалдар тұр, жылы жүзбен жұбатысып...

Ләззәтпен қоштасқандай жан да, мал да,
Белдеуде бұзаулар да тұрды ыңырсып,
Мияулап, мұңайғандай жүрді маңда,
Ләззәттің еркелеткен мысығы да,
Қайратпен бойын жиып, Әбіл сонда
Қош қалқам, Ләззәт, — деді қолын қысып, —
Бұлбұлым, балапаным, бақытты бол!
Қайтарсың жыл құсындай еркін ұшып.
Құлыным, ұмытпассың қарт әкеңді,
Тұрамыз жұма сайын хат алысып.

Ақ боз ат ауыздығын қарш-қарш шайнап,
Ләззәт қыз ат үстінде тұр шаужайлап,
Үнінен еркіндіктің күйі естіліп:
Қош! — деді, — туып-өскен ауыл-аймақ!
— Қош, Синьцзянь, ұлан-байтақ сүйікті өлкем
Күні ертең құлпырарсың гүлдей жайнап,
Ежелгі езғу анам қарсы аларсың,
Шаттықпен мен қайтқанда құстай сайрап.
Қош әкем! Қайратты бол, қажы берме,
Жаныңнан қайғы деген болсын аулақ,
Жан әке, мен риза енді саған
Әкелік борышыңды ақтауым хақ! —
Деді де, қамшы басты ақ боз атқа,
Созылып қала берді шаң бұрқырап,
Іезде кетті ұзап үш салт атты,
Талдырып талай көзді кетті-ау жырақ,
Бұлдырап белес асып кетті олар,
Қайғырып қала берді ауыл жылап.
Кеш кетті күңіреніп өз бетімен,
Төбеден төне түсті түн тұнжырап.

Қиын-ау қарт адамның қайғырғаны,
Қайғыға қайтып төзер кәрі жаны.
Телміріп төсегіне Ләззәтінің
Мынау ғой Әбіл қарттың отырғаны.
Көзіне көрінеді қараша үйі,
Моладай жалғыз тұрған жапандағы.
Ләззәт жоқ, бірақ әлі қой күзетіп,
Ауылды аралап жүр оның әні.

Жұбанды жаңа ғана Әбіл әнмен,
Қолға алып қаңсып қалған домбыраны.
Түн тымық. Ай күзетте. Ел орында.
Әр үйдің жылт-жылт еткен жер ошағы.
"Тағы да түршіктіріп түн ішінде
Япырмау, иттер неге абалады?"
Дегенше, тасыр-түсір ат дүбірі
Естіліп, солқылдады ауыл маңы,
Сау етіп келіп қалды әлдекімдер
Тік тұрды түн ішінде ауыл тағы.
Дүркіреп қойлар үркіп, қойшы сасып,
Шулады көгендегі қозы-лағы.
Бұзаулар белдеулерді үзе қашып,
Мөңіреп азан-қазан сиырлары.
Дөңкиіп түйелер де тұрып жатты,
Шідерін үзе үрікті жабы-дағы.
Қауіптің қаһарынан қашып үрей.
Жосылып шықты тысқа жұрт дүркірей,
Анталап өңшең атты кетті қаптап,
Жарқылдап жарақтары жетті ентелей.
"Кетпек пе бұл шіркіндер елді таптап?"
Келеді баса көктеп еш именбей.
"Жол болсын, ау, жарандар, жөн
айтыңдар" —

Деген үн топ ішінен шықты әлсірей.
Белсенген бір салт атты тұра қалды,
Үзгендей үзеңгісін аяқ шірей.
Топ жігіт топқа төне тежеді атын,
Серейте сойылдарын үйге тірей.
Баяғы Сыбан екен бастап келген,
"Әй, Әбіл!" — деп бақырды тілге келмей. —
Қызынды өз қолыңнан шығарып бер,
Аман-сау тұрғаныңда соққы жемей.
Қайда әлгі, Нұрман деген баукеспе ұры?
Жігіттер, ап келіндер мұнда сүйрей.
Ұры ұстап қолдарыңа, көрдіңдер ме,
Қасқырдай құтырынған өңшең кедей",
Жүгірді Нұрманды іздеп бір топ жігіт,
Ашумен ауыл халқы тұрды үндемей.

Әй, Сыбан, ентелемей атыңды тарт, —
Деп топтан шыға келді баяғы қарт.
Ағында сақалыңның ақымақ боп,
Мұншама жындануың жұрттан ұят!..
Бұл жерде сөз ұғатын Сыбан бар ма,
Шөлмектей жарылғалы тұр шытынап,
“Жігіттер, қимылдаңдар, — деді айқайлап, —
Бұлардың айтатыны бос сандырақ”,
Тынған топ толқып ала жөнелгенде,
Ауылды басып кетті, шаң бұрқырап,
Жарлы ауыл жау тигендей болды ойран,
Мал үркіп, қатын шулап, бала жылап,
Қарусыз қамсыз жатқан бейбіт ауыл
Мұншама жауға қарсы қайтып тұрмақ,
Қолға алар бар қаруы бақан, сырық,
Олар да аттар басып қалды қирап.
Жалғыз-ақ көкіректе кекті ыза,
Жалындап бойды кернеп тұр бұрқырап.

Қолында қос ауызды шиті мылтық,
Сыбан тұр жендеттерін зыр жүгіртіп,
Табылмай іздегені, жолы болмай,
Жағалай үй біткенді түгел тінтіп.
Төңкеріп төсектерді қобыратып,
Қыздардың шымылдығын кетті жыртып,
Топсасы қайрылды абдыралар,
Ашуға асығыста табылмай кілт,
Шулады, қарғыс айтып кемпір-шалдар.
Күбіден ақтарылды айран-ірікіт,
Майысып мосы, ошақ, сынып табақ,
Шашылды төр алдында ірімшік, құрт.
Сескеніп сыртта тұрған сойылдардан
Үйлердің шаңырағы етед сырт-сырт.
“Түн тінтіп, табамыз”, — деп кетті жөңкіп,
Қарғысын қала берді жаудырып жұрт.
Аралап ай да жүзді ақша бұлтты,
Білмеймін көк қойынын неге тінтті.
Қақ жарып қара түнді үш салт атты,
Ағызып ай астынан өте шықты.

Мен енді тәртіп бұзып арман аспан,
Қанат қақ еркіндіктің дүниесіне!
Осы еді аңсағаның бала жастан". —
Деп, Нұрман қоштасумен тұрғанында,
Естілді арттан айқай дабырласқан,
Жүйткітіп келіп қапты, жалт қараса,
Қуғыншы қара-құрым жер қайысқан.
Арасы жер мен көктің болды у-шу,
Түскендей сынып құлап жерге аспан,
Үрпип үркер үріккен, ай қалтырап,
Жасырып жердің бетін тозаң басқан.
Асығыс үш жолаушы атқа мініп,
Кезі еді қош айтысып ажырасқан.

Жарағын өңшең жеңдет жалақтатып,
Белеске шыға келді ат ойнатып,
Алыстап кеткен екен ақ боз атты,
Топ жеңдет қуып берді бұрқыратып.
"Тоқта!" — деп ақырғандай Тарбағатай,
Жеңдеттер аттың басын алды тартып,
Қамалды қызыл тулы ел айбатынан
Сескеніп бара алмады жүзі батып,
Қалтырап буындары, сырт айналды,
Тұрғандай алдарынан жалын шарпып.
Бар келген қолдарынан ақтық айла,
Дәл көздеп ақ боз атты жіберді атып.
Ақ боз ат жалт етті де, жоқ боп кетті,
Құлады-ау қаза тауып омақатып!..
...Оқушым, есінде ме, құпия қыз,
Түн қатқан жалғыз өзі жаяулатып.
Айтпақшы, әлгі біздің Нұрман қайда?
Қайда екен, жолдасы оның қойшы Жақып?
Қарасы көрінбейді бұл маңайда,
Ауылына кетті ме екен зымыратып?
Барады бір жеңдетті ат сүйретіп,
Кетті екен оны сірә, кім сұлатып?
Сыбанның сол жақ қолы неге сынған,
Кеткен кім аузы-мұрнын қан жалатып?
Өзін қой, қарашы оның қанжығасын,
Нені ол, байлап алған салақтатып?

Жендеттер апармаққа адам басын
Жүсіптің ордасына табақ тартып?..

... Жүйткіді жердің жүйрік доңғалағы.
Шығыстың алтын арай атты таңы,
Қаптатып қара адырда қойын жайды
Қызайдың өгіз мінген қойшылары.
Қиырдан көзді тартты майдан орны,
Түндегі сел боп аққан адам қаны,
Қойшының қайғылы әні хабар беріп,
Жиналды ауыл біткен маңайдағы.
Жаралы жапан түзде жатқан Жақып,
Тек қана кеудесінен шықпай жаны,
Бойына ақтық рет қуат жинап,
Сұмдықтың сырын ашып баяндады.
Жазықсыз, жауыздықтан қаза тапты
Елінің есіл Нұрман ер ұланы.
Жауыздар жұтқан екен қыршын жасты,
Нұрманның денесі де табылмады,
Жаудырып жендеттерге қарғыстарын,
Қызайдың күңіренді кемпір-шалы.
Халықтың қаһарынан дауыл соғып,
Жалыны кекті ызаның лапылдады.
Далада дария толқып, теңіз тулап,
Намыстың нажағайы жарқылдады.
Еңсере соққан елдің екпінінен,
Жығылды жауыздықтың таж бен тағы,
Жүсіптер жерді қаба ұшып түсті,
Шарт сынып ортасына шаңырағы.
Аңыз боп ел аузында Ләззәт-Нұрман,
Аралап кете барды кең даланы.
Аңсаған азаттықты Ләззәт әні,
Қызайдың қыздарының болды ұраны.

Эпилог

Достарым, асығамын уақыт қымбат,
Сылбырлық іш пыстырар жаныма жат.
Замана — экспресс, мен — пассажир,
Қап қойсам бір вокзалда, болар ұят!

Өткізбей мен өзімнің өмірімді —
Тоқтата тұрар едім болса сағат.
Келешек ғасырлардың бәріне де,
Жас болып жетер едім, сау-саламат.
Бұл қиял қолдан әзір келмей тұр ғой,
Сондықтан асықласақ, — болар ағат.
Достарым, жүріңіздер, тез барайық,
Күтіп тұр думандатып бізді парад,
Солардың қатарында біздің Ләззәт
Көңілді, еркін аттап кетіп барад.
Сүйкімді героинясы поэманың
Бостандық символы едің сен Синыцзянның
Қызайдың Қытайдағы қарлығашы
Сен ұштың арайында алтын таңның.
Құтылып қара құстың тырнағынан
Ажалдың оғынан да аман қалдың.
Үңілмей өміріңе тұра алмадым,
Болғанда сен қарындас, мен ағаңмын.
Бір туып, бөлек өскен бауырымсың,
Мен сені қайтып, сірә, ұмытармын.
Қапаста сен жыласаң, қол ұшымды —
Ұсынбай, қайтып қана мен шыдармын.

Сен келдің, бірақ онда әкең қалды
Малтығып дариясына қайғы-зардың;
Күт біраз: көп кешікпей көрер әлем,
Синыцзянға жарқыраған бақыт таңын.

АБДОЛЛА

Майдан өтіп дүние төрін,
Темір, болат қақтап отқа,
Жекпе-жек кеп өмір, өлім,
Соққыласып жатқан жоқ па?
Арқалап сол майдан жүгін,
Қырғын соғыс ортасында,
Көкірегiнiң кектi зiлiн
Қоса түйіп қорғасынға, —
Қанды қырғын қапылыста
Айрылып бар жолдасынан
Жараланған жолбарыстай
Өрт жанарлы бір жас ұлан
Қоса түйіп қорғасынға, —

Ырғып бұлттан түсер жайдай,
Өзі оқ боп атылғандай,
Ерегіске жанын тігіп,
Күтті жауын,

Тас бекініп.

Өмір гүлін жаншып, таптап,
Шаштан сүйреп махаббатты,
Жерімізде жындай қаптап,
Найзаға іліп ар-ұятты, —
Келе жатты сұм жендеттер,
Жиіркеніп,

жиырылды жер.

Жауға тамшы татырмастай
Буырқанып тасты өзендер.

Ашулы жел ащы даусы
Тұндырғандай жау құлағын.
Сол аймақтың әрбір тасы
Күйретердей жау қамалын...
Қанды көбік қара топан
Ортасында бейне шың тас,
Өр кеудесін етіп қалқан,
Сол баяғы жатыр бір жас.
Қойып айды қарауылға,
Күн де шомды ұлы ұйқыға.
Қонды орманға қорғасын бұлт.
Жат дыбысқа құлағын сап,
Тың тыңдаған адамға ұсап,
Айнала-аймақ тұрды жым-жырт.
Ойшыл орман мүлгіп-қалғып,
Төңіректің сырын аңдып;
Жайлап қана тартып сырнай,
Сыр шертеді ну қарағай.

Сонау орман етегінде
Жаланған от сатыр-сұтыр.
Қанды ізін қара түнге
Көме тастап жаулар отыр;
Сол бір оттан ыршып бір шоқ,
Түсті ме ер кеудесіне?
Қойылғандай болды сол от

Динамиттің пілтесіне.
Қасақы жау қарсы алдында
Қасақана көрсетіп қыр,
Сенің алтын ошағыңда
Ұрлық от жарып отыр;
Түскен дұшпан терезеңнен
Қапылыста салып жара,
Қуса сені өз төріңнен,
Көнсең соған,
Не масқара...

Қасиет күші, жер жаһанның
Қанатын бер қыран құстың,
Ашуын бер арыстанның,
Жүрегін бер жолбарыстың!!
Күллі әлемнің ашу-кегі
Орна менің кеудеме кеп!
Жау жолына атам сені,
Бомба бол да жарыл жүрек!
Бар арманым асқар тауым,
Көтеріл, ел, намыс туы! —
Деп ер ұлан бақты жауын,
Болып серік жан ашуы.
Қанды пышақ — жау күлкісі
Қақ жарғандай түн жүрегін,
Шошып ұшты орман құсы,
Көл күрсініп алды демін,
Ер күрсініп алды демін.
Қинады жан қызғанышы,
Қимай жауға көл-арнасын,
Жалын шарпып дем алысы,
Құшып жерін, сүйіп тасын
Жүрегіндей сол аймақтың
Алас ұрды намысты ұлан;
Ащы зары махаббаттың
Естілгендей, күйінді жан,
Кеуде кегі, жан ашуы
Кетті шығып "от өзектен"...
Көтерілді жаудың шуы
Түскендей-ақ қаһар көктен.

Айнала жау ырсыл қағып,
Айдаһардай көтерді бас.
Кетті ілезде қызып, жанып

Дүниедегі бір ұлы айқас.
Тұтасқандай жер мен аспан,
Соқты ұйтқып оқ бораны:
Қан кілкіте қара тастан,
Түткіледі кең даланы;
Қара толқын орман шашын
Жұлды талдап снарядтар;
Мәңгі мекен көл жағасын
Тастап, суға сүңгіді жар.

Ұмтылды жау ондап, жүздеп.
Тойтарам деп ердің сағын;
Тұтқын етіп аламыз, — деп, —
Айқара ашып оқ құшағын.
— Ала алмайсын! — деді ер ұлан.
— Алмай қойман! — деді жауы.
Қысты келіп жан-жағынан
Темір торлы жау құрсауы.

Жеті қабат жер өзегін
Жарып шыққан отты селдей,
Бет қаратпай өртеп лебі,
Оқ орағын орай сермей;
Соғып жерге жау жүрегін,
Төңкеріліп төңірегін, —
Бұрсанды кеп батыр ұлан,
Автоматтан түтетіп оқ,
Жау тобына лақтырылған
Жер мен көктің кәріндей боп.
Қанжарына қарақшының
Қарсы тосып өз кеудесін,
Қорғады жер батыр ұлын —
Жаралы ана жиып есін.

Алмай қойман! — деді дұшпан.
— Ала алмайсын! — деді ер ұлан.
Қайсарлықпен шыққан даңқы
Келе жатты ауыр танкі.
— О, құдірет! Құнсыз темір,
Кеше ғана жатқан шаңда.
Біткендей-ақ бойына өмір
Зірк-зірк етіп қан майданда,
Көрдіңдер ме, енді мынау
Сайысады адаммен бұл.

О, зымиян, сүрқия жау!
Қайран өнер, қайран ақыл! —
Деді де ол жалын шарпып
Жіберді өртеп жау танкісін.
Ол темірден алды тартып,
Адамзаттың өнер-күшін.

Ыза боп жау жіберді өрт.
Кідірді ер, оқ таусылып.
Автоматы ең соңғы рет,
Алды демін, тынды сұлық..
“Алтын туын бостандықтың
Бір килодай қорғасынға,
Күліп тұрып сатқан сұмға,
Мен бе екенмін болар тұтқын!”
Серпіп ойын, сілкіп бойын,
Тұрды атып, қарады өртке,
Қалды қатып, салып зейін,
Таңғажайып бір суретке:
Қызыл-жасыл киінген өрт
Көрінді оған боп қыз ойнақ,
Толқып торғын, жайнап букет,
Тым сиқырлы билеп, ойнап.
Айтып жұмбақ өлеңдерін
Аңыз болып бір сұлу жар.
Желпіп жалын желектерін
Келе жатты от сұлулар.
Ашып отқа омырауын,
— Естісін, — деп, — қырсық жауым.
Айтты ол шырқап өрт ішінде
Сүйген әні “Қарғамауын”...
Қайсар батыр от киінген
Күш-қайратын тіске жиып,
Жаңағы ақшыл ер жүзінен
Жалын тілі тұрды сүйіп.
Шұғла шалған кешкі бұлттай,
Толқын шашта оттар ойнап,
Өрт топанын кешіп, Нұхтай
Жалғыз өзі тұрды бойлап;
Тұрды ұқсап, тұрды кейде
От ұстаған Прометейге.

Алыстағы нажағайдың,
Қара түнгі қанатындай,

Жарқ-жұрқ етті жүзінде айбын,
Атылғандай ішінде жай,
Жан күнінің нұр шапағы
Күлкі ойнады келбетінде,
Сәл шытынап ай қабағы,
Ең соңғы рет келді тілге.
— Жау жанында сен сүйкімді,
Кел бері, өлім, күйінді шерт!
Менің адал жүрегімді,
Жау алмасын, сен алшы өрт!
Қош бол енді, туған елім!
"Кетті де бір қарыздар жан!",
Бұл емес ед көксегенім,
Бұл емес ед арман-арман!
Осы-ақ болды келген қолдан;
Осы-ақ болды-ау, әттең шіркін!
Сен бөгелме ұлы жолдан,
Туған халқым, туған жұртым!
Сенің ашу-арыстаның
Сілкуші еді жер мен көкті.
Ту сыртынан шығып жанын,
Алшы жаудан, алшы кекті.
Жасашы той! Бәлкім сонда,
Еске алып бұл бөбегіңді,
Бір азамат өз ортаңда
Оқыр менің өлеңімді.
Қош -бол енді, туған елім!
Кеттім, кеттім боп қарыздар!
Жоғал, жауым! Кел бері, өлім!
Қош бол, достар! Достар! Достар!!!
— О, дүние! — деген даусы
От ішінде сәл тұншығып,
Өмір ақтық музыкасы
Басталды да, қалды тынып.
Қағып алып сол бір күйді.
Жалғастыра көкте жырлап,
Өрт үстінде көк түгінді
Құстар байғұс жүр шырылдап.
Айтып жұмбақ өлеңдерін
Аңыз болып бір сұлу жар.
Желпіп жалын желектерін,
Келе жатыр от сұлулар.
Айтты да ол, соңғы сөзін,

Аударды бір отты көзін,
Жанарымен шырқ үйіріп,
Жер мен көкті алды жиып,
Сол бір көздің аясына
Кеткендей ед дүние сиып.
Күй көңілді, жаз бейнелі
Алтын өмір мың құлпырып,
Көз алдында жардай күліп,
Қасақана алды тұрып.
Ғашық жардай қайран өмір
Қиналдырмай қалатын ба ең?
Желпуші еді ол, жуытпай кір,
Құс жанының қанатымен.
Кейде сағым, кейде жалын
Арбады елес көз жанарын,
Көрді бәрін, құшты бәрін:
Туыстарын, жан достарын...
Кенет осы сұлу сурет
Тұрған жайнап, көзді тартып,
Сүп-сұрланып, о керемет,
Орны-орнында қалды қатып.
Тұр еді ол, үсте жалын
Алтын тудай шалқып, лаулап,
Аялдамай жалт берді өмір,
От төсекке түсті аунап.

...Ұшты құстар шар тарапқа,
Хабарлауға ер өлімін.
Ұмтылды жау, таптамаққа
Ең болмаса қалған күлін.
Бұлтын жиып көкірегіне
Күрсінді бір аспан ауыр;
Қос қанатын соғып жерге,
Азаланып жетті дауыл;
“Таптатпан, — деп, — күлін жауға”
Құшып алып кетті дауыл,
Республика аспанында
Осынау күйді шертті дауыл.

Қиыр шығыс, 1943.

Эпилог

Ата қазақ ақсақалды,
Атыңа мін, ал домбыра,
Жина жырмен ұрпағыңды,
Аш кеуденді батырыңа.
Жина-жырла, жина-жырла
Мына ұлы батаоқырға...
Алтын тулы ару таңның
Жаралғандай шапағынан,
Жүрегіндей сұлу жардың
От қанатты ақын ұлан,
Жан еді бір жатқан жұмбақ,
Сол бір жұмбақ шешілді енді.
Қайғы отында қайрат шындап
Түсір еске есіл ерді
Аты оның еді Абдолла,
Алшы шаттап, балғын бөбек,
Алтын қалам алшы қолға
Ағаңа ұқсап жазшы өлең!
Аш жүзіңді, шашыңды жи,
Жас арулар шық ортаға,
Ойнашы күй, ойнашы күй,
Жасыңды ти, қарт ата-ана!
Соқсын дауыл даусымыздан
Жырлайықшы қосылып бір!
Көрдің бе, әне, сонау құздан
Күле қарап Абдолла тұр!

*Қиыр Шығыс. Госпиталь.
1943*

СЫРТТАН

Сұлтан деген баланың
Болды мойнақ күшігі,
Мойынында қарғысы,
Тап-тұйнақтай үйшігі.
Күндіз кіріп үйшікке
Ұйықтайды, дем алады;
Түні бойы көз ілмей,
Есік алдын бағады.
Кісі келсе, ит келсе
Шәуілдеп кеп үреді,
Өзінен мықты жоқтай-ақ,
Балпаң басып жүреді,

Сұлтан оған "Сырттан" — деп,
Ат қойыпты қадірлеп,—
Еркелетіп өсірді,
Көрген емес жәбірлеп.

* * *

Күндердің бір күнінде
Сұлтан бала ержетті;
Жігіт болды кәдімгі,
Кең иықты, келбетті.
Көк жал қасқыр секілді,
Төбет болды Сырттаны;
Бас дегенің қауғадай,
Салбыраңқы ұрттары.
Маңайдағы иттердің
Патшасындай басады,
Ит біткендер Сырттанды
Есіне алса, сасады.
Жабылса да он бес ит
Жеңе алар ма Сырттанды,
Талайын-ақ жұлқылап,
Алқымынан сыққан-ды.
Сұлтан үйде жоқ болса,
Сағынғандай үретін,
"Келер кезі болды", — деп,
Жолын тосып жүретін.
Көре қалса Сұлтанды
Арсалаңдап, еркелеп,
Шапшитын кеп мойнына,
Қыңсылайтын еркелеп...

* * *

Кенет бір күн сұм Гитлер
Шапты бізге қасқырша,
Елімізге оқ атты,
Бұғып келіп ұрыша.

"Қорғаймыз,— деп Отанды!..
Тастүлектей түйілдік,
Кекке толы кеудеміз,
Көк болатты үйірдік.

Бізбен бірге Сұлтан да
Эшелонға отырды;

Жүргізем деп дәл қазір
Паровоз да өкірді.

Сол мезетте вокзалда
Көрдік біздер Сырттанды,
Жерді иіскелеп,
жүгіріп,
Жүрді іздеп Сұлтанды.

Көрді Сұлтан Сырттанын,
Шақырмады, таң қалды
"Япыр-ай қалай келді екен,
Қалған еді байлаулы?"

Сұлтан мінген вагонды
Тапты Сырттан иіскелеп,
Үріп-үріп жіберді
Дәл есікке жақын кеп.

Сұлтан итін қимады,
Тастағысы келмеді,
Ит ерткендей жай бар ма,
Командирі көнбеді.

Сонда Сұлтан ақырып,
Сырттанға "үйге кет", — деді
Қорқытса да, ұрса да
Сырттан тіпті кетпеді.

Паровоз ышқынды,
Вагондарды сүйрелеп.
Сұлтан итін ойлады:
"Қайтады ғой үйге", — деп.

Жиі-жиі дем алып,
Жер жаңғырта айғайлап,
Заулады кеп паровоз,
"Қайдасың", — деп майдан жақ.

"Сырттан үйге кетті ме?"
Деген оймен ер Сұлтан
Есігінен вагонның
Қарады да, болды аң-таң;

Көз көрімде, алыста —
Кішкентай боп домалап,
Келе жатыр Сырттаны
Эшелонды қуалап.

Келе жатыр Сырттаны,
Келе жатыр әлі еріп,
Алыстағы сәуледей
Бір жарқ етіп, бір сөніп.

Эшелон кеп тоқтады
Екі-үш сағат жол жүріп,
Жетті Сырттан алқынып,
Бір сүрініп, бір үріп.
Үсті-басы ақ көбік,
Тілі кеткен салақтап,
Солқылдап қос өкпесі,
Есі шығып, алақтап,
Сұлтан мінген вагонның
Сұлап түсті алдына,
Ұлып-ұлып жіберді,
Ышқына дем алды да.
"Сырттан!" деген Сұлтанның
Даусы бір-ақ саңқ етті;
Қарсы ұмтылып Сырттанның
Көзіне от жарқ етті.

"Жібермеймін" дегендей,
Жасы, тері моншақтай.
Екі аяғын Сұлтанның
Жатып алды құшақтап.
Жұрттың бәрі аяды,
Аяп кетті командир,
Сұлтанға ол келді де,
Деді: "Мұны алып жүр"

Сұлтан итін көтеріп,
Алып кірді вагонға,
Арсалаңдап мәз болып,
Қуанды-ау бір ит сонда...

Сұлтан жетті майданға,
Жетті бірге Сырттаны;
Тарсыл, гүрсіл бір дүние
Сырттан мәнін ұқпады.

Бар білгені, баққаны —
Иесінен адаспау,—
Бір айнымас мінезі —
Сұлтан жауы — оған жау.

"Сырттан, Сырттан, Сырттан" деп
Еркелетті солдаттар,
Бір взводта бір өзі
Болған соң, не кемдік бар?
Әр солдаттан сый көріп,
Кетті Сырттан семіріп,
Асыр салып ойнайды,
Әлденеге еліріп.

* * *

Сұлтан болды барлаушы,
Түн жамылып кетеді,
Автоматын алға ұстап,
Итін бірге ертеді.
Талай рет ер Сұлтан
Аңдып бақты фрицті;
Серік болды Сырттаны,
Білдіріп жат иісті.
Талай рет ер Сұлтан
Жекпе жекте шайқасты,
Алқымында фрицтің
Сырттан тісі айқасты.

Күндердің бір күнінде,
Сұлтан қалды қоршауда,
Қауіп төнді, "не істемек?"
Жалғыз өзі көп жауға.
Қағаз жазып тезбе-тез
Ит мойнына байлады,
"Взводқа тез жеткіз", — деп
Жұмсады итін айлалы;
Ит болғанмен білетін
Иесінің ниетін,
"Жат", десе тыныш жататын,
"Үр", десе кеп үретін.
Тек осы жол азырақ
Түсіне алмай дағдарды,
Бара түсіп, қайтып кеп,
Дел-сал болды, сандалды.

Кім біледі, әлде ол
Қымай жүр ме иесін,
Айтар еді, тілі жоқ,
Ойын қайдан білесің?
Итіне бір қарады
Ашуланып ер Сұлтан,
“Кет” — деп қатты зекіріп,
Салып қалды тұмсықтан.
Сонда ғана түсініп,
Сырттан сызып жөнелді,
Жер бауырлап, жылысып,
Кетті асып бір белді.
Көп жүгірді тоқтамай,
Взвод жатқан бекініс,
Тапты соны оп-оңай.
Взводтағы жігіттер
Көре салып Сырттанды,
Тез түсініп бір гәпті,
Мойнындағы хатты алды.
Сапылдатып тілімен
Екі-үш рет су жалап,
Бөгелместен ізінше
Сырттан кетті абалап.
Бұл кездерде ер Сұлтан
Арпалысып, арбасып,
Жауларына жағалай
Жатыр еді оқ шашып.

Айнала жау андыздап,
Қалып еді жақындап,
Он шақтысы оққа ұшып,
Қырық шақтысы жалпылдап,
Жер бауырлап, еңбектеп,
Тасбақаша тырбанып,
Жалғыз ерді жеңе алмай,
Кете жаздап жыңданып,
Нұрсыз шегір көздері
Қанға толып ышқынып,
Келіп қалды жақындап,
Оқ жылаңдар ысқырып.
Нақ сол кезде белестен
Сырттан шықты арсылдап,
Және сол кезде естілді
Ат тұяғы тарсылдап.

Мұны естіп фрицтер
Үркіп ала жөнелді,
Мылтықтарын лақтырып.
Шеше тастап шинельді!
Келе жатты бір взвод
Қылыштарын үйіріп,
Жау басына нажағай
Атар бұлттай түйіліп,
Нақ сол кезде ер Сұлтан
Атып тұрып орнынан,
Автоматтан боратып,
Түсті жаудың соңынан.
Взвод жетті арттағы,
Жер сілкінтіп, "Уралап!"
Өте шықты еңсеріп,
Фрицтерді туралап.
Офицері немістің
Жалғыз ғана сол қалды,
Секірді де бір жардан
Зым-зия боп жоғалды.
Көп іздеді жігіттер
Сезілмеді дәнеңе.
Арты жар да, алды өзен,
Қайда кетті ол неме?
Сырттан жүрді жүгіріп,
Су жағасын искелеп...
Бір мезетте секіріп,
Өршелене үрді кеп.
Сұлтан сонда "айт?!" деді,
Сырттан кетті күмп беріп,
Өзеннің өр толқынын
Кеудесімен итеріп.
Офицері немістің
Мекен етіп су түбін,
Отыр еді, аузына
Тістеп қамыс түтігін...
Сырттан барып бассалды,
Зөре-құтын қуырып,
Су бетіне серейтіп,
Алып шықты суырып.
Мұны көріп жігіттер
Күліп тұрды қарқылдап,
Сырттан жүзіп келеді
Офицері немістің.

1946

АУДАРМА

ПОЛТАВА

Соғыстың қуаты мен атағы бар, —
Айнығыш адамындай мансап құмар.
Олар да кетті өмір бір заматта.
Құдіреті жүріп тұрған патша жаққа.

Байрон

1828-29

АРНАУ

Бұл саған — бірақ муза мұңды зарын
Сен, сірә, құлағыңа ілермісің?
Ашылып осындайда ұяң жаның,
Тілегін жүрегімнің білермісің?
Немесе ақынның бұл арнауы да
Баяғы махаббаты сықылданып.
Кім кепіл, ескерусіз қалмауына,
Көңілді көлегейлеп аулақ салып?

Біліп қой, сонда дағы, саған деген
Сүйкімді нәзік үндер туғандығын, —
Ойнақы дағдыр шіркін маған деген
Ойлашы, сенен аулақ қуғандығын,
Сол мезет сенің қайғың құлазыған,
Ең соңғы лебің мен ишаратың —
Болғанды қасиетті бар қазынам,
Жанымда жалғыз ғана махаббатым

БІРІНШІ ЖЫР

Кочубей әрі ауқатты, әрі атақты,
Көкорай шалғын жері көз жеткісіз;
Көп жылқы көлбей алып кең алқапты
Жайылған бақташысыз, күзетшісіз.
Айнала хуторларын Полтаваның
Қоршаған бір өзінің бау-бақшасы,
Толтырған қазыналарға қоймаларын,
Бәрі сай, қалай шашса мол ақшасы.
Аң ішік, атлас бұйым, сап күміс те
Ілулі тұрады ылғый көріністе.
Бірақ ол мақтанбайды байлығымен.
Тамаша кілең жалдас жылқысымен,
Қырымнан қырық алатын салығымен, —
Туған ер ата қоныс қыртысымен, —
Қызы бар бір ғажайып, — көр де құмарт,
Етеді соны мақтан Кочубей қарт.

Сымбаттан Марияның жоқ ешбір міні,
Оған тең таба алмайсың Полтавадан,
Жас көркі секілді дәл көктем гүлі
Орманның саясында күн шалмаған.
Киевтің тауларында өскен бойлап
Түп-түзу бәйтеректей бой сымбаты,
Қыймылы — айдында аққу жүзген ойнап.
Қыздың бір құралайы, асыл заты,
Ақ төсі — ақ көбіктей уылжыған.
Қара бұлт, қара бұйра шаш төгілген.
Екі көз — екі жұлдыз нұрын жыйған.
Алқызыл ерінінен гүл көрінген.
Тек қана көркін емес Марияның,
(Сырт бояу ғайып болар көз көргенше)
Қадірлеп ақылы мен ұяң жанын,
Есімін қадір тұтты жұрт мейлінше,
Сондықтан Украина әм Россия
Салды кеп күйеулерін түс-түс жақтан;
Бірақта бізді шошып жас Мария,
Жұтудан неке суын сырлы аяқтан.

Көп күйеу келді-кетті құр жолаушы,
Гетманның ¹ өзі сонда салды жаушы.

Қарт еді ол. Қажыған-ды жылдар мұжып,
Қамалап соғыс, еңбек, михнат, қызық,
Бірақта бұрқылдаған сезімі бар,
Қарт көңіл жас сұлуға болды құмар.

Жас жүрек тез ысыр да, тез суынар
Еселеп келер-кетер жас махаббат,
Жас жүрек жас сезімге күнде құмар,
Жаңарып тұрған сайын табар рахат.
Қарт жүрек, тасқа айналған жылдар көміп,
Бұрқ етпе құмарлыққа ере бермес,
Махаббат жалынында әбден еріп
Балқымай бірте-бірте, тебіренбес,
Бірақ бұл кеш жанған от ерте сөнбес.
Өмірінің суығанша суый көрмес.

Есітіп ұшқан бүркіт тегеурінін,
Тығылар киік емес құзға барып,
Қыз бақты болар істің емеурінін,
Тыпыршып ауыз үйде ызбарланып.

Булығып, ашу кернеп жетті анасы,
Зарлады, қысып тұрып қыздың қолын:
"Ұятсыз! Арсыз қақпас, адам насы!
Мүмкін бе?.. Жо-жоқ, ойбай, болмас оның!
Көзіміз тірісінде көре алмаспыз.
Күнакәр болмасын ол қуыс кеуде.
Ат қойған өзі кеше балғын жас қыз
Тиіс оны әке деуге, туыс деуге.
Есалаң, күні күңгірт батар шақта.
Алмақшы балғын жасты қарт құшаққа".
Дір етті тұла бойы Марияның,
Қуарып кетті жүзі аруақтай;
Ілезде тапсырғандай ғазиз жанын,
Сылқ түсті босағада, кірпік қақпай.

¹ Г е т м а н — Украинаның бас билеушісі

Жыйды есін, тағы қайта жұмды көзін,
Тіл қатпай жатты баяу алып демін,
Әкесі, анасымен таппай төзім,
Болады жұбатпақшы қыз жүрегін,
Балғын жас солмасын деп уайымменен,
Серпілтпек алас ұрған ой тұманын...
Еш болды, дәл екі күн ұдайымен
Мария көз жасымен жуды жанын.
Ұйқысыз, ассыз-сусыз құр сенделді,
Күп-күңгірт көлеңкедей нұры семді.
Үшінші күн дегенде болды ғайып,
Бос отау қала берді аңырайып.

Қай мезгіл, қай айламен жоқ болды қыз,
Болмады оны сезген ешбір пенде.
Балықшы су жағалап жүрген жалғыз
Естіпті ат дүбірін сол бір түнде.
Сөйлесіп өтіпті бір жігітпен қыз;
Таңғы шық басқан шөпте ертеңінде
Қос аттың тұяғынан қалыпты із.

Түктеніп жаңа шыққан мұраттың түгі,
Жас толқын бұйра шаштың жөні басқа;
Кей кезде қарттың дағы қатал түрі,
Жүздегі қылыш дағы, бурыл шаш та
Көрінер сұлулықтың болып көркі,
Қиялға құмарлықтың түсер өрті.

Жаманат бұл жат хабар сумаң қағып.,
Шалынды құлағына Кочубейдің:
Ар-ұят адыра қап, қызы барып
Еніпті құшағына қарт дүлейдің!
Не деген масқара бұл, неткен сұмдық!
Ата-ана түсіне алмай болды дел-сал.
Сол кезде тыр жалаңаш жетті шындық,
Ақтарып сырдың бәрін, — бар ма амал!
Ашылды әшкере боп сонда ғана
Қылмысты қыз жанының барлық сыры;
Сыр бүгіп аулақтанып, болып нала,
Көрсеткен күйеулерге не бір қыры;

Толықсып тостағанда қайнап шарап,
Әңгіме әзілменен қызған кезде,
Тыңдайтын Гетмен сөзін, үнсіз қарап,
Көңілін бөлмей оның одан өзге,
Атақсыз, абыройсыз қалған артта.
Баяғы жарлы, жалқы жас кезінде
Шығарған Гетман жырын айтып жатқа,
Бұл неге ірқуші еді жас көзінде?..
Малорос әміршісі атағы бар,
Алдынан атты әскері өткен шақта,
Қымсынбай қыз басымен, болып құмар,
Қарайтын кернейлеткен сол жасаққа...

Әрі бай, әрі атақты Кочубей де.
Досы көп, кезектесіп киген жейде.
Абырой, арын сақтар мал табады,
Шайқап бір алар еді Полтаваны,
Жауының ат ойнайтын ордасына
Жауыздан алар еді ол әке кегін,
Бойлатар еді семсер қолқасына...
Басқа ой сықты оның көкірегін.

Қым-қуыт кез еді ол бір лайсаң,
Жұлқыntyп жалауларымен жас Россия,
Ержетіп келе жатқан сол бір жайсаң,
Петрдің ақылымен күшін жыя.
Абырой, атақ жолы жатқан ғылым,
Ұстазы Россияның болды қатал:
Берген-ді қанды сабақ швед мығым,
Сан рет ойда жоқта бастап жанжал.
Дағдырдың көтерді де сан соққысын,
Шынығып өсті Ресей жыйнап күшін —
Астында ауыр балға шыны қыйрар,
Көк болат — соққан сайын пісер, шыйрар.

Мәз болып пайдасы жоқ құр атаққа,
Жау жүрек Карл басты бір шатаққа.
Ойпаттың тыныштығын желдей шайқап,
Қыраттың шаңын қаққан құйындай-ақ,
Еңсеріп орыс қолын айпап-жайпап,

Қадала қарт Москваға басты аяқ,
Белгілі оның дағы жүрген жолы:
Бұл жолмен келген тағы бізге дұшпан.
Қырылып қайтарында қалың қолы,
Даңқымен дағдыр ұлы қош айтысқан.

Тебіренді Украина тынып іштен,
Көптен-ақ көкірегіне ұшқын түскен.
Аңсаған қанды сапар ескілікті
Талай жан тағы да бір соғыс күтті.
Кіжінді, Гетманға олар айтты тілек.
Бұғауды үзетұғын кез жетті, деп;
Карлдың тез жетуін жатты тілеп,
Болмашы қуанышқа іштей түлеп.
Мазепа ортасында қалың даудың:
Жетті, енді! — деп шуласты тұс-тұс жақтан.
Қарт Гетман жөнін іздеп айнымаудың,
Таймады Петрге бір берген анттан.
Жүзінен салқын сабыр қашпай қаны,
Басқарды ол, бұрынғыша Украинаны,
Жұрт сөзін естімеген адамға ұқсап,
Жатты ол тойын тойлап, қызық жасап.

“Не болған бұл Гетманға?

— десті жастар, —

Қажыған, алжыған ғой бұл бишара,
Қайрат жоқ, жалыны жоқ қолды бастар,
Жыл мұжып, іс қажытқан, бар ма шара.
Несіне, қолыменен қалтылдаған
Ұстайды күміс шоқпар алтындаған
Жауымыз Москваға тез бармаспыз ба,
Соғысып, ойран-сүрен салмаспыз ба!
Кәрия болар ма еді Дорошенко,
Яки жас Самойлович болса нетті,
Кешегі Палей менен Гордеенко
Бастаса, әскер құрап, мына көпті, —
Мерт болып, қар жамылып, жат жерінде
Жас қазақ қалар ма еді, қайран ұлан;
Қайғылы Малоростың әскерін де
Босатып алмас па едік жау қолынан”

Осылай өз бетімен лаулап жанып,
Жас жігер арпалысты албырттанып,
Қатерлі өзгеріске құмарланып,
Не жойқын өткендегі ұмыт қалып.
Ұмытты туған елі бағынғанын,
Богданның бақытты еткен дау-жанжалын,
Ұмытты қасиетті шарттарды да,
Даңқты боп өткен сонау қарттарды да.
Қашанда қарттық шіркін басады аңдап,
Қарайды күдіктене әрбір жайға,
Үңілер мәселенің соңын барлап,
Асықпақ, аптықпақ та ол мұндайда.
Сірәсіп мұз бүркеген теңіз түбін
Кім, сірә, көре алмады терең бойлап?
Бір зындан қара ниет жанның сырын
Қандай жан ақылымен білер ойлап?
Жаншылған құмарлықтың жемістері —
Ойлары ондай жанның жатар аулақ,
Орнаған көкейіне көптен бері
Бір ойы, болар бәлкім, тұрған қаулап
Кім білсін? Әйтеуір тек Мазепаның
Жауыздық билегенде көрі жанын,
Күлгірсіп, болатын бір парықсыз жан, —
Жабайы жалбақтаған жазықсыз жан.
Қандай ол шебер еді сыр тартуға
Өзіне бағындырып жұрт жүрегін,
Қатерсіз, өз айтқанын тыңдатуға,
Бақылап басқа жанның көкірегін?
Сенгенсіп, өп-өтірік, басқа жұртқа,
Жампандап отыратын той думанда.
Сыр бермей, салатын ол ойын ыққа,
Маңына кәриялар жыйналғанда;
Өтірік өкінгенсіп өткен күнге,
Мадақтап сөз қылатын бостандықты,
Жамандап үкіметті жұртпен бірге,
Ашынған жанша талай жасын сықты
Естияр сыр айтатын есуасқа!
Аз болар білетін жан оның сырын:
Қаһары қара тастай, жаны қасқа
Тигізбей қоймайтын ол бір қырсығын.

Тірлікте көтерген жапа бір де бірін —
Ұмытып көрген сірә емес пенде,
Қылмысты қара күңгірт көңіл кірін
Жауыз қарт жұқтырған-ды талай жерге.
Білмейтін ар-ұжданды, әділетті.
Қатыбас шал еді бір тас жүректі.
Ол дайын қара судай төгуге қан,
Онда жоқ туған халық, туған отан,
Ол сірә ешнәрсені сүймейтұғын —
Шын жауыз екенін жұрт білмейтұғын.
Көңілін зұлым қарттың күпті қылған
Сұрқия ойы бар-ды бір жасырын;
Қатал кез қадалған бір тұтқыйылдан
Бірақ та қалған сезіп оның сырын.

“Жоқ, жауыз, жыртқыш неме!
Жоқ, сойқанды! —
Деп ойлап, қайрады тіс Кочубей де, —
Салмай-ақ қойдым саған мен ойранды.
Қапаста кисін қызым қанды жейде;
Қылышы казактардың мойнын қыйып,
Өлмей-ақ қой, сұрқия, өртке күйіп,
Москва жендеттері ортасында,
Шыңғырып, қанжоса боп көр басында,
Аларсың еске сол күн, сол сағатты:
Аяққа өзің басқан ар-ұятты,
Қызыма кіндік әке болғаныңды,
Той-тойлап, үйімізде қонғаныңды;
Есіңе түсер менің сый-құрметім,
Өзіңнің одан соңғы сұм ниетің,
Біреудің көгершіндей балғын қызын
Шоқыған түн ішінде, кәрі құзғын!..”

Мінеки! Кочубей мен Мазепа да
Бір кезде дос болған-ды кәдімгідей:
Екеуі сырласатын оңашада
Ортаға ой сезімін салып дәмдей.
Майданның даласында жалын атқан,
Аттары екеуінің қатар шапқан;
Сан рет әрбір күнде, әрбір кеші

Бітпейтін екеуінің әнгімесі,
Көрсетіп зымыян ойын Кочубейге
Ашатын құпиясын Гетман кейде,
Болатын алдағы бір өзгерісті,
Дау-жанжал араласқан не бір істі,
Әншейін айтқан болып сөз ретін,
Ақырын Кочубейге сездіретін.
Жүрегі Кочубейдің ол кездегі
Досына адал еді еш қалтқысыз;
Білмейді ащы кектен енді өзгені,
Қан қатқан, қайтып оны жұбатқысыз;
Күндіз-түн әлдилеген жалғыз ойы:
Қанды кек, төгілген қыз абыройы.

Бірақ ол ашулана салды ақыл,
Томаға-тұйық сырды көрді мақұл.
"Қауқарсыз, қасіретпен тынды" десін:
"Табытқа туралап бет бұрды" десін:
"Жауыздық ойламайды ол Мазепаға,
Бар кіна қызында ғой жүзіқара:
Кешті ол қызына да, тәңірі көрсін;
Ұмытып көкте құда, жерде заңды,
Масқара үй ішіне таңба салды.
Енді от тәңіріне жауап берсін..."

Сөйтіп ол көз жіберді алдағыға,
Қырандай қойды қарап жан-жағына,
Екі айтпас, серттен қайтпас өңшең ерді
Өз үйі төңірегінен іздей берді.
Ашынды ол әйеліне бастан-аяқ;
Жазыпты қатал арыз аямай-ақ;
Шыдамсыз әйел біліп барлық сырды,
Ашулы күйеуін тез асықтырды;
Төрт бөліп тәтті ұйқысын жеті түнде
Тынышын алды әйелі оның мүлде,
Жебеген түн ішінде әруақтай,
Кек ал, деп сыбырлады ол дамыл таппай,
Сөкті де, жас төкті де, қуантты да,
Күйікті Кочубейден алды антты да.

Ойланды ойран соққы ер Искра
Қосылды Кочубейге, белді байлап;

Жеңеміз, — десті, — жауды жер тықсыра";
Құлшынды қайраттарын көкке қайрап.
"Кім, бірақ, ынтасымен от боп жанып,
Көпшілік тілегі үшін жанын салып,
Жазылған жау үстінен арызды алып.
Петрге табыс етер, қорықпай барып?"

Бақытсыз сол бір сұлу менсінбейтін
Полтава Казактары арасында
Бар еді бір жас жігіт жұрт білмейтін,
Сол қызға болған ғашық ол жасында.
Не бір кеш, не таңертең таппай тағат
Өзеннің өзі өскен сағасында,
Күтетін Марияны талай сағат,
Украина шиесінің саясында.
Қайғырып, ұзақ күтіп талушы еді.
Жұбанып, сәл жолықса қалушы еді.
Үмітсіз болса дағы сүйуші еді.
Сыр бермей, іште бәрін түюші еді,
Қыз шіркін қайтарса егер ер көңілін,
Өткізер жаспен бұлап ер өмірін.
Күйеулер келген кезде топ-тобымен,
Жабырқап кететін-ді ол жөнімен.
Ұяты әшкере боп Марияның,
Казактар күлсе дағы қарқылдасып,
Биледі бұрынғыша оның жанын
Баяғы бір Мария қайран ғашық,
Кім де-кім айтса атын Мазепаның,
Құп-қу боп қашушы еді өңі мұның.
Құпия күйініші өртеп жанын,
Төгетін қара жерге көздің нұрын.

Жұлдызды, айлы түнде жүйрік мініп,
Кім екен келе жатқан суыт жүріп?
Тұяғы дүбірлеткен кең даланы
Болдырмас мынау кімнің жануары?

Бұл казак солтүстікке шеккен сапар,
Аялдар дәрмені жоқ, уақыты тар;

Тар кешу, тағы дала, нулы орман
Бірінде бой суытып, емес қонған.

Шыныдай жарқыраған болат қолда,
Сыңғырап алтын толы қойын дорба,
Желпілдеп, желмен ойнап жібек жалы
Келеді бір мүдірмей жануары.

Ақша да керек бұған, болат керек,
Ежелден ер серігі жақсы ат керек,
Солардың бәрінен де, бұған бірақ,
Басына киген бөркі қымбатырақ.

Бөркі үшін қыяр ақша, болатын да,
Садақа етер кәміл ол атын да,
Тек қана бөркін жауға бермес, сірә,
Айрылмай өз басынан көнбес, сірә.
Мұншама болды неге бөркі қымбат?
Бар еді бөркі ішінде тігулі хат,
Сазайын тартса екен деп Гетман жауыз
Кочубей жазған жолдап Петрге арыз.
Ешкімнен, ешнәрседен сескенбеген,
Бір қатер болады деп ескермеген,
Мазепа бастартпады бұзық істен,
Езуит¹ қосылды оған долы күшпен.
Солқылдақ, тыянақсыз бақыт үшін,
Бүлік сап, бүлдірмекші халық ішін.
Жамылып қараңғы түн, ұрыға ұқсап,
Арами ниеттерін ортаға сап;
Сапырып жатты олар сөз саудасын:
Бағалап қастық құнын, патша басын,
Саудаға түсті жарлық — заңдары да,
Вассалдар анттары мен арлары да,
Белгісіз бір қайыршы жұрт білмейтін
Сарайға болды үйір іздеп мансап,
Итаршы бір шабарман Орлик² дейтін
Жүретін ертіп келіп, шығарып сап.

¹ Езуит — Езуит Зеленский, Мазепаны айнытушылардың бірі.

² Орлик — Мазепаның бас хатшысы.

Тіміскіп соның өңшең жалдаптары
Білдірмей талай жерге таратты уын:
Булавин бастап, сонау аржақтағы
Казактар жатты лайлап Донның суын.
Тағы да бас көтертті тағы Ордаға,
Запорож тентектерін алды ортаға,
Қорқытты оларды,— енді өлесің деп,
Петрден көресіңді көресің деп.
Сақ қарап, жан-жағынан көз аудармай,
Мазепа жатты жолдап құпия хат;
Москваға шықты қарсы Бахшасарай,
Қорқытып қулығымен сұрқия қарт,
Мақұлдап отыр король Варшавада,
Сүйенед Очаков та патшаға да,
Майданның төрінде тұр Карлы мұның,
Желігін жыйған бойға барлығының;
Өршітіп адам ойын үсті-үстіне,
Қан соққы қаруын ол жатты сайлап;
Түнегі жауыздықтың түсті ішіне,
Қылмысты қаһарынан қаны қайнап.
Шарт етіп түскенде бір кенет жасын
Сасқанын бұл шіркіннің не қыласың!
Баяғы Полтавадан жазған шағым,
Алдынан өтіп ұлы падишаның,
Тиді кеп өз қолына дәл Гетманның —
Қаны қас Россияға сұм дұшпанның.
Гетманды қыймайтындай құрбандыққа,
Қаһарсыз, қорқытусыз, салыпты ыққа.
Бір жақтан соғыс ісі көңлін бөліп,
Шағымды жалған көріп жиіркеніп,
Қалдырып оны ешбір ілтифатсыз,
Патшамыз жұбатады зұлымды тез:
Өтірік арыз жазған ол ұятсыз
Жазасын тартады, деп береді сөз.
Күлгірсіп, күйінгенсіп Мазепа сұм
Зарлайды, патша ағзамға иіп басын:
"Оллаһи, жарық дүние, құдай кепіл,
Патшаға қызмет еттім дәл жыйырма жыл
Айныр ма адалдықтан Гетман сорлы,
Әрқашан жан-тәнімен адал болды;

Алдыңда абзал ағзам шексіз жомарт,
Бақыт пен тахыт тапты Мазепа қарт!..
Ойпыр-ай, өшпенділік екен соқыр!..
Бұл ғарып көр аузына келіп отыр,
Ант бұзар, қастық ойлар мұндай жан ба,
Төкпек пе абыройын қартайғанда?
Дәл кеше Станислав қағынғанға
Көмегін бермеген бұл, жалынғанда
Ұялып, Украинаның алмай тәжін,
Құпия хаттары мен шар қағазын
Патшаға табыс еткен осы еді ғой,
Айнымас адалдықтың досы еді ғой.
Цареград сұлтанына салмай құлақ,
Ханнан да қашпап па еді аулағырақ?!
Ақ патша жауларымен жұлысуға
Жұмсаған ақылын да, қылышын да...
Ал енді, атасақал ағарғанда,
Қай дұшпан қастығымен салар таңба?
Кім дейсің? Искра мен Кочубей бұл!..
Деп ойлап, қатал қақпас кеткен бейпіл,
Тілек қып сол екеуін дарға асуды...
Қанқұмар көз жасымен бетін жуды.

Кімді аспақ?.. Қатал шіркін қайырымсыз!
Біле ме, қызы кімнің құшағында?
Суыған қаны қарда, жаны үнсіз
Жүрегі шімірікпес бұл шағында.
Дейді ол: "Әлін білмес есуас шал
Менімен егеспек пе, тілеп ажал?
Бейпіл ой кеткен билеп долы басын
Кесуте жатыр қайрап өз балтасын.
Тартты бұл, көзін жұмып, қай сапарға?
Табанын тірегендей жайы бар ма?
Болмаса... әке басын түскен дауға
Қыз сақтап қала алмайды, сұрап сауға.
Гетманға берер жолды ғашық жаны,
Әйтпесе, менің қаным шашылғаны"
Мария, о Мария, қайран сұлу,
Черкастар қыздарының гүлі едің ғой!
Төсінде қандай жылан таратып у.

Еркелеп жатқанын сен білмедің ғой.
Түскендей қанқұйлы жан қармауына
Ердің сен нендей күштің арбауына?
Не сыйқыр сені осынша тартып тұрған?
Мария, кімге барып болдың құрбан?
Сол қарттың бурыл тартқан бұйра шашы.
Сүзіле күйқылжыған көз қарасы,
Беттегі айғыздалған әжімдері,
Зымыян улы сөзі, әзілдері,—
Бір саған бәрінен де болды қымбат.
Сол үшін ұмыттың сен анаңды да:
Сыйқырлы барып жаттың төсекке жат,
Қыйдың ғой ата-мекен панаңды да.
Көзінің аунақшыған жанарымен
Қойыпты зымыян шал сені арбап,
Жылы сөз жайма-шуақ амалымен
Ұйқтатып ұзданыңды, арынды алдап,
Көр болған көздеріңмен жаутаң қағып,
Сен оған телміресің таппай тағат;
Қу басын әлпештейсің алдыңа алып,
Өзіңе өз масқараң болып рақат.
Сән оған есің кетіп алданғансың,
Мардамсып құр бекерге сүйінумен, —
Жұрдай боп ар-ұяттан қалған жансын,
Құлдйлап құларында биігіңнен...

Не керек ұят, аяң Марияға?
Не керек жұрттың сөзі құр көпірме,
Алдында бас игізіп кәрияға
Отырса, ол сорлы ма бұл өмірде?
Ұмытып тағдыр, михнат, дүние шуын,
Қарт Гетман аялайды жас сұлуын.
Құпия сыр қалдырмай кеңеседі,—
Не керек Марияға жат өсегі?
Күнасіз, көксемейді ол, жастық шағын;
Торлайды тек бір қайғы қыздың жанын:
Қамығып қалған артта күні кеше,
Көзіне елестейді әке-шеше,
Баласыз, жұбанышсыз ата-ананың
Есіне алады қыз қартайғанын,

Қарайды, жасы жуып көз жанарын,
Болады естігендей мұңлы зарын...
О, егер, есітсе ол не болғанын!
Не хабар Украинаға таралғанын!
Білмейді, білмейді өзір бұл ол жағын —
Құпия қанды сырдың амалдарын.

ЕКІНШІ ЖЫР

Мазепа тұнжыраулы. Ақылы дал,
Қамалап қатал ойлар, болған дел-сал.
Мүләйім мұңлы көзбеи Мария да
Қарайды қайта-қайта кәрияға.
Құшақтап қарт тізесін қайысады,
Махаббат сөзін айтып майысады.
Бос әуре! Қара күңгірт ой түнегін
Серпілтпес махаббатың, от жүрегін!
Аудармай еш ілтифат бейбақ қызға
Отыр ол түсі суық, қарап жерге;
Тіл қатып, сөз айтпайды бір ауыз да,
Назданып өкпелейді қыз бекерге.
Таңданып, жәбірленіп, сонда сұлу,
Алқынып, атып тұрып, шақырды ашу:

"Сөзімді тыңда, Гетман: бір сен үшін
Қыйғамын бүкіл дүние сүйінішін.
Бір рет мәңгіліке сүйіп едім,
Көңлімде жалғыз-ақ сыр түйіп едім:
Ол сенің маған деген махаббатың,
Сол үшін құрбан болған бар рахатым;
Сонда да көксемеймін ешнәрсені,
Бәрі де ұмытылад керсем сені.
Есіңде: бір ғаламат тыныш түнде
Болғамын мен сенікі жер үстінде.
Сүйем деп, сонда берген сертің қайда,
Махаббат бола ма екен осындай да?"

М а з е п а

Дос жарым, бекершілік бұл айтқаның,
Жөн болар бұл қыялдап тез қайтқаның.
Қажытпа жүрегіңді күдік ойлап;
Құмарлық толқынында жаның ойнап,
Адаспа, адал сырым, план маған:
Мен сені сүйем артық бақытымнан, —
Абырой, атағым мен тахытымнан.

М а р и я

Жалған сөз: жалпылдайсың қулық жасап,
Тәтті кез өткеніне көп болды ма?
Көңліңді енді менеп аулаққа сап,
Бір харам махаббатым дерт болды ма?
Күн болса ортасында қалың жұрттың
Той-тойлап, сапар шегіп мені ұмыттың;
Түн болса тұнжырайсың оңаша қап,
Қасыңа езуит пен қайыршыны ап.
Қолыңда жуасыған махаббатым,
Кез болды енді сенің ызғарыңа,
Жақында бір әйелдің атап атын,
Таңданғам шарап ішіп қызғаныңа;
Кім еді ол Дульская дегеніңіз?

М а з е п а

Қызғаншақ болғаның ба? Жоқ еш негіз;
Мен бе екем, бұл жасымда желігетін,
Мансапшыл сұлулыққа бой ұратын
Мен бе екем есер жастай еліретін,
“Масқара болмас па еді ар-ұятым,
Суынып салқын тартқан қарт көңілге
Жарасар жеңілтектік қайткен күнде?

М а р и я

Жоқ енді, жайып-шума, шынды айт маған,
Бұлтақсыз тіке сөйле, иланайын.

М а з е п а

Жаныңның тыныштығы қымбат маған,
Мария, сенен несін жасырайын.

Ойға алған ісіміз бар көптен бері.
Сол қазір ішімізде қайнап жатыр.
Тұр пісіп игі мезгіл жемістері,
Сағаты ұлы айқастың соққалы тұр.
Бір жақтан Варшаваның қамқорында,
Бір жақтан Москваның тар торында,
Еріксіз, абройсыз, іштен күйіп
Көп заман басымызды жүрдік иіп.
Тәуелсіз, төрт жағы сай ел болатын
Мезгілі Украинаның жетті енді,
Жетті кез, қанды туды қолға алатын
Петрмен шайқасуға будым белді.
Бәрі сай: бітті әңгіме, байланды серт,
Бұл күнде екі король¹ өз жағымда;
Жақында қанды майдан қаулайды өрт,
Тағымды орнатармын дер шағында.
Сенімді достарым бар, небір тыңшым:
Езуит, Дульская әм қайыршым,
Өздері-ақ тындырады бар ісімді,—
Ойласқам айла-әрекет әдісімді.
Жарлығын, жазған хатын қос корольдің
Қолынан тұрам алып мен солардың,
Мінеки айттым сырды карсы алдыңда,
Сен, енді ризамысың, тыйышталдың ба?

М а р и я

О, менің ең сүйіктім, абзал жарым,
Боласың туған жердің падишасы!
Жарасып алтын тәжге ақ шаштарың.
Тағында отыршы бір!

М а з е п а

Сәл тоқташы
Болар іс біткен жоқ қой. Соғар дауыл;
Кім білед, маған бақыт болар ма бұл?

М а р и я

Білмеймін сен бар жерде қорқуды мен,
Жүріп тұр құдіретің! Кәміл білем.
Алдыңда алтын тақ тұр.

М а з е п а
Мерт болсам ше?..

М а р и я
Өлермін ол уақытта мен де сенше,
А, дүние, не болармын сенен қалып?
Қойшы әрі, тақыт күтіп тұруы анық,

М а з е п а
Сен мені сүйемісің?

М а р и я
Сүйемін бе?!

М а з е п а
Әкең бе, тұрар жерің, күйеуің бе,
Қайсысы қымбат саған?

М а р и я
Абзал досым,
Не сұрақ түсінбеймін, сенің осың?
Тыншымды кетіреді мұндай сауал.
Үйімді ұмытпасқа бар ма амал,
Кеттім ғой масқаралап мен оларды;
Кім білед, әкем байғұс төгіп зарды,
Қарғаған болар мені. Кім үшін мен,
Осылай айрылыстым үй ішіммен?

М а з е п а
Қайсымыз қымбат болдық, соныменен?..

М а р и я
О, тәңір!

М а з е п а
Жауабын бер жөніменен.

М а р и я
Өзің айт билігіңді.

М а з е п а

Тыңда онда:

Мерт болар туса жағдай бірімізге,
Қай жаққа шығар едің өзің сонда?
Жетер ең қайсымыздың түбімізге,
Қалар ең кімді қорғап ақыр сонда?

М а р и я

Ах, жетер! Түршіктірме жан-тәнімді!
Жедің ғой жүрегімді.

М а з е п а

Айт шыныңды!

М а р и я

Болғанда өңің құп-қу, сөзің суық...
Ойпырмай, өкпелеме бекер енді
Мен сенің құрбаныңмын, сөзімді ұқ,
Айтпашы ондай сөзді, жетер енді.

М а з е п а

Мария, ұмытпа тек бұл сөзіңді,
Сынармын іс үстінде, күт кезіңді.
Тып-тыныш Украина түні қандай!
Сайраған сансыз жұлдыз, аспан ашық,
Ауасы маужырап бір ұйығандай,
Жапрағы күміс терек жамырасып.
Ақ Шіркеу¹ аспанында тұр шайқалып,
Биікте қалқып қана жүзеді ай,
Гетманның бау-бақшасы тұр жайқалып,
Шағылып ай нұрына ескі сарай.
Айқала бір тыныштық тұрған мүлгіп.
Тек қана сарай іші бір сергелдең.
Түбіне терең ойдың ауыр сүңгіп,
Телміріп тынық көкке терезеден,
Ішінде бір мұнара жапа-жалғыз
Кочубей отыр тұтқын, еш амалсыз.

Таң ата ажал жетпек. Қорықпай бірақ,
Отыр ол ойлап соны батылырақ,

Ш і р к е у — қала аты — Белая церковь.

Қыялмай отырған жоқ өмірді ол,
Өлім не? — бір тәтті ұйқы, — көңілді бол.
Ішіне қанды табыт жатуға әзір.
Құлады тыныш ұйқтап. Өттең, тәңір!
Тіл қатпай, тілсіз жандай тек томсарып,
Жауыздың аяғына бас ұра ма,
Патшаның қаса жауы болып қарық,
Жазықсыз қаны мұның шашыла ма,
Айрылып өмірінен — арынан да,
Өзімен бірге әкетіп жан достарын,
Олардың естіп қарғыс-зарын онда,
Көрер ме көр басында жолдастарын;
Астына қанды балта жатқанында,
Күліп жау, көздерімен атқанында,
Тапсырып дұшпанынан алар кегін,
Өсиет айтқызбастан, алар ма елім!..

Кетті ойлап ол өзінің Полтавасын,
Әдеткі үйіші мен достарын да,
Өткен күн атақ-аброй, қазнасын,
Қызының әнге дауыс қосқанын да,
Бір кезде етіп еңбек, тәтті ұйқтаған,
Есіне түсті бүгін ескі үйі де,
Адыра бүгінгі күн артта қалған, —
Куаныш, қызығы да, жан күйі де.
Не үшін барад бастап соның бәрін? —
Ашылды құлпы кенет мұнараның, —
Селт етіп, қалды ойлап бұл сорлы жан:
Әулием шықты ғой, деп қарсы алдымнан
Қан жоса менің мына сапарымда,
Көсемім жетті білем ту көтеріп,
Өлімнің төсегіне жатарымда,
Тергеуге келген болар, мені көріп.
Кешуші кұнамызды, әулиеміз,
Тауабы жанымыздың, бас иеміз,
Жазықсыз, біздер үшін қуғын көрген
Христің рухын, тәнін алып келген
Алдында әулиемнің күш жыйнайын,
Өлімнің сапарында қысылмайын,
Мәңгілік өмірге тез қосылайын!

Кочубей күңірене тебіренді,
Шыныммен көрдім бе деп әулиемді,
Алдында ұлы ие тәңірінің
Шағуға даяр еді барлық мұңын...
Амал не, әулие емес әлгі келген,
Баяғы бір бұзақы Орлик деген.
Езіліп езгу жаны жиіркене,
Тұтқынның кетті шығып ащы даусы:
“Тас бауыр, қатал пенде, келдің неге?
Мазепа жіберді ме мазақтаушы,
Өмірден қыймай маған осы таңды
Бұза ма менің соңғы қоналқамды?”

О р л и к
Біткен жоқ тергеу әлі, жауабың бер.

К о ч у б е й
Айтқанмын айтарымды, бар, жүре бер

О р л и к
Бір жәйіт тағы керек пан Гетманға

К о ч у б е й
Тағы не?
Тілектеріңді айтпадым ба?
Арызым жалған менің. Жауызбын мен.
Бәле іздеп жүрген жанмын. Оныкі жөн.
Не керек бұдан артық?

О р л и к
Білеміз біз.
Осы сіз жұрттан асқан бай едіңіз,
Тықтың ғой Диканькада сан қазына,
Барасың өліп кетіп, дарға асыла,
Бар мүлкің, бар жыйғаның тепе-тегіс
Әскери қазынаға түсуге тиіс,—
Заң солай. Менің айтар соңғы ақылым:
Қайда сол қоймаларың, айт жарқыным?

К о ч у б е й
Жөн екен, қатасы жоқ мұның бір де:
Бар еді үш қазынам — бұл өмірде,

Атағым, абыройым еді бірі,—
Бойымнан азап сығып алды тірі;
Екінші бір қазынам көзім қыймас
Еді ғой абыройы қызымның жас,
Күндіз-түн бақсам дағы салып жанды,
Мазепа ұрлады сол қазынамды.
Ең соңғы қалды менің бір қазынам;
Ол менің қаситті кек пен ызам.
Апарам тәңіріме оны бірақ.

О р л и к

Кәрия, неме керек күр сандырақ;
Дүниені тастап бүгін кетеріңде
Болсаңшы сабырлырақ, салмақтырақ,
Кез емес қалжыңдайтын, жөн жауап бер,—
Тағы да қысым көргің келмесе егер;
Ақшаны қайда тықтың?

К о ч у б е й

Жауыз мұндар!
Тергеуің жетті емес пе, енді нең бар?
Кідір сәл жатайын да табытыма!
Келерсің сонан соң да шабытыңа,
Барындар, Мазепанды ерт, қанды қолмен
Санаңдар алтын жиһаз, бар ақшамды,
Қопарып қоймаларды терең көмген,
Өртеңдер үйім-жайым, бау-бақшамды.
Ерте бар қызымды да, арсыз шіркін,
Айтар да көрсетер ол: қайда мүлкім;
Ал енді, сенен жалғыз өтінішім:
Мазамды ала берме, тәңір үшін.

О р л и к

Айт, қайда? Ақша қайда? Көрсет соны;
Көнбесең... теріс кетер тергеу соңы!..
Қай жерге тығып едің? Ойлан, шырақ,
Өзіңе боп жүрмесін шатағырақ..
Сөз қатпай, сірестің ғой? — дұрыс, дұрыс..
Ей жендет, кел тез мұнда, іске кіріс!

Жылп етіп, енді жендет...

Азап түні-ай!

Қайда екен жауыз Гетман? О, сұмырай?

Аяусыз ар жыланы шағып өзін.
Қашты ма жоғалтпаққа енді көзін?
Оңаша бөлмесінде, төсегінде
Жат хабар белгісі жоқ реңінде,—
Жайлы ұйқтап, жатыр тыныш Мария қыз.
Мазепа жанында отыр жапа-жалғыз,—
Салбырап екі иіні, қарап жерге,
Тұнжырап, төнгендей боп қара көрге.
Бірінен бірі асқан қара күңгірт
Ойлардың ортасында ол отыр жым-жырт,
"Кочубеи өледі ертең ессіз неме;
Қолынан келмейді енді ештеме де;
Неғұрлым мақсат жақын болған сайын
Гетманның қаталдыққа жаны дайын.
Тәкаппар, болса дағы бас асауың,
Алдымда идің басты, қаса жауым.
Өледі сол арызды жазған жан да,
Өледі соған еріп азғын жан да".
Кенеттен көзі түсіп жатқан қызға
Бір ойға малтықты ол байқаусызда
"О, тәңір! Мына жатқан нәзік пенде
Не болар жаманатты есіткенде?
Тынышын алмайын деп қанша жасыр,
Бүркеліп қалар ма бұл құпия сыр?
Жаңғыртып Украинаның ертең таңын
Лүмпүі естілмес пе айбалтаның,—
Бір соның төңірегінде шу кетерін,
Даурығып дүние шіркін шығар еріп...
Жасаған, жетті көзім: дағдыр шіркін,
Толқытса жүрегіңді дүркін-дүркін,
Жалғыз шық сұрапылға, еш тайсалма,
Ондайда қатыныңа ақыл салма;
Арбаға ат пен берік ақ бөкенді
Өмірде көргенім жоқ бір жеккенді.
Адастым, бармай ойдың байыбына:
Қалыппын ессіздіктің айыбына...
Өмірде баға жетпес махаббатын,
Бар тәтті өмірінің рахатын,
Ол байғұс тартты сый ғып мына маған,—
Мен қартқа,— қарап артқа тұнжыраған —

Не шықты? Қандай соққы бермекпін мен!"
Деп ойлап, орнынан тұрды екпінмен,
Қарады қыз жүзіне; қандай тәтті
Ұйқыда толқып қана сұлу жатты!
Үлбіреп еріндері, аузы ашылған,
Жас кеуде жайлап қана тыныс алған;
Ал ертең, ертең... бір түршігіп,
Мазепа сырт бұрылды, теріс қарап;
Сыбдырын білдірместен үйден шығып,
Оңаша бақшасын ол кетті аралап.

Тып-тыныш Украина түні қандай
Сайраған сансыз жұлдыз. Аспап ашық,
Ауасы маужырап тұр ұйығандап,
Жапырағы күміс терек жамырасып,
Бірақ та Мазепанын көңілі жарым,
Жеп барад бір жат ойлар мұның жанын:
Күлгендей кекесінмен көп жұлдыздар
Қарайды Мазепаға төгіп ызғар.
Теректер судьялардай қатар түзеп,
Өзара сыбырласад, басын изеп.
Жазғы түн, жылы ауа тұрған тұнып,
Түрмедей бара жатыр тұншықтырып.

Кенет бір нәзік дауыс... күрсінгендей...
Болды оған сарайынан естілгендей.
Білмеді, әлде тұр ма ұйқысырап,
Әлде бір азапты жан күйзелді ме,
Немесе әншейін бір үн келді ме,—
Әйтеуір әлгі дүние ойын бұзып,
Қарт көңіл қобалжыды елегізіп.
Бір кезде Забеламен, Гамалаймен
Немесе кәдімгі... осы Кочубеймен
Қан майдан қаһарымен шабатын бұл,
Қағына, атой-айқай салатын бұл,—
Сондағы дауысымен осы түнде —
Үн қатты әлгі нәзік баяу үнге..

Қан қызыл таң шапағы шалқып, лаулап
Аспанды алған кезде белуарлап,

Жалт етіп түсті көзге ой менен дөң,
Көк майса, қалың орман, толқынды өзен.
Ойнақы таңның үні мың құбылып,
Адам да ұйқысынан жатты тұрып.

Тәтті ұйқы құшағында жатқан тыныш
Мария естігендей болды сыбыс:
Сезді ол әлдекімнің үйге енгенін,
Аяғын аймалай кеп, сүйенгенін.
Күлімдеп, толқып қана оянды да,
Жұмды көз, таң нұрынан ұялды да.
Созды да үлбіреген ақ білегін,
Тіл қатты баяу ғана алып демін:
"Мазепа, сен бе келген?.." Дауыс өзге...
О, тәңір! Дір етті қыз сол бір кезде;
Қараса... анасы тұр көз алдында...

А н а с ы

Үндеме, үндеме де мені тыңда.
Қор қылма біздерді сен: түнделетіп
Келдім мен, көз жасыммен тілек етіп,
Бүгін дар. Жалғыз сенсің жәрдем етер,
Қаһарын қатыкездің сәл жібітер.
Әкеңді құтқара көр.

Қ ы з ы (үрейленіп)

Қандай әке?

Қандай дар?

А н а с ы

Білмеушімең бүгінгеше?..
Елсізде жүрген жоқсың жалғыз — жеке,
Сарайдың ішіндесін. Сен ендеше
Білуге тиістісін Гетман сырын,
Қатерлі екендігін кетсе қырын,
Жауласқан жанға рахым қылмайтынын,
Падиша оның сөзін тыңдайтынын.
Байқаймын, қасіретті үй-ішінді
Мазепа мазағына қыйдың білем;
Жатырсың ойлап қана тынышыңды,

Қай кезде бұзып тұрмын ұйқыңды мен?!
Сұмдық сот үкім оқып, тұр айқайлап.
Бас кесер балтасын ол қойған қайрап.
Байқаймын, жат болыппыз сені мен біз...
Есің жый, қызым енді! Мария тез
Ұш, жүгір, сен бол біздің періштеміз,
Әкеңді құтқарып қал дәл осы кез,
Жығыл, бар, аяғына Мазепаның,
Төктірме қасиетті әкең қанын.
Байласын қанды қолың, көз жанарын,
Әкеңнен әрі тартсын балталарын,
Ұмтыл, жет,— Гетман сенен аса алмайды.
Сол үшін ұмытқансың бір құдайды,
Ар-намыс, ата-ана, алтын жайды.

Қ ы з ы

Не болдым? Мазепа... мен әкем менің...
Анам тұр боп сарайда, айтқаны өлім...
Япырай, адастым ба ақылымнан,
Немесе түсім бе бұл?

А н а с ы

Құдайға илан,
Түс те емес, қыял да емес, шындық нағыз
Білмейтін болдың не ғып, бишара қыз;
Әкеңді кетті билеп долы ыза,
Қызының төзе алмады ұятына,
Ішінде кек жалыны қыза-қыза,
Ашынып арыз жазған патша атына,
Сол үшін қанды азап көрді қысым,
Жасырмай, мойнына алды бар қылмысын,
Жабылған жалаларға жүз шыдамас!
Құрбаны ер шындықтың иді енді бас.
Құдірет жәрдам етіп, әскер бастап,
Шығар күн болмады ғой жауға ойқастап.
Дәл бүгін дарға асылмақ, отыр қазір,
Қараңғы тар қапаста, өлімге әзір,—
Қалайша білмейсің сен.

Қ ы з ы

Тәңір, тәңір!..
Дәл бүгін — қайран әкем! ...Құлады қыз,
Түсті сұлық төсегіне, бейне жансыз.

Бас киім алуан ала. Найза жарқ-жұрқ,
Соғылған барабандар. Шапқан нөкер.
Сап-сап боп жер қайыса жыйылған жұрт.
Бұлқына соққан жүрек, ағылған тер.
Жол жатыр, бейне жылан құйрығындай
Жыбырлап, өнбойына халық сыймай.
Алаңның ортасында қанды сәкі,
Үстінде қутыңдайды жендет әккі;
Қолында ауыр балта қылшылдаған,
Мәз, жұртқа сөз айтады ол былшылдаған.
Шаң да шұң, күлкі, күбір, ұрыс-керіс,
Жамырап араласқан бәрі тегіс.
Шықты бір өктем дауыс. Тым-тырыс жұрт.
Естілді ат дүбірі басқан сарт-сұрт.
Қаумалап қалың нөкер, қарап зілмен,
Қарт Гетман келе жатты қара ат мінген.
Бойында Киев жолы жалғыз арба,
Көз тартты, үрей салып тұрғандарға.
Бұл күнде жер мен аспан жуасытқан,
Сенімін күдіретті бойда тұтқан
Күнасыз Кочубей ол арбадағы;
Жанында Искра досы сол баяғы,—
Шалынар құрбандыққа жуас қозы
Сықылды келеді ешбір саспай өзі.
Тоқтады арба келіп. Ғаламат зор
Дауыстар күңіреніп, басталды хор¹
Түтіндер будақтады кадилдерден
Сыйынды іштерінен жұрт жыйылған:
Жазықсыз, жау қолынан шәйіт өлген
Бақытсыз қос құрбанға тілеп иман."
Мінеки, дар басына келді бұлар
Кочубей жата кетті бір сыйынып.
Тірідей түскендей-ақ табытқа тар
Әр адам үнсіз-тілсіз тұр бұйығып.
Жарқ етті болат балта, түсті қыршын,
Ғазиз бас домаланып кетті ыршып.
Күйзеле күңіренді халық үркіп.
Екінші бас та кетті, қағып кірпік.
Боялды көк балауса қызыл қанға,
Сүйсініп өз міндетін тындырғанға —
Көтеріп айдарынан екі басты

¹ Шіркеу хоры.

Сілкілеп жендет, жұртқа қанын шашты.
Өлді олар. Ессіз аңқау, ұмытшақ жұрт
Бытырап үйлеріме, болды быт-шыт;
Айтқаны, керіскені, ұрысқаны
Баяғы өздерінің жұмыстары.
Сейіліп қала берді алаң босап.
Сол кезде ала-құла жолды кесіп,
Екі әйел бастарына бүркеніш сап,
Жүгіріп бара жатты, өкпесі өшіп.
Қалмаған зәре-күты бұл екеуі
Қазалы жерге жылдам жетпек тегі;
Көрсетіп сұқ қолымен дарды дереу,
"Кешігіп қалдыңыздар" деді біреу.
Бұзылды қанды сәкі күйретіліп.
Поп жүрді қара киіп сүйретіліп.
Ішінде емен табыт қос казакты
Көтеріп бір арбаға салып жатты.

Алдында атты қосын үдей желіп,
Мазепа кетті алыстап дар орнынан;
Құлазып көкірегі, үрейленіп,
Жасытып ой сәулесін қара тұман.
Келмеді ешбір пенде оған жақын
Сазарып келе жатты ол, тынып іштен,
Сабылтып ақ көбікке астағы атын,
Үйіне келіп жетті кәрлі түспен.
"Мария қайда?" деді келе-сала
Күңкілдеп жауап қатты бала-шаға...
Шошынып әлденелер түсті есіне,
Жарының келді кіріп бөлмесіне:
Бос бөлме тыныштыққа тұрды толып,—
Бақшада сенделді ол қапа болып,
Көл кезді, аралады бұталарды,
Ізі жоқ өзі түгіл, аң-таң қалды;
Қашқан ғой! Шақырды тез нөкерлерін,
Өзінің ең сенімді дегендерін,
Жүгіріп жетті олар. Осқырды аттар,
Даланы дүбірлетті төрт тұяқтар,
Бұлдырап белестерде бурыл, шұбар,
Жөнелді шар тарапқа қуғыншылар.
Төрт болып екі көздер жол бақса да

Қайтпады қыз Мария ол бақшаға;
Неліктен, не айламен кетті қашып,
Біле алмай бастар қатты көп сырласып.
Сазарып Мазепа отыр тісін қайрап.
Қойды ол дос-жарларын қалтыратып,
Кеудеде ашуының уы қайнап,
Өзінің бөлмесінде алды жатып.
Телміріп бос төсекке түні бойы
Сенделді, қара түнек жаншып ойы.
Аттарын ақыры тек аяңдатып,
Таң ата қуғыншылар жатты қайтып;
Ақ көбік, қызыл қан боп ат зорығып,
Қайтты олар қара тер боп, құр торығып.
Әлде өлі бишара қыз, әлде тірі,
Еш хабар әкелмеді бір де бірі,—
Секілді өте шыққан бір бос ызың
Өмірден зым-зыя боп, жоғалтты ізін.
Қайғы мен қайыршылық түсіп басқа,
Анасы бұрды бетін бір қапасқа.

ҮШІНШІ ЖЫР

Жаныңда жатса дағы ауыр қайғы,
Көсемі Украинаның сарылмайды,
Алысқа алас ұра ұмтылады,
Өзінің ниетімен өзі беркіп,

Шведтің ер короліне сырын шертіп,
Жарасып бара жатты ынтымағы.
Жауларым жүрмесін деп күдіктеніп,
Өтірік ауырды да алды жатып,
Дәрігерлер қоршап оны тұрды төніп,
Күлгірсіп, күйзелгендей ауру батып,
Жатты ол — жан қалса деп тілек айтып.
Құмарлық, соғыс, еңбек, қарттық, қайғы
Әм ауру — ажал торын әкеп жайды,
Ақырын қалды жатып төсек тартып,
Дүниемен қоштасқаны болар артық,—
Сондықтан архипастырь келсін, деді,
Жаназа қамын жасап көрсін, деді.

Ағарған жауыздықпен шашын сылап,
Жатты жұрт кешу айтып, жасын бұлап.
Уақыт та жатты өтіп. Сағат сайын
Қонағын күтіп Москва тұрды дайын;
Жаулары зиратында, құр бекерге,
Сыбаға дайындады ол шведтерге,—
Жалт берді, кілт бұрылып, кең далаға.
Соғысты көшірді Карл Украинаға.

Жетті күн. Я, сәт! деп төсегінен
Мазепа тұрды атып, жазылды оңай,
Кешегі тірі аруақ сүйретілген
Әлсіреп көрге төніп, тартқан бай-бай,
Петрге ол бүгінгі күн шегіп айбат,
Қол бастап, қалшылдайды, көзі жайнап,
Сап түзеп, сапы үйіріп, мініп атқа,
Атойлап жөнелді енді Десна жаққа.
Күлгірсіп, Римнің тәжін киген алдап,
Баяғы қу кардинал¹ сықылданып,
Еңкейіп, еңсе түскен көрі жалдап,
Құлпырып шыға келді, дерті қалып.
Бұл хабар қанаттанып ұшты зулап,
Дүрлігіп Украина жатты шулап.
“Ант бұзды, кетті өтіп жау жағына,
Карлдың ол бас ұрыпты аяғына”
Алаулап тұрды жалын, атты тағы
Халықтар соғысының қанды таңы,
Патшаның ыза-наза, ашу-көрін
Кім жазып жеткізе алар айнытпастан?
Шіркеулер қарғыс атып төкті зәрін,
Суретін Мазепаның жырты бастан.
Дұылдап өзара дау, шулы кеңес,
Таңдасты жаңа Гетман ертелі-кеш.
Үй ішін Искра мен Кочубейдің
Алдыртып жағасынан Енисейдің —
Солармен төкті бірге Петр жасын,

¹ Қу кардинал Монтальто (XVI ғасыр) жаңа папа сайлауында қалжырап өлуте таялған адамның кейпіне түседі. Оны аяп, кардиналдар папа етіп сайлайды. Сайланып алған соң Монтальто шыйрап, жасарып жүре береді.

Тыңдатып қапа, наза بازیнасын,
Тықты олар жаңа аброй қазынасын.
Қас жауы Мазепаның Палей қарт та
Айдаудан қайтты дереу, мінді атқа,
Салдыртып келе жатты Украинаға.
Сасулы ереуіл топ таппай пана:
Қан болып өжет Чечель¹ күшты жерді,
Запорож атаманы — о да өлді.
Құмартып, қанды майдан даңқын іздеп,
Дулыға тәж орнына киген сабаз,
Полтава бөгеттерін шықтың көздеп,
Сенің де күнің жақын, тоқта біраз.

Патша да жөнелті тез жасақтарын, —
Қалың қол көк дауылдай жетті екпіндеп;
Асыра айлаларын, мақсаттарын,
Екі қол орналасты бетпе-бет кеп;
Сілкіскен сан айқаста соққы батып,
Құмартып қанның дәмін алған татып,
Жауынгер жетемін деп кекті сертке
Осылай шығатын-ды жекпе-жекке.
Дауыл боп тигенінде бұлттай тозған
Нарваның қорқақтары емес, сірә,
Сап-сап полк көз алдында тұрды тура,
Салтанат тәртібімен құлаш созған;
Тіл алғыш, әрі шапшаң, әм сабырлы,
Қаз-қатар тұрған самсап найза қырлы —
Көргенде құдіретті Карл мұны
Ыза мен ашу кернеп абыржыды.

Бірақ ол байлады бел: таңда ұрыс.
Тым-тырыс швед қолы жатыр тыныш.
Тек қана бір шатырда күрған кеңес
Күнкілі екі адамның тынар емес.
“Жоқ енді, жетті кезім Орлик досым
Орынсыз асығыппыз, болды тосын,
Жаңылдық есептен біз, — бұл бір ылақ,
Жақсылық күте алмаймын енді мұнан.

¹ Ч е ч е л ь — Петрдің әскеріне Батуринді қорғаған қолбасы.

Мақсатым кетті зая деп ойлаймын,
Не істермін? Қаталастым, бос қармандым.
Мен мына Карлге енді сене алмаймын.
Өр, өжет бала ғой, бұл,— босқа алдандым;
Қолынан келеді оның екі-үш айқас,
Бұл жолы жеңіл жеңіс табады рас,
Жауына қоналқаға келе де алар,
Бомбаға күліп жауап бере де алар,

Орыстың мергенінше түнделетіп,
Жасқанбай жау шебіне жүрер де етіп,
Тағы да бір казакты атып тастар,
Жараны жараға ол айырбастар!
Бірақ та билігі мол алыппенен
Бұл емес алысатын, анық білем;
Полкындай дәл өзінің, қағып дабыл,
Дағдырды үйірмекші болады бұл;
Соқыр бұл, қасарған бұл, шыдамсыз бұл.
Жеңіл де, мақтаншақ та,— күмәнсіз бұл,
Қай бақыт қолдайтынын құдай білсін,
Көбіне лақа соқыр, қара дүрсін;
Жауының жаңа күшін сезбейді бұл,
Баяғы жеңісімен өлшейді бұл,—
Сөйтіп-ақ сындырады өз мүйізін,
Ұят-ау: қартайғанда, жетіп күзім,
Жүргенім жел аяқты жауынгер боп.
Қамалдым тұйыққа енді қара тер боп;
Өр, өжет, жеңіл, жуас, бақыты бар
Жігітке қыз сықылды боппын құмар”

О р л и к

Күтелік бір шайқасты өтсін де түн,
Уақыт бар Петрмен де келіскендей.
Жөнге сап жіберерміз пәле бетін,
Тастасақ бір тықсырып, жеңіс бермей,
Падиша көнер деймін, теріс келмей!

М а з е п а

Енді кеш. Орыстың бұл падишасы
Менімен келісуі мүмкін емес.
Шешілген дағдырымның нышанасы.
Көптен-ақ күйзелдірген іштегі егес;

Азовтың жағасында тойлап бір түн,
Бұл қатал патшамен бір отырғанмын,
Шарапқа ыдыстарды толтырғанмын,
Дуылдап әңгіmemіз дүркін, дүркін.
Сонда бір сөз айтқанмын батылырақ,
Қосылып қалған еді жас қонақтар.
Бойында от ашуы тез бүрқырап,
Қолынан ыдыс түсіп, шашып қаһар,
Ұстап ап, бурыл тартқан сақалымнан
Бұл патша мені сонша қапа қылған.
Дәрменсіз ашуыммен арандамай
Кегімді бір алуға серт еткенмін,
Көтерген нәрестесін жүкті анадай,
Сол сертті көкірегімде тербеткенмін.
Жетті кез. Шықпан енді мәңгі есінен,
Ол, сені ұмытпасын өле-өлгенше,
Мен оның түскен кәрмін төбесінен.
Тәжіне қадаламын көк тікенше;
Ол кезге қайта оралып бару үшін,
Мазепа сақалынан алу үшін,—
Берер ол құрбан етіп бар жыйғанын,
Бақытын өмірінің, ар иманын.
Емеспіз еш үмітсіз, керек шыдам,
Кім қашар, тек әйтеуір атсыншы таң.
Түншықты, бұдан әрі болмай дауы,
Орыстың патшасының талақ жауы.

Жаңа таң жалынында жанды шығыс.
Зеңбірек зіркілдеді, басталды ұрыс;
Бүрқылдап қызыл түтін ой мен дөннен
Таңғы аспан арайында дөңгеленген.
Жүктерін жыйды полктар қомданғандай.
Бытырап мерген жатты бұта сайын.
Зырлап доп, ысқырды оқ көкті шарлай,
Сұп-суық көк найзалар тұрды дайын.
Жеңістің сүйікті өңшең ұландары
Окоптар отын баса шведтер шықты;
Алдымен атты қосын сылаңдады;
Темірдей тегеурінмен басып мықты,
Соңында келе жатты жаяу әскер.

Тұс-тұстан жалын атып, жаңғырды жер.
Бақыты бұл майданның жалт бұрылды.
Болысты бізге енді; жау сырылды;
Аткөпір болды атты қосындары;
Жығылмай қалғандары жосылды әрі.
Қысыла, қымтырыла Розен қашты,
Шлипенбах түсті қолға, иді басты.
Тықсыра жөнелдік біз, жаулар жытып,
Тулары бара жатты қарауытып;
Әр басқан қадамымыз болып игі,
Біздерге тәңір өзі нұрын құйды.

Сол кезде тұлабойды шымырлатып,
Петрдің шабытты үні шықты шалқып:
"Тәңір жақ, бастық іске!" деп шатырдан
Шықты ол, қоршаған дос — жаны құрбан
Жалтылдап екі көзі, түсі ызғарлы.
Қыймылы өте шапшаң, тым қаһарлы;
Тамаша тұрған бойы бір ғаламат,
Бір өзі тәңірінің қаһарындай,
Адымдап келе жатты. Жеткізді ат.
Жануар жуас серік, тұрды ойқастап.
Төңкере айналаға көзін тастап,
Дірілдеп тұлабойы сезіп қауіп,
Опасыз оқтың сырын түсінгендей,
Қан майдан даласына кетті шауып,
Қүдіретті иесіне сүйсінгендей!

Сәске түс. Шыжыды күн жалын атып
Ұрыс та тынықты енді диқаншыдай.
Әр жерде казактар жүр ат ойнатып,
Тыйылған тым-тырыс боп керней-сырнай.
Полктар тізілді кеп, сапқа тұрып,
Дөңдерде ашыққан аңдай жатқан ұлып,
Жуасып зеңбіректер қалды тынып.
Жаңғырта кең алқапты тұрған тұнып,
Уралап кетті полктар тебіреніп,
Жақындап қалған екен Петр келіп.
Соғыстай күдіретті, шат-шадыман,
Өтті ұйтқыш полктарының қарсы алдынан.

Даланы көзімен жеп келеді ол.
Сонынан шеру тарта жөңкіген қол,
Петрдің өңшең түлек қырандары —
Дағдырдан үлес алған ұландары,
Қалың ел, қанды майдан қамын жескен
Ұлдары, жолдастары тете өскен:
Бар мұнда Шереметев қабілетті,
Брюс, Боур, Репниндер де бірге өтті.
Бақытты, тексіз ерке, жарым патша¹,
О дағы өте шықты қас қаққанша.

Көк киген көкжалдары Карлдың да
Тізіліп тұрды сап та қарсы алдында;
Көтеріп ең сенімді нөкерлері,
Құндақтап, аткеншекпен әкелді оны;
Жарасы жанға батып, семіп өңі,
Отырды қозғала алмай Карл сері,
Соңынан келді өңшең көсемдері.
Ақырын батты ойға. Жанарынан
Байқалды ішкі толқын алас ұрған.
Көз жетпей қатасына дұрысына,
Таңғалды ол тілеп алған ұрысына...
Кенеттен әлсіз қолын сілтеп зорға,
Полктарын жөңкілтті ол орыстарға.
Көкала кең алқапта түгін толқып,
Екі қол ұстасты кеп қоян-қолтық,
Басталды ұлы айқасы Полтаваның!

От нөсер құйып үстен, жалап жалын,
Үйіле құлаған қол үстін басып,
Жаңа күш жатты айқасып, найзаласып.
Атты әскер ауыр бұлттай түскен жерге
Айқасып, аласұрған сергелдеңде,
Шыңылдап қылыш даусы бір тынбастан
Екі жақ кескілесе қырғын ашқан.
Шарқ ұрып шойын шарлар, қырып-жойып,
Тепсіне түскен жерін түседі ойып,

¹ Тексіз ерке, жарым патша—князь Меншиков — әскербасы; жасында көшеде пирог сатады екен. Кейіннен Петрдің деншигі болады, ақыры ең жақын досы, оң қолы болып алады.

Кетеді шоршып-қарғып, домаланып,
Шорылдап шомып қанға, зәрені алып.
Түйрескен, тілгілескен швед пен орыс,
Ақыра қаһарланған қатал соғыс.
Соғылған барабандар,
Айқай-сүрен,
Ышқынған, аласұрған, дүркіреген;
Бір жақтан зеңбіректер қаһар шашқан,
Ғаламат ажал-дозақ араласқан.

Үрейлі, аласұрған бұл толқында
Таялып тұрса дағы жан алқымға,
Саспаған сабырлы өңшең көсемдер бар,
Қырғынның қызығына болған құмар,
Топшылап өлерін де, жеңерін де
Майданның оңашалау бір жерінде
Айқасты сырттан аңдып тұрды олар,
Сыбырмен ақыл-кенес құрды олар,
Москваның патшасына келіп таяу.
Ақ шашты жауынгер кім туған анау?
Теңселіп ішкі намыс толқынынан,
Сүйеген екі казак қолтығынан,
Кеп көрген кереметті батырға ұсап,
Тулаған қанды айқасқа тұр ол көз сап,
Қазір ол міне алмайды атқа қарғып,
Қажыған, қуғын-сүргін оны зар қып,
Есітіп Палей даусын салған аттан
Ағылмас казактар да тұс-тұс жақтан!
Бірақ та жалт етті оның көзі неге?
Орнады кәрі жүзге ашу-түнек,
Көзіне әлде жауы көріне ме
Тулады не себептен салқын жүрек?
Түтіннің қарақошқыл арасынан
Көрді ме Мазепаны — қаса жауын?
Айырып қарттық шіркін шамасынан,
Жүрегін жасыта ма, шағып тауын?
Бүлікшіл бір топ казак арасында,
Жақыны, басшы, қосшы — бәрі осында,
Мазепа тұрды суық ойға батып,
Қырғынның қыймылдарын көзбен атып.
Атылды мылтық кенет, жалт қарады ол.

Қолында Войнаровский шиті мылтық,
Түр екен түгінденіп, — атыпты сол.
Жас казак жатты сұлап, қаны кілкіп,
Сабылып, ақкөбік боп, шаңға батқан
Жөнелді тулап, мөнкіп, аты үркіп.
Долдана екі көзден жалын атқан,
Жас казак бұзып-жарып тұрған қолды,
Үйіріп сом қылышын оңды-солды,
Гетманға ұмтылды да жете алмады.
Неңдей гәп, не ойы бар екен тағы,
Білмекке келді Гетман қойды сауал;
Жас казак барады өліп, Үңілді шал;
Жанары сөніп бара жатсадағы
Россия дұшпанына көрленуде.
Әлсіреп, қаны судай ақса дағы,
Бишара тырысады өлденуге,
Мария деген сөзді зорға айтып
Мөңгілік сапарына кетті қайтып.

Жақын-ақ, жақын қалды жеңіс енді,
Ура! біз бұзып-жардық, шведтер ықты:
Құтты сәт! Құтты сағат, бәрекедді!
Тағы бір шақырдық күш — дұшпан жытты.
Жөнелді қуып ала атты әскерлер,
Майрылды кесе-кесе көк семсерлер,
Шегіртке қара бұлт боп көшкеніндей
Қыйсапсыз, қалды өліктен жер көрінбей.

Бастады Петр тойын шат-шадыман,
Көзінде оты ойнады абройдың,
Салтанат, той дегенің аспас бұдан...
Ғажайып көркі болып осы тойдың,
Отыр ол ортадағы шатырында,
Қонақ қып алысын да, жақынын да,
Сыйлайды ол, әзіл айтып тұтқыйылда
Қадірлі, қолға түскен тұтқынын да.

Бас қонақ қайда бірақ, шақырылған?
Қашанғы долы тентек жанын қағып,
Полтава жеңімпазы пақыр қылған
Қаһарлы ұстазымыз қалды нағып?
Мазепа қайда бүгін? Қайда зұлым
Иуда қашты қайда, зәресі ұшып?

Отырмайд король неге тойда бүгін?
Жатпайды азғын неге жерді құшып?

Жалаңаш жазық дала әлсіз жермен
Король мен Гетманымыз барад жытыш.
Бұларға сый-сыбаға дағдыр берген,
Екеуін осылайша бір қаңғыртып.
Соңынан қуған бекер, іштегі ыза
Корольге күш беріпті, қыза-қыза,
Ұмытып кетіпті ол жарасын да,
Көзінің үрей ойнап шарасында,
Тұқырып, қашып, қуған орыстардан,
Сүріне-қабына аты қарғып ордан,
Барады короліміз тайғақ жолда,
Ілесіп нөкерлері арттан зорға.

Даланы дөңгеленген көзімен жеп,
Жанында кәрі Гетман сүмең-сүмең.
Алдынан шықты хутор... атын тежеп,
Мазепа қалды сасып, әлденеден?
Неге ол жалт бұрылды, орағытты,
Көргісі келмегендей қора-жұртты?
Әлде бұл есіз қора құлазыған,
Үй, бақша түзге ашылып қалған есік,
Болды ма ертегідей енді бұған,
Көңлінен әлдеқашан кеткен көшіп?
Әулие фак өмірдің сұм жендеті!
Сен бүгін танийсың ба бұл мекенді?
Көңілді осы үйдің ақ ниеті
Көтеріп, әзіл, ойын, келекенді,
Сан рет отырмаппең, ішіп шарап,
Жанқыяр адамдарың жақын балап?
Мынау үй, мынау бақша, мынау алаң
Кезінде бір періште ұялаған
Сен соны ұрлағансың түнде барып,
Бұл жұрттан қаштың енді,
Қаштың танып!

Даланы қараңғы түн қалды басып.
Мекен боп көк Днепрдің құзды жары,
Дамылдап, сергек ұйқтап, жатты айқасып,
Петр мен Россияның дұшпандары.
Қыял кеп бұзбады ердің түнгі ұйқысын,
Полтава соққысын ол кетті ұмытып.

Сұрама Мазепаның көрген түсін! —
Күңгірт ой қойды оны дөңбекшітіп.
Әлдекім шақырды оны жеті түнде.
Оянды, жалт қарады: дәл үстінде.
Біреу тұр төне түсіп... саспасын ба:
Селк етті жатқандай бұл балта астында...
Дудырап шашы кеткен тарқатылып,
Көздері тесірейе шыққан тұнып,
Бет жара, үсті-басы пара-пара,
Әруақ тұр ай шағылып, бір масқара...
“Түсім бе?.. Жоқ... Мария, сенбісің бұл?”

М а р и я
Досым-ай, ақырын айт!.. Сабырды біл.
Ата-анам жаңа ғана жұмды көзін...
Тұра тұр... Естіп қояр айтқан сөзің...

М а з е п а
Мария, о Мария, сорлы жансың!
Есің жый! О, тәңірім!.. Не болғансың?

М а р и я
Тыңдашы қандай қулық десеңші сен!
Сөздері күлкі емес пе біле білсең?
Ол келіп айтты маған құпия сыр:
Өліпті дейді менің әкем бейбақ;
Қарасам басын маған көрсетіп тұр,
Кәдімгі, ақ шашты бас...— тәңір, бол жақ,
Қай жаққа қашсақ екен улы тілден?
Япыр-ай, ойлап қара: жаңағы бас,
Адамның басы емес өзім білген,
Қасқырдың басы екен — көрдің бе, рас
Алдамақ болған мені сонымен де.
Ұятсыз екен ол да мен дегенде.
Не үшін соның бәрі? — білем, білем:
Кетпесін қашып, дейді, мен сенімен.
Мүмкін бе?..
Ғашық жары тыңдады оны,
Бір терең күйінішпен қайнап соры.
Ойының ұйтқый соққан құйынына
Ілесіп, айтты ол тағы сөзді мына:
“Бірақ та есімде бар сонау дала...”

Той болды ұлан-асыр... жұрт жыйналды...
Көрмеген еліктерді сонда және...
Сол тойға анам мені алып барды...
Сонда сен қайда болдың?.. Сенен бөлек
Мен неге түн ішінде жүрмін қаңғып?
Жүр үйге! Кеш боп кетті, жүр ертерек!
Басымды осыншама босқа дал қып,
Не болса, соны ойлаппын, қойшы әрі,
Сен емес іздегенім, аулақ, кәрі!
Күлерлік көз қарасың қорқынышты.
Өзің бір сұмпайсың. Ол жақсы ғой:
Көзінде махаббаттың оты күшті,
Сөздері тым ләззатті, балқыйды бой!
Мұрты бар қардан аппақ, ол бір сылқым.
Қан қатқан бірдеме ғой сенің мұртың.
Естілді тағы күлкі ысылдаған,
Жеп-жеңіл жас киіктей сусылдаған,
Секіріп түсті дағы кетті зырлап,
Жоқ болды, қараңғы түн әкетті ұрлап.

Сейілді қараңғылық, Саз берді таң.
Казактар от басында алқа-қотан
Бықтырып бидайларын отыр қаулап.
Днепр жағасында аттар аунап.
Суарып жүрді оларды ат қосшылар.
"A-ho!" деп оянды Карл, тұрды орнынан;
"Мазепа, ұйқың сірә қанған шығар,
Түр енді, болды уақыт, бозарды таң"
Біле ме, қайда Гетман Оянғалы!
Қайғы-мұң құлазытып, ойы дал-дүл;
Тарылған тынысы да, мұздап қаны.
Үн-түнсіз салды ерін атына бұл,
Жөнелді қашқын король жанына еріп,
Қоштасып туған жермен, ақтық көріп,
Түршіге тұлабойы, көз төңкеріп.

Мінеки, жүз жыл өтті содан бері,
Құныққан құмарлыққа көңілдері.
Не қалды сол тақаппар күштілерден?
Олардың тұстастары көшті жерден,—
Өктемдік, апат, жеңіс қанды жолы
Солармен бірге өшті, ақыр соңы.
Солтүстік байтақ елдің уалаятын

Сүйсінтіп, қалды ауызда сенің атың,
Еліңнің жауынгерлік дағдырында,
Полтава ері мәңгі болдың тұлға.
Құлазып қорғандары Бендерінің¹
Айнала жел диірмен қалған қоршап,
Моласын қанды майдан ерлерінің
Өгіздер аралаған еркін жол сап, —
Сол елде — қалған қаусап, жығы-жығы
Баяғы ескі жұрттың бар тамтығы,
Мүк басқан, үш баспалдақ шөккен жерге,
Ескертед швед королін сол біздерге.
Сол жерде сона бір кез ақылсыз ер
Қоршаған нөкерімен шығып үйден,
Шайқасты түсіп қолдан қанды семсер,
Алдында түріктердің басын иген.
Жолаушы әлдеқалай барған мұнда
Гетманның таба алмайды қабірін де.
Мазепа ұмытылған бағзы күннен:
Тек қана шіркеулерде әр жыл сайын
Есімін бірге атап әзәзілмен,
Қарғысын төгеді жұрт оған дәйім.
Арада өтсе дағы небір заман
Бейіті қос құрбанның есен-аман
Атамғы қасиетті молалардың
Төрінде ескеркіші тұр олардың.
Орнатқан өз қолымен дос-жар халық
Емендер Диканькада тұр жайқалып;
Аңыз қып шәйіт болған бабаларын
Айтады бұл күнгеше төгіп зарын.
Бірақ та қылмысты қыз аты өшкен;
Белгі жоқ өмірінен, өлгенінен,
Өтеді ел аңызы үндеместен,
Қап-қара бір түнекке ол көмілген;
Тек қана соқыр жыршы анда-санда,
Қыдырып қыстақтарды сарнағанда,
Гетманның ескі жырын ызыңдатып,
Жас казак қыздарына сөз тындатып,
Күнакар қыз жәйітін тартады алға.

¹ Б е н д е р — қала аты.

МАЗМҰНЫ

Д.Аманжолова. ДАРАБОЗ ДАРЫН, ДҮЛДҮЛ ЖЫР	3
---	---

ӨЛЕҢДЕР МЕН ПОЭМАЛАР

АРНАУ	14
-------------	----

ӨЛЕҢДЕР

Өзім туралы	15
Күндей шалқып күлгенің	19
Айтшы жаным	19
Әлде... ..	20
Сүйдім дедің	20
Ескерткіш	21
"Білесің бе, жан сәулем, сол бір түнді?..."	22
"Сүйдім сені, сандуғаш, қуға теңеп..."	23
"Жан еді жатқан жұмбақ сыры терең..."	24
БЕЗ!!!	25
"Қайдасың махаббаттың періштесі?..."	26
Сұлудың сымбаты	27
Кім кінәлі?	28
"Гүл жүзді, бұлбұл үнді Марпуғажан..."	29
"Досқа"	29
Бірақ та... ..	31
Ақша	31
Ұшқыш болғым келеді	34
Хан тәңірі	35
"Хан тәңірі жатыр еді ұйықтап..."	36
Сабыр етші	40
"Қарай-қарай, көзімнің нұры бітпес..."	41
Сайра, сайра, сандуғашым	45
Романс	46
Көктем	47
Қарындасым Марфуға	48
"Сөзімді құп ал, құрбым күлімсіреп..."	49
"Құлағымнан кетер емес..."	49

Гүлім	51
"Қыз — қызыл гүл бақшадағы..."	53
"Көптен бері өзімнен кетті ерік..."	53
Фатима жазған хаттан	54
Сонет	55
Ғ...ға	56
С...ға	56
Жаңбырлы кеште, көшеде...	57
Таныстық туралы	58
Түн ортасы	59
"Домбырамда бір күй бар тартылмаған..."	59
Алма бағында	60
Колхоз қызына	60
"Алыстан айтқан сөзім өтер ме екен..."	61
"Есігің алды ағын су..."	61
БУРАБАЙ ТОЛҚЫНДАРЫ	62
"Мен сүйем аспандағы алтын күнді..."	64
"Ойпырмай! Батыл сөзді көп айтамын..."	64
"Алдыңда мен махаббат әулиенің..."	65
Жан сәулем (<i>Романс</i>)	66
Сүйемін мен испанканы	66
Көкшетау	68
Мен табиғаттың бөбегі	69
Дауыл	70
Долы бұлт	71
"Ғашық едім, қайтейін..."	71
Күлемін де жылаймын	72
Сұлтанмахмұт туралы баллада	73
Нар тәуекел	75
Өтеді күндер	76
Жауынгер жыры	77
Т...мен Қ...ға	78
Жалғыз жалау	78
Жыр жолында асқар тау	80
Атамекен	81
Түнгі сыр	81
"Ішім пысты. Жалықтым..."	84
Руставели Шотаға	84
Ақын (<i>Маяковский туралы</i>)	86
Орамал (<i>Романс</i>)	88
"Жаным, сәулем, еркешім, қызыл гүлім..."	88
Қоштасу	89
Сәбидке	90

Талғар	90
Байқал	91
Ғабдолға	93
Қанқұйлы жау	95
Сібір	96
Жайық	96
Ұлы Отан соғысы туралы жыр	97
Соғыстан соңғы бесжылдық	98
Орал	100
Ертіс	101
Сарыарқа	102
"Көкте зырлап барады..."	102
"Аспанымды бұлт торлап..."	103
Қара ағаш	103
Елге хат	103
Май майданда	107
Ғалиға жауап	108
Алматы	110
"Құраулап жылқы шақырған..."	112
Әшім	112
Мартбек	112
"Жалтақтап қарап жағалауына..."	113
" – Ой, Днепро, Днепро! – Зерделі өзен..."	113
"Адымдап алды лейтенант Волков..."	113
"Тынышталды бір кез..."	114
"Құбылып жалт-жұлт бұп-бұйра жоны..."	116
"Сен — фашистің, мен — қазақтың..."	118
Подполковник Әлпинге	119
"Соғыстың, қыстың ызғары..."	119
Сырласым	119
Үстімде сұр шинелім	120
"Ойлаймын да жазамын әр немені..."	120
"Дүние қандай жап-жарық!..."	121
Күз	121
Қапанға	121
Төлеутайға	122
Жылқыайдар	123
Ұлы күтіс	124
Ақындар бесжылдығы (<i>Достық әзіл</i>)	125
"Майдан"	128
Ақша бұлт	129
Сен едің мені айырған	130
Қалмақанға	130
Достар, қайда жүрсіңдер	131

Қызғалдақ	131
1945 жыл	132
Шарт жүгініп бұйығып	132
Дарига, сол қыз	133
Сенің алма бағыңда	134
“Бұйра жонын күнге төсеп, жылынып...”	135
Туған жер	135
Қазақстан	136
Рабиғаға	138
Академия	138
Достар	140
Кұрбыма	142
Жамбыл	143
Ақсәуле ..	144
Сақыпжамал	145
Домбыра	145
Жылқышы жыры	146
“Келші, құрбым...”	147
Сауыншы жеңгейдің жыры	148
Су жағасында	148
Жаңа жыл	149
Сулико (Акакий Церетелиден)	150
Арман (Шалдың сыры)	151
Низами тойында	151
“Алтын айна алдында...”	152
Азербайжан қызына	153
Еркін ініме	153
Жас дәурен	154
Ағайыма	154
Ақшалық	155
Баспана	156
Үй ішінің әзілі	157
“Даригашым, Даригашым!...”	158
Балам ауырғанда	159
“Берсең бер, бермесең қой баспананды...”	160
Балбөбек	160
Жаз дидарлы жас ана	162
Бесік жыры	163
Ініме	165
Әпкесі мен бөпесі	166
Сырбайға	167
Бауыржан	168
Жанна	169

Ілияс Омаровқа	170
Денсаулық жыры	171
Өлмес өмір өлеңі	172
Жазғы жыр	173
Алатау	174
Балхаш	175
"Сәскеде сансыз көкек сұңқылдаған..."	175
Қарағанды	175
Ақын мен шахтер	176
Бетпақ дала	178
Қарашаш	179
Т... мен Х...ға	179
Туған халық дауысы	180
Алтын жұлдыз	180
Таңғы дауыс	181
Мектеп — кеме, білім — теңіз	182
Ах, Самара, городок! (<i>Орыстың халық әні</i>)	183
Айсұлу	184
Жаз көңіл	185
Оңаша ой	185
"Мен не жаздым, сонша соңға түскендей..."	186
Қуанышқа, бақытқа	187
Сырбайға екінші өлең	188
Өлең туралы	188
Балалық шақ туралы	189
"Әттең, жоқ қой, қанатым..."	189
"Бұл шытырман ойлардан..."	190
Экспромпт	190
Ай астында алтын тау	190
Балалық шақтан бір елес	191
Балбөбек	195
Аралым, айдын шалқарым!	196
Қойшыбай қарттың арманы	197
Нұрлы дүние	198
Есімде ембі өзені	199
Жетпіс пен жеті	199
"Тыңдаңыздар..."	200
Күн көтерген қарындас	200
Ауыл сырты маржан көл	201
Абай арманы	202
Ақынның мінезі	204
"Дариға қарғам, сен үшін..."	204
Шықтым өмір шыңына	204

Даригаға хат	205
"Семья — шағын мемлекет..."	206
Сырдария аңызы	207
Шыңғыстауда	208
"Сыйса егер өмір сыры бір жаныңа..."	209
Мұхтар аға	210
"Сөке, сізге тартамыз, сол сыйлықты..."	211
Елу жасар Елубай (<i>Қазақ ССР-ның халық артисі</i> <i>Елубай Өмірзақовтың 50 жасқа толуына</i>)	212
Біз кім? (<i>Әзіл</i>)	213
Исаакий соборында	213
Сейтжанға	214
"Екпінді құрылыстың" 30 жылдығына	
"Жігіттің көрдік, "жүйрік, шабанын да" ... "	215
"Сен кім? Мен кім?... "	215
"Жасып қайғы ойлама..."	216
"Санаторий, сәнді тау..." (<i>Әзіл</i>)	217
Жақанға	218
Сырбайға Симеизден хат	218
"Еркіндеп-ақ келесің..."	219
"Япырай! Тудым неге ойшыл болып?... "	219
Бір бастыққа	219
"Көңілдің кілті жатыр ықыласта..."	220
"...Қарсы алдыңа келгенде сипақтайды"	220
Қайдасындар, қыздар-ай	220
"Алты ай жаттым ауырып..."	221
"Сона бір кезгі қыздарға..."	221
"Алматы ауасындай мінезің бар..."	221
"Ақылдыға ұнасаң..."	222
"Қысылсаң көмек етерлік..."	222
"Жолын тапсаң бара ғой..."	223
ЖАРЫМА	223
"Кетті келмей, шіркін достар..."	223
"Биіксің, Талғар, тамаша! ..."	224
"Сенбе құға, тұрса да қанша мақтап..." (<i>Абайша</i>)	224
"Көкірегім тынығып..."	224
"“Өлім” деген арсыз сөз..."	224
ЭКСПРОМТ	225
"Япырай, мына күннің райын-ай! ..."	225
"О, дағдыр, мені сауықтыр! ..."	225
Нұрлы дүние	226
"Алматыда жүр жортып..."	226
"Аспирантура бітіріп..." (<i>Бір танысқа</i>)	227

"Кейде көңіл құлазып..."	228
"Жамырап күнде жас өмір..."	228
Бір адамға	229
"Ол екеуі бір үйде сүйісіпті..."	229
"Әулекі, өркөкірек, әрі даңғой..."	229
Жан дертімнің жыры	229
Бұлбұлдың, гүлдің жыршысы	231
Испания ұрпағына	232

ПОЭМАЛАР

Бикеш	236
Боран	253
Құпия қыз	273
Абдолла.....	297
Сырттан	304

АУДАРМА

А.С. Пушкин.	
Полтава	312

Қасым АМАНЖОЛОВ
ӨЗІМ ТУРАЛЫ
(Өлеңдер мен поэмалар)

Редакторы *Д.Сейлова, Ш.Рақымбекова*
Суретшісі *Е.Қожабаев*
Компьютерде беттеген және
техникалық редакторы *Қ.Қошамбаева*

ИБ № 953

Басуға 08.04.2011ж. қол қойылты. Пішімі 84х108^{1/32}
Офсеттік басылыс. Көлемі 22,5 б.т. Есептік баспа
табағы 19,0. Шартты баспа табағы 19,0.
Таралымы 2000 дана.
Тапсырыс № 443. Бағасы келісімді

“Ана тілі” баспасы ЖШС, 050009,
Алматы қаласы, Абай даңғылы, 143 үй.

ЖШС РПБК «Дәуір», 050009, Алматы қаласы,
Гагарин даңғылы, 93а. Тел.: 394-39-22, 394-39-34, 394-39-42,
E-mail: rpk-daur81@mail.ru, rpk-daur2@mail.ru